
НАРОДНА
БИБЛИОТЕКА
СРБИЈЕ
БЕОГРАД

Издавач
Народна библиотека Србије, Београд, Скерлићева 1
E-mail: *nbs@nb.rs* ⁎ **Web:** *www.nb.rs*
Телефон: *+ 381 11 245 12 42*

За издавача
Светлана Јанчић

Главни и одговорни уредник
Светлана Јанчић

Редакција
Светлана Јанчић
др Нада Мирков-Богдановић
мр Драган Пурешић, уредник
мр Жарко Војновић
Весна Иљац-Малбаша
Гордана Љубановић
Ана Савић

Рецензенти
др Душица Бојић, проф. др Александра Вранеш, др Дејан Вукићевић, мр Душица Грбић, Весна Иљац-Малбаша, Светлана Јанчић, Гордана Љубановић

Технички уредник
Рагеб Кокаш

Лектура и коректура
Ана Килибарда

Штампа
Retro print
Тираж
500
Штампано
2014.
Штампање је омогућило
Министарство културе и информисања Републике Србије

Електронско издање Гласника НБС
доступно је на http://www.nb.rs

УДК 02
ISSN 1450-8915

Гласник Народне библиотеке Србије
2012/2013
Излази једном годишње
Година XIII

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

02

ГЛАСНИК Народне библиотеке Србије =
The Herald of the National Library of Serbia /
главни и одговорни уредник Светлана Јанчић ;
уредник Драган Пурешић. - [Штампано изд.]. –
Год. 1, бр. 1 (1999)- . – Београд : Народна
библиотека Србије, 1999- (Београд : Retro print)
. - 24 cm

Годишње. – Друго издање на другом медијуму:
Гласник Народне библиотеке Србије (Online)
= ISSN 1820-1245
ISSN 1450-8915 = Гласник Народне библиотеке
Србије (Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 159850503

Гласник Народне библиотеке Србије

2012/2013

Београд, 2014.

The Herald of the National Library of Serbia
2012/2013
Published yearly
Year XIII

Publisher
National Library of Serbia, Belgrade, Skerlićeva 1
E-mail: *nbs@nb.rs* ⁎ **Web:** *www.nb.rs*
Phone: + *381 11 245 12 42*

For the Publisher
Svetlana Jančić

Editor-in-Chief
Svetlana Jančić

Editorial Board
Svetlana Jančić
Nada Mirkov-Bogdanović, Ph.D
Dragan Purešić, MA, editor
Žarko Vojnović, MA
Vesna Injac-Malbaša
Gordana Ljubanović
Ana Savić

Reviewers
Dušica Bojić, Ph.D; Prof. Dr. Aleksandra Vraneš; Dejan Vukićević, Ph. D; Dušica Grbić, MA; Vesna Injac-Malbaša, Svetlana Jančić, Gordana Ljubanović

Technical Editor
Rageb Kokaš

Proofreading
Ana Kilibarda

Printed by
Retro print
№ of copies
500
Printed in
2014
Printing financed by
Ministry of Culture and Information of the Republic of Serbia

Electronic edition of The NLS Herald is available at http://www.nb.rs

UDK 02
ISSN 1450-8915

ДЕЛНИЦЕ У РАЗВОЈУ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ*

УДК: 027.54(497.11)(091)

Александра Вранеш
Филолошки факултет Универзитета у Београду

уводни текст

Сажетак

Једна од најзначајнијих институција културе и образовања, Народна библиотека Србије, баштини стоосамдесетогодишњу традицију чувања националног бића, културолошких, научних и етнолошких посебности нашег народа, представљања нашег културног наслеђа домаћим и страним проучаваоцима. Делнице у њеном развоју бивале су историјске, људске, политичке, а њено опстајање и напредовање поносна је и истрајна порука наше културне историје, потврда је њеног народног и државног значаја.

Кључне речи: Народна библиотека Србије, национална библиотека, историја библиотека, национална библиографија

* Предавање одржано 28. фебруара 2012. године поводом 180 година од оснивања Народне библиотеке Србије.

Док је српски народ током 18. века трпео стеге Отоманске империје, док је српска књига објављивана „на страни", у Римнику, Бечу, Лајпцигу, Венецији и Пешти, док је најпре језик страних просветитеља, а потом и народни говор, вршио уплив у језички израз црквених књига, док је српска књига реткост, а читаоци још ређи, у Европи се шири ентузијазам за скупљањем књига, нарочито припадајућих историјским и филозофским наукама, и то не само на нивоу приватне већ и државне иницијативе којом се прописује обавезни примерак као темељ националних колекција и институција културе. Подсетимо се само почетних година формирања појединих националних библиотека, на пример Националне библиотеке у Фиренци 1747, Библиотеке Британског музеја 1753,

Краљевске холандске библиотеке 1798, Конгресне библиотеке 1800. или Краљевске библиотеке Алберта Првог 1837. године. Глигорије Возаровић, по Тихомиру Ђорђевићу родом Силвестријивић, био је „човек малаго ученија али скроз поштен и сав Србин". Већ искреним поштовањем Светог Саве[1] и Доситеја Обрадовића[2], одлуком да се посвети издавању Доситејевих *Сабраних дела*[3] и достигнутим високим квалитетом објављене едиције, вишегодишњим редовним публиковањем алманаха *Голубице*[4], у који је уредник Јован Хаџић укључио бројне драгоцене историјске расправе и документа, чак и просветитељско-патриотско-популаризаторским концептом појединих објављених календара[5], забавника[6], цветника, стихотворенија, спевова на библијске теме[7] и химничних поема[8], и ништа мање важним самопрегором у своме, у то време, скромно вреднованом и слабо награђеном књижарском и књиговезачком[9] занату, дакле, по претходно побројаним, Возаровић је обезбедио трајно помињање у српском роду. А када га, у кругу учених посетилаца његове књижарске и књиговезачке радње, сагледамо у светлу иницијативе да чува и проноси српску писану реч, чини се да никога другога у тој улози не можемо ни замислити, не ради тога што није било по памети, кућевности, или способности њему сличног или бољег, већ због деликатности његовог односа према традицији. Сетимо се само његовог хришћанског поступања приликом дирљивог чина ископавања и поновног сахрањивања земних остатака Доситеја Обрадовића, када је на цедуљи у ковчег положеној, под новопостављеном надгробном плочом, написао: „Мили роде српски и потомство! Јављам ти да ова цедуља у овом стаклету, у зејтину, стоји у сандуку, у средини костију блаженопочившег нашег српског Анархазиса Доситеја Обрадовића. Кости су 9. септембра у 11 сати опране и у води, и у вину црном, и у жуту дамаску завијене, у сандук постављене све сопственом мојом руком. У Београду 11. септембра 1837. Глигорије Возаровић."[10] Књиговезац, књигопродавац и судбински одређени библиотекар, Глигорије Возаровић у својој радњици, преко пута данашње Саборне цркве, обележеној данас

1 Након што је на иницијативу српског митрополита Петра Јовановића означен на Врачару простор на коме је, по народном веровању, Св. Сава спаљен, Возаровић је 8. јануара 1847. године купио ту њиву и на њој је подигао крст са скромним записом: „Богу и људма, Григорије Возаровић, 1847. на Врачару".

2 Поред беспрекорног издавања Доситејевих Сабраних дела, Возаровић је своје поштовање према српском просветитељу показао и доказао и пажљивим преношењем његових моштију испред западних врата Саборне цркве, уз присуство књегиње Љубице и кнежевића Милана и Михаила.

3 *Живот и прикљученија*; *Писма Доситеја Обрадовића*; *Езопове басне*; *Совјети здраваго разума* (1833); *Етика* (1834); *Собраније разних наравоучителних вешчеј* (1835); *Мезимац*, *Христоитија*; *Првенац* (1836); *Писма домаћа* (1845).

4 *Голубица*, 1839–1844.

5 *Београдска лира*. 1–3, 1833–1835.

6 *Забавник* Димитрија Давидовића за 1833. и 1834. годину.

7 *Песан историческаја о житији свјатаго и праведнаго Алексија человека Божија* (1835, 1844) и *Житије свјатаго и праведнаго Јосифа Прекраснаго* Викентија Ракића (1836, 1843); *Жертва Аврамова* (превод Викентија Ракића, 1835).

8 *Бој змаја са орлови* Јована Рајића (1840); *Песан храбрим Сербијаном* Георгија Михаљевића (1844); *Поздрав Србији из Хрватске* Огњеслава Утјешеновића Острожинског (1845).

9 Тек ослобођен српски народ, додуше жељан писмености и духовног напретка, још увек је исувише сиромашан, чак необучен и гладан, да би бринуо о лепоти повеза књиге. Ретке су прилике, попут оне када је кнезу Милошу требало да укоричи Јеванђеље, за које се чинило да ће његов уметнички рад бити адекватно награђен, а и оне су се завршавале прекором проистеклим из тврдичлука: „Каква је то цена за само везивање 14 талира искати? Та само евангелије не коштује више од предречени новаца! (...) Заиста нити ћете ви (грди Милош Петра Лазаревића), нити он добити икада колико иштете, будући да је опоменута цена сасвим бесприлична! А књиговесцу кажите и то да, ако он мисли и у напредак неприличну цену за посао свој препињати, нека још и сад дућан свој затвори!"

10 Милица Црвчанин, „Глигорије Возаровић и његово доба", у *Годишњак НБС за 1960*. (Београд: НБС, 1960), 198.

долично и спомен-плочом – "у суседству кнежевог конака, митрополије и школе"[11] – простору јединствене спољашњости због стаклених окана, а не пенџерли-хартије, налик на берберницу или сајџиницу, чувао је и излагао књиге и окупљао умне људе – Вука, Давидовића, Исајловића, Тирола, Цветка Рајовића, Баталаку, Ђуру Милутиновића. Напослетку, дана 15. фебруара 1832. отворио је Библиотеку под покровитељством Јеврема Обреновића. Јавна, српска, народна – каква год да је била (или све то помало) – била је, свакако, библиотека, и то са прописаним обавезним примерком. Ниједна нам његова грехота у раду није позната, сем једне – што није никога сличног себи однеговао да би га имао ко изнова сахранити након што су му гроб прекопали.

Самеравајући године живота које је Милован Спасић, доктор филозофије Берлинског универзитета, провео у Попечитељственој библиотеци (1844. и почетак 1845), чак и његову позицију непрофилисаног библиотекара, са његовим чином заснивања и израде ауторског каталога, уз надређеност лингвистичког принципа у разврставању јединица, можемо без стручног зазора закључити да је поставио стабилан темељ обради библиотечке грађе. „Књиге су подељене на три главна језика: славенски, немачки и римски са грчким и осталим језицима, и по томе у три понаособна каталога уведене" – написао је Милован Спасић у извештају Попечитељству просвештенија 21. фебруара 1845. И даље, утврђујући чак и формат и садржај каталошке јединице: „Да би лакше измјешане књиге и части изнашао и саставио, сваког је дјела наднаслов, као: од кога је списатеља, под каквим оглављением, колико је части, које издање, гди је и кад печатано, на четвртини табака написан."[12] Додуше, фонд Библиотеке је тада бројао само 1.421 дело у 2.283 свеске, али је њен модел ауторског каталога остао исти до данашњих дана када се у њој дичимо вишемилионским томовима. Док лингвистички принцип разврставања није био напуштан пуних 150 година, негдашњи ауторски каталог је, зависно од утицаја пруске или англо-америчке теорије и праксе на библиотечку делатност у Србији, од грађања значења одредница у њему, поред персоналне, на колективну, формалну и стварну, устукнуо пред савременошћу само именом и прихватио да буде идентификован као алфабетски каталог. Ни данас нисам сигурна да се наша теоретска домишљања у покушају достизања прецизности и обухватности нове синтагме нису сукобила са здраворазумским и људским приступом. По њему изузетак потврђује правило, те су аноними, корпоративна тела и политичко-територијалне јединице као аутори, подразумевајући изузеци, а аутор је персонализовани идентитет, и никада у имену једног каталога, којем је суштинско одређење, није смео бити скрајнут. Не знајући да ће једног дана његов цењени аутор постати електронски претраживи ентитет, Милован Спасић је правилно успоставио први каталог наше библиотеке и не само каталошке смернице већ и назнаке правила инвентарисања, које су прописивале исту сигнатуру за све свеске вишетомног дела, од чега се до дана данашњег није одступило. Ако је сумње у карактер и трајање ове библиотеке и могло бити, расклања је Спасићева реченица из поменутог извештаја: „(…) да би овако преполезно заведение, које ће за наше премладо Отечество без сумње од онаке превелике ползе бити, као што би Александријска библиотека за цео свет била, да је нису нечовечни варвари спалили, напредовати могло, нужно је и пренуждно, да се (…) о умноженију и добром поретку тим више постара што је иста књижница уједно и Србско-Државна (…)"[13], коју сви, па и професори Лицеума, користити могу.[14]

11 Исто, 196.

12 АС, МПс, II, 58, 1845. Ковијанић, 1, 101.

13 Исто.

14 АС, МПс, I, 7, 1843. Ковијанић, 89–90.

Подсетимо да је Народну библиотеку Григорије Возаровић очински у својој књиговезници пригрлио, с једне стране тако етаблирајући једну од најзначајнијих институција културе и образовања у Срба, а са друге описмењавајући и развијајући читалачке навике и читалачки укус, што нам је свима и данас примаран и тешко досежан задатак. Можемо и да закључимо да је Милован Спасић исписивањем ауторског каталога добро замислио и желео да омогући његову бољу организованост, развијање чуварности према фонду и његову видљивост у свету, самим тим и ширу отвореност према корисницима, али је његово напуштање тога посла и посвећивање проблемима основног школства, вратило библиотеку у немарне руке. Незадовољство због нереда и запуштености у коме се необрађена збирка налази подстакло је попечитеља просвештенија Лазара Арсенијевића Баталаку да се у писму Совјету[15] заложи за успостављање Народне библиотеке и Народног музеја, што је израз опште жеље српског народа. Управо их тим именима назвавши, и исписујући их у писму великим почетним словом, Лазар Арсенијевић је, још пре Ђуре Даничића, такозвани „предлагатељ" имена националне библиотеке. Оно се, међутим, изгубило у предлогу који Совјет пише кнезу Александру[16], природно и из њега происходећем Кнежевом указу од 16. фебруара 1853, којим се уводи звање библиотекара у Библиотеци и Музеју.

Следећа, дакле, делница у развоју Библиотеке, још увек законом неуређене, оличена је у првом професионалном библиотекару Филипу Николићу. Прва наредбодавна акта у струци примамо са уздахом олакшања. Библиотечка струка се тада први пут профилише, Министарство просвете одређује Николића, професора при Пословенотрговачком училишту београдском, за првог професионалног библиотекара,[17] који се дана 18. маја 1854. године заклиње на верност Кнезу и исправност у служби, да ће „званичну тајну тврдо хранити" и да ће се „сваког дјела клонити које би интересима Правитељства и народа противно било".[18] Данас са поносом истичемо ову чињеницу, и важно је подсећати се на њу. Ако смо поносни на утемељење професије, зашто нас још увек није напустило осећање подређености библиотекара другим занимањима, односно библиотекарства другим стручним и научним дисциплинима? И не само то, негде смо поред самопоштовања затурили и поштовање других, које је јасно било оличено у изједначавању звања библиотекара са звањем професора Велике школе, а звање помоћника Народне библиотеке са звањем професора гимназије.[19] Но, вратимо се Николићу. Николић је успоставио формално-правни и професионални ред у Библиотеци: увео је инвентарне књиге, које су до данас остале основни правни и материјални документ о својини једне библиотеке; поред ауторског установио је и стручни каталог, који ни у европским библиотекама половином 19. века није био нарочито заступљен. Дефинисао је прва Правила за Библиотеку. До исцрпног Правилника о унутрашњем уређењу и раду у Народној библиотеци требало је да протекне још педесет година. Из данашње перспективе, једнако као из ондашње, важна је још једна Николићева, до сада неистицана, активност: залагање код Попечитељства просвештенија да се у буџету сума за потребе Библиотеке одвоји од суме за потпомагање књижевности.[20] Виши је степен захтева, кроз две-три године, била молба да сума непотрошена у једној буџетској години буде, кад су Библиотека и Музеј у питању, преношена у наредну буџетску годину.[21] Апсолутна прибраност и разложност

15 АС, ДС, бр.64, 1853. Ковијанић, 246.

16 Исто, 248.

17 АС, МПс, I, 418, 1854. Ковијанић, 272.

18 Исто, 273.

19 АС, МПс, XII, 112, 1873. Ковијанић, 613.

20 АС, МПс, I, 121, 1856. Ковијанић, 289.

21 АС, ДС, Р 1049, 1861. Ковијанић, 416–417.

у пословном окружењу није карактерисала његов лични духовни свет. Располућеност између световног и духовног, тежња ка монаштву, коју на крају ипак није остварио, уклонила је првог библиотекара са позорнице струке и ослободила место новом челнику, Ђури Даничићу.[22]

Баталакин узгредни предлог везан за име ове високе установе културе, који се у административној преписци потом изгубио, оживљава кроз идеје и активности Ђуре Даничића, и дотадашња Библиотека, након опсежног и аргументованог Даничићевог обраћања Попечитељству просвештенија, и званично добија име Народна библиотека. За разлику од ранијих назива, које Даничић анализира, Библиотека при Попечитељству просвештенија, Библиотека Попечитељства просвештенија, Правителствена библиотека, или последњег Народна библиотека при Попечитељству просвештенија, који сви указују на њену специјализовану стручну функцију подршке Владиним активностима, име Народна библиотека „истина може значити", пише Даничић, „да библиотека припада народу, али одатле мислим да се не може ништа зло изводити, јер: 1) што је народно, оно није свакога човека из народа, него је свију заједно, а што је тако, за оно се у држави зна ко њим рукује, зна се да њим рукује врховна власт преко своји органа; 2) речима „Народна библиотека" могу се у потпуној титули додавати – као што је и чињено – речи: „при Попечитељству просвештенија", које би показујући у ком је библиотека подручју чувале име њезино од сваког рђавог толковања; 3) у Србији има и Музеум, који се зове Народни, и то само народни, а он је у себи сасвим онаки каква је у себи библиотека, и он према Високославном Попечитељству стоји исто онако као библиотека. Али се из имена Народна библиотека не само не може изводити ништа зло него би још то име најбоље показивало каква је библиотека, оно би показивало да се у њој збирају особито књиге које се тичу Србског народа, као што и јест, и тако би се име најбоље подударало са стварју која га носи. (...) Могла би се ова библиотека назвати и земаљска или државна. Што се тиче првог имена, кад би се хтело њим казати чија је библиотека, оно би у немачком језику било боље него Народна, али је у србском језику боље Народна, јер у Срба земља није онолико колико у Немаца у обичају у фигурном значењу, у коме се земља узима уместо народа који у њој живи; осим тога, библиотеци више приличи име народа србског, а не само земље Србије. Што се тиче другога имена „Државна библиотека", које је г. Ткалац употребио у својој књизи (...) за то име мислим да би врло добро било, само ако се не би коме учинило поносито."[23] Сада и именом, као и ранијим настојањима, одређена као народна, она, управо, како је уредбом од 8. јануара и предвиђено, и како Даничић сматра да је једино могуће, наставља да тежи да јој у фонду буде „свака српска књига и која говори о Србима било на ком језику."[24] Дакле, Даничић је Библиотеци кумовао и име јој траје и данас, уз мали уступак географском одређењу и подвлачење државне припадности након Другог светског рата. Како је трајно име, тако је трајна и њена набавна политика, за чију се прегледност и уређеност концепције такође Даничић побринуо.

Формирање националне библитеке и израда текуће и ретроспективне националне библиографије у већини земаља света ишли су руку под руку. Једно су другом били ослонац, оправдање, смисао, путоказ, циљ. Како је, због тешких историјских, политичких и економских условљености развоја српске државе, у њој, у односу на европско окружење, каснило и оснивање и вођење државотворних институција и пројеката, можемо рећи да национална библиотека у нас настаје са скоро два века кашњења у односу на

22 АС, ДС, бр. 352, 1856. Ковијанић, 293.

23 АС, МПс, I, 1, 1858. Ковијанић, 353.

24 Исто, 351.

најмлађу националну библиотеку у Европи, самим тим и национална библиографија, али ваљало је премостити чак пет векова кашњења, да ни не помињемо сву узбурканост, несигурност и рањивост 19. века, који је у нас свему томе био колевка. И текућа и ретроспективна национална библиографија, зачудо, код Срба нису институционализовано покренуте, већ су податке прикупљали, правила дефинисали у ходу и библиографске записе за собом остављали појединци, уредници ретке домаће периодике, књижевници и библиофили, попут Захарија Орфелина, браће Маркидес Пуљо, Павла Стаматовића, Димитрија Давидовића, Димитрија Исаиловића, Георгија Магарашевића, Александра Андрића, Антонија Арновљевог Арнота, касније Стерије, Вука, Шафарика, Стојана Новаковића и многих других. Ангажовање Ђуре Даничића у исписивању текуће националне библиографије значајно је као напор изузетног лингвисте, научника и професора, да педантно и доследно прати ондашњу издавачку продукцију, али још више као покушај њеног институционализовања у окриљу Народне библиотеке, потом и Српског ученог друштва, у чијем се Гласнику и објављује.

Током свих ових деценија, док се делатност Библиотеке поступно иновира, проширује и унапређује, једна активност је константна од самог почетка. За разлику од свих осталих, она није из праксе преточена у правило, већ је из прописа установљена пракса. И што је још важније, тај указ, односно одлука са правним последицама, истовремено је и највалиднији доказ о датуму оснивања Народне библиотеке. То је одлука о успостављању државне цензуре, која је узроковала обавезни примерак, што потиче још из 1832. године и што никада и ни код кога у историји није било везивано ни за један тип библиотеке, сем националне. Мотив за прикупљање обавезног примерка кроз историју се значајно променио, од цензорског, еволуирао је у упориште националног фонда, у чувара културне и научне баштине, у потврду ауторског права, у сигурност текуће националне библиографије, и из ње происходећих свих других библиографских истраживања. Ни број обавезних примерака није био константа: од једног до петнаест – зависно од историјског доба, географског подручја, државних сразмера, економских прилика, културолошких потреба. Самеравајући све те услове, данас је обавезни примерак сведен на пет. Историја, учитељица живота, ваљда нас је, пре свега издаваче, научила одговорности у поштовању овог слова закона, јер оно што се пре више од две, а током скоро четири деценије, чинило као луксуз, да се на релативно малом државном простору, по ондашњим мерилима, чува обавезни примерак у осам националних библиотека, није било самериво ни са ким у свету, био је податак потпуно несврстан у било коју класификацију, јер је једино СССР имао две и Италија три националне библиотеке. Ипак, захваљујући томе, остали су нам фондови који би нам, да није било такве концепције, сигурно били ускраћени. Обавезни примерак различитих носилаца знања и информација данас је потребнији него икад, јер је упориште колико националног идентитета толико тржишне компетиције база података, којима је обавезни примерак ослонац.

Године управљања Библиотеком Ђуре Даничића (1856–1859), Јанка Шафарика (1861–1869) и Стојана Новаковића (1869–1874) обележене су чешћим одлукама везаним за обавезни примерак, али први законодавац у области библиотекарства, који Законом о печатњи 1870. обезбеђује три обавезна примерка за Народну библиотеку, као и издвајање Народне библиотеке и Народног музеја из састава Попечитељства просвештенија и њихово осамостаљивање, свакако је Стојан Новаковић. Развој народних и школских библиотека у унутрашњости земље, а у сопственој кући развој издавачке делатности, још су два поља Новаковићевог замашног стваралаштва. И једноме и другоме ослонац је било упознавање са библиотекама у иностранству, о чему сведоче његове

забелешке са стручног путовања по Европи, сачуване у Архиву Србије. Ипак, рад на ретроспективној и текућој библиографији препознатљива је одредница Новаковићевог ангажовања у библиотекарству. Учећи од својих претходника, пре свега од Даничића, али и угледајући се на дела страних истраживача, Новаковић је написао прву обимну и озбиљну ретроспективну библиографију српског стваралаштва у форми монографске публикације (1869), чија је претходница још на самом почетку века (1810) била књига Павла Соларића *Поминак књижески*.

Часна професија библиотекара обележила је и биографије Јована Бошковића (1875–1880), Нићифора Дучића (1880–1886), Милана Ђ. Милићевића (1886–1897), Драгише Станојевића (1897–1900), Стојана Протића (1900–1901), Љубомира Јовановића (1901–1903), Јована Томића (1903–1927), Милоша Зечевића (1927–1935), Драгослава Илића (1935–1941), Ђорђа Сп. Радојчића (1941–1943); Душана Милачића (1944–1960); Чедомира Миндеровића (1960–1965), Миодрага Панића Сурепа (1965–1968), Светислава Ђурића (1968–1977), Владимира Стевановића (1977–1979), Васе Милинчевића (1980–1982), Милана Милутиновића, Миломира Петровића, Сретена Угричића и управо Дејана Ристића.

У библиотеци су све више управљање и одговорност тежили да буду колективни чин, нарочито након Другог светског рата. Успеху и развоју Библиотеке доприносили су, уз управника, руководиоци сектора и тимови сарадника.

Осамостаљивање Библиотеке и Музеја од Попечитељства просвештенија прво је, међусобно раздвајање Народне библиотеке и Музеја према Закону из 1881. године друго, а доношење Закона о Народној библиотеци треће је жељено раскршће у развоју ове институције. И у организационом и у финансијском погледу ове промене значајно су утицале на грађање делатности и препознавање ових институција у друштву. Закон, који формулише Стојан Новаковић, и који, након мањих интервенција Главног просветног савета, доноси Народна скупштина 27. фебруара 1881. године, третира и Библиотеку и Музеј као државне заводе, у којима се установљава Одбор који бира Збор професорски Велике школе. Примарно је у Закону питање реда и профила набавки: „У реду набавки за библиотеку има првенство све што се односи на југословенску књижевност, историју, језик, право, географију, природопис итд. Затим долазе остала научна дела, равномерно спрам граница годишњега буџета, а по одредбама које одбор постави и министар просвете и црквених послова одобри.“[25] Закон из 1901[26], сачињен од 36 чланова, европског је ранга. Народна библиотека је „просветна установа“, чији су фондови профилисани на линији размишљања Ђуре Даничића и Стојана Новаковића, боље рећи на реалним поставкама сваке светске националне библиотеке. Отуда, по Закону, код нас фондове треба да чине: „свака српска и хрватска књига, часописи и новине, свака књига о српском народу и српским земљама на ком било језику; по могућству, свака књига која се тиче књижевности, историје, језика, права, географије, етнологије, јестаственице итд. југословенских народа; свака знатнија књига која се тиче суседа српског народа; најврсније књиге из свакога раздела светске књижевности, на ком било културном језику, с нарочитим обзиром на словенске књижевности“.[27] Истакнимо уз ово само неколико битних конститутивних одређења: Библиотеком управља библиотекар са факултетском спремом, који се бавио књижевним пословима; у Библиотеци се формирају такозвани општи и посебни фондови, а посебним одељцима управљају руководиоци; обавеза је Библиотеке да израђује ретроспективну и текућу

25 АС, НС, I, 253, 1881. Ковијанић, 2, 9.

26 АС, ПО, к., 115, бр.110. Ковијанић, 2, 294–301.

27 Исто, 2, 295.

националну библиографију; књиге се користе у Библиотеци, изузетно ван ње у краћим роковима; установљује се обавезни примерак од три књиге на јачој хартији, у року пет дана након штампања, а контролу штампане продукције спроводе надзорници народних школа; годишња дотација државе за набавку књига морала је увек бити „у сразмери" са „истакнутим националним карактером".[28] Колико су правила пословања Библиотеке, све до закона из 1881. и 1901. године, била резултат лутања и несналажења у материји којом је тек требало овладати, толико су законска, подзаконска акта и стандарди након Другог светског рата пратили и страну регулативу и домаће прилике. Закон у том периоду више се не односи само на Народну библиотеку Србије, већ на целовиту и разуђену библиотечку делатност, у којој се хијерархија и сарадња чланица успостављају по принципу матичности. Дешава се да у дужим временским размацима закон не бива ажуриран, па тако значајне институције, како рекоше, истакнутог националног карактера, бивају занемарене, попут завичајних фондова, или испитивања читања, или неадекватности обима обавезног примерка, или чак технолошког раскорака у подзаконским актима.

Нажалост, историју Народне библиотеке чинила су и од наших предака и нас самих нежељена раскршћа: сеобе библиотеке због којих је долазило до губитка фондова, страдања Библиотеке током Првог и потпуно уништење на почетку Другог светског рата, удаљавања од идеја које чине потку сваког националног библиотекарства.

Личну карту данашње Народне библиотеке Србије чине и њене сеобе између Крагујевца и Београда до 1853; у Ниш и Косовску Митровицу током прве две деценије 20. века, по Београду током свеукупног трајања све до 1972, односно 1973, када Библиотека добија сопствену зграду, свој дан и своје прво државно признање.

Бомбардовање Библиотеке и њено пресељавање у Првом светском рату изазвали су значајно страдање њеног фонда, инвентара и каталога. Најдрагоценији делови фонда, рукописи, старе штампане књиге, новине и часописи, евакуисани су у Ниш и Косовску Митровицу, где су пали у руке бугарских окупатора, који су их пренели у Софију. Мада је део фонда након рата враћен, у неповрат је нестало 56 старих рукописа, од којих и неки на пергаменту из 13. века, 3.132 књиге, 4.177 свезака часописа, све новине из 1914. и 1915. године, и 138 значајних писама.

У званичном немачком документу који се односи на бомбардовање Београда, предоченом на поратном суђењу, види се да је на почетку Другог светског рата Народна библиотека била означена као један од првих циљева. Дакле, намерна, осмишљена злочиначка акција бомбардовања запаљивим бомбама Народне библиотеке 6. априла 1941. године, чији је циљ, на жалост, достигнут, била је уништење писаних споменика културе српског народа, дакле националног сећања. Уништен је комплетан књижни фонд од 500.000 свезака, збирка од 1.424 ћирилска рукописа и повеља, 1.500 јединица картографске и графичке збирке, 4.000 наслова часописа, 1.800 наслова новина, богати архив турских докумената о Србији, целокупна преписка значајних личности из културе и политичке историје Србије и Југославије, сви инвентари и каталози Народне библиотеке. Тешко страдање Народне библиотеке изазвало је посвећену пожртвовану акцију сакупљања писане речи целокупног српског живља, а не само културних посленика и Библиотека је крај рата дочекала са 5.000 јединица књижне и некњижне грађе. Уз приљежно обнављање збирке старих српских штампаних књига, под привидном и притворном дозволом окупационих власти, оних истих које су библиотеку спалиле

28 Исто. Ковијанић, 2, 300.

до темеља, у злочиначким логорима заробљени и намучени, али духом живи, логораши исписују, каткад и крвљу, своје листове и неки од њих налазе пут до Народне библиотеке у обнављању. Постоје у ратној периодици и у деловодним протоколима НБ сведочанства о покушајима окупационих власти да се српским библиотекарима представе као разложни и предусретљиви сарадници нудећи им стручно усавршавање, које запослени упорно одбијају.

Од стицања функције централне националне библиотеке 1919, преко Закона о штампи и Закона о народној библиотеци, којима добија право на обавезни примерак са територије Југославије, Народна библиотека добија нове организационе и културно-историјске оквире, који се потврђују и шире оснивањем Библиотечког центра као заметка функције матичности 1953; утемељењем функције централне матичне библиотеке Законом о библиотекама Србије 1965; професионализацијом и модернизацијом пословања, реконструкцијом рукописног фонда и његовим археографским описивањем, укључивањем у међународне пројекте, какви су централизована каталогизација, каталогизација у публикацији, универзална библиографска контрола, универзална доступност публикација, узајамна каталогизација, развијање библиографске, културно-просветне и издавачке делатности, библиографско описивање по међународно прихваћеним стандардима, развијање електронског каталога и дигиталне библиотеке, увођењем сервиса Кобсон, који обезбеђује приступ фонду од 35.000 страних научних часописа и око 20.000 књига. Народна библиотека Србије је национална библиотека која поседује око 5.000.000 библиотечких јединица у општем и посебним фондовима. Општи фонд садржи монографске и серијске публикације на српском и језицима националних мањина почев од 1868. године, стране књиге штампане после 1700. године, избор стране периодике и богату референсну збирку. Посебни фондови обухватају: домаћу стару и ретку књигу до 1867. године, страну књигу до 1700, музикалије, фонодокумента, фотодокумента, картографски материјал, плакате, документациони материјал, издања за слепе, аудио и видео записе, млађе књижевне рукописе, библиотеке-целине Тихомира Ђорђевића, Веселина Чајкановића, Милана Ракића, Михаила Динића, Петра Колендића, Милоша Црњанског, Милоша Ђурића, Јована Пејовића, Душана Петровића, Љубице и Данице Јанковић, Милице и Борјане Продановић, Љубомира Мицића, Оливере и Живомира Младеновића, Милоша Јевтића. Под окриљем Библиотеке делују Задужбина Десанке Максимовић и Фонд „Мирослављево јеванђеље". Знамо сви добро нашу Библиотеку, сви смо чекали у реду за место у њеној читаоници, додуше не и студенти и истраживачи активни током последње четири године; сви посећујемо њене изложбе и штандове на сајмовима књига, пратили смо награде које је додељивала, сведоци смо рада невладиних стручних организација које је оснивала, или им помагала, попут Библиотекарског друштва Србије и Заједнице библиотека, или у новије време Конзорцијума.

Слику данашње Народне библиотеке Србије имамо пред собом. Свако од нас зна да ли је, и ако јесте, колико је на њу поносан. Ако ја треба да пружим одговор, поносна сам на нашу богату културну баштину и културну историју, на вредне стручне библиотекаре и књижничаре.

На раскршћу традиционалног и дигиталног пословања, каткад заведена гламуром брзине, или свежином европских пројеката, дешавало се да занемари стручни разговор, научно мишљење, везу са другим националним институцијама културе, науке и образовања, са сопственом страдалничком историјом, а на њу се увек треба подсећати, јер је извор националне снаге и поноса. Ово данашње загледање у прошлост, подсећање на почетке формирања Библиотеке, истицање изузетних доприноса библиотекара кроз

историју у функцији је подстицаја за развијање струке, јер је, како је рекао Нортроп Фрај, наша једина права кристална кугла ретровизор. У другој половини двадесетог века је и Народна библиотека на путу прогреса и просперитета, подржаног својом богатом традицијом, ентузијазмом и колегијалношћу библиотекара, остварила запажене резултате. Народна библиотека Србије је наш национални дом током 180 година и никада, сем једном због реновирања, чак ни када је највише у ратовима страдала, није затварала своја врата корисницима. Библиотекар Конгреса Џејмс Билингтон изразио је забринутост за будућност Конгресне библиотеке: „Изгледа ми сасвим извесно да ће Конгресна библиотека, уколико не прихвати ново, а и не задржи старо, изгубити своју историјску мисију и способност да убудуће служи нацији на начине које данас не можемо ни замислити. Пропадање класичне цивилизације нису изазвали само варвари на капијама, већ и варваризам изнутра. (…) Уколико не распирујем ватру у кључним институцијама које у животу одржавају мудрост и креативност у нашем друштву, наша цивилизација ће изгорети изнутра чак иако не буде заузета или уништена споља.“ Модел „recycle, reduce, reuse“, ако и јесте еколошка неопходност данашњег времена, није и никада неће бити животни мото националне библиотеке. Порука коју сваким својим поступком национална библиотека, па и свака друга, шаље у свет, треба да буде недвосмислена: очување националног идентитета баштињењем, проучавањем и дистрибуирањем знања о научном и културном благу једног народа, истраживањем и исписивањем опште националне библиографије засноване на принципима које је још Даничић дефинисао, Новаковић потврдио, ретроспективна библиографија применила, а текућа неоправдано потпуно напустила. Национална библиотека дише културом и духом свога народа, прати га и надвисује га, никада га не заборавља и не потцењује, чак ни својим иступима не збуњује. На раскршћима и страда са својим народом.

Чувајући и развијајући Народну библиотеку Србије, чувамо и струку и саме себе.

Литература:

Вранеш, Александра. Основи историје и теорије библиографије. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду; Бањалука: Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, 2010.

Ковијанић, Гаврило. Архивска грађа о Народној библиотеци Србије. 3 књ. – Београд: Архив Србије, Народна библиотека Србије, 1990–1992.

Стаматовић, Десанка. Читалишта у Србији у 19. веку. Београд: НБС, 1984.

Црвчанин, Милица. Глигорије Возаровић и његово доба. У: Годишњак НБС за 1960. Београд: НБС, 1960.

1

САДРЖИНСКА ОБРАДА (КЛАСИФИКАЦИЈА) – ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Уредник тематa
Небојша Ковачевић

Небојша Ковачевић: Класификација и онтологија – да ли постоје ствари које не постоје?

Ричард П. Смираља, Чарлс ван ден Хојвел, Томас М. Доса: Међусобно деловање основних структура у универзумима знања

В. А. Јемељин, А. Ш. Тхостов: Вавилонска мрежа: ерозија истинитости и дифузија идентитета у простору интернета

Емина Чано-Томић: Resource Description and Access – нови каталошки стандарад за опис садржаја

Лидија Бошковић: Наративни идентитети и библиотечко/библиографски каталози

Данијел Клес, Јута Лидентал, Симон Милтон, Едмунд Казмјерчак: Интероперабилност система за организовање знања са онтологијама и помоћу њих

Ана Савић: Организација информација у савременим синдетичким каталозима и место предметне каталогизације у њима

Бојана Б. Веселиновић: Предметне одреднице и кључне речи

КЛАСИФИКАЦИЈА И ОНТОЛОГИЈА – ДА ЛИ ПОСТОЈЕ СТВАРИ КОЈЕ НЕ ПОСТОЈЕ?

УДК: 025.343:1
165.62 Мајнонг А.

Небојша Ковачевић
Народна библиотека Србије, Београд

Сажетак

Рад се бави проблемом утемељења класификације и библиотекарства уопште као посебне дисциплине организације знања. Испитују се везе класификације и онтологије, као технике концептуализације појмова и филозофске дисциплине. У том контексту рад се бави филозофском природом библиографских 'ентитета' и унутрашњом сродношћу две области знања. На примеру 'предметности' [aboutness] као библиографског и класификационог проблема и Мајнонгове теорије предметности, као посебног случаја, изводе се консеквенце о постојању 'фиктивних' ентитета и природи библиографског универзума и других могућих 'универзума знања'.

Кључне речи: класификација, онтологија, предметност, Алексијус Мајнонг, категорије, библиографски ентитети, универзум знања

За све друштвене или хуманистичке дисциплине карактеристична је наглашена саморефлексија – промишљање сопственог положаја и сопствене сврхе у систему знања. У модерно, технизирано време изгледа да најлакши задатак имају такозване 'примењене науке' – оне своје постојање оправдавају прагматички, резултатима које постижу, а који се ретко преиспитују и доводе у питање.

За ову прву групу дисциплина, које бисмо романтичарски могли да назовемо 'духовним наукама', отворене су две могућности. Ове 'науке' користе оба приступа, па их често и комбинују. Први, у коме хуманистичке дисциплине често задобијају оправдање, али јеванђеоски речено 'губе душу', најчешће карактерише примена природнонаучног модела, у коме резултат оправдава постојање (одјек овог става у библиотекарству у екстремним случајевима оријентације 'ка кориснику' и ка поједностављивању, скраћивању и потпуној аутоматизацији описа).

Други приступ, који ће бити предмет овога рада, може се најкраће формулисати као покушај онтолошког утемељења.[1] Најкраће речено, доказивањем да дисциплина има сопствену онтологију, покушава јој се придати нешто од вечности и патоса оног бављења 'последњим стварима', оним што наступа после бављења 'фисисом' (као материјалним), као 'мета-физика' или говор о бићу као бићу.

Покушаји различитих дисциплина да за себе задобију 'онтологију' најчешће не излазе из оквира прагматичности, па та 'онтологија' у ствари означава један систем правила и аксиома које важе у одређеној дисциплини. Експанзија различитих 'онтологија' не само да не сведочи, сама по себи, да се одређена дисциплина бави 'онтолошким питањима' како их схвата филозофија већ и сами аутори брижљиво праве дистинкцију између онтологије поједине дисциплине и Онтологије као филозофске дисциплине.[2] „У рачунарству под онтологијом се подразумева експлицитна и формална спецификација и концептуализација апстракције, која је дизајнирана за посебне намене и одговара домену примене (Грубер (Gruber), 1993). Концептуализација представља формулисање знања о свету преко ентитета (ствари, везе које имају и ограничења која постоје између њих), док је спецификација репрезентација те концептуализације у конкретном облику. Термин 'онтологија' у инжењерском смислу разликује се од термина 'Онтологија' (чије је прво слово велико) који се користи у филозофији да опише постојање ствари у свету (Фонсека (Fonseca), 2001)."[3] Ипак, као да у неким областима, као што су библиотекарство или теорија књижевности, овај термин престаје да буде чисто технички и говори нешто о природи саме дисциплине.[4]

Зашто би се, уопште, онтологија у библиотекарству, по било ком основу разликовала од онтологије у семантици, хидрологији, математици, астрономији? И, ако се разликује, у чему је природа тог разликовања? Да ли нам доминација партикуларних 'онтологија' смета да јасније сагледамо дубљу сродност нашег посла, посебно класификације и каталогизације као 'библиотекарства по себи' и филозофске дисциплине која се бави проучавањем бића као бића или битком свих ствари?

Ж. Вучковић упозорава на извесну импресионираност утилитаризмом и прагматизмом код библиотекара и наспрам таквог приступа истиче једну суштинску сличност између филозофа и библиотекара (тј. филозофије и класификације), цитирајући А. Каплана: „А та суштинска веза је у томе што су се обе професије током историје проширили на универзални домен, на целокупно људско знање,

1 О актуелности проблема сведочи и тема редовне конференције УДК Конзорцијума за 2011. годину: „Classification & Ontology: Formal Approaches & Access to Knowledge" [Класификација и онтологија: Формални прилази и приступи знању]. Радови су објављени у истоименом зборнику (прим.).

2 У огромном броју примера различитих онтологија, посебно су занимљиве комуникационе и семантичке, али оне постоје практично у свакој области (нпр. у хидрологији, в. Милан Гоцић, „Онтологије у области хидрологије и хидролошки информациони системи", *Наука + Пракса*, вол. 12, бр. 1, 2009). Онтологије постоје и у свету књижевности, па се тако говори о онтологији романа или онтологији приче (в. нпр.: Милан Радуловић, „Онтологија модерног романа", *Књижевна историја*, вол. 40, бр. 136 (2008): 641–654, или Бојан Ђорђевић, „Дисперативност и онтологија приче" (на примеру приповетке „Отисак срца на зиду" Б. Пекића), *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, вол. 48, бр. 2–3, 2000: 341–354). Детаљније разматрање појма онтологија у: Emad Khazraee, Xia Lin, Demystifying ontology, у: *Classification & Ontology: Formal Approaches & Access to Knowledge: proceedings of the International UDC Seminar, 19–20 September 2011, The Hague, The Netherlands*, ed. by Aida Slavic & Edgardo Civallero. (Würzburg: Ergon Verlag, 2011): 41–53.

3 Мирко Гоцић, Op. cit., стр. 32

4 В. занимљив и утемељен приступ Маурицији Фериариса у књизи: *Где си? Онтологија мобилног телефона* (Београд: Федон, 2011).

целокупну културу... При томе се ни библиотекари ни филозофи не могу бавити материјом и садржином поменутих непрегледних подручја знања и културе, већ, пре свега, њиховом формом, структуром, поретком и међусобном повезаношћу разних њихових делова. Изгледа да у свакој филозофији, баш као и у свакој доброј библиотеци, постоји носталгија за универзалном повезаношћу човека и света".[5] У библиотекарству се дихотомија између два приступа сасвим јасно уочава: с једне стране претензија за универзалним, вечним и коначним каталогом (одредницом, датотеком, приступном тачком), а са друге усмереност ка кориснику и резултату (поготку, броју записа, комбинацији). Ова дихотомија је, како се чини, конститутивна за само библиотекарство као делатност и свако редуковање и потискивање једне од њених страна води у нове проблеме. Како упозоравају Казраји и Лин у чланку о демистификованој онтологији: „Ранија разлика између онтологије (као дисциплине) и онтологије (као научног техничког термина) је најрадикалнија дистинкција између различитих употреба термина. Друге дистинкције су суптилније. Да би смањили конфузију, Поли и Обрст (Poli & Obrst) (2010) сугеришу терминологију за ове различите употребе: онтологија-као-категоријална-анализа (он тологија_К) и онтологија-као-технологија (онтологија_Т), као што је речено. Овај рад се фокусира углавном на онтологију_Т, према овој терминологији. Треба напоменути да ће односи између ове две сфере онтологије користити обема странама".[6]

Ако се сложимо да библиотекарство неспорно користи своју онтологију у другом смислу (онтологија_Т), чини се да у том термину ипак постоји и неки вишак значења, нешто што постоји као прећутна, не потпуно експлицирана претпоставка. Када И. Свенонијус (Elaine Svenonius) читаво једно поглавље класичног дела „Интелектуалне основе организовања информација" назива „Онтологија",[7] она свакако говори о онтологији_Т библиотекарства, али не само о њој. На почетку се позива на филозофски појам Онтологије, како би по аналогији дошла до кључног става да „библиографски универзум захтева једну онтологију". То, наравно, није само општи концептуални оквир каталогизације и класификације (мада јесте и то) и тога је Свенонијус дубоко свесна када говори о библиотечким објектима као о 'ентитетима', а у самој књизи им често додаје и један битан додатак – 'платонистички'.

Тиме нас сама тема наводи да са оног спољашњег пређемо на суштинско. Формално, знамо да су неки познати филозофи били библиотекари (или обратно, да су неки познати библиотекари били филозофи). Да ли то што су Лајбниц (Leibnitz), Хјум (Hume), Кант (I. Kant), Николај Фјодоров (Николай Федоров) или Р. Барт (R. Barthes) добар део својих живота провели решавајући проблеме класификације и каталогизације говори нешто о природи саме те делатности или је, напросто, куриозитет нечијег живота? Можда ће нам повратак на платонистичке ентитете и аристотеловске категорије помоћи да одговоримо на ово питање?

Када говоримо о библиографским 'ентитетима', јасно је да само на основном нивоу говоримо о физичким јединицама (документима, књигама), а већ на следећем нивоу се срећемо са 'делима'. Позивајући се на Катера (Ch. Cutter) и Лубецког (Seymour Lubetzky), Свенонијус у овом дематеријализованом контексту без устезања препознаје платонистички садржај: „Концепт дела као интелектуалне или уметничке креације – платонистички објекат који

5 Жељко Вучковић, „Библиотекарство на размеђи миленијума", у *Библиотека као огледало васељене*, приредио Добрило Аранитовић (Београд: Службени гласник, 2009), 10.

6 Emad Khazraee, Xia Lin, *Demystifying ontology*, 44.

7 Илејн Свенонијус, *Интелектуалне основе организовања информација*, (Београд: Клио, 2007), 55 и даље.

се састоји од дематеријализованог информационог садржаја – интуитивно задовољава".[8] Свенонијус тако класификациони/библиотекарски посао у идеалном прототипском стању препознаје као формирање скупова који чине 'дело', основу у организовању информација. Не питајући се о врсти предметности (или реалитета) тих скупова ('дела'), Свенонијус је потпуно платонистички прихвата као непобитну.

Касније ћемо видети да ни овај платонистички развој није случајан, већ се развија преко категоријалне анализе и проблема универзалија до феноменолошког Мајнонговог (Alexius Meinong) питања о суштини саме предметности.

За проблем мета-физике предметности и реалитета нематеријалних објеката свакако је занимљив Платонов (Plato) став да се сваки разуман човек у опису или анализи неког појма (теме, предмета) не зауставља на појединачном, већ из мôра појединачног (класификаторски речено јединице, документа) креће ка идеалном (интелектуалном или уметничком) садржају.[9] И не само то: придајући томе идеалном неки виши, изворни реалитет, Платон настоји да издвоји и одређене категорије (биће, мировање и кретање) којима се може обухватити све што на било који начин јесте. За нашу тему је значајно да и небиће на неки начин јесте, тј. обухваћено је оваквим схватањем реалитета. У овом контексту је јасније и Аристотелово (Aristoteles) настојање да ове идеалне ентитете класификује кроз категорије. Десет основних категорија је довољно за опис свега што јесте: супстанција, квалитет, квантитет, време, место, положај, поседовање, однос, делање и трпљење. Овај попис (*класификација* – прим. Н. К.) начина на који нешто (супстанција) може бити прецизиран је и до савршенства доведен кроз проблем универзалија, општих појмова, али само постојање је и даље подразумевано. Пре него што кратко размотримо једно занимљиво решење предметности, видећемо какав је одјек ових идеја у библиотечкој класификацији.

Већ нас сам језик упућује да суштинску сродност проблема у филозофској и библиотечкој 'онтологији': саме категорије и појам 'ентитета' нису ништа страно библиографском универзуму. И. Свенонијус то види као питање 'семантичких универзалија' у предметним језицима, тј. проблем постојања универзалних категорија којима се могу описати ентитети у различитим дисциплинама.[10] Ову потребу 'категоризације' препознајемо као нешто иманентно класификацији: то је класификација сама. Стога не чуди да се у библиографско-каталогизаторском свету понавља једна стара филозофска расправа. У Финалном извештају FRSAD (Functional Requirements for Subject Authority Data) [Функционални захтеви за предметне нормативне податке – концептуални модел] основни спор око 'садржаја (предметности, реалитета, [aboutness])' библиографских ентитета се описује следећим речима: „Уз ризик упрошћавања ове несумњиво сложене ситуације, могли бисмо да размотримо становишта о 'предметности (садржају, штаству) [aboutness]' у спектру, чији су полови две крајности: 'номинализам' (или, следећи Хјерланда (Birger Hjørland), 'идеализам') и 'реализам'. За радикалне номиналисте, нема смисла говорити да дела 'јесу' или 'да имају' предмет – садржај се схвата не као особина дела, већ као однос, изграђен од стране одређеног лица у одређеном тренутку, између одређеног низа дела и одређеног језичког израза (нпр. име или наслов). Реалиста се, с друге стране, задовољава да у погледу садржаја претпоставља да су предмети стварни објекти које постоје независно од

8 Ibid., 60.

9 Платон, *Кратил; Теетет; Софист; Државник*, (Београд: Плато, 2000), 260–265.

10 Свенонијус, И., Op. cit., 191.

језичких израза које користимо да бисмо их именовали и да је могуће да се утврди 'биће' предмет(а) било ког дела. Наравно, постоје и друге тачке гледишта на 'садржај' (предметност) које могу бити или се налазе између та два пола, или на различитим местима у спектру. Међутим, вероватно је оправдано рећи да већина људи који се активно баве пословима стварања библиографских класификационих схема, индексирањем докумената у складу са таквим схемама и коришћењем тих схема као инструмената за проналажење одређене врсте докумената, поступа у складу са претпоставкама које подразумевају неку верзију реалистичког становишта".[11]

Говором о односу библиотечких ентитета и стварности, коју можемо дефинисати и као питање предметности или садржаја,[12] неприметно стижемо у саму суштину библиографског и класификаторског посла уопште. Према завршном извештају комисије за ФРБР (Функционални захтеви за библиографске записе), ентитети у 'библиографском универзуму' су подељени у три групе: 1. производи људског интелектуалног и уметничког рада (дело, израз, манифестација, јединица); 2. ентитети одговорни за садржај ентитета прве групе (особе, колективна тела); 3. предмети ентитета прве групе (појам, објекат, догађај, место).[13] Ако овом опису додамо и атрибуте и односе, налазимо се у једној варијанти аристотеловског света категорија, у коме је сваки ентитет дефинисан особинама (метаподацима) и прецизно дефинисаним односима повезан са другим ентитетима.

Наравно, као што ни у филозофији Аристотелов попис категорија није дефинитиван и једини, тако ни сви библиографско-класификациони модели не изгледају исто. Док Аристотела наслеђују Порфирије (Porphyry), Тома Аквински (Thomas Aquinus) и небројени анонимни схоластичари, у библиографском свету смо сведоци мноштва класификационих модела на природном и вештачким језицима, као и њихове различите примене од стране славних или анонимних класификатора и каталогизатора.

Тако Ранганатан (S. R. Ranganathan) читав библиографски универзум обухвата у пет основних категорија: Ентитет (у смислу логичког субјекта), Материја, Енергија (логички предикат), Простор и Време, а класификаторима неће бити тешко да у њима препознају персоналну и тематску одредницу, својство или пододредницу, догађај или тему, географску и временску одредницу, у њиховим различитим варијацијама.[14] Језик предметне одреднице Конгресне библиотеке у глобалном смислу користи термине по сличном моделу: после главне одреднице која одређује предметност документа следи додатна синтакса пододредница по моделу Тема, Место, Време, Облик.[15]

Ипак, ако смо видели да у свим класификационим моделима постоји нека подразумевана предметност и да је то постојање услов постојања одређене врсте идеалних ентитета (одредница, приступних тачака, дела), нисмо до краја сагледали онтолошку природу те предметности и њеног значаја за класификацију. Једно занимљиво решење нуди феноменолог Алексијус Мајнонг, који се на трагу Брентана усуђује да пита о самој предметности предмета и да о томе изложи читаву теорију.[16]

11 Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD) - A Conceptual Model, IFLA, 2010, стр. 10.

12 О појму 'предметности (садржаја, реалитета, [aboutness])' је много расправљано. Детаљније код Хјерланда на: Birger Hjørland, Core Concepts in Library and Information Science (LIS), 2007. на: http://www.iva.dk/bh/core%20concepts%20in%20lis/home.html, у одељку „Aboutness" и код И. Свенонијус.

13 ИФЛА, *Функционални захтеви за библиографске записе*, (Београд: Народна библиотека Србије, 2005), 20. В. и: ИФЛА, Изјава о међународним каталошким начелима, 2009, стр. 3 на: www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-sr.pdf.

14 Илејн Свенонијус., Op. cit., 191, 230–231.

15 Ibid., 236.

16 Изврсан приказ Мајнонгове теорије предмета у чланку: Иво Кара-Пешић, ''Онтолог широке руке: теорија предмета Алексијуса Мајнонга'', *Theoria* бр. 1 (2010), 19–37.

Свима који су се бавили предметном класификацијом јасно је да је основни проблем њихове делатности сама 'предметност' и мера објективности и субјективности библиографских ентитета који се креирају (или откривају?). Већ смо видели да у пракси то питање и не постављамо, већ га решавамо, ограничавајући се строго на библиографску сферу. Јасно је да је у библиографској сфери географска одредница „Утопија" стварна исто онолико колико и одредница „Србија" (што нам може бити утеха или разлог за горак осмех). Исти је случај са *Атлантидом* и читавим низом књижевних јунака који су, некад, са стварношћу независном од каталога / библиографске базе повезани са (у стварности) несигурним и пропадљивим ентитетом 'аутор', а некада постоје и независно од њега. Хамлет, Ана Карењина или Мадам Бовари су равноправни становници библиографских база, било кроз референције на дело, било на жанр (у УДК систему, на пример). Њихово постојање је неспорно, а перцепција предметности умногоме објективна: „Претпоставка да су перцепције предметности по природи субјективне, не значи и дозволу да се греши, јер је могуће грешити: казати да је *Хамлет* расправа о термодинамици, значи погрешити".[17]

Овај проблем, као што је познато, не постоји само у класификацији, већ и независно од ње, у ономе што називамо 'стварност'. Стога А. Мајнонг покушава да понуди једну теорију предметности која је, у основи, једна нова онтологија. За нашу тему је занимљива реченична конструкција коју наспрам „предрасуде у корист стварног (Vorurteil zugunsten des Wirklichen)", о којој говори Мајнонг, употребљава И. Кара-Пешић, говорећи о категорији особа којој је припадао и Мајнонг, о онима који не виде: „Али шта је са особама које не виде добро или не виде уопште? Какав је њихов каталог (подвукао Н. К.) света, или, да се изразимо филозофским жаргоном, каква је њихова онтологија?"[18]

У својој 'теорији предмета' (Gegenstandstheorie) Мајнонг се бави проблемом такозваних 'непостојећих предмета', што је, као што смо видели, проблем веома близак свим теоријама класификације. У здраворазумском доживљају света предмет и постојање су синонимни – оно што је предмет има постојање, оно што не постоји није предмет. Ипак, ствари нису тако једноставне: „Али зашто онда постављамо питања попут: Шта је предмет овог текста? или Које предмете имате у школи?".[19] Наравно, то је само почетак. Читавим класама објеката недостаје просторно-временско одређење класичних објеката: то наравно нису само платонистички бројеви, објекти математике, већ и предмети жеља, чежњи, снова, немогући попут химера и једнорога, који ипак на неки начин јесу и утичу на наше животе. Преко интенционалности, Мајнонг издваја више група предмета: физичке, менталне (који су интенционални – упућују на нешто) и идеалне (који су различити од конкретног садржаја и могу бити постојећи и 'непостојећи'). Уводећи ове предмете вишег реда или 'објективе', Мајнонг им придаје својство истинитости (одговарању чињеницама о којима се суди), за разлику од идеалних предмета (нпр. бројева). Укратко, по Мајнонгу, стварност и постојеће нису синоними, напротив: „Тоталитет (Gesamtheit) онога што постоји (existiert), са укључивањем онога што је постојало и што ће постојати бескрајно је мали у поређењу са тоталитетом предмета сазнања (Erkenntnisgegenstände)".[20] Какво указивање почасти и отварање хоризоната теоријама класификације!

17 Свенонијус, И., Op. cit. 74.

18 Кара-Пешић, И., Op. cit., 20.

19 Ibid., 21.

20 Цитат из Мајнонговог есеја „Über Gegenstandstheorie'' (''О теорији предмета"), по: Кара-Пешић, И., Op. cit., стр. 27.

Тако предмети ослобођени 'егзистенцијалне претпоставке' стичу право на биће, јер нестварно није пуко **ништа**. Мајнонг овим за читаве класе предмета који су 'остали без домовине' задобија сигурно, онтолошко подручје и то изражава кроз чувени парадокс: „Постоје предмети за које важи да такви предмети не постоје". У случају таквих предмета који су 'објективи' (Мајнонгов технички термин) не-битка, одговарајуће не-биће игра 'улогу' предмета (или: да бисмо тврдили да нешто не постоји, потребно је да оно 'на неки начин' јесте). Из овога следи нова класификација предмета: чисти предмети (изван битка), они који су постојећи (имају битак или небитак) и они који постоје, а са тим и нова класификација наука... Не улазећи даље у Мајнонгову анализу и полемику са Раслом, упућујемо само на једну за класификацију битну последицу: „Све о чему можемо да говоримо и на шта можемо да упућујемо има битак у примарном, некласификаторском (подвукао Н. К.) смислу. Мајнонгов Sosein, такобитак, пак, за разлику од раселовског being, има класификаторску природу. Расел отворено одбацује Außersein (изван-битак, чисти предмет – прим. Н. К.), јер га тумачи као трећу сферу бића за којом нема потребе".[21]

Оно што је значајно за класификацију као производ ове теорије и полемике са Раслом (Bertrand Russel), јесте став да фиктивни предмети и особе (једнорог, Ана Карењина, Родион Раскољников) имају, као чисти предмети, неспорно постојање (предметност у класификационом смислу). Нећемо се упуштати у даље могуће дистинкције о постојању 'фиктивних предмета', већ ћемо скренути пажњу на то да ова поставка (као што је и Мајнонг истицао) омогућава проучавање занемарених и потцењених класа предмета. Кроз класификаторску праксу овај приступ је потврђен и продуктиван, као и кроз праксу многих других наука које се баве 'не-постојећим' или 'фиктивним' предметима, као што су математика, историја или сама филозофија. Као што се може приметити, све ове науке и знања су у ствари специјалне теорије предмета или неке врсте специјалних онтологија, које имплицитно прихватају одређене претпоставке онога што смо називали Онтологија или онтологија_К.

Изгледа да се позивањем на ову онтолошки јаку теорију предмета као могућу основу тумачења појма 'предметности' [aboutness] у класификацији залажемо за једну реалистичку (у смислу филозофског реализма) теорију класификације. Заиста, из става да 'фиктивни' ентитети имају 'биће' које се базира на широј онтологији света, следи и 'јак' класификациони став: „Бехтол (Claire Beghtol) (1986) даље тврди да актуалност или предметност [aboutness] документа јесте објективна, независна, и константна. Њен предлог о природи предметности одсликава се у овом цитату: „ …текстови свих врста имају релативно постојану предметност, али променљиви број значења (а) ...документ може имати само једну предметност, али неограничен број значења, која се разликују тако што према прецизној употреби одређена особа може наћи предметност одређеног документа у одређеном тренутку. Заиста, исти документ може да има различита значења за истог читаоца у различито време, али тај документ, сам непроменљив, претендује на поседовање фундаменталне предметности [aboutness]." (Бехтол, 1986, стр 85).[22]

Овај 'реализам' библиотечких ентитета који, у практичном смислу, легитимизује и олакшава већ постојећу праксу класификације незгодних 'фиктивних' објеката, додељујући им место у општијој онтологији 'света као каталога' и једној делатности

21 Ibid., 30. Приказ Мајнонговог становништа базиран је на наведеном чланку И. Кара-Пешића.

22 Цитат Клер Бехтол по: Birger Hjørland, Op. cit., линк: http://www.iva.dk/bh/core%20concepts%20in%20lis/articles%20a-z/aboutness.htm

даје утемељење (онтологију) које надилази пуку примену. У већ поменутом извештају ИФЛА Групе за Функционалне захтеве за предметне нормативне податке (концептуални модел) (FRSAD) поље садржинске обраде се описује преко три врсте ентитета: дело, тема (у смислу предмета или појма) и номен [име] (у смислу контролисане одреднице, приступне тачке) и низа релација између ентитета, у настојању да се тако опише све што говори о предметности библиографских ентитета.[23]

Ако бисмо се даље упуштали у анализу релација између ентитета (што је учињено у ИФЛА концептуалном моделу), поново бисмо доспели у једну аристотеловску категоријалну мрежу, у којој препознајемо свој каталог или своју базу података. Ипак, над читавом ствари као да лебди неизговорено једно питање.

У којој мери је категоријална анализа и сама класификација зависна од језика, па су тако класификациони проблеми у ствари више проблеми семантике и синтаксе, а не саме онтологије (у смислу бића и небића)? За ово питање има доста основа. Како преузимање категоријалног апарата, тако и сам начин формирања информационих система, па на крају и сам веб (а посебно семантички веб), сведоче о томе да ствари могу да успешно функционишу и без позивања на онтологију у 'дубоком' (онтологија_К) смислу. Изгледа да су за информационе системе (па и оне највишег нивоа) довољни технички скупови аксиома и стандарда (онтологија_Т), који назив 'онтологија' користе само као далеки рефлекс и почаст једној археолошкој дисциплини. Ипак, поново би се могло показати да ствари нису тако једноставне.

У светлу поменуте полемике Мајнонга и Расла о појму предмета, занимљиво је скренути пажњу на један моменат. Мајнонгови ставови о 'бићу' и 'реалитету' 'фиктивних' ентитета нама данас уопште не делују скандалозно и нихилистички, како је то Раслу изгледало. Као да смо се у свету виртуелног на неки начин навикли да 'постоје' нематеријални, бестелесни 'ентитети' и 'бића' и да је сам појам реалног битно промењен. Идеја о пропадљивости онога постојећег наспрам вечности идеалног нам је много ближа него нашим претходницима. Зато оно што доживљавамо као 'семантификацију веба' може пре допринети једној реалистичкој позицији у класификацији, него што ће је поколебати.[24] Па и приговор да се читав проблем своди (или уздиже?) на проблем семантике и синтаксе или, глобално гледано, на проблем језика, није нужно доказ да идемо ка новом номинализму и превазилажењу онтологије предмета.

Као и у свакој дисциплини, постоји опасност да нас језик заводи и да нас употреба термина наводи на погрешне закључке о блискости структуре светова (на пример, платонистичког света идеалних ентитета и класификационих ентитета у библиографском универзуму). Ипак, зар тога није био свестан још Аристотел, док је у књизи *Метафизике* упозоравао: „Сам назив 'биће' употребљава се многоврсно, али увијек према *једном* и некој *једној* нарави, а не истоимено … те се тако и 'биће' **каже** (прим. Н. К.) многоврсно, али све то напрама једном почелу. Наиме, једне се ствари називају 'бићима' јер су бивства, једне јер су трпности бивства, једне јер су пут у бивство или пропасти или лишености или каквоће … или опет нијекања неких од тих или бивстава; због тога и о *небићу* кажемо да јест *небиће*".[25]

23 Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD) – A Conceptual Model, IFLA, 2010, 16–17.

24 У семантификацији веба и улози библиотекара, као и очекивањима од тзв. семантичког веба (W3C) у опису 'ентитета': Љиљана Ковачевић, „Семантички веб: обећања и предвиђања", *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1, (2007): 7–14.

25 Aristotel, *Metafizika* (Zagreb: Naprijed, 2001), 80.

Иза језика и његове семантике (који је узрок многих проблема у разумевању, као и у класификацији), његове синтаксе и њених структура, увек се указује нека непроменљива, трајна основа, која нам омогућава да уопште говоримо и размишљамо о структурама, да класификујемо и индексирамо. Тако и 'семантички веб' самим својим постојањем сведочи о истој људској потреби да искључимо случај (у претраживању, у ентитету, у универзуму), да све (суштински) буде предвидљиво и трајно, као што се у самој основи класификације и библиографског рада уопште налази Лајбницово уверење о 'довољном разлогу', као једно од основних начела библиографског 'језика'. Према *Изјави о међународним каталошким начелима* (делу базираном на књизи И. Свенонијус), то је једно од два најважнија, општа начела: „Довољност и неопходност. У опис и контролисане облике имена за приступ треба укључити само оне елементе података који су неопходни да се у потпуности задовоље циљеви корисника, и који су од битног значаја за једнозначно идентификовање ентитета".[26]

Ово уверење о 'довољном разлогу' на микро нивоу само је специјалан случај истог уверења које често господари нашим чиновима у 'свим могућим световима'. Зато Смираља (Richard Smiraglia), Хојвел (Charles van den Heuvel) и Доса (Thomas M. Dousa), говорећи о УДК, употребљавају ову лајбницовску метафору и говоре о 'паралелним и вишеструким световима (знања)'[27] и закључују: „Класификације, као УДК, су прилагодљиви системи погодни за представљање ентитета у универзуму појмова. Али, ако желимо да прихватимо идеју вишеструких универзума знања које је изражено појмовима, требаће нам додатни механизми за представљање и интеракцију. У било ком универзуму знања израженог појмовима, појмови се састоје од идеја, а оне су представљене знацима, који су, како видимо фацете, саме по себи подложне променама ... а то захтева, симултано, и колокацију и разјашњење информационих објеката насталих од заједничког претка (Смираља, 2008). Због тога нас интересује природа и понашање ентитета знања у оваквим (и другим) констелацијама универзума."[28] Пошто наведени аутори изричито говоре о потенцијалу оваквих система за различите 'универзуме', па и системе креиране у семантичком вебу, остаје нам да се присетимо почасти коју његов творац Тим Бернерс-Ли (Tim Berners-Lee) терминолошки одаје онтологији и дуга који сама структура W3C система има према филозофији (нпр. раној грчкој филозофији).[29]

Када се, у некој врсти херменеутичког круга, вратимо на наше почетно питање о онтологији класификације и 'постојању непостојећег' или 'фиктивних ентитета' свих врста, закључак може бити нека врста утехе. На неки чудан начин, библиографски ентитети не само да нису 'непостојећи' већ имају у најмању руку равноправан, а у одређеном смислу и повлашћен епистемолошки (а и онтолошки) статус.

Класификатори (и библиотекари уопште) могу оправдано веровати (или се препустити онтолошком привиду?) да се баве нечим 'стварним', нечим што сеже до саме структуре бића као таквог. У одређеном, теоријском смислу, практична и прагматичка легитимизација постаје сувишна и бесмислена. Бар у истој оној мери у којој је неприкладна и сувишна за уметничку делатност и од ње се не захтева. Мада је

26 Изјава о међународним каталошким начелима, стр. 2. В. и Свенонијус, Е., Op. cit., 101.

27 Richard Smiraglia; Charles van den Heuvel; Thomas M. Dousa, Interactions between elementary structures in universes of knowledge, u: *Classification & Ontology: Formal Approaches & Access to Knowledge: proceedings of the International UDC Seminar, 19-20 September 2011, The Hague, The Netherlands*, (ed. by Aida Slavic & Edgardo Civallero. Würzburg: Ergon Verlag, 2011): 37.

28 Ibid., 38

29 Детаљније о овом односу видети у: Владислав Бутиган, „Семантички веб између античке филозофије и вештачке интелигенције", у *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1 (2007): 65–72.

то, наравно, само теоријска и идеална ситуација, она није без основа.

Како саму делатност предметне класификације дефинише Џон Ротман (John Rothman) на нивоу саме технике: „Предметна класификација није само уметност или само наука, већ комбинује њихове карактеристике. Уметност је по томе што захтева осетљивост, интуицију и укус. Наука по томе што захтева стварање и препознавање образаца и правила, њихово приљежно поштовање и мукотрпну прецизност и тачност. То није само уметност, јер сузбија и често кажњава оригиналност, индивидуалност и одступање од правила. Није наука, јер је прагматична и емпиријска; не развија и не поштује универзално важећа правила, нити пружа универзално употребљиве резултате".[30] Ово је, наравно, умерени став, за разлику од онога који постулира потпуну 'предметну субјективност' каталогизатора и уметничку природу читавог процеса (на пример код Вилсона (Wilson)).[31]

Без обзира на то ком се ставу приклонили, реалистичком или субјективистичком, и како видели саму природу процеса класификације, очигледно је да постоји један добитак. Бавимо се ентитетима који имају свој 'реалитет' у својим 'универзумима', али по одређеном изоморфизму структура и ван њих.

У једном помало иронијском обрту, када изађемо из својих библиотека, напустимо свет тих чудних библиотечких приказа и ентитета, химера, једнорога, кентаура и књижевних јунака, сусрешћемо се поново са истим питањем о стварности онога што јесте, или га ми таквим сматрамо. Па, пре него што о себи помислимо да попут Себастијана из Шекспирове *Буре* омађијани узвикујемо: „Сад вјерујем да има једнорога; да у Арабији једно дрво служи Фениксу за прес то"[32] сетимо се (не случајно, јер у библиотечком универзуму случајност као да не постоји!) другог Шекспировог јунака, који о нашем, 'стварном' свету казује: „Ми смо грађа од које се праве снови и наш мали живот сном је заокружен".[33]

Из ове, просперовске перспективе, нема много разлика у световима или 'универзумима'. Само су неки, можда, напором или илузијом нашег ума, мало мање хаотични и бесмислени од других.

Библиографија:

1. Aristotel, *Metafizika*. Zagreb: Naprijed, 2001.
2. Classification & Ontology: Formal Approaches & Access to Knowledge: proceedings of the International UDC Seminar, 19–20 September 2011, The Hague, The Netherlands, ed. by Aida Slavic & Edgardo Civallero. Würzburg: Ergon Verlag, 2011.
3. Denton, William. *FRBR and the History of Cataloging*, http://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/1250/denton-frbr-and-the-history-of-cataloging.pdf?sequence=1 (доступно 25. 4. 2013.)
4. IFLA. Functional Requirements for Subject Authority Data (FRSAD) - A Conceptual Mode. IFLA, 2010. na: http://www.ifla.org/node/5849 (доступно 25. 4. 2013.)

30 John Rothman, „Index, indexer, indexing". V A. Kent et al. (Ed.), in: Encyclopedia of library and information science. Vol. 11, Hornbook to information, New York: Marcel Dekker, (1974): 287.

31 Jens-Erik Mai, The Subject Indexing Process: an investigation of problems in knowledge representation, Unpublished doctoral dissertation. The University of Texas at Austin, (2000): 115–116, na: http://jenserikmai.info/Papers/2000_PhDdiss.pdf

32 Виљем Шекспир, *Бура*, (Београд: Вајат, 1993), 73.

33 Виљем Шекспир, *Бура*, 87 [преведено према енглеском оригиналу: („We are such stuff / As dreams are made on, and our little life / Is rounded with a sleep.), а не према преводу Б. Живојиновића – прим. Н. К.].

5. Gruber, Thomas R. „Toward Principles for the Design of Ontologies Used for Knowledge Sharing". *International Journal Human-Computer Studies* 43 (1995), 907–928
6. Hjørland, Birger. Core Concepts in Library and Information Science (LIS), 2007., http://www.iva.dk/bh/core%20concepts%20in%20lis/home.html, у одељку „Aboutness" (доступно 25. 4. 2013.)
7. Khazraee, Emad; Lin, Xia, „Demystifying ontology", у: *Classification & Ontology: Formal Approaches & Access to Knowledge: proceedings of the International UDC Seminar*, 19–20 September 2011, The Hague, The Netherlands, ed. by Aida Slavic & Edgardo Civallero. (Würzburg: Ergon Verlag, 2011), 41–53.
8. Mai, Jens-Erik. The Subject Indexing Process: an investigation of problems in knowledge representation. Unpublished doctoral dissertation. The University of Texas at Austin, (2000), 115–116, на: http://jenserikmai.info/Papers/2000_PhDdiss.pdf (доступно 25. 4. 2013.)
9. Rothman, John. „Index, indexer, indexing". V A. Kent et al. (Ed.), in: *Encyclopedia of library and information science*. Vol. 11, Hornbook to information, New York: Marcel Dekker, 1974.
10. Smiraglia, Richard, Charles van den Heuvel, Thomas M. Dousa „Interactions between elementary structures in universes of knowledge". *Classification & Ontology: Formal Approaches & Access to Knowledge: proceedings of the International UDC Seminar*, 19–20 September 2011, The Hague, The Netherlands, ed. by Aida Slavic & Edgardo Civallero. Würzburg: Ergon Verlag, 2011), 25–40.
11. Бутиган, Владислав. „Семантички веб између античке филозофије и вештачке интелигенције". *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1 (2007), 65–72.
12. Вучковић, Жељко. „Библиотекарство на размеђи миленијума", у *Библиотека као огледало васељене*, приредио Добрило Аранитовић, Београд: Службени гласник, 2009.
13. Гоцић, Милан. „Онтологије у области хидрологије и хидролошки информациони системи". *Наука + Пракса*, вол. 12, бр. 1, 2009, 31–34.
14. Ђорђевић, Бојан. „Диснаративност и онтологија приче (на примеру приповетке *Отисак срца на зиду* Б. Пекића)". *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, вол. 48, бр. 2-3, (2000), 341–354.
15. Међународна федерација библиотечких удружења и институција. Изјава о међународним каталошким начелима, 2009. Превела са енглеског Ана Савић. На: http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-sr.pdf (доступно 25. 4. 2013.)
16. Међународна федерација библиотечких удружења и институција. Функционални захтеви за библиографске записе. Превео Богољуб Мазић. Београд: Народна библиотека Србије, 2005.
17. Јанчић, Светлана. „Концепт библиографског метајезика". *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1, (2009), 117–122.
18. Кара-Пешић, Иво. „Онтолог широке руке: теорија предмета Алексијуса Мајнонга". *Theoria* бр. 1 (2010), 19–37.
19. Ковачевић, Љиљана. „Семантички веб: обећања и предвиђања", *Гласник Народне библиотеке Србије*, бр. 1, (2007), 7–14.
20. Kos, Jelka. *Proces vsebinske analize pri katalogizaciji knjižničnega gradiva*, Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, 2009.
21. Платон, *Кратил; Теетет; Софист; Државник*. Београд: Плато, 2000.
22. Радуловић, Милан. „Онтологија модерног романа". *Књижевна историја*, вол. 40, бр. 136 (2008), 641–654.

23. Свенонијус, Илејн. *Интелектуалне основе орīанизовања информација*, Београд: Clio, 2007.
24. Ферарис, Маурицио. *Где си? Онтолоīија мобилноī телефона*. Београд: Федон, 2011.
25. Шекспир, Виљем. *Бура*. Превео Б. Живојиновић. Београд: Вајат, 1993.

Nebojša Kovačević,
National library of Serbia

Classification and Ontology – Do the Non-Exsistent Things Exist?

Abstract
The article examines the problem of classification and establishment of librarianship in general as a separate discipline of knowledge organization. One examines the relationship of classification and ontology, as a technique of conceptualization and philosophical discipline. In this context, the work deals with the philosophical nature of bibliographic "entities" and the inner kinship of two areas of knowledge. Consequences of the existence of "fictitious" entity and the nature of the bibliographic universe and other possible "universes of knowledge" are derived by the example of "objectivity" [aboutness] as bibliographic and classification problems and Meinong's Gegenstandstheorie [The Theory of Objects], as a special case.

Keywords: classification, ontology, aboutness, Alexius Meinong, categories, bibliographic entities, the universe of knowledge

МЕЂУСОБНО ДЕЛОВАЊЕ ОСНОВНИХ СТРУКТУРА У УНИВЕРЗУМИМА ЗНАЊА

Ричард П. Смираља, Универзитет у Висконсину, Милвоки, САД
Чарлс ван ден Хојвел, Хајгенсов институт за историју Холандије, Хаг
Томас М. Доса, Универзитет Илиноиса у Урбана-Чемпејну, Чемпејн, САД

УДК: 025.45UDC
001.4:002

Сажетак

У теорији класификације у 20. веку на различите начине се промишља прелаз са универзума „знања" на универзум „појмова". Иницијатива за развој Једноставног система за организовање знања[1], као стандарда заснованог на класификационим схемама и таксономијама, а у оквиру семантичког веба, представља покушај да се премости овај јаз. Садашњи системи за организовање знања, по свему судећи, ојачавају „синтаксу" на рачун семантике. Ми тврдимо да све структуре јесу синтактичке, али да је структурама знања неопходна и семантичка компонента. Стога класификације посматрамо као вештачке језике. Универзална децимална касификација (УДК) успоставља систем нотације независан од природног језика, погодан за посредовање између система појмова и система знања. У чланку разматрамо основну теорију организације знања која се заснива на структури знања, више него на садржају докумената. Семантика се све мање бави синонимијом појмова, а све више координацијом структура знања. Интеракције ових система представљају интеракције различитих светова, знања или појмова.

Кључне речи: универзум знања, синтакса, семантика, теорија класификације, природни и вештачки језик, мнемоници, нотација

1. Увод

У свом чланку о историји теорије класификације у библиотекарству и информационим наукама, Клер Бехтол (Clare Beghtol) (2008) наглашава супротности између Дјуијеве (Dewey) децималне класификације (ДДК) и Ранганатанове (Ranganathan) класификације помоћу двотачке (Колон класификација – КК), описујући прелаз у теорији

1 Simple Knowledge Organization System (SKOS).

класификације у 20. веку са „универзума знања", организованог по принципу „одозго на доле", на „универзум појмова", који је организован „одоздо на горе". Она сматра да је „синтаксичка оса" класификације била од великог значаја за теорију и праксу фацетиране класификације, за проналажење информација у веку за нама. У 21. веку треба истражити могућности проширења фацетне теорије у простор семантике и створити „фузију граматике и значења у теорији класификације" (Бехтол, 2008: 43). Њено излагање о померању од „универзума знања" према „универзуму појмова" скреће пажњу на важан теоријски напредак у организовању знања, а њен позив да се изврши синтеза синтаксичких и семантичких аспеката система за организовање знања је правовремено подсећање да се ове две димензије класификације не могу третирати одвојено, већ се мора узети у обзир њихово међусобно дејство. Ипак, у њеном приказу транзиције од „универзума знања" ка „универзуму појмова" није поменута Универзална децимална класификација (УДК). Постоји добар разлог да се, у таквој расправи, усмери пажња на УДК, јер УДК комбинује, на јединствено проницљив начин, енумеративни „универзум знања" и фацетирани „универзум појмова".

Приступ који намеће „универзум знања" посматра знање као целину која се може поделити на хијерархијске структуре, док „универзум појмова" сагледава знање као скуп појмовних јединица које се могу комбиновати, успостављањем релација, у сложеније целине. Оба приступа, међутим, полазе од претпоставке да постоје основне структуре знања које се могу изразити у оквиру неког система. Представљање ових структура неизбежно захтева повезано деловање семантике и синтаксе у системима за организовање знања, а анализа овог деловања може да потпомогне у креирању „фузије граматике и значења" у системима за организовање знања заснованим на класификацији. У овоме раду истражујемо три аспекта елементарних структура знања које сматрамо битним за посредовање између система за организовање знања заснованих на „универзуму знања" и оних заснованих на „универзуму појмова", узимајући УДК као нашу полазну тачку:

- Компоненте елементарних структура знања – односно „елементи" и „ансамбли" у односу на класификацију;
- Редослед и природа односа у елементарним структурама знања, који се очитују када класификацију посматрамо као вештачки језик, са посебним освртом на међусобни утицај између синтаксе и семантике у нотацији УДК;
- Интеракције између елементарних структура знања – односно интеракција између УДК и других универзума, знања или појмова.

Истраживањем ова три критична елемента откривамо неопходност универзалног теоријског приступа синтакси знања, који ће водити бољем разумевању ентитета знања. Овакав теоријски приступ може да помогне у формулисању алтернативних система за организовање знања прилагођених интеракцијама унутар или између различитих универзума знања или појмова.

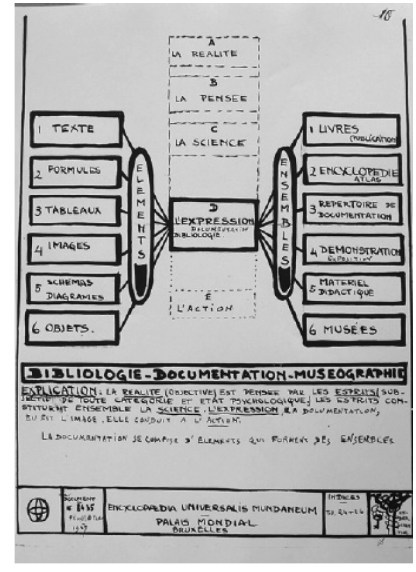
2. Елементи и ансамбли

Концепт универзума знања већ дуго постоји у библиотекарству и информационим наукама (Хојвел и Смираља, 2010). Насупрот томе, идеја о „универзуму појмова (или система за идентификацију појмова)", који је уређен „одоздо на горе", новија је (Вилсон (Willson), 1972: 63). Клер Бехтол (2008) је описала КК као први пример таквог „универзума појмова". Заиста, у некрологу написаном у спомен В. С. Бервик Сејерса (W. C. Berwick-Sayers) и Фритс Донкер Дојвиса (Frits Donker Duyvis), Ранганатан се осврнуо на догађаје из 1924. године, када је

дошао у Европу; рекао је да идеја да се систем класификационих бројева чита као вештачки језик сачињен од линеарно уређених бројева још није била у његовој глави и да је на идеју „фацетираних појмова" дошао двадесет година касније (Ранганатан, 1961: 87). Ипак, желели бисмо да сугеришемо да историјске Ранганатанове изјаве и тренутна дискусија о транзицији од универзума знања ка универзуму појмова захтевају поновно темељно промишљање.

Извесно је да је метафора о универзуму знања играла значајну улогу у историји УДК. Добро је познато да су креатори УДК имали строго аналитички приступ у разради те метафоре. Рејворд (Rayward) је коментарисао такав приступ називајући га „монографски принцип", што значи да се документи, у било ком формату, разбијају на елементарне „јединице информација са својим сопственим идентитетом" (Рејворд, 1990:1). Термин „монографски принцип" појављује се у списима Пола Отлеа (Paul Otlet) тек у другој деценији 20. века. Али, Рејвордова расправа показује да је Отле размишљао у таквим аналитичким терминима већ 1892. године, три године пре него што су он и његов сарадник Анри Лафонтен (Henri La Fontaine) званично започели пројекат стварања УДК. У својој првој расправи о анализи знања које у документима постоји кодирано у облику мањих елемената – наслов чланка је „Нешто о библиографији" – Отле је разматрао ређање чињеница – врсте и род информација, како их је Отле називао – како би извукао неке „научне законе" сличне законима у природним наукама (Рејворд, 1990: 12). У тексту не само да се подразумева аналитичко декомпоновање знања већ се предвиђа и могућност поновног слагања тих елемената у нове јединице. Отле се пита шта би се могло постићи у пракси колективном акцијом у којој би научници сарађивали на спајању тих елемената.

Отле је обзнанио своју визију, не само у облику текста већ и визуелно, о растварању универзума знања на мање елементе. На пример, од више стотина цртежа које је сâм скицирао или одобрио од почетка 20. века до своје смрти, 1944. године, и који се данас чувају у Архиву Мунданеум у Белгији[2], неколико визуализују левкове и млинове који филтрирају знање. Један од тих цртежа (Сл. 1) показује не само разбијање знања на мање делове („елементе") већ и њихову рекомбинацију у нове јединице и формате („ансамбле"). Отле је користио слику филтрирања да визуализује и други процес – то јест, трансформацију перцепције реалности, од мисли, преко израза, до акције. Оба ова процеса укрштају се у експресији.

Слика 1: „Библиографија–документација–музеографија (8. јуна 1937) – Експресија као двоструки интерфејс између процеса документовања и процеса мишљења ЕУМ 8435 Мунданеум Монс (Белгија)

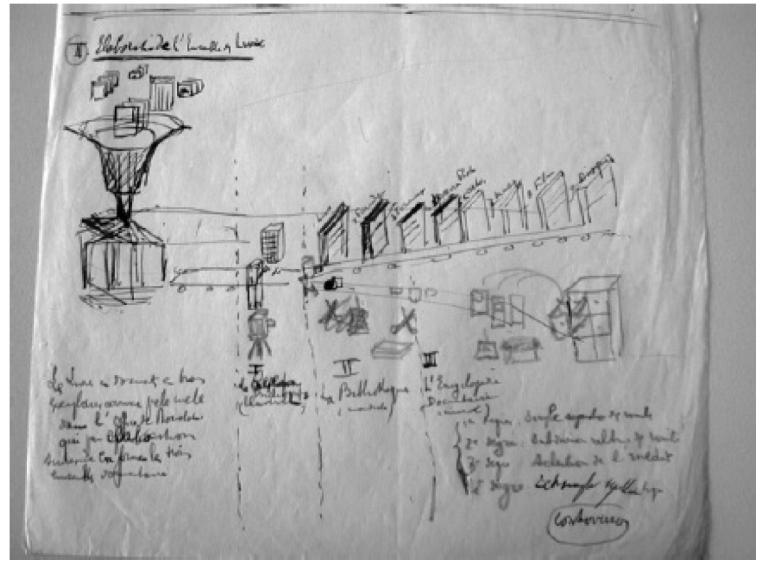
2 http://archives.mundaneum.org

Објашњење писано руком на цртежу односи се експлицитно на процес стварања знања уз помоћ колективне свести, знање које се оживотворује у експресијама, а представљено је у документима.

„Реалност (објективна) настаје деловањем ума (који је субјективан у свакој категорији и психолошком стању). Умови, заједно, стварају знање. Експресија, документација, стварају представу знања. Тај процес води у акцију. Под документацијом подразумевамо елементе који формирају целине."

Овај цртеж не открива како је процес разбијања и поновног састављања повезан са УДК. Постоји други цртеж који показује да после процеса филтрирања елементи доспевају у различите класе пре него што се поновно комбинују у нове структуре знања (Хојвел, 2008: 133 сл. 7.2). Ово сугерише да је, по Отлеовом мишљењу, УДК играла средишну улогу у процесу који је комбиновао кретање система „одозго на доле", ослоњених на универзум знања, и кретање система „одоздо на горе", ослоњених на универзум појмова које је описао Вилсон.

Ови цртежи су мали пример бројних визуелизација у којима је Отле представљао односе између елемената и целине документа и документација као институција. Некада су то детаљне илустрације елаборираних промишљања о организовању знања; у другим случајевима видимо скице са спиралним потезима који откривају Отлеове покушаје да се избори са сложеним процесима неопходним за трансформацију документарних елемената у нове смислене целине.

Слика 2: Скица Пола Отлеа о разлагању и поновном састављању докумената. „Разрада документације" – ПД 0017/06 – Основне поставке 29. август 1932, Мунданеум Монс (Белгија)

Ове визуелизације откривају како је Отле покушавао, изнова и изнова, да створи интерфејсе који би могли да прихвате сложеност и мултидимензионалност његовог класификационог система и тако оствари смислену интеграцију или синтезу знања у његовом систему за организовање знања. Ипак, оне не приказују посебан карактер веза између документационих елемената и већих целина. Особености тих релација боље изражава језик.

Говорећи о „прецизности језика хемије" (опет користећи метафору атомиста), Отле каже:

„Реч [...] не само да призива у сећање именовани објекат у његовом конкретном облику већ помоћу логичних асоцијација открива све карактеристике и атрибуте објекта, као што формула за хемијско једињење изражава односе и разоткрива елементе од којих је оно састављено" (Отле, 1891–1892: 19).

Отлеове референце на речи, атрибуте и релације битне су у овом контексту, јер он често замењује термин „експресија" (облик у коме се идеје оживотворе и стварају се документи) са термином „језик". То сугерише да, за њега, класификација као што је УДК чини документациони језик.

Доказ за овакав став је видљив у једном од раних Отлеових чланака, под насловом „О структури класификационих бројева", који говоре о томе како развити ДДК у УДК . У том чланку Отле пише:

„Класификациони бројеви ће [...] бити комплексне нумеричке експресије састављене од различитих фактора чија значења ће, стављена једно крај другог, изражавати комплексне идеје слично сложеницама у говорном језику" (Отле, 1895–1896: 52).

Поређење са „говорним језиком", уместо да каже „писани језик", „визуелни језик", или просто „језик", није тривијално, већ изражава динамички карактер релација, или, Отлеовом речима, „интеракцију" унутар класификационог система.

„Мада класификација увек подразумева апстрактни поглед на ствар и бави се објектима и њиховим међусобним релацијама, ипак је неопходно бити свестан да су два погледа на свет у константној интеракцији" (Међународни библиографски институт, 1896: 64).

Поредећи класификацију и језик, Отле је био у прилици да се бави и структуром и особинама релација између елемената и ансамбла у његовом универзуму знања и да процени последице тих односа на развој ДДК у нови систем.

„У развоју који је нужан за Децималну класификацију треба бити свестан следећих идеја: учинити да систем буде мнемоничан колико је то могуће [...] и успоставити симетричне односе између различитих делова класификације" (Отле, 1896: 65).

Отлеово веровање да су структура и карактеристике релација између класа и динамика њихових међусобних интеракција у неку руку упоредиви са језиком и последично утичу на нотацију важно је и за наше питање како синтакса и семантика ступају у интеракцију у различитим системима за организовање знања. Могући начин за истраживање овога проблема је размотрити, иначе веома познат, систем за организовање знања – библиографску класификацију – као једну врсту вештачког језика.

3. Класификације као вештачки језици

Класификације се могу посматрати као вештачки језици посебне намене (Хачинс (Hutchins), 1975). Њихова граматика садржи лексеме, то јест термине који представљају појмове или класе, организоване посредством парадигматских и синтагматских релација. Парадигматске релације изражавају значење

термина успостављањем хијерархијских односа међу њима, док синтагматске релације успостављају синтаксу за комбиновање лексема у сложеније термине (Хачинс, 1975: 6–7, 33–55; Свенонијус (Svenonius), 2000: 131). Лексеме библиографског класификационог језика се обично изражавају помоћу нотације, то јест кода састављеног од алфабетских, нумеричких или алфанумеричких карактера, док су комбинације лексема настале као резултат примене синтаксичких правила означене или нотацијским ознакама или местом појединих елемената у оквиру сложеног термина. Нотацијске ознаке лексема називаћемо „класификационе ознаке", а њихове сложене комбинације „синтетичке класификационе ознаке". У мери у којој нотација неке библиографске класификације омогућава генерисање ознака чија структура одражава положај појмова у хијерархијској структури класификације, процењујемо да је класификација по природи експресивна (Милс (Mills), 1968: 40–41; Хачинс, 1975: 15–17); у мери у којој омогућава изражавање синтагматских релација, каже се да је способна за синтезе (Милс, 1968: 47). Уколико описани квалитети, експресивност и синтетички капацитет, служе да повежу облик дате класификационе ознаке са парадигматском околином и синтагматском артикулацијом појма на који се односи, библиографска класификација чија нотација комбинује те особине нуди плодно тло за посматрање интеракције семантике и синтаксе. Посебно добар пример ове интеракције може се уочити у мнемоничким аспектима таквих нотација, чему ћемо се сада посветити.

3.1. Интеракција семантике и синтаксе у библиографским класификацијама: нотацијски мнемоници у ДДК и УДК

Како етимолошко порекло речи „мнемонички" (грчки mnémonikos „онај који се односи на / поседује памћење") сугерише, нотациона мнемотехника има везе са оним особинама класификационе ознаке које омогућавају да се запамти појам или класа са којима је повезана дата ознака. Уопште узев, било који нотациони систем који помаже памћењу тако се може сматрати мнемоничним (Милс, 1968: 47–48). У теорији класификације, идеја мнемонике је често коришћена у нешто специфичнијем значењу и, у принципу, налаже да појам који се појављује у различитим деловима класификационе схеме треба да буде означен истим симболом који ће га представљати у различитим знацама класе са којима је у релацији, под условом да правила нотације то дозвољавају. (Сејерс, 1955: 59). Ако нотација неке класификације прати овај принцип, може се рећи да поседује квалитет „систематизоване мнемонике" (Ранганатан, 1967: 298). Кратак преглед развоја систематизоване мнемонике од ДДК до УДК омогућава нам да размотримо неке од начина, међусобно различитих, на које семантика и синтакса успостављају интеракцију у оквиру библиографске класификације.

3.2 Систематизовани мнемоници у ДДК и УДК: од парадигматске до синтагматске осе

Принцип систематизованих мнемоника се може пратити од Мелвила Дјуија, који је поставио основе у првом издању ДДК. Пошто је препознао да се неколико главних класа у оквиру његове класификације – посебно филологија, књижевност, историја и географија – могу даље делити по језику или држави, он је повезао специфичне бројеве нотације са именима главних језика и држава. (Дјуи, 1875: 5). Пример је дат на слици 3, на којој се види поступак обраде појма „енглески" и „Енглеска". Видимо да је у серији хијерархијски уређених низова који укључују потподелу по језику појам „енглески" представљен бројем „2" и „Енглеска" бројем „42" (то јест Европа > Енглеска). Исти приступ се примењује за друге земље и језике (то јест „3" и „43" за „немачки" и „Немачка"; „4" и „44" за „француски" и „Француска", и тако даље). Када се то примени

у одговарајућим главним класама, обликују се кореспондентни низови потподела уређени на основу мнемоничке схеме (упореди на пример низ подела које обухватају 420 до 490 са низом 820 до 890). Овакви низови, као и поделе за облик уз прву поделу сваке главне класе, претходница су ознаке „подели са", као и помоћних таблица које су дате у каснијим издањима ДДК (Грин (Green), 2009: 95–96).

Много више бисмо могли рећи о детаљима Дјуијеве употребе систематизованих мнемоника у првом издању ДДК. Међутим, овде је посебно занимљиво уклапање мнемоничких елемената у структуру нотационог система који је смислио. Видели смо да специфични бројеви могу да послуже као механизам за представљање појединих појмова, али само у одређеном контексту: на пример, „2" означава „енглески", али искључиво у низу потподела које се односе на језик, књижевност или географију, све скупа ограничено на мали број хијерархијских низова (уп. Хачинс 1975: 14). Оваква, контекстом наметнута ограничења, одраз су чињенице да су, потенцијално, сви индивидуални појмови уграђени у скуп парадигматских релација у оквиру ДДК, што класификацији даје облик „аспектне хијерархије" засноване на дисциплинама или областима знања. (Свенонијус: 2000: 151–153). Један појам, било да је дефинисан (на пример Енглеска), или семантички дифузан (на пример „енглески", који се, како показује сл. 3, може применити на језик, књижевност, културне или природне субјекте), може се сагледати само кроз филтер одређене дисциплине, већ изражен у класификационој структури која унапред одређује могући приступ субјекту. Структурна ограничења хијерархијског оквира ДДК имају и одређене семантичке предности. На пример, у контекстима где симбол „2" заправо има значење „енглески", појмови

Класификационе ознаке са „енглески" и „Енглеска" у првом издању ДДК

032	Опште енциклопедије > **Енглеске** опште енциклопедије
042	Зборници > **Енглески** зборници
052	Општи часописи > **Енглески** општи часописи
061	Општа удружења > **Енглеска** општа удружења
192	Филозофија > Савремене филозофије > **Енглеска** филозофија
440	Филологија > **Енглеска** филологија [> потподеле]
820	Књижевност > **Енглеска** књижевност [> потподеле]
942	Историја > Европа > **Енглеска**
2	енглески
	Енглеска (као место)

(Извор: Дјуи 1876 [прилагођено])

Слика 3: Систематизовани мнемоници у оригиналној ДДК:
језик и географија

придружени надређеним класама у хијерархији имају прецизније дефинисано поље примене: на пример, „Енглеска филологија" (420) очито ограничава термин „енглески" на поље језика, док „Енглеска филозофија" (192), насупрот „Шкотска и америчка филозофија" (191) одваја класе по критеријуму националне припадности. Добитак од контекстуализације има, међутим, своју цену. Дрволика структура класа, потподела и одељака која појмове ставља у контекст, ограничава њихово појављивање на одређене одељке класификације. То иде скупа са системом нотације који уграђује појединачне бројеве у тело класификационе ознаке без било какве видљиве индикације када они имају посебно мнемоничко значење, а када не. Ослањање ДДК на хијерархијску експресивност њене нотације, чврсто ограничава визуелну „препознатљивост" њених мнемоничких појединости: ова ограничења синтаксе заузврат производе ограничења семантике. Усвајајући схему ДДК као полазну тачку за своју нову класификацију, Пол Отле и сарадници забележили су као један од циљева „да направе систем мнемоничан колико је могуће, користећи исте бројеве или делове бројева за изражавање истих идеја" (Међународни библиографски институт, 1896: 65). Отле је признао да је ДДК већ постигла у знатној мери тај мнемонички принцип, не само на нивоу појединачних појмова већ и у низовима координираних појмова. Међутим, он је сматрао да „ређање простих бројева један крај другог" у класификационим ознакама које су компоноване само на основу хијерархијске изражајности, смета брзом препознавању „одређених основних идеја ... које иначе постоје у свим деловима класификације" (Отле, 1895–1896: 52). Сходно томе, Отле је тврдио: „пожељна је таква структура класификационих бројева да за сваку категорију основних идеја које се редовно појављују постоји одговарајући облик нотације са јединственом појавом и трајним значењем" (Отле, 1895–1896: 52). Он је решио да уведе низове помоћних ознака за те категорије и успостави низ помоћних таблица у којима се појединачне идеје које припадају некој категорији могу изразити независно од примарних класификационих таблица (Приручник за библиографски опис, 1907).

Да бисмо видели како су функционисале помоћне ознаке УДК, размотримо нотацију за категорије облик, место и језик. Слика 4 показује да су опште потподеле за облик биле представљене низом бројева од 01 до 09 у округлим заградама; потподеле за место низом бројева од 2 до 9, такође у заградама; потподеле за језик означене су низом бројева од 2 до 9 којима претходи знак „=". Ови низови бројева изведени су из подела ДДК – поделе за облик, географске поделе у класи 900 и примарне поделе за језик у класи 400. Помоћне ознаке придружене бројевима, округле заграде и знак „=", коришћене су као видљиви означитељи појмовне категорије са којима их треба довести у везу: они су функционисали као фацетни индикатори и пре проналаска фацетних индикатора. (Бехтол, 2006: 162). Са семантичке тачке гледишта, нумерички знаци и помоћне ознаке су били међусобно зависни: то се посебно јасно види у случају подела за облик и географских подела, где бројеви у заградама показују да ли заграда означава облик или географску поделу, и обратно, заграде показују да су бројеви о којима је реч повезани са појмовима који припадају посебном типу општих потподела. Појмовне јединице овако настале, нису биле везане за специфичне локације у оквиру хијерархијске структуре УДК, већ су се могле комбиновати, према одређеним правилима, и са класама које су део структуре, и са јединицама извученим из других општих потподела. Говорећи језиком нотације, резултат су били сложене класификационе ознаке настале синтезом основних класификационих оз-

нака из главних таблица и нотационих елемената из помоћних таблица општих потподела: неки примери тако синтетизованих класификационих ознака дати су у другом делу Слике 4.

Капацитет УДК за синтезу сложених класификационих бројева има и синтаксичке и семантичке последице на примену систематизованих мнемоника. С једне стране, мнемонички значајни бројеви, који су у оригиналу уграђени у хијерархијски изражајне класификационе ознаке, сад су добили издвојени облик и постали одмах препознатљиви, те је појачан њихов мнемонички квалитет: на пример, сложена класификациона ознака „9(42)" за „историју Енглеске" – УДК аналог за „942" у ДДК – визуелно раздваја нумеричку секвенцу „42" као део јединице који се, заједно за округлим заградама, може сместа идентификовати као земља „Енглеска". Ово визуелно разграничење побољшало је, у извесној мери, семантичку функцију нотације. У ДДК се користи број „2" за означавање појма „енглески", а препушта се контексту да утврди да ли се односи на језик или државу. Таква двосмисленост не постоји у ознакама УДК „=2" и „(42)": на пример, 1(42) – ознака УДК аналогна „192" у ДДК, то јест „Енглеска филозофија" – не оставља сумњу да се

Облик: (01) до (09)
Место: (1) до (9)
Језик: =2 до =9

Енглески језик (као језик документа): =2
Енглеска (као место): (42)

Примери комбиновања:

612	Физиологија	
612(**05**)	**Часописи** из физиологије	
612(05)(**42**)	Часописи из физиологије	(**објављени**) **у Енглеској**
612(05)=**2**	Часописи из физиологије	(**писани**) **на енглеском**
34	Право	
34(**42**)	**Енглеско** право	
34(42)(**02**)	**Списи** о енглеском праву	
34(42)(02)=**2**	Списи о енглеском праву (**писани**) **на енглеском**	

(На основу: Приручник за библиографски опис, 1907)

Слика 4: Помоћне ознаке и мнемоничност у УДК: облик, место, језик

ознака „енглески“ користи у националном, а не лингвистичком кључу. Уз помоћне ознаке, могуће је појмове представљене у помоћним таблицама третирати као независне јединице у односу на хијерархијски генерисане класификационе ознаке приказане у примарним класификационим таблицама. Овај приступ је створио простор за развој синтаксичких правила за комбиновање нотационих ознака, које представљају различите типове појмова, у синтетизоване класификационе ознаке. Отлеов системски преображај Дјуијеве мнемоничке нотације у опште потподеле је зато био важан међаш за два снажна покрета у библиографској класификацији: (1) отклон од нотационе структуре засноване скоро искључиво на парадигматским односима, према једној уравнотеженој, заснованој на парадигматским и синтагматским односима и, последично, (2) отклон од релативно статичног универзума знања ка универзуму појмова, много погоднијем за обликовање (Бехтол, 2008).

4. Интеракције између елементарних структура знања: интеракција између УДК и других универзума знања и појмова

Експресивна нотација приказује, јасно и прегледно, аналитичку структуру како елемената тако и ансамбала и стога је важна особеност класификације. Шта се онда дешава са појмовима који су јасно означени? Посредовање између система појмова и система знања захтева експлицитну мапу потенцијалних сумеђа (интерфејса) који могу да настану из експлицитних емпиријских мапа оба система. У једном другом раду (Хојвел и Смираља, 2010) говорећи о емпиријском доказивању, анализирали смо услове за развој једне елементарне теорије организације знања која може да подржи такве интеракције – теорија би се засновала на структури знања, пре него на садржају докумената, у њој се семантика не бави синонимијом појмова, већ координацијом структура знања. Ту смо образложили да поједностављена теорија знања емпиријски доказује да класификација синтаксичких структура може да води новом разумевању семантике. Уместо фокусирања на синтаксу као битну особеност структуре класификације, ми предлажемо универзални теоријски приступ синтакси знања, које затим може бити представљено путем флексибилне универзалне класификације каква је УДК или КК. Једно од питања током наших истраживања било је који систем би био најпогоднији за тестирање ваљаности такве теорије о организовању знања. Ранганатанови следбеници хвале његову теорију због њене унутрашње логике и могућности допуне, али критикују применљивост КК у практичној библиотечкој класификацији. (Сејерс, 1955; Милс, 1968; Бехтол, 2008). УДК је, можда, мање конзистентна говорећи у контексту фацетне теорије, али се више користи као инструмент библиографске класификације. УДК је у суштини синтетичка и подложна прилагођавању при коришћењу. Може се прилагодити за бележење, откривање и препознавање модела података путем синтаксичких отисака. Али УДК се истовремено може користити и за очување семантичког представљања. Посебно је занимљива због могућности да повеже аспекте помоћу помоћних таблица. Отле је то предвидео као начин за међусобно повезивање класа из различитих области УДК. Међутим, може се користити и за везе према екстерним системима за организовање знања, као што су системи креирани за коришћење у семантичком вебу. Могућност повезивања са екстерним системима важна је за превазилажење фундаменталног ограничења свих класификационих система – како ДДК, тако УДК, али и КК – а то је да се они баве организовањем једног јединог универзума знања. Али, без обзира на то колико пазили на динамику њихових фацетираних структура, на различите интеракције између свих општепримењивих изолата, елемената, појмова

итд., такав универзум не може се сместити у један класификациони систем. Ми не само да полазимо од претпоставке да је универзум насељен скупинама веома различитим по природи и понашању – већ прихватамо и могућност, која се слаже са теоријама више астрофизичара, да постоје паралелни или вишеструки светови. Филозоф Алфред Норт Вајтхед (Alfred North Whitehead) који се 1933. године залагао за референцијалну класификацију која би дала нову оријентацију у организовању сазнања, истовремено се залагао за „науку унакрсне класификације" (Смираља и Хојвел, 2011: 46). Нама је потребно фундаментално преиспитивање метафоре универзум знања / универзум појмова да бисмо организовали знање, стога морамо да радимо на новој теорији која може да прихвати интеракције различитих универзума знања или, другачије речено, универзума појмова.

Класификације као УДК су прилагодљиви системи погодни за представљање ентитета у универзуму појмова. Али, ако желимо да прихватимо идеју вишеструких универзума знања које је изражено појмовима, требаће нам додатни механизми за представљање и интеракцију. У било ком универзуму знања израженог појмовима, појмови се састоје од идеја, а оне су представљене знацима, који су, како видимо, фацете саме по себи подложне променама. У случају када класификације појмова користе фацете и мнемонике да синтаксички оснаже семантичке јединице, класификацији за универзум знања биће потребни механизми бољи од једноставних фазних односа стандардне теорије класификације да би представили утицај семиотичких снага на стварање нових идеја. Инстанцијација је представљање у универзуму знања у коме влада континуум простор–време, а то захтева, симултано, и колокацију, и разјашњење информационих објеката насталих од заједничког претка (Смираља, 2008). Због тога нас интересује природа и понашање ентитета знања у оваквим (и другим) констелацијама универзума. Верујемо да је важно формулисати одрживу алтернативу идеји о једном једином универзалном класификационом реду; верујемо и да стварање система за организовање знања укључује интерфејсе који дозвољавају интеракцију унутар, и између, различитих универзума знања изражених помоћу појмова. Као што смо видели, концептуалне и нотационе особености УДК нуде обиље материјала за размишљање како о могућностима, тако и о ограничењима традиционалних класификационих система за организовање знања за бављење мноштвом универзума знања: очекује нас задатак да раздвојимо жито од плеве у таквим системима за организовање знања и да подстакнемо оне аспекте које нам ова дисциплина даје у наслеђе, а који су заиста употребљиви за бављење епистемиолошким просторима вишеструких универзума.

Превела с енглеског Љиљана Ковачевић

Референце:

Beghtol, C. (2006). The global learning society and the iterative relationship between theory and practice in knowledge organization systems. In: Knowledge Organization for a Global Society: Proceedings of the Ninth International ISKO Conference, 4–7 July, 2006. Edited by G. Budin, C.Swertz, & K. Mitgusch. Würzburg: Ergon Verlag, pp. 159–164.

Beghtol, C. (2008). From the Universe of Knowledge to the Universe of Concepts: The Structural Revolution in Classification for Information Retrieval. Axiomathes 18 (2), pp. 131–44.

Dewey, M. (1876). A Classification and Subject Index for Cataloguing and Arranging the Books and Pamphlets of a Library. Amherst, MA: The Author.

Green, R. (2009). Melvil Dewey's ingenious notational system. In: Proceedings from the North American Symposium on Knowledge Organization Vol.2. Syracuse, NY, June 18–19, 2009. Edited by E. K. Jacob & B. Kwaśnik. n.p., pp. 91–99. Accessed March 28, 2011, at http://arizona.openrepository.com/ arizona/handle/10150/105722.

Heuvel, C. van den. (2008). Building Society, Constructing Knowledge, Weaving the Web: Otlet's visualizations of a global information society and his concept of a universal civilization. In: European Modernism and the Information Society, edited by W. Boyd Rayward. London: Ashgate Publishers, pp. 127–153.

Heuvel, C. van den; Smiraglia, R.P. (2010). Concepts as particles: Metaphors for the universe of knowledge. In: Paradigms and Conceptual Systems in Knowledge Organization: Proceedings of the Eleventh International ISKO Conference, 23–26 February 2010 Rome Italy. Edited by C. Gnoli and F. Mazzocchi. Würzburg: Ergon Verlag, pp. 50–56.

Hutchins, W. J. (1975). Languages of Indexing and Classification. Stevenage,UK: Peter Peregrinus, Ltd.

Institut International de Bibliographie. (1896). Rules for developing the Decimal Classification. In: W. B. Rayward. International Organization and Dissemination of Knowledge: Selected Essays of Paul Otlet (FID 684). Elsevier: Amsterdam, pp. 63–70. [Originally published as "Regies pour les developpements a apporter a la Classification Decimale". Bruxelles: Institut International de Bibliographie, 1896. (Publications, no. 34)]

Manuel du Répertoire Bibliographique Universel: Organisation – État desTravaux – Règles – Classifications (1907). Bruxelles: Institut International de Bibliographie.

Mills, J. (1968). A Modern Outline of Bibliographical Classification, 6th impression. London: Chapman & Hall.

Otlet, P. (1891–1892). Something about bibliography. In: W. B. Rayward. International Organization and Dissemination of Knowledge: Selected essays of Paul Otlet (FID 684). Elsevier: Amsterdam, pp. 11–24. [Originally published as"Un peu de bibliographie'', Palais, 1891–1892, pp. 254–271.]

Otlet, P. (1895–1896). On the structure of classification numbers. In: W. B. Rayward. International Organization and Dissemination of Knowledge: Selected essays of Paul Otlet (FID 684). Elsevier: Amsterdam, pp. 51–62. [Originally published as "Sur la structure des nombres classificateurs", IIB Bulletin, 1 (1895–1896), pp. 244–249].

Ranganathan, S.R. (1961). Sayers and Donker Duyvis. Theory and Maintenance of Library Classification. Annals of Library Science, 8, pp. 85–99.

Rayward, W.B. (ed. & trans.) (1990). International Organization and Dissemination of Knowledge: Selected essays of Paul Otlet (FID 684). Elsevier: Amsterdam.

Sayers, W.C.B. (1955). An Introduction to Library Classification, 9th Ed., London: Grafton.

Smiraglia, R.P. (2008). A Meta-Analysis of Instantiation as a Phenomenon of Information Objects, Culture del Testo e del Documento, 9 (25), pp. 5–25.

Smiraglia R. P.; Heuvel, C. van den (2011), Idea Collider: From a Theory of Knowledge Organization to a theory of knowledge interaction. Bulletin of the American Society of Information Science and Technology, 37 (4), pp. 43–47.

Svenonius, E. (2000). The Intellectual Foundation of Information Organization. Boston, MA: The MIT Press.

Wilson T.D. (1972) The Work of the British Classification Research Group. In: Subject Retrieval in the Seventies: new directions. Edited by H. Wellisch& T.D. Wilson. Westport, CO: Greenwood Publishing, pp. 62–71.

Richard P. Smiraglia
School of Information Studies, University of Wisconsin, Milwaukee, WI, USA

Charles van den Heuvel
Huygens ING Institute The Hague, Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences, The Netherlands

Thomas M. Dousa
Graduate School of Library and Information Science, University of Illinois at Urbana-Champaign, Champaign, USA

Interactions between elementary structures in universes of knowledge

Abstract
Contrasts in 20th century classification theory relate to a transition from a universe of "knowledge" system towards one of "concepts." Initiatives to develop a Simple Knowledge Organization Systems (SKOS) standard based on classification schemes and taxonomies within the framework of the Semantic Web (SW) are attempts to bridge the gap. Current knowledge organization systems (KOS) seem to reinforce "syntactics" at the expense of semantics. We claim that all structure is syntactic but knowledge structures need to have a semantic component as well. Therefore we consider classifications as artificial languages. The Universal Decimal Classification (UDC) constitutes a natural language-independent notation system that allows for mediating between concepts and knowledge systems. We discuss an elementary theory of knowledge organization based on the structure of knowledge rather than on the content of documents. Semantics becomes not a matter of synonymous concepts, but rather of coordinating knowledge structures. The interactions between these systems represent interactions between different universes of knowledge or concepts.

Keywords: universe of knowledge; syntax; semantics; classification theory; natural and artificial language; mnemonics; notation

Уредничке напомене:
*Текст је преузет из књиге:
Classification and ontology: Formal Approaches and Access to Knowledge: Proceedings of the International UDC Seminar, 19–20 September 2011, The Hague, The Netherlands. Edited by Aida Slavic & Edgardo Civallero. Würzburg: Ergon Verlag, 2011. 328 pages. ISBN: 978-3-89913-865-8.

** Превод на српски овог рада објављен је у *Гласнику НБС* уз љубазну дозволу аутора, уредника и издавача.

Editor's notes:
*Text from the book:
Classification and Ontology: Formal Approaches and Access to Knowledge: Proceedings of the International UDC Seminar, 19–20 September 2011, The Hague, The Netherlands. Edited by Aida Slavic & Edgardo Civallero. Würzburg: Ergon Verlag, 2011. 328 pages. ISBN: 978-3-89913-865-8.

**The Serbian translation of this paper is published in the *Herald of the National library of Serbia* with the kind permission of authors, editors and the publisher.

ВАВИЛОНСКА МРЕЖА: ЕРОЗИЈА ИСТИНИТОСТИ И ДИФУЗИЈА ИДЕНТИТЕТА У ПРОСТОРУ ИНТЕРНЕТА

УДК: 004.738.5:1

В. А. Јемељин,*
А. Ш. Тхостов**

Сажетак

У чланку се разматрају основне функције интернета, и пореде се с метафорама библиотеке и агоре. Трансформација у неограничену библиотеку рађа умножавање информатичког смећа и снижавање могућности критичке оцене добијене информације. Релативизам који се налази у основи интернета усложњава проблем идентификације, што има за последицу несигурност и немогућност разговетне укорењености човека у реалности.

У својству проширене агоре простор интернета има као узгредни ефекат снижавање квалитета комуникације и елиминацију одговорности за саопштено. Укидање индивидуалне одговорности има за последицу девалвацију ауторства казаног и одговарајућег идентитета.

* Доцент Вадим Анатољевич Јемељин, магистар филозофије, Московски државни универзитет „М.В. Ломоносов", Факултет за психологију, Катедра методике психологије; emelin@mail.ru

** Проф. доктор Александар Шамиљевич Тхостов, Московски државни универзитет „М.В. Ломоносов", Факултет за психологију, Катедра неуро и патопсихологије; tkhostov@gmail.com

Кључне речи: интернет, информатичке технологије, идентитет, одговорност, комуникација, слобода говора

> Замислимо да је милион мајмуна научило да удара насумице по типкама писаће машине и да ... ти мајмуни-дактилографи усрдно раде по десет сати на дан на милион писаћих машина различите врсте...
> Крајем године ови томови ће обухватити прецизни текст свих књига на свим језицима који се чувају у највећим библиотекама света.
>
> *Емил Борел / Émile Borel*

> Чини ми се, чак и кад бисмо могли да објединимо Мрежом све могуће житеље других планета у галаксији – можда квадрилионе бића – и кад бисмо дали свакоме по неколико секунди да дâ свој допринос *Википедији*, да не бисмо достигли резултате чак једног осредњег физичара, а да већ не говоримо о великом физичару.
>
> *Џарон Ланир / Jaron Lanier*

Ако до краја поједноставимо функције интернета, могли бисмо их свести на две, иако неповезане али ипак довољно аутономне области: информатички простор и простор комуникације. Док су досадашња технолошка усавршавања, таква као што су радио, телевизија, штампарство, транспорт и друго, била више или мање линеарна ширења анатомских и физиолошких могућности човека [Маклуан/McLuhan 2003], дотле интернет подразумева ширење или чак настанак нових виших форми психичке делатности. Телевизија, радио и штампа су проширивали свет, али се активност ипак ограничавала на избор ограниченог менија вести или скупа конкретних гласила, интернет пак омогућује да се пронађе оно што је потребно чак ако и не разумем сасвим смер претраживања. Телефон, телеграф или пошта омогућавали су брзо повезивање с неопходним адресатима, али они нису остављали могућност трагања за непознатим адресатом, као што су то у стању четови, социјалне мреже и сајтови за упознавање. Све су то несумњива добра прогреса, али није на одмет позабавити се питањем: да ли су и сасвим невина? Може ли се десити да она на, за нас неуочљив начин, изопачују она подручја човекове егзистенције која су позвана да усавршавају или олакшавају? И каква је, најзад, корист од тих усавршавања? Ако је споредни ефекат развоја транспорта а-динамија, а средство коришћења калкулатора – а-калкулија, онда до каквих узгредних ефеката може да доведе безгранично ширење информатичког и комуникационог простора?

Библиотека

Почећемо од информатичког простора. Платон је сматрао чулно опажљиви свет ствари подобијем света божанских идеја, његовом бледом и несавршеном сенком. Његова тврдња, без обзира на њен, за самог Платона, принципијелни карактер, у каснијој филозофији се у првом реду схватала као метафора. Данас је настала ситуација када се ствари на буквалан начин појављују из неког аналога света идеја: „из посвуда разапете мреже" – www. „Мрежа живи не у Еуклидовом, већ у Платоновом простору са својом Платоновом метриком. Или, ако хоћете, она по први пут у историји материјализује Платонов свет идеја" [Мањин/Манин 2012].

Најважније је што притом настаје илузија истинитости; ми престајемо да доживљавамо интернет као једноставно техничко средство које шири могућности наших психичких функција. Он на неки начин поприма априорни алиби који је одсуствовао од времена Декартових *Метафизичких медитација* код било којих аката перцепције које би могао да створи неки „моћни и злонамерни обмањивач (демон)" [Декарт/Descartes 1994, 23]. С интернетом, као с идеалним проширењем човека, збива се принципијелна замена: захваљујући својој претпостављеној идеалности он почиње да се доживљава као сама и неспорно објективно постојећа реалност.

Ми смо склони да прихватамо интернет као варијанту метафизичког телескопа заборављајући на то да он, у ствари, једноставно може да буде калеидоскоп чије су прекрасне сличице настале од парчади разбијеног стакла. Код Декарта „веродостојност *Cogito* даје само субјективну верзију истине; што се тиче знања о томе да ли је та веродостојност и објективна вредност, царовање тог злог генија се наставља ... једино доказ Божјег постојања омогућава решавање тог питања" [Рикер/Ricoeur, 2008, 23]. На интернету се тај проблем илузорног укида на рачун тога што се доказ постојања Бога замењује доказом постојања провајдерâ и системâ претраживања.

Схватајући свет који нас објективно окружује примарним у односу на свет натчулних идеја, а свет

кибернетског простора интернета у својству изведене реалности, позабавимо се питањем у каквом се субјективном односу један према другом, при крајњем интернет-проширењу човека, налазе свет „of-line" и „on-line"? Не доспева ли, у том случају, човек у илузију доживљавања реалности коју је, у ствари, створила вавилонска мрежа интернета? У којој мери садржај кибернетског простора адекватно одражава стварност оног што се дешава у земаљском свету и може ли се интернет сматрати оваплоћењем библиотеке у којој су сабрана човекова достигнућа? Да ли он садржи у себи истинско знање или само гомилу мњења?

Ако информатичку компоненту интернета схватимо као парадигматично оваплоћење библиотеке, онда она наслеђује све рањиве стране прекомерно раширеног стоваришта у коме је све теже пронаћи потребну информацију похрањену у наслагама прашњавих томова које нико никада није читао. Ова противречност наступа већ на нивоу експоненцијалног повећања тако специфичне продукције, какво је научно стваралаштво: у овом тренутку се у свету објављује толика количина научних часописа и књига да постоји озбиљан проблем са њиховим читаоцима. Једна од најчешћих жалби у научној заједници састоји се у томе што нико никога не чита и све те публикације имају једино за циљ да побољшају бодове у извештајима и повећају индекс цитирања аутора ради наредног проласка на конкурсу или добијања пројеката. Као помоћна средства појављују се такви специфични феномени као што су култура дајџеста, реферални часописи, приручна издања и др. Немамо времена за читање оригинала и почињемо да се задовољавамо њиховим препричавањем.

У информатичком пољу интернета мит о Вавилонској кули поприма ново оваплоћење – са градње куле прелази се на градњу идеја. Искрсавају проблеми везани за разликовање информације размештене у безграничном простору глобалне мреже од стране бесконачног мноштва корисника. Обим информације која је садржана на страницама интернета фактички своди њен реални садржај на минимално значење. Интернет је отворио неограничене могућности за стваралачку самореализацију својих корисника од којих сваки може да публикује на његовим страницама своје текстове, фотографије, белешке и друге материјале. Али таква пракса самотиражирања имплицитно носи у себи опасност потпуне девалвације саме идеје вредности текста: ако се може публиковати све што се жели, онда се губи могућност да се у хиперпротоку информација пронађе нешто што заврђује пажњу. Разуме се, може се размишљати у духу теореме о бесконачним мајмунима чију смо једну од интерпретација, од стране Емила Борела, изабрали за епиграф овог чланка [Борел/Borel 1913, 189–196]. Можда многомилионска кохорта корисника може успешно да генерира „непролазно", али колика ће количина макулатуре бити убачена у мрежу? И колико ће бити потребно времена да се разликује „зрно од плеве"? А колико је потребно читалаца како би у бујици вербалног смећа могли да пронађу хипотетичку *Ану Карењину*?

У обичној библиотеци претраживању прискаче у помоћ разноврстан систем каталога који, без обзира на своју комплетност, увек остаје недовољан. Интернет на први поглед поседује очито преимућство, у њему су предвиђени системи за претраживање. Претраживање се врши по кључним речима и на крају вам машина презентује *све* текстове где се те речи садрже, независно од њиховог значења, било да је запис у блогу или Шекспиров сонет. „Интернет хипертрофира. Веома брзо ће он постати огромно информатичко сметлиште где вероватноћа да ћете пронаћи прецизну информацију постепено стреми ка нули... Као

никада до сада, оштро се поставља питање критеријума истинитости. Ако за такав критеријум прихватимо, на пример, фреквенцију помињања, можемо стићи веома далеко: израчунајте међусобни скор исказа у којима се тврди да постоје ванземљаци са онима који то оповргавају. Требало би да зелени човечуљци врве по улицама у чопорима" [Коровкин /Коровкин 2008].

Одушевљење због могућности да се без посезања за прашњавим томовима енциклопедија може пронаћи било која информација која нам је потребна у одређеном тренутку, смењује се сумњом у веродостојност знања добијених путем мреже. Роботи-претраживачи непрестано скенирају све доступне интернет-ресурсе и аутоматски чувају њихов садржај на својим серверима како би с максимално могућом брзином удовољили било ком упиту. Помоћу система претраживања интернет не само што пружа на располагање тражене податке већ и описује сам себе (види табелу 1).

Број интернет претрага у системима за претраживање (јун 2012)

Број страница нађених у системима за претраживање (у милионима)

Кључна реч	Јандекс/Yandex	Google	Рамблер/Rambler
Сајт	1.659	1.180	1.000
Интернет	825	942	617
Телефон	601	595	463
Игра	202	243	220
Новац	178	343	180
Љубав	177	293	220
Спорт	148	102	192
Секс	88	185	94
Бог	82	96	82
Порно	55	95	57
Част	48	85	49
Пушкин	33	22	34
Наркотици	31	18	32
Ислам	13	23	14
Хришћанство	9	13	11
Шекспир	6	5	6
Хиромантија	2	1	1

Из понуђених података следи да је највећи број докумената непосредно повезан с информатичким технологијама нарочито с интернетом, то јест систем даје приоритет самом себи. *Телефон* по броју помињања заостаје за *интернетом* али превазилази *спорт*, а *новац* је популарнији од *љубави*. Пада у очи да присуство *Бога* у интернету може да позавиди месту које има интересовање за *новац*, а *наркотици* вишеструко премашују *хришћанство*.

Донекле другачије резултате даје преглед статистике захтева у поменутим системима претраживања (види табелу 2). Овде се јавља другачија ситуација – док у случају анализе броја страница с изабраним кључним речима имамо посла у првом реду са самоописом система, дотле у процесу анализе активности претраживања имамо посла с описом интересовања његових корисника.

Статистика упита (јун 2012)			
	Број упита		
Кључна реч	**Јандекс/Yandex**	**Google**	**Рамблер/Rambler**
Сајт	39.339.291	20.400	650.193
Интернет	16.414.076	16.600	320.139
Телефон	15.938.674	9.140	249.191
Игра	**113.993.970**	**37.200**	227.500
Спорт	4.750.091	6.120	87.183
Новац	4.056.571	2.240	83.755
Љубав	11.888.603	7.480	90.584
Секс	17.598.116	13.600	449.356
Бог	1.818.313	673	9.286
Порно	**88.650.048**	**45.500**	**2.083.078**
Част	422.867	201	10.160
Пушкин	1.337.358	823	10.640
Наркотици	540.907	368	3.892
Ислам	351.112	450	3.773
Хришћанство	157.563	301	2.151
Шекспир	198.107	165	2.030
Хиромантија	102.983	110	2.255

Добијени резултати говоре сами за себе – највеће интересовање човек информатичког друштва показује за *порнографију* и *игру*. Затим следе *сајтови*, *телефони*, *интернет*, *секс* и *љубав*. *Бог* се може поредити с *наркотицима*, интересовање за *хришћанство* је нешто мало веће од интересовања за *хиромантију*.

Интернет представља технолошко проширење које је у стању да обухвати практично за човека непрегледан број информација и у тој бесконачности текстова све је теже пронаћи оријентире. Реалност коју нуди анализа листе глобалне мреже у првом реду показује да је интернет какофонија мњења. У књизи-манифесту *Ви ниста тацет* аутор термина „виртуелна реалност" Џарон Ланир (Jaron Lanier) износи уверење да сâмо одрицање од идеје квалитета у инернет-средини доводи до њеног губитка. „Фрагменте људских напора, који преплављују Интернет, неки посматрају као саставне делове колективног ума или ноосфере (а може још и света сличног Платоновом свету идеја? – *прим. аутора*)... Део мојих колега сматра да ако сложени скривени статистички алгоритми буду комбиновали милион, а можда чак и милијарду фрагментарних грешака, ипак ће, на крају крајева, настати мудрост која надмашује ону која се садржи у било ком солидно промишљеном есеју. Не слажем се с тим. Пада ми на ум правило из раних дана информатике: смеће на улазу – смеће на излазу" [Ланир/Lanier 2010, 83–84]. Хиперпростор интернета није Хиперуранија и било какви покушаји да се у њему види технолошко оваплоћење Платоновог света идеја су апсурдни.

Па ипак, многи, као један од његових задатака, виде и стварање својеврсног текста текстовâ у коме се, у духу постструктуралистичке идеје интертекстуалности[1] може елиминисати и сама идеја аутора. Тако Кевин Кели (Kevin Kelly) сматра да кад све књиге буду дигитализоване и доступне за претраживање, а одломке из њих будемо могли да премештамо, оне ће убрзо постати „једна књига" у универзалном рачунском „облаку". Полемишући с њим Ланир каже: „Такав приступ дигиталној култури, који мрзим, уистину претвара све књиге у једну, како је прогнозирао Кевин. Тај процес може започети већ у наредној деценији. У току мега *Менхетенског пројекта* дигитализације културе Google и друге компаније скенирају библиотечке књиге и депонују их у „облак"[2]. Важно је шта ће се даље дешавати. Ако књиге у облаку буду доступне преко интерфејса, стимулативне мешапе (хибрида)[3] фрагмената који скривају контекст и ауторство, преостаје само једна књига. Управо се то данас дешава; често не знате одакле је преузет цитат у вестима, ко је написао коментар или снимио видео. Наставак постојећег тренда направиће од нас нешто налик на средњовековно царство или Северну Кореју – друштво с једном једином књигом" [Ланир /Lanier 2010, 80].

1 Појам интертекстуалности увела је Јулија Кристева (Julia Kristeva) 1967. године. У ужем смислу интертекстуалност означава укључивање једног текста у други, али у пракси постмодернизма интертекстуалност је – подривање граница текста, што има за последицу да се он лишава довршености и затворености, постаје изнутра неисходан и мноштвен.

2 Термин „облак" означава организацију простора података уз помоћ облаколиких (дифузних) једначина (*cloud computing*). Технологије „облака" стављају на располагање кориснику компјутерске ресурсе и могућности као интернет-сервис. Корисник има приступ сопственим подацима, али не може да управља и није обавезан да се брине о инфраструктури, операционом систему и сопственој програмској заштити у њему. Подесност и универзалност доступа обезбеђује се широком доступношћу услуга и подршком различитог скупа терминалских уређаја (персоналних компјутера, мобилних телефона, таблета).

3 Мешап (*mash up* – „мешати" – *енгл.*) – хибрид, интернет-сервис који интегрише функције неколико сервиса да би се добио нови оригинални инструмент. На пример, обједињавање картографских података Google Maps с подацима о непокретности Craigslist ствара нови јединствени веб-сервис, какав изворно није нудио ниједан од извора података.

Не треба заборавити да је истинитост чак и најмасовнијих и најпопуларнијих продуката интернета прилично сумњива. Проблем смрти аутора, који је у своје време поставио Р. Барт у оквирима идеја постструктурализма [Барт/Barthes 1989, 384–391], реинкарниран је у 2001. године основаној *Википедији* – међународној слободној вишејезичној енциклопедији коју може да уређује свако под условима придржавања низа правила чисто формалног карактера и која не подразумевају никакав садржински избор.

Критикујући сакралност која се приписује *Википедији* у мрежном окружењу, Џ. Ланир издваја низ околности које доводе у сумњу претензије ове интернет енциклопедије да пружи макар колико објективну слику света. Као извор корисне информације *Википедија* је идеална у двема областима: поп-култури и природним наукама. У првој категорији истина у било ком случају представља измишљотину и зато оно што тврди *Вики* представља истину према опредељењу; у другом случају постоји, у ствари, претпостављена истина, па је зато умесније говорити у име групе. Чланци *Википедије* посвећени поп-култури гикова[4] су дуги и написани с великом љубављу у односу на чланке о реалности. Описи армије из научнофантастичног филма или приповетке најчешће обилују различитим детаљима у знатно већем степену него армије из реалног света; биографија порно звезде је представљена знатно опширније неголи биографија добитника Нобелове награде (в. [Брофи-Ворен / Brophy-Warren 2007; Ланир/Lanier 2010, 227]), а животопис антихероја Рата звезда генерала Гривуса снабдевен је са више појединости од животописа генералисимуса Суворова. У другим областима знања, на пример у опису историјских догађаја, објективност википедиста може бити доведена у питање.

Узмимо као пример опис Другог светског рата на различитим језицима и одмах ћемо се суочити са суштинским разликама у опису овог глобалног историјског догађаја: чланци имају различиту структуру, обим делова посвећених овој или оној етапи рата, „рејтинг" историјских личности, а да већ не говоримо о различитим акцентима интерпретације од стране колективног аутора.

Главни проблем повезан са стреловитим порастом информатичког садржаја интернета можемо окарактерисати као проблем одсуства јасних критеријума за одређивање хијерархије вредности. Релативизам, карактеристичан за културу постмодерне, усложњава проблем идентификације пошто се имплицитно претпоставља да нема, нити треба да буде никаквог једнозначног правила за избор идентитета и његове фиксације. Оваква слобода се у реалности претвара у одсуство било каквих реперних тачака у складу с којима човек одређује место свога „ја" у свету.

Лишен базичних основа за самоидентификацију у контексту опште и породичне историје, човек постаје сингуларан без стварне, па и симболичне основе, осуђен на бесконачну потрагу за тачком идентитета која му измиче попут линије хоризонта. Породична, национална, колективна идентификација настаје само у условима постојања неког постојаног контекста који свакоме пружа оријентире и потврде истинитости. Политопија, полифонија постаје утопија и какофонија: човек који нема никакву мапу, и који је снабдевен компасом који самостално мења своју поларизацију, уместо претпостављеног открића непознатих територија, може бити осуђен на бесконачно кретање у круг. Свака историја –

4 Гик (*geek* – *енгл.*) – ексцентричан човек опседнут неком уском темом (анима, Хари Потер, Стари Египат и сл.) који је искључен из реалности и окренут комуникацији првенствено са својим истомишљеницима.

од индивидуалне до породичне, и од националне до цивилизацијске, безусловно представља једну од могућих интерпретација. Међутим, за сваког појединачног човека она постоји у облику неспорне и једине могућности и апсолутне истине. Стотине или хиљаде уџбеника историје изложиће је подробније него само један, али је за субјект немогућа идентификација с хиљадама варијанти једног догађаја које га чине у потпуности непоузданим и неуверљивим. Интернет може да понуди човеку стотине варијанти интерпретација, а да му не пружи оно главно – темељ за избор који може да постане темељ његове сопствене историје.

Пројекти попут *Википедије* претварају интернет у Васељену бесконачних текстова или Вавилонску библиотеку у којој су сабране све могуће написане и ненаписане књиге, где, као у Борхесовој приповеци, на сваки оригинални текст долазе милиони лажних текстова међу којима и они који оповргавају оригинални текст [Борхес/Borges 1992, 142-150]. Метафори дворца-библиотеке супротставља се знатно распрострањенија метафора „Интернет-сметлиште". Сметлиште се супротставља дворцу као хаос космосу, царство ентропије – царству информације, маргинални простор – централном простору, као анти-кућа – кући, као социјално ниско – узвишеном (в. [Лејбов/Лейбов 2012]). Место проницљивог читаоца почиње да преузима интернет-сервер уверен да ако он није пронашао (или није схватио) потребну информацију на интернету, да ње и нема: зар у свеобухватној Мрежи може да постоји и једно место скривено од искусног сурфера?

Илузија о претварању неограниченог броја аутора у једног сингуларног генија, који је у стању да случајно створи другу *Ану Карењину*, за сада, како примећује Р. Виленски (R. Vilenski), није добила потврду: „Слушао сам да милиони мајмуна с писаћим машинама могу да репродукују целог Шекспира. Сада смо се, захваљујући интернету, уверили да то није истина" (цитирано према: [Лојд Митченсон / Lloyd Mitchinson 2012, 163]).

Агора

Интернет – до данашњег дана најсавршенији комуникативни хибрид (не без основа се предлаже да ову реч пишемо великим словом напоредо с таквим универзалијама као што су Бог, Домовина, Отаџбина) постао је, с једне стране, највећи спој свих комуникационих технологија које су било када постојале и које постоје, а, с друге стране, захваљујући својој иманентној отворености, и универзално место ускладиштења информатичких ресурсâ, енциклопедијâ, уџбеничких матријалâ, библиотекâ, аудио и видео текâ, програмских продуктâ, игре и забаве, телевизијских материјала, поште, телефоније, система плаћања, магазина, аукција, огласа за упознавање итд. Интернет равнодушно прихвата материјале било које врсте, било да су образовни портали или сајтови перверзног, маргиналног, па чак и криминогеног садржаја.

Нарочито је широко распрострањено поређење интернета са старогрчком „агором" – скупом грађана ради слободног претресања новости и доношења одлука које се тичу друштвеног живота, а такође и поређење с градским тргом за таква окупљања [Војскунски/Войскунский 2001, 64–79].

Интернет је постао оваплоћење идеалне агоре потчињене, као и библиотека, не Еуклидовим законима, већ принципима идеалног света Платонове Хиперураније где ишчезавају било каква хронотопска ограничења. Глобална мрежа ствара универзалне мале тргове, социјалне мреже, блогове, где било који човек може да зада њему најподесније услове комуникације. Можете да пронађете људе с којима нисте били у контакту више година,

да изаберете партнера с којим се у стварној „агори" можда никада не бисте ни сусрели, да обавите куповину на виртуелном тржишту сачувавши том приликом анонимност и могућност да, благодарећи томе, прекинете контакт који је почео да вас оптерећује. Међутим, у стварности је такво ширење проузроковало низ споредних ефеката. Анонимност која ни на шта не обавезује претворила је агору, на којој је сваки човек одговарао за своје поступке („Ксанте – попиј море"), у зидање вавилонске куле неодговорних учесника. Истинска комуникација која од човека захтева установљење чврстих и у суштини тегобних односа постала је нешто попут маскараде у којој се иза маски не могу разликовати лица. Како је приметио Н. Чомски (N.Chomsky), „једна је ствар – комуницирати с људима гледајући их пред собом, а сасвим друга – лупати по тастатури добијајући као одговор низове симбола. Бојим се да ће се ширење таквих бесконтактних и апстрактних односа на уштрб непосредне комуникације негативно одразити на карактер људи, да ће их учинити мање хуманим" (цит. према: [Лојд, Митченсон / Lloyd Mitchinson 2012, 163]). Интернет комуникација је знатно једноставнија од нормалне људске комуникације. Она не захтева никакве напоре, знатно је сигурнија, њу је могуће почети и прекинути у било ком тренутку, она омогућује да се сачува анонимност и приступачна је. Али управо та приступачност скрива замку. Одиста, у мрежи је, безусловно, могуће комуницирати, упознати се, па чак заволети. Разуме се, интернет-партнер је лишен многих слабости обичног човека, он не може да шири одвратни вољ, да буде ружан, али ипак тај језик не можемо назвати правом комуникацијом. Чини нам се значајним да укажемо на принципијелну *маскарадност* интернет комуникације. Уопште се не ради о карневализацији у Бахтиновом стилу која омогућује да се превладају постојеће и сурове баријере стварног живота, већ управо о неодговорности маскараде где је фундаменатални моменат анонимност свих њених учесника. Карневал је краткотрајно уклањање социјалних ограничења који омогућује проширење зоне комуникације, док је маскарада усмерена на оваплоћење у стварном животу нереализованих нагона путем мистификаторске замене сопственог идентитета. Маскарада је могућа само под условима фалсификовања сопственог идентитета, замене „ја" безобличном маском. То је оно место где никада нико не сноси никакву одговорност.

Првобитно је агора била јавно место сабора, дискусијâ, доношења одлукâ слободних житеља полиса који су били војни обвезници, касније је она постала трговачки трг где се такође одлучивало о правилима приватне трговине, тачности мерâ и квалитету робâ. У поређењу с интернетом јавни трг интернета, где се под маском ученика може скривати остарели педофил, више личи на чекаоницу или источни базар где сваки продавац покушава да те превари, ако пре тога не успе да те опељеши какав џепарош. Агора није могућа без личне одговорности и репутације, јер интернет је царство анонимности и неодговорности. То је још једна варијанта *Пандорине кутије*, одакле се појављују силе које руше идентитет технологијама хипертрофираног човека. С феноменолошке тачке гледишта, идентитет је човеков доживљај припадања, укључености, овладавања или управљања овим или оним облицима субјективне или објективне реалности. Инструменти који омогућују промену топологије субјекта, трансформацију његовог идентитета, од момента губитка одговорности за њих (као варијанта обрнуте везе), на исти начин као што и моје тело престаје да ми се потчињава, започињу да се отуђују. Осећање одговорности односи се, по нашем мишљењу, на више облике идентитета (ја не само што доживљавам себе, не само што управљам сопственим поступцима, већ сносим за њих моралну одговорност). У овој тачки збива се

ширење субјекта од физичког, делатног и чулног ка моралном, у својим поступцима ограниченом не толико физичким колико моралним ограничењима, то јест моралним императивом који Кант ставља у основу човековог бића. Код Сартра тај проблем се јавља као разлика између анархије која све допушта и истинске слободе засноване на одговорности.

Укидање индивидуалне одговорности, које је имманентно интернет-агори, праћено је радикалном трансформацијом неких принципијелних појмова, на пример, *слободе говора*. Док се раније могућност изражавања свога мишљења ограничавала границама трга за изречено или изреченом за његову неприкладну форму или садржај, дотле сада у интернету можемо срести различите текстове и фотографије све до порно сцена уз учешће познатих политичара. Ова неограничена слобода виртуалне агоре претвара се у неочекивану девалвацију ауторства. Пошто у претежној већини случајева нико не одговара за истинтост пласиране информације, никоме и не пада на памет идеја одговорности за њену веродостојност. Некада је за дифамацију човек одговарао сопственом слободом, чак и животом. Реч изговорена на правој агори нипошто није имала метафизичку тежину. Сократ је, доказујући истинитост својих поставки и бранећи своје идеале, то право платио сопственим животом. Одговор за јавну увреду могао је да буде позив на двобој чији резултати нипошто нису могли бити предвидљиви и сваки од учесника је ризиковао живот (ни Пушкин ни Дантес нису имали други избор осим двобоја за разрешење ситуације која је добила јавни публицитет). Нешто касније, у совјетско време, критички чланак у *Правди* или *Известијама* коштао је човека каријере, па чак и живота. Нипошто не осећамо носталгију за тим временима, али не можемо а да не признамо да се садашња неподношљива површност јавне речи и неодговорност аутораˆ интернета претвара у површност и неодговорност реакције њихових читалаца. Речи плаћене крвљу никада не могу бити равне онима које коштају само ауторовог зноја приликом притискања дирки и мишићних напора при померању „миша". Чашу кукуте за садржај у блоговима нико неће испијати. „Интернет-револуција је отворила све бране. Људи којима епоха хартије није давала реч – добили су могућност да проговоре. И показало се да су ти људи, по правилу, недовољно писмени, необразовани, разуздани и цинични. Али су зато бескрајно, немилосрдно, бесмислено злобни. Они су веома активни и агресивни. Али су, притом, сентиментални. Они мрзе владу и бунтовнике, веома богате и сасвим сиромашне. Завиде познатим и презиру анонимне. Они обожавају себе, своју лепу одећу, своје домаће љубимце. Они воле смртну казну и колаче са џемом" [Драгунски/Драгунский 2012]. У простору интернета изванредно се осећају „идоли трга" и „идоли театра": тиранија речи и општеприхваћених мнења није ограничена ни одговорношћу, ни могућностима верификације [Бекон/Bacon 1972, 25]. Збива се тотална замена означеног са означитељем и човек почиње да прихвата одраз као стварност, симулакруме, као копије оригинала за сâм непостојећи оригинал. Интернет-простор постао је својеврсно тржиште, трг где се остварују сусрети који никога не обавезују, воде бесмислени спорови и дају безбројна тумачења, стављају на увид јавности породични албуми чије је разгледање још Витгенштајн назвао једним од најдосаднијих послова.

У потрази за дубинским коренима неодговорности интернета обратићемо се дијалогу *Софист* где је Платон указао на тај проблем још у стварној агори. Он наглашава да у структури бића постоје објективантазми (симулакруми) који су данас попримили своју реалност у виртуалној чаури интернета, где су место софиста заузели такозвани „тролови" –

корисници који подстрекују, провоцирају, упућују саркастичне примедбе с јединим циљем да друге кориснике увуку у непотребну конфронтацију уживајући у самом процесу, а не у његовом резултату. У трагању за критеријумом разграничења праве мудрости од лажне, логоса од доксе, Платон користи дихотомични метод поделе (Софист 264c–268c) [Платон/Plato 1993, 339–345]. Сматрајући стваралаштво или божанственим, које ствара природне предмете и њихове одразе, или људским, које ствара вештачке предмете и њихове одразе (*корисник, додајући своје материјале у мрежу, симулира делатност стваралаца*), Платон тврди да се стварање одраза вештачких предмета, то јест подражавање (*материјали се копирају, снабдевају белешкама, коментарима, постављају на друге сајтове*), збива на два начина – стварањем слика које одговарају предметима и стварањем привида који им не одговарају (симулакруми). Софист ствара привиде (*интернет-тролови стварају виртуелне фантоме*). А пошто се подражавање софиста не темељи на знању, већ на мњењу, он подражава, а да ни сâм не зна шта у ствари подражава (*интернет--тролу имитира реалност, чак и немајући контакт с њом, за оне који се можда с њом неће ни сусрести*). У свом подражавању софист је толико вешт да никада не изгледа као простак већ је свесни лицемер (*за интернет-трола важан је процес имитације истине, при чему је оно најважније достизање неразликовања кривотворине од непостојећег оригинала*). Али у свом лицемерју софист је дволичан јер се не придржава никаквих друштвених, нити државних циљева, он просто изопачује мудрост у појединачним беседама доводећи сабеседника у противуречност (*за тролове социјална стварност нема значаја – главно је обзнанити сопствено присуство, уденути своју виртуелну територију у мрежу*). Савремени софисти-тролови располажу неупоредиво већим могућностима за симулацију реалности, али свет који они стварају (имитирају) има још мање додирних тачака с реалношћу неголи „мудрост" софиста утемељена на логичким смицалицама. У свету који стварају тролови главно место не заузимају проблеми смртности деце у афричким земљама, већ повећавање груди неке популарне личности или развод поп-звезде која никада није била чак ни у фиктивном браку.

* * *

И библиотека и агора претпостављају некакву хијерархију, систем, планове, каталоге, а интернет је објект анихилационе структуре, његов корен је – децентрирана мрежа, што је чини идеално оспособљеном за живот и обезбеђује потпуну једнакост њених безбројних изданака. Слобода мишљења̂ и интерпретација̂, лакоћа добијања информација̂ и успостављања комуникације без улагања посебних личних напора, упрошћава структуру људске делатности, преводећи све њене више форме чак у просте операције у потрази за потребним сајтом. Овде интернет испољава своју сличност с употребом наркотика који човеку пружају илузију достигнућа, а у ствари се своде на куповину активне супстанце од дилера. Могуће је попети се на Еверест након дугих тренинга, уз велики ризик за живот, а може се изнајмити хеликоптер који ће вас попети на врх где можете да направите фотографије и поставите их на Фејсбук. И нико неће моћи да вас ухвати у фалсификату. Маскарада уместо стварности, безименост уместо имена – све то осиромашује човекове емоције, лишава га таквих елемената несавршене комуникације докомпјутерске ере, као што су сусрети с пријатељима, први сусрети, разочарања, појмови о части, одговорности...

Већ мистично звуче речи Беле Ахмадуљине (Бе́лла Ахмаду́лина): „Дарuj ми тишину твоjих библиотека...", пошто тражење потребних књига у каталозима и њихово скрупулозно конспектирање заме-

њују комфорне технологије претраживања које ти достављају потребну информацију директно овде и сада (или њен сурогат, што у свету симулакрума нема скоро никакав значај).

Још опаснија је дифузија идентитета која настаје као последица симбиозе с интернетом. Уколико интернет постане привилеговани одраз реалности, можда прође незапажено да је то огледало криво подједнако као што су у њему криво одражени људи и текстови, а ми сâми ћемо почети да губимо критичке могућности и сопствени субјективитет.

Све док прихватамо интернет као инструмент и средство, то није тако страшно, али када почнемо да га обожавамо, да га чинимо јединим извором комуникације, да му додељујемо статус „супермедија" и пишемо великим почетним словом, онда ми, у суштини, постајемо, ако не робови, а онда слуге, „сервоуређаји" који не уочавају губитак истинске суштине и с одушевљењем се запетљавамо у паучину мрежâ које нас окружују. Све док развијамо себе и стечени вештачки органи остају нама потчињени инструменти, уколико нисмо лудисти, немамо разлога за бригу. Али ако наступи тренутак када, не примећујући, сâми постанемо инструменти којима управља Франкенштајн кога смо сâми изумели, тада ситуација постаје кудикамо драматичнија.

Превео с руског Добрило Аранитовић

Литература

Барт 1989 – *Барт. Р.* Смерть автора // Избранные работы: семиотика, поэтика. М., 1989.

Борел 1913 – *Borel E.* Mécanique Statistique et Irreversibilité // J. Phys. 5e série. 1913. Vol. 3.

Борхес 1992 – *Борхес Х. Л.* Вавилонская библиотека // Коллекция. СПб., 1992.

Брофи-Уоррен 2007 – *Brophy-Warren I* . Oh, that John Locke // Wall Street Journal. 16. june 2007 (http://online.wsj.com/article/Sb118194482542637175.html).

Бэкон 1972 – *Бэкон Ф.* Соч. В 2 т. М., 1972. Т. 2.

Войскунский 2001 – *Войскунский А. Е.* Метафоры интернета // Вопросы философии. 2001, No 11.

Декарт 1994 – *Декарт Р.* Размышления о первой философии, в коих доказывается существование бога и различие между человеческой душой и телом // *Декарт Р.* Соч. В 2 т. М., 1994. Т. 2.

Драгунский 2012 – *Драгунский Д.* Прекрасное и без того трудно. Музыка интерлюции // Частный корреспондент. 10. мая 2012. г. (http://www.chaskor.ru/article/prekrasnoe_i_bez_ togo trudno 28005).

Коровкин 2008 – *Коровкин В.* Мышление „пользователя" беззащитно // Новая газета. 4. апреля 2008. (http://www.novayagazeta.ru/society/40767.html).

Ланир 2011 – *Ланир Дж.* Вы не гаджет. Манифест. М., 2011.

Лейбов 2012 – *Лейбов Р.* Язык рисует Интернет. 18. июня 2012. г. (http://www.gagin.ru/internet/4/9.html).

Ллойд, Митчесон 2012 – Ллойд Дж., Митчесон Дж. Книга цитат. М., 2012.

Маклюэн 2003 – *Маклюэн М.*, Понимание медиа. М., 2003.

Манин 2012 – *Манин Д.* Задушит ли комерция утопию? 18. июня 2012. г. (http://www.zhurnal.ru/utopia.html).

Платон 1993 – *Платон*. Собр. соч. В 4 т. М., 1993. Т. 2.

Рикер 2008 – *Рикер П.* Я–сам как другой. М., 2008.

Emelin V., Tkhostov A. S.

Babel Net: Erosion of Truth and Identity Diffusion in the Internet Space

Abstract

The article discusses the basic functions of the Internet, correlated with the metaphor of the agora and the library. Internet's transformation into an unlimited virtual library generates a multiplication of information garbage and reduces of the critical assessment of information received. Relativism, forming the basis of the Internet, complicates the problem of identification and results in the absence of any reference points and coordinates, under which a person defines his or her place in the world.

As a side effect of the Internet being an expanded agora, we are witnessing a reduction of quality of communication and the loss of responsibility for the statements made. Removal of individual responsibility, immanent Internet agora, resulting in the devaluation of the authors' statements and their respective identity.

Key words: internet, information technology, identity, responsibility, communication, freedom of speech.

Уредничке напомене:

Наслов оригинала: В. А. Емелин, А. Ш. Тхостов: *Вавилонская сеть: эрозия истинности и диффузия идентичности в пространстве интернета*

Објављено у часопису *Вопросы философии*, 2013, бр. 1, стр. 74–83, у делу са слободним приступом (са дозволом за штампање).

Editor's notes:

Original title: В. А. Емелин, А. Ш. Тхостов: *Вавилонская сеть: эрозия истинности и диффузия идентичности в пространстве интернета*

Published in the review *Вопросы философии*, 2013, no. 1, pp. 74–83, in open access.

RESOURCE DESCRIPTION AND ACCESS – НОВИ КАТАЛОШКИ СТАНДАРАД ЗА ОПИС САДРЖАЈА

УДК: 025.3:006.3/.8
025.4:006.3/.8

Емина Чано-Томић
Народна библиотека Србије, Београд

Сажетак

Опис извора и приступ – Resource Description and Access (RDA) је нови каталошки стандард који има за циљ да замени претходна *Англоамеричка каталошка правила* (AACR2) тиме што ће „обезбедити смернице за каталогизацију дигиталних извора, уз нагласак на лакшем проналажењу, идентификовању, одабирању и прибављању информација које корисници желе"[1], задржавајући, притом, компатибилност са претходним стандардом. Заснован је на концептуалним моделима библиографског окружења представљеним у *Функционалним захтевима за библиографске записе* (FRBR) и *Функционалним захтевима за нормативне податке* (*FRAD*). Многи припадници библиотечке заједнице очекују да ће нови стандард донети флексибилан оквир за сакупљање, чување, проналажење и приказ података, мада има и аутора који нису уверени да ће стандард успети да одговори на све постављене захтеве. Ове године ће бројне националне библиотеке, нарочито оне са енглеског говорног подручја, прећи на коришћење новог стандарда. Будући да стандард има амбицију да буде прихваћен на међународном нивоу, могуће је да ће у блиској будућности и наша библиотечка заједница одлучити да га примени.

Овај рад покушава да представи процес доношења, модел управљања и структуру и садржај овог новог стандарада.

Кључне речи: RDA, AACR2, FRBR, FRAD, MARC21, каталогизација, метаподаци, библиотечки каталози

Увод

Током неколико последњих деценија библиотеке „континуирано губе позицију главног дистрибутера информација заинтересованим корисницима, док

1 Joint Steering Committee for the Revision of Anglo-American Cataloguing Rules,*RDA Brochure* (JSC, 2010), http://www.rda-jsc.org/docs/rdabrochureJanuary2010.pdf (преузето 12. 4. 2013).

њихово место зазимају агилнији (и финансијски моћнији) провајдери дигиталних информационих услуга".[2] Отуда је у библиотечкој заједници већ дуже присутна свест о потреби за фундаменталном променом у приступу организацији корисничких сервиса, првенствено основних библиотечких сервиса као што је библиотечки каталог, који је у свом данашњем облику заснован на остацима давно ишчезлих технологија за израду лисних каталога. RDA (*Resource Description and Access*) је стандард који треба да донесе ту фундаменталну промену.

Замишљен је као интернационални стандард за библиографски опис садржаја намењен коришћењу у дигиталном окружењу. Стандард треба да омогући приступ свим врстама дигиталних и аналогних извора информација, независно од формата коришћеног у комуникацији (нпр. MARC), са амбицијом да буде најшире прихваћен, како на енглеском говорном подручју тако и у другим језичким заједницама.

Од 31. марта 2013. године Конгресна библиотека у Вашингтону користи RDA као свој стандард за каталогизацију, а бројне националне библиотеке (British Library, Deutsche Nationalbibliothek, National Library of Australia и др.) планирају да јој се у томе придруже током ове године.

Предисторија RDA: каталошка правила и промене у информационим изворима, технологијама и окружењу

Каталошка правила која су данас у употреби на енглеском говорном подручју имају иза себе континуитет који сеже у прошлост до раног 19. века – од каталошких правила Британског музеја из 1841, преко *A.L.A. Cataloging Rules* из 1908, до *Rules for Descriptive Cataloguing* из 1949. године. Прво издање *Anglo American Cataloging Rules* (AACR) појавило се 1967. године, а друго (AACR2) 1978, уз допуне и измене извршене 1988, 1998. и 2002. Тај стандард се користи и данас, упркос многим тешкоћама које доносе брзе промене у информационим технологијама и нови извори информација у дигиталном окружењу.

Промене у информационим изворима

Каталошка правила каква данас познајемо изворно су развијана за обраду текстуалних и штампаних извора. Када су се у другој половини 20. века појавиле нове врсте извора (звучни и филмски записи) библиотеке су их укључиле у своје колекције, након чега су каталошка правила морала бити проширена да би обухватила и нове формате. Проширена каталошка правила су се заснивала првенствено на сличностима између старих и нових формата, а значајније разлике су се изражавале у самој обради, углавном у подручјима напомена и физичког описа. Како то Карен Којл и Дајан Хилман одлично наводе у свом раду из 2007, који је писан док је процес ревизија RDA још био у току (Karen Coyle & Dian Hillman): „То је извесно време било сасвим изводљиво јер је већина нових формата публикована у комерцијалним паковањима која су самоописујућа, то јест паковање сваког формата је садржало кључне описне информације, као што су имена креатора и наслови дела. Са појавом интернета и експлозијом дигиталних формата, модел каталогизације заснован на аналогији са књигом постаје све мање употребљив за потребе обраде некњижних формата. Нови материјали се дистрибуирају путем интернета, чиме се елиминише

2 Karen Coyle & Diane Hillmann. „Resource Description and Access (RDA): Cataloging Rules for the 20th Century". D-Lib Magazine January/February (2007), http://www.dlib.org/dlib/january07/coyle/01coyle.html (преузето 5. 3. 2013).

комерцијално паковање, па тако и евентуални описи које су та паковања носила".[3]

И мало даље: „Појава бројних нових формата који се користе за текстуалне, звучне и визуелне записе, као и извора који се објављују у више од једног формата, имала је за резултат каталоге који корисницима нуде вишеструке уносе за један исти садржај. Концептуални модел FRBR, објављен 1998, представљао је покушај дефинисања осавремењеног библиографског модела који би требало да омогући рационализацију процеса каталогизације у окружењу извора који се јављају у више различитих верзија.

Истовремено су се умножавали онлајн информациони ресурси са обиљем научног материјала, што је довело до дебате између библиотечких стручњака о могућностима за унапређење каталога као алатке за претрагу. Будући да корисници све мање времена проводе уз библиографске описе, а све више прегледајући комплетне текстове радова, да све мање времена посвећују претрази, а све више интеракцији унутар друштвених окружења кроз која долазе до жељених информација, постало је очигледно да се библиотеке налазе на прекретници и да су неопходне темељне промене да би се нови изазови савладали".[4]

Библиотеке су се донекле прилагодиле променама у форматима и начинима испоручивања информација, нудећи корисницима могућност позајмљивања дигиталних садржаја или директан електронски приступ пуном тексту великог броја дела у својим колекцијама. Ипак, пред њима је и даље изазов реорганизације библиотечких каталога од којих се сада очекује „да интегришу механизме као што су опције за корисничко обележавање (таговања) садржаја или публиковање приказа и препорука, слично сајтовима као што су Amazon[5] или IMDB.

Промене у информационим технологијама

Да овде опет цитирам Карен Којл и Дајан Хилман: „Један од проблема са стандардом AACR2 био је у томе што се појавио непосредно пред вероватно највећи технолошки скок после проналаска штампарске пресе – а то је развој персоналних рачунара и рачунарских мрежа. Стандард је писан у време када је 'библиотечки каталог' био 'лисни каталог'. Међутим, само десетак година касније, библиотеке су напустиле лисне каталоге и замениле их електронским каталозима. Већ деведесетих година доминантна врста каталога постаје *Online Public Access Catalog* (OPAC) – у основи то је лисни каталог имплементиран у формату базе података. У исто време, World Wide Web се намеће као примарни начин приступања корисника библиотечким каталозима. То је променило и схватање и начин коришћења каталошких уноса, јер је нова технологија омогућила да корисници сами бирају термине за претрагу и добијају као резултат скупове каталошких уноса. Омогућена је претрага целог каталога по било којој речи – у одредницама, по читавом каталошком уносу, чак и по напоменама".[6]

Такви електронски каталози користе елементе података установљене према AACR2 правилима а кодиране у формату за машински читљиве каталошке записе MARC (*Machine Readable Catalogin Record*). Формат је развијен шездесетих година првобитно за потребе штампања картица, да би од краја се-

3 Coyle & Hillmann, "Resource Description and Access (RDA): Cataloging Rules for the 20th Century".

4 Исто.

5 Исто.

6 Исто.

дамдесетих сами MARC записи постали уноси у компјутеризованим библиотечким каталозима. Поред каталошких података они су садржали и „додатне елементе, податке који нису били обухваћени каталошким правилима (као што је датум публикације, језик текста итд.). MARC је на тај начин постао нека врста посредника између функције каталога и функције библиотечког информационог система, као и између тимова који раде на изради каталога и развоју система. Прилагођавајући се потребама каталогизатора, и још више потребама пројектаната библиотечких система, MARC је прошао кроз бројне промене. Каталогизатор више није једини креатор библиотечког каталога и каталошка правила више не дефинишу све функције каталога, тако да су библиотечки каталози данас заједнички производ пројектаната библиотечких информационих система и одељења за каталогизацију"[7].

Промене у информационом окружењу

Нова генерација библиотечких корисника „сматра да је OPAC гломазан, тежак за коришћење и непотребно ограничен на индивидуалне библиотечке фондове. Нови корисници су навикли на коришћење скраћених приказа резултата претраге, као што је уобичајено код интернет претраживача који им омогућују да једним кликом провере релевантност погодака. Такав скраћени приказ више одговара њиховим потребама него пуни приказ записа из библиотечког каталога. Компликовани приказ са метаподацима који детаљно описују извор у овом случају је излишан, јер се за неколико секунди и без много муке може директно приступити самом извору"[8].

Дакле, комплексности новог каталошког окружења данас доприноси повећан број носача информација, већа дубина и сложеност самих садржаја, као и чињеница да у креирању метаподатка учествује знатно шири круг људи. Један од фактора је и појава бројних нових формата метаподатка (ONIX – издавачи, Dublin Core – креатори метаподатака на интернету, EAD – архиви и музеји). Такође, навике корисника су се значајно промениле.

RDA – одговор на изазове?

RDA представља покушај да се развију каталошка правила која ће превазићи ограничења AACR2. Рад на изради стандарда започет је пре више од петнаест година на конференцији *International Conference on the Principles and Future Development of AACR* (ICP) одржаној у Торонту 1997. године. Рад на садржају самог стандарда поверен је телу *Joint Steering Committee for Revision of Anglo-American Cataloging Rules* (JSC).

RDA је изворно замишљен као треће издања AACR, па је сходно томе назван AACR3 (2004. године). Ипак, да би се нагласио раскид с прошлошћу, стандард је 2005. преименован у *Resource Description and Access*.

Најзначајнији догађаји који су утицали на процес његовог доношења свакако су семинар у Стокхолму 1990. на којем је наручена FRBR студија, поменута конференција у Торонту (ICP) 1997, допуна Париских начела[9] у периоду од 2003. до 2007, рад на FRAD и FRSAD, као и доношење RDA/ONIX оквира 2006. године.[10] Битан теоријски допринос су дали Барбара Тилет (Barbara Tillett) из Конгресне библиотеке у својим радовима о седам категорија

7 Исто.

8 Исто.

9 IME-ICC (*IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code*).

10 *RDA/ONIX framework for resource categorization*, онтологија коју су заједно донели RDA и заједница издавача, са циљем да се побољша интероперабилност метаподатака.

библиографских односа и анализом историје елемента *Општа ознака грађе* (GMD) у AACR2, и сврсисходности његовог коришења (анализу је наручио сам JSC) и Том Делси (Tom Delsey), уредник RDA у периоду његовог доношења (2004–2009), са својом анализом логичке структуре AACR.

Први нацрт документа је објављен 2005. године, да би уз више ревизија извршених 2005, 2006. и 2007. најзад био довршен 2010. године, након чега су почеле припреме за имплементацију које су се састојале од многобројних тестирања и обука каталогизатора, већином у библиотекама англо-америчког говорног подручја, да би почетком ове године почела фаза имплементације.

У току је превођење стандарда на француски, немачки, шпански и кинески језик.

Новине које доноси RDA можемо укратко сажети на:

- принципијелан и доследан приступ (ICP, FRBR i FRAD)
- виши ниво конзистентности и мање понављања, што омогућује лакшу употребу и тумачење
- поједностављена правила (што би требало да подстакне коришћење RDA као стандарда за садржај у схемама метаподатака)
- раздвајање садржаја од носача у складу с начелима FRBR[11]
- укључивање упутстава за нормативну контролу
- дефинисање скупа елемената
- дефинисање развијеног речника

У предговору RDA Управни одбор (JSC) је дефинисао циљеве: „Изграђен на основама које је поставио AACR, RDA ће обезбедити свеобухватан скуп смерница и упутстава за описивање и приступ изворима за све типове садржаја и медија. Нови стандард је превасходно развијан за коришћење у библиотекама, али су консултоване и друге заједнице (архиви, музеји, издавачи...) у покушају да се постигне рационалан ниво усаглашености RDA и стандарда за метаподатке који се користе у тим заједницама." Овде видимо да је у току развоја RDA паралелно постојала намера да се иде и у правцу темељне промене која је препозната као неопходна, али да истовремено постоји и јака жеља да се нагласи „... да је као један од кључних фактора у развоју RDA уважена потреба да се омогући да подаци добијени применом RDA буду интегрисани у већ постојеће датотеке (посебно оне које су развијане на основу AACR и сродних стандарда)",[12] а то значи да нови стандард мора бити довољно близак AACR2 да би омогућио да каталогизација на основу RDA стандарда и даље буде компатибилна са машински читљивим MARC форматом и са постојећим библиотечким системима.

Којл и Хилман сматрају: „Мада декларативно прихвата прву групу FRBR ентитета и идеју о дисагрегацији постојећих каталошких записа да би се на најбољи начин искористили FRBR концепти, у основи новог стандарда је концепт 'извора', који указује на 'јединицу грађе у руци', а који би, према FRBR моделу, представљао хибридни ентитет – манифестација/јединица, и који се описује коришћењем концепта унапред дефинисаног 'записа' какав смо имали у AACR2. Такав запис садржи библиографски опис заснован на манифестацији у јединственом паковању, као и неке елементе који представљају својства дела и

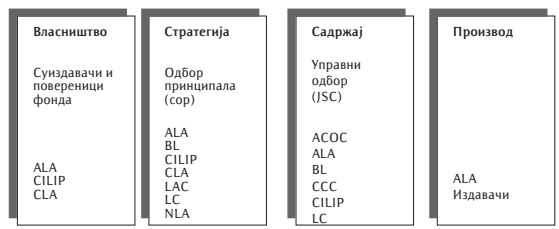
11 У блиској будућности ће елемент *опште ознаке грађе* GMD (*General Material Designators*) заменити три нова елемента: за врсту садржаја, врсту медија и врсту носача.

12 Joint Steering Committee for the Revision of Anglo-American Cataloguing Rules, *RDA: Resource Description and Access: Prospectus* (JSC, 2009), http://www.rda-jsc.org/rdaprospectus.html (преузето 12. 4 . 2013).

експресије, повезане са интелектуалним или уметничим садржајем извора."[13]

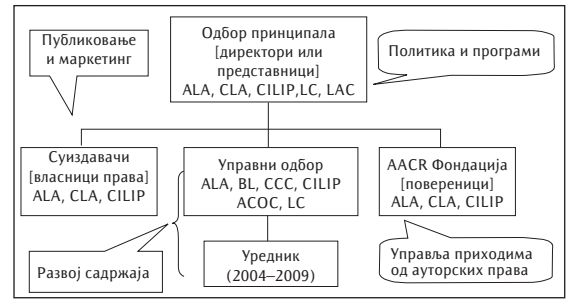
Управљање стандардом RDA

Стратегијом развоја RDA стандарда управља Одбор принципала (Committee of Principals) чији су чланови професионалне организације као што су *American Library Association* (ALA), *Canadian Library Association* (CLA) и *Chartered Institute of Library and Information Professionals* (CILIP), као и националне библиотеке *National Library of Australia* (NLA) и *Library and Archives Canada* (LAC), *Library of Congress* (LC) и *British Library* (BL). Могући нови кандидати за чланство у овом телу ће се разматрати сваких 2–3 године, у зависности од тога колико ће широко стандард бити прихваћен.

Слика 1 – RDA: модел управљања[14]

Управни одбор (*Joint Steering Committee*) који чине представници ALA, CLA, CILIP, LC, ACOC (*Australian Committee on Cataloguing*) и CCC (*Canadian Committee on Cataloguing*) одговоран је за развој садржаја. Чланство у Управном одбору је отворено за представнике националних, регионалних и језичких заједница које су значајно допринеле процесу развоја и које планирају да имплементирају RDA у свом региону.

Слика 2 – RDA: пословни модел[15]

Године 2010. основана је интересна група *Europe RDA Inerest Group* (EURIGE), која је први састанак имала 2011. у Националној библиотеци Немачке у Франкфурту. Њен задатак је да промовише RDA у Европи и организује форум за потенцијалне европске кориснике RDA, да дистрибуира информације, координира предлоге за развој RDA према библиографским потребама европских библиотека и стимулише и промовише сарадњу у превођењу RDA на европске језике. Међу члановима су: Британска библиотека, Национална библиотека Шпаније, Национална библиотека Португала, Национална библиотека Немачке, Национална и свеучилишна књижница у Загребу, Национална универзитетска књижница Словеније, Национална библиотека Финске, Национална библиотека Шведске, Национална библиотека Швајцарске, Државна библиотека Баварске и низ библиографских агенција као што су ABES (Agence biblographique de l ensengment superieure), Arbeitsgemeinschaft der Verbundsystem = The Consortium of Library Networks, Austrian Library Network, The Danish Agency for Libraries

13 Coyle & Hillmann, "Resource Description and Access (RDA): Cataloging Rules for the 20th Century".

14 Alan Danskin, "RDA European Perspectives". Презентација на COBISS конференцији, Марибор, Словенија, 15–16. новембар 2011, http://home.izum.si/cobiss/konference/konf_2011/prezentacije/torek/AlanDanskin.pdf (преузето 20. 12. 2011).

15 Исто.

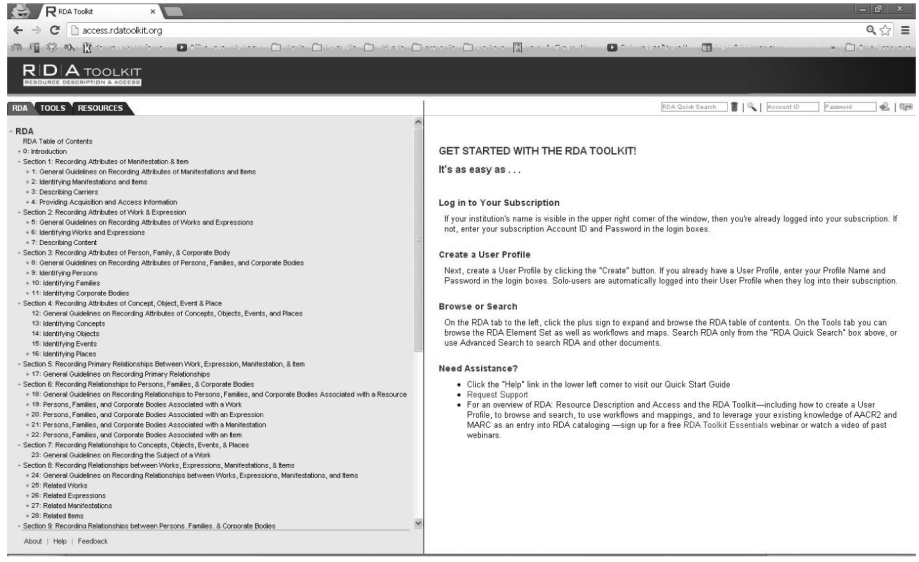
and Media, Fundacion Ignacио Larramendi, Nukat (Poljska), Special Libraries Cataloguing...

За нас је занимљиво то што, по речима Алана Данскина (Alan Danskin), представника Британске библиотеке у Управном одбору, у нашем окружењу планове да у неколико наредних година имплементира RDA има словеначки НУК, док Национална и свеучилишна књижница у Загребу разматра RDA као једну од опција, али још није донела коначну одлуку.[16]

Стандард је првенствено развијан са намером да његов садржај буде доступан кроз интерактивни онлајн производ. Тако су суиздавачи (ALA, CLA, CILIP) развили RDA Алатке (*RDAToolkit*) доступне преко корисничког налога уз годишњу претплату. Био је разматран и концепт бесплатног производа, али су га издавачи који су финансирали развојни процес накнадно одбацили, препознајући потребу за приходима који би обезбедили одржавање стандарда. Наравно, могуће је наручити и штампану верзију RDA стандарда.

RDA упутства су претражива и прегледно изложена. Могуће је једноставно прегледање садржаја, као и текстуално претраживање преко уноса термина за претраживање. Свака претрага може бити сачувана на корисничком профилу, као и белешке и маркирања. Поред самих RDA инструкција овде можемо наћи и AACR2, мапирања у MARC21, податке о RDA елеменатима и FRBR/FRAD ентитетима.

Слика 3 – РДА Алатке – Преглед садржаја[17]

16 Исто.

17 RDA Toolkit – Resource Description and Access, "Access RDA Toolkit", ALA, CLA, CILIP http://access.rdatoolkit.org/ (преузето 10. 5. 2013).

Старо и ново у RDA стандарду?

Нови стандард карактеришу[18]:

- намера да подржи основне корисничке функције FRBR (налажење, идентификовање, одабирање и прибављање) и FRAD модела (налажење, идентификовање, контекстуализација, оправдање);
- начела у складу са IME-ICC и новим *Statement of International Cataloguing Principles* из 2009. године (која представљају допуну Париских начела из 1961. године са циљем да се донесе нови интернационални код за каталогизацију) су:
  - раздвајање, довољност, повезаност, описност, поузданост, атрибутивност, избор језика, општа употреба или пракса и једнообразност;
  - заснивање на 'начелима', а не на 'правилима са примерима';
- постојање кључних елемената, а то су квалитетни FRBR/FRAD елементи који ће подржати корисничке функције и обавезни ISBD елементи.

FRBR и FRAD као део RDA

RDA је стандард за садржај каталошког описа којим се имплементирају FRBR и FRAD, ентитетско-релационо концептуални модели које је IFLA развила у последњој деценији прошлог века, имајући на уму првенствено потребе корисника у новом дигиталном окружењу. Ови модели су одредили структуру RDA и утицали на језик коришћен у упутствима, тако да без познавања FRBR и FRAD модела није могуће приказати (а ни користити) RDA стандард.

FRBR модел чине три групе ентитета (са припадајућим атрибутима), њихови узајамни односи, као и четири корисничка поступка (налажење, идентификовање, одабирање и прибављање извора):

– прву групу чине ентитети који су производи човековог интелектуалног и уметничког рада (*дело*, *експресија*, *манифестација и јединица*);
– другу групу чине ентитети одговорни за интелектуални и уметнички садржај ентитета прве групе, њихов настанак, ширење и чување (*особе*, *породице и колективна тела*);
– трећу групу чине ентитети који су предмет ентитета прве групе (*појам, објекат, догађај и место*) и они заједно са ентитетима прве и друге групе чине теме дела.

FRBR, FRAD и RDA су део заједничке фамилије „функционалних захтева" који нису пројектовани за неки одређени формат носиоца метаподатака, мада је у RDA стандарду описано мапирање у MARC21.

FRBR и FRAD су концептуални модели који одређују како ће информација бити описана и организована, RDA је стандард за садржај који одређује која ће информација и како бити забележена, док је MARC формат за комуникацију чија је функција да доследно преноси забележене податке и који ће за сада[19] остати у употреби, мада његова плошна структура није погодна за доследно пресликавање релационог модела података из FRBR, FRAD и RDA.

Сценарио имплементације предвиђа да ће се у наредним фазама прелазити на релациону структуру, затим на објектну и коначно на структуру линкованих података[20], што је модел података

18 S. E. Andrews S. E., "Resource Description and Access ... how did we get here?". Презентација на BC Library Conference, Penticton, British-Columbia (Canada), 22 April 2010. http://eprints.rclis.org/14518/ (преузето 25. 4. 2013).

19 Danskin, „RDA European Perspectives".

20 У Конгресној библиотеци је у току пројекат развоја BIBFRAME модела који би требало да замени формат MARC (http://www.loc.gov/bibframe/).

који предвиђа Семантички веб (W3C). Такође је већ рађено на томе да се RDA интегрише у модел података RDF (*Resource Description Framework*) за метаподатке, који спада у фамилију W3C техничких стандарада.[21]

Пошто су MARC поља „контејнери" садржаја, а RDA често описује садржаје који могу да заврше у неколико различитих поља и потпоља, то значи да једнозначно пресликавања између RDA инструкција и појединачних поља MARC-а није могуће. Отуда MARC библиографски записи садрже мешавину тзв. Д-Е-М-Ј информација (дело, експресија, манифестација, јединица), као и особа / породица / колективно тело података, док нормативни MARC записи за дати описани ентитет (особа, породица, колективна тела, или аутор/дело/експресија) садрже информације које служе за њихово идентификовање, и као „ауторизована приступна тачка" која ће се користити у MARC окружењу.

Суштинска промена у начину размишљања коју RDA доноси у односу на AACR2/MARC јесте у томе што у RDA не постоји „главни унос", као што не постоји ни унос 'под одредницом'. Тако један библиографски запис поседује атрибуте из више различитих ентитета FRBR структура који су унети у MARC поља или потпоља (примери RDA библиографских и нормативних записа у MARC21 формату доступни су на адреси http://www.rdatoolkit.org/examples/MARC).

Нова RDA терминологија:

AACR2 термини	RDA термини
Одредница	Приступна тачка
Ауторизована одредница	Преферирана приступна тачка
Јединствени наслов	Преферирани наслов
Главна каталошка јединица	Ауторизована приступна тачка
Упутница	Веријантна приступна тачка

Нова организација и структура стандарда

AACR2 је био организован по класама материјала, што је тешко применити на дигиталне изворе и нове медије. RDA је организован по елементима података, што омогућује укључивање нових медија, као и примену на све нивое грануларности.

Структура (у односу на AACR2) и опис садржаја RDA стандарда је згодно приказана у презентацијама Сју Ендру (Sue. E. Andrews) из 2007. и 2010. године, (Слика 4[22] и Слика 5[23]):

Део А чини првих седам поглавља, од којих је првих пет посвећено описивању ентитета групе 1, 2 и 3 FRBR-а, док се поглавља 6 и 7 фокусирају на односе између FRBR ентитета.

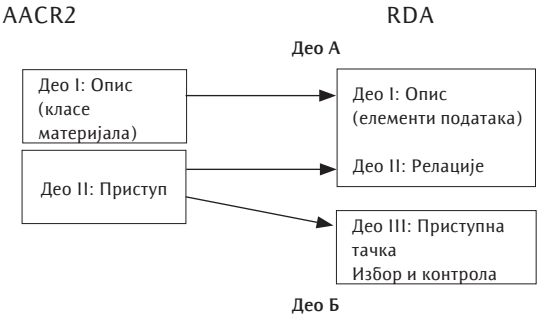
Део Б се бави контролом приступних тачака:
- избор приступних тачака (примарне насупрот секундарним)
- општа упутства за контролу приступних тачака (упутства из FRAD)

21 Karen Coyle, „RDA in RDF". *Library Technology Reports*, Volume 46, Number 2, February-March (2010). http://alatechsource.metapress.com/content/w6853t2238066486/ (Преузето 11. 5. 2013), DOI: 10.5860/ltr.

22 S. E. Andrews, „RDA : Resource Description and Access". Презентација на British Columbia Library Association Preconference 2007 : Beyond Limits : Building Open Access Collections, Burnaby, British Columbia (Canada), 19 April 2007. http://eprints.rclis.org/9333/1/RDAhandoutBCLA.pdf (преузето 5. 3. 2013).

23 Andrews, „RDA : Resource Description and Access ... how did we get here?".

– префериране и варијантне форме за особе, породице, колективна тела, места, дела, експресије
– остале информције за контролу приступне тачке (идентификатори ентитета, извори информација...)
– упутства која се односе на значај и функције улога повезаних са ентитетима.

Слика 4 – Структура AACR2 у односу на структуру RDA

За оне који се питају како се каталошка заједница може што успешније пребацити у „пост-AACR2/MARC окружење" препоручила бих рад "RDA: Resource description & access – a survey of the current state of the art", Јуђи Тосаке и Јунг-ран Парка који је критички приказ RDA литературе изашле у периоду од 2005. до 2011. године. Аутори су се позабавили читавим низом радова у којима се разматрају „кључне области разлика између RDA и AACR2, односом новог каталошког кода и стандарда за метаподатаке других (небиблиотечких) заједница, његовим утицајем на стандарде за кодирање метаподатака као што је MARC, размишљањима крајњих корисника и гледиштима стручњака за каталогизацију о имплементацији и обуци".[24]

RDA Преглед садржаја:

RDA описи (Део I)

Поглавље 1: описивање манифестације и јединице
- Сви физички формати, не једна врста по поглављу као у AACR2
- Врсте медија/носача (из RDA/ONIX пројекта)

Поглавље 2: описивање дела и експресије: → (FRBR гру.1)
- Типови садржаја (из RDA/ONIX)

Поглавље 3: описивање особа, породица и колект. тела (FRBR гру.2)
Поглавље 4: описивање појмова, објеката, догађаја и места (FRBR гру.3)

ДЕО А

RDA односи (Део II)

Поглавље 5: примарни односи дело-експресија-манифестација-јединица (примарна FRBR група 1)
Поглавље 6: односи према особама, породицама и колективним телима

Поглавље 7: предметни односи (FRBR група 3 према групи 1)

RDA

Поглавље 8: односи између ентитета групе 1 FRBR
Поглавље 9: односи између ентитета групе 2 FRBR
Поглавље 10: односи између ентитета групе 3 FRBR

ДЕО Б (Део III)

RDA прилози

Скраћенице: много мање скраћеница!

Синтакса: синтакса записа је сада у прилозима
- MARC21, ISBD (подржава интернационализацију)

Ознаке односа: седам категорија библиографских односа (односи једнакости, однос изведености, описни односи, односи целина/део и део/део односи, пропратни односи (зависни и независни), секвенцијални односи, односи заједничких карактеристика)[25]

Речник (FRBR језик)

Регистар

Слика 5 – Опис садржаја по RDA поглављима

24 Yuji Tosaka & Jung-ran Park, „RDA: Resource description & access – a survey of the current state of the art". *Journal of the American Society for Information Science and Technology* Volume 64, Issue 4, April (2013) http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.22825/abstract (преузето 25. 4. 2013), DOI: 10.1002/asi.22825.

25 Barbara Tillet, „What is FRBR: A Conceptual Model for the Bibliographic Universe". *Technicalities* v. 25 (Sept./Oct. 2003). Објављен као брошура на адреси http://www.loc.gov/cds/downloads/FRBR.PDF (преузето 25. 4. 2013).

Закључак

Доношење RDA би требало да представља кључни корак у унапређењу процеса проналажења извора. Стандард регулише поступак бележења података, а исправно формирање података је од виталног значаја за изградњу инфраструктуре за подршку претраживачима и приказивачима података на интернету. Тако формирани подаци су погодни за складиштење, претраживање и преузимање не само у традиционалним каталозима већ и у ширем онлајн окружењу и базама података заснованим на новим технологијама, и побољшаће видљивост, претраживост и доступност библиотечких материјала у новим умреженим онлајн окружењима. Како се буде увећавала количина RDA података, тај утицај ће се ширити и на све кориснике таквих библографских и нормативних података у библиотечким каталозима, а самим тим и на апликације на интернету.

RDA је првенствено резултат заједничких напора библиотечких заједница четири земље са енглеског говорног подручја (Аустралија, Канада, Велика Британија и САД), али је замишљен као интернационални стандард за библиографски опис садржаја. Упутства су прилагођена тако да их могу користити заједнице које користе различите језике, писма, системе нумерисања или мерне јединице, а и приликом самог доношења стандарда консултоване су најразличитије међународне организације, националне библиотеке и националне комисије за каталогизацију.

Иако долази из библиотечког миљеа, у процесу настанка RDA су озбиљно разматрани и стандарди за опис садржаја извора које користе друге институције које прикупљају метаподатке (музеји, архиви, издавачи, дигитални депозиторијуми...). Тиме је створена могућност да, уколико ове институције размотре прихватање RDA или другог сродног стандарда као основу за креирање садржаја својих метаподатака, остваримо виши ступањ компатибилности и преносивости података између различитих заједница. Савремени корисници наших (надам се не само библиотечких) метаподатака навиклих на виртуелни свет интернета овим ће бити на великом добитку.

Библиографија

1. Andrews, S.E. "RDA : Resource Description and Access". Рад представљен на British Columbia Library Association Preconference 2007 : Beyond Limits: Building Open Access Collections, Burnaby, British Columbia (Canada), 19 April 2007. http://eprints.rclis.org/9333/ (преузето 5. 3. 2013).
2. Andrews, S. E. "Resource Description and Access ... how did we get here?". Рад представљен на BC Library Conference, Penticton, British-Columbia (Canada), 22 April 2010. http://eprints.rclis.org/14518/ (преузето 25. 4. 2013).
3. Coyle, Karen и Diane Hillmann. "Resource Description and Access (RDA): Cataloging Rules for the 20th Century". *D-Lub Magazine*,Volume 13, Number 1/2 January/February (2007), http://www.dlib.org/dlib/january07/coyle/01coyle.html (преузето 5. 3. 2013).
4. Coyle, Karen. "RDA in RDF". *Library Technology Reports*,Volume 46, Number 2, February-March (2010) http://alatechsource.metapress.com/content/w6853t2238066486/ (Преузето 11. 5. 2013), DOI: 10.5860/ltr
5. Danskin, Alan. "RDA European Perspectives". Презентација на CBISS конференцији, Марибор, Словенија, 15-16. новембар 2011. http://home.izum.si/cobiss/konference/konf_2011/prezentacije/torek/AlanDanskin.pdf (преузето 20. 12. 2011).

6. Joint Steering Committee for the Revision of Anglo-American Cataloguing Rules, *RDA: Resource Descruptuon and Access: Prospectus* (JSC, 2009) http://www.rda-jsc.org/rdaprospectus.html (преузето 12. 4. 2013).
7. Joint Steering Committee for the Revision of Anglo-American Cataloguing Rules, *RDA Brochure* (JSC, 2010), http://www.rda-jsc.org/docs/rdabrochureJanuary2010.pdf (преузето 12. 4. 2013).
8. Library of Congress, *Bibliographic Framework as a Web of Data: Linked Data Model and Supporting Services*. Washington, DC: Library of Congress, 2012, http://www.loc.gov/bibframe/pdf/marcld-report-11-21-2012.pdf (преузето 30. 4. 2013).
9. Међународна федерација удружења и институција, радна група IFLA за функционална захтеве за библиографске записе, *Функционални захтеви за библиографске записе*. Превео Богољуб Мазић. Београд: Народна библиотека Србије, 2005.
10. Oliver, Chris. *Introducung RDA: A Guide to the Basics*. Chicago: American Library Association, 2010, http://www.alastore.ala.org/pdf/9780838998908_excerpt.pdf (преузето 20. 4. 2013). Такође доступно и у штампаном облику.
11. Tosaka, Yuji & Jung-ran Park. „RDA: Resource description & access—a survey of the current state of the art". *Journal of the American Society for Information Science and Technology*,Volume 64, Issue 4, April (2013) http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.22825/abstract (преузето 25. 4. 2013), DOI: 10.1002/asi.22825.
12. Tillett, Barbara. „What is FRBR: A Conceptual Model for the Bibliographic Universe". *Technicalities* v. 25 (Sept./Oct. 2003). Objavljen kao brosura na http://www.loc.gov/cds/downloads/FRBR.PDF (преузето 25. 4. 2013).

Emina Čano-Tomić (1967)
emina.cano.tomic@nb.rs

***Resource Description and Access* (RDA) – The New Cataloguing Standard for Content Cescription**

Abstract
Resource Description and Access (RDA) is the new cataloguing standard that will replace the Anglo-American Cataloguing Rules (AACR2) and „provide the guidelines for cataloguing of digital resources, with stronger emphasis on helping users find, identify select and obtain the information they want", maintaining vertical compatibility with the previous standard. The standard is based on the conceptual models of Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR) and Functional Requirements for Authority Data (FRAD). Many librarians expect that the new standard shall provide a flexible framework for collection, storage, retrieval and presentation of data, although not everyone is yet assured that the new standard will meet the expectations. This year, many libraries, especially those in English speaking countries, shall switch to the new standard. As the new standard has an ambition to be accepted at international level, it is possible that in the foreseeable future our librarian community, too will decide to introduce the new standard. This paper aims to provide an overview of the standard development history, its management model and the contents of the standard itself.

Keywords: RDA, AACR2, FRBR, FRAD, MARC21, cataloguing, meta-data, library catalogues

НАРАТИВНИ ИДЕНТИТЕТИ И БИБЛИОТЕЧКО-БИБЛИОГРАФСКИ КАТАЛОЗИ

Лидија Бошковић
Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 017/019
821:159.923.2

Сажетак

У раду се анализира синтагма 'наративни идентитети' на примеру два наратива-аутобиографском наративу и наративу библиотечко/библиографских каталога. Оба ова наратива се схватају практички, као 'алатка' за производњу властите индивидуалности. Индивидуу чине оријентација ка добру, приповест и Други као интерсубјективност. Каталошки наратив поседује одлике аутобиографског наратива, што га чини релевантним за причу о наративним идентитетима као наративним праксама самоконституисања овако схваћене индивидуе. Заједнички појмови ова два наратива експлицираних у раду су истинитост и општост каталошког наратива. Рад се осврће на онтолошку, етичку, епистемолошку и естетску тематику у интерпретацији наративног идентитета библиотечко-библиографске праксе.

Кључне речи: наратив, идентитет, наративни идентитети, аутобиографски наратив, библиотечко/библиографски каталози, каталошки наратив, индивидуација, самоконституисање

Прилог који следи говориће о својеврсној филозофији каталога библиотечко-библиографског система предметне и стручне класификације. Хипотеза у раду је смела, она тврди да је могућно мислити библиотечке каталоге, а онда и библиографске регистре као конституенсе идентитета, овде наративног идентитета. Синтагма 'наративни идентитет' садржи у себи два теоријска појма, оба сложена за дефинисање и разумевање. Наратив може да буде појам многих дисциплина, као што су филозофија, психологија, књижевна теорија, социологија, политичка теорија, теологија, психотерапија, медицина. За историју појма наратива као теоријског, посебно филозофског, појма у прошлом и овом веку значајан је Сигмунд Фројд (Sigmund Freud), као и Џозеф Конрад (Joseph Conrad), Вирџинија Вулф (Virginia Woolf), али и

руски формалисти, француски структуралисти и пост-структуралисти, затим амерички структуралисти и англоамеричка рецепција француског мишљења. Као филозофски појам могуће га је мислити у синтагми 'наративни идентитет', или, 'наративни идентитети'. У овом раду наративни идентитет се схвата као практички филозофски појам којим се изражава индивидуирајућа пракса субјекта. Ова индивидуирајућа пракса субјекта као наративни идентитет се појављује, пре свега, у аутобиографском наративу који се схвата динамички, као акт или пракса. Следећи све оне дисциплине за које смо рекли да им појам наратива припада, овај аутобиографски наратив можемо да назовемо 'аутобиографским писањем', што је најпре тема књижевне теорије, као и 'аутобиографским дискурсом', што је појам заједнички књижевној теорији и филозофији. Интердисциплинарност овог појма видимо и у другим његовим формама – исповест припада теологији, али и теорији књижевности, затим, аутобиографски наратив анализанта у психотерапији припада психологији и медицини, или, рецимо, CV при тражењу посла припада свакодневном животу, а перформанс уметности. Сви ови дискурси заједно су практички појам наратива који је, како каже Растко Мочник за аутобиографско писање, „једна од бираних алатки за производњу нововремене индивидуалности",[1] или да парафразирамо Р. Барта (R. Barthes) када је термин наратив у питању – наратив је напросто ту, као сам живот! У овом раду се наративу не приступа као лингвистичком акту, већ као индивидуирајућој пракси која се не збива нужно само у језику.

Библиотечко-библиографске каталоге/регистре такође нећемо посматрати само у медију језика. Они, према нашој хипотези, партиципирају у практичком појму наративног идентитета. Идентитет је овде схваћен онако како га схвата Чарлс Тејлор (Charles Taylor), који каже да морамо да имамо оријентацију ка добру и морамо да схватимо да су наши животи приповести да бисмо имали идентитет.[2] У свакодневном говору појмови наратива и приче/приповести су синоними. У теорији наратива постоји лажна опозиција између приповести (story) и наратива (narrative) као између садржаја и форме, где прича/приповест (story, histoire, фабула) представља садржај наратива, онога како је испричана (discourse, recit, сужет), што је форма наративног дискурса. У овом раду они се схватају као јединствени појмови. У тексту *Против наративитета (Against Narrativity)* Гален Стросон (Galen Strawson) дискутује о два, како он каже, популарна захтева. „Први је дескриптивна, емпиријска теза о природи људског искуства: 'наратив ... овај наратив је *ми*, наши идентитети' (Oliver Sacks); идентитет је стално поново написана прича... (Jerry Bruner) Ми покушавамо да направимо сав наш животни материјал кохерентним у једној доброј причи. И та прича је наша аутобиографија. Главни лик ... те аутобиографије смо ми сами (Dan Dennett). Други захтев је нормативан, етички: требало би да живимо наше животе наративно, или као причу; 'основни услов за свест о себи је схватање наших живота у наративу' и разумевање наших живота као 'отворене приче' (Charles Taylor)..."[3] Наративи су наши идентитети, а сви ми смо виртуозни 'новелисти', али 'новелисти' чија приповест може да буде једна фраза, једна реч, перформанс или један број библиотечко-библиографског DDK ili UDK система. Дакле, за наратив можемо да кажемо да је као љубав – свуда око нас, или као што је св. Августин рекао

1 Растко Мочник, „Тривијални не-жанр: порнографски 'роман'", у *Тривијална књижевност*, ур. Светлана Слапшак (Београд: Радионица СИЦ, 1987), 93.

2 Чарлс Тејлор, *Извори сопства : стварање модерног идентитета* (Нови Сад: Академска књига, 2008), 82.

3 Galen Strawson. Against Narrativity, *Ratio (new series), 17 (4*. December *2004),* 428.

за време: „Ако ме нитко не пита, знам, али ако бих хтио некоме на питање то разјаснити, не знам."[4] Као што ми, најчешће интуитивно, знамо шта је наратив, можемо да кажемо да интуитивно знамо шта су предметни каталози. Предметни каталог је „попис библиотечког фонда по одређеним појмовима (предметима) израженим одредницама",[5] а кад је библиографија у питању, то су исти ти појмови, 'предмети' смештени у регистар.

Обиље литературе покушава да нам дефинише Шта је стручни каталог. Због симбола којима се стручни каталог служи, његовом суштином бави се, најпре, наука позитивиста. Ми се овде нећемо бавити стручном класификацијом с тог аспекта. Стручни каталог је софистицирано средство индексирања и претраживања људске духовне продукције изражено у симболима који не зависе од језика већ су арапски бројеви и знаци познати из математике и правописа.[6] Када је библиографија у питању, стручне групе, ознаке стручног каталога, најчешће служе као систем за распоред библиографске грађе. Оба ова каталога подразумевају сложену професионалну технику израде и правила по којима се ова делатност обавља. Тако дефинисани, када говоримо о аспекту употребе ових каталога, они морају да задовоље 'идеал сервиса', али они су много више од тога. Каталози захтевају моралну и духовну посвећеност како библиотекара/ки тако и корисника/ца. Кад се говори о 'посвећености' мисли се на важну димензију индивидуе. То је она оријентација ка добру која је у јединству с 'динамичном причом', приповешћу о којој говори Ч. Тејлор. Прича о овој 'посвећености' је прича о 'позадинској слици' као филозофији индивидуације како библиотекара/ки тако и корисника/ца, а шире, она је филозофија субјекта у целини, антропологија и онтологија наше 'уљуђености'. Дакле, за библиотечко/библиографски наратив бисмо могли да кажемо да је „систематично стицано разумевање природе знања, његових извора, записи овог знања и начин на који људи користе те записе",[7] односно, у техничком смислу, чини га тело знања и идеал сервиса, с тим што се под знањем мисли на свеукупну људску духовну делатност, како науку тако и уметност.

Парафразираћемо поимање наратива које је у вези са етимологијом речи, а која потиче од грчког глагола 'gnarus' што значи 'знати'[8]. У овом случају, наши каталози су наратив – форма знања, а библиотекар/ка и корисник/ца (онај наш виртуозни 'новелиста') је наратор – 'онај који зна'.[9] Поред класичног Лиотардовог (Liotard) схватања наратива као 'епистемолошког стори-телинга'[10], мање познати аутор Звадло (Zwadlo) уводи још један нетипичан 'епистемолошки' појам у библиотечку науку, а то је 'фикција'[11]. Према Звадлоу, предмет науке је физички свет експериментално доказивог, а предмет библиотечке науке су – метафизике мишљења![12] Појам 'фикције' Звадло преузима од Кантовог следбеника Ханса Вајхингера (Hans Vai-

4 Sv. Aurelije Augustin, *Ispovijesti* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1973), 263.

5 Дивна Глумац, *Предметни каталоги у библиотеци општег типа* (Београд: Народна библиотека Србије, 1986), 7.

6 *Универзална децимална класификација* (Београд, ЈУБИН, 2004), I.

7 Thomas W. Shaughnessy, "Theory Building in Librarianship", *The Journal of Library History*, Vol. 11, No. 2 (Apr. 1976), 167.

8 Martin McQuillan, "Aporias of Writing: Narrative and Subjectivity", *The Narrative Reader*, edited by Martin McQuillan, (Abingdon; New York: Routledge, 2000), 2.

9 McQuillan, "Aporias of Writing ...", 2.

10 McQuillan, "Aporias of Writing ...", 2.

11 Имениицу *fiction* овде задржавамо као појам 'фикција' да не бисмо 'пристрасно' превели овај појам као 'нарација', што је могућно пошто у речницима за овај појам стоји објашњење 'works of imaginative narration, especially in prose form'.

12 Jim Zwadlo, "We don't Need a Philosophy of Library and Information Science: We're Confused Enough Alredy", *The Library Quarterly*, Vol. 67, No. 2 (Apr., 1997), 111.

hinger, 1852–1933) и примењује га на библиотекарство. Филозофију 'као да' срећемо код Канта, пошто све Кантове критике опстају под претпоставком 'као да' постоји Бог, а овај принцип Кантове филозофије Вајхингер поставља као принцип своје филозофије, која је једна форма скептицизма. Пошто не знамо шта лежи у основи реалног света, ми се понашамо 'као да' знамо конструишући систем мишљења у коме даље претпостављамо да се свет слаже с нашим конструисаним моделом. Вајхингерово мишљење је извршило утицај више на психологе него на филозофе. Међу психолозима на које је Вајхингер утицао је и Алфред Адлер, који својим одређењем индивидуе као 'животног пројекта' пак утиче на филозофију аутобиографског акта, а тиме и на филозофију наративитета, на коју утиче и сам Вајхингер својим појмом фикције. Звадло примењује на библиотекарство овај принцип фикције као трећи принцип научног закључивања, поред индукције и дедукције. Он каже да је пример фикције у библиотечко-информационим наукама (LIS) класификациони систем. Класификациони системи су по њему 'полуфикције' пошто су контрадикторни реалности, али нису контрадикторни сами себи. Према Звадлоу, Вајхингеров метод фикције може да се примени на систем предметне класификације у Конгресној библиотеци (LCC) – када долази неки нови феномен на класификацију каталогизатор/ка би требало да одлучи да ли уводи нову категорију или смешта феномен у већ постојећу, чиме редефинише саму категорију.[13] Ово је могућно рећи и за корисника/цу који овим категоријама приступају с својим моралним и духовним интуицијама, 'позадинском сликом'. Како каже Алберто Мангел у поглављу 'Библиотека и идентитет' своје књиге *Библиотека ноћу*, свака библиотека „сваком ко је истражује нуди одраз онога што тај неко тражи, примамљиви делић онога што осећамо да представљамо као читаоци, краткотрајни увид у скровите делове сопствене личности."[14] А, према нашој хипотези, тај увид представља самоконституисање сопствене личности.

Како каже Маквилан (McQuillan), постоји пет пропозиција у оквиру којих Лиотард и Барт оријентишу своју дискусију о наративу. Све су потпуно у духу наше хипотезе о каталошком наративу као медију за самоконституисање идентитета. Маквилан каже: приче су свуда око нас; не причамо само ми приче већ оне причају нас; ако су приче свуда око нас, ми смо у њима; постоји увек више од једне приче. Причање прича је увек повезано с моћи, власништвом и доминацијом,[15] а овде библиотечко-библиографски каталози као причање прича о свеукупној људској духовној продукцији представљају све оно о чему говоре ове пропозиције. Према публикацији *Читанка наратива* (The Narrative Reader) први текст теорије наратива је још Платонова алегорија пећине. Ова алегорија прича о чулном свету, свету сенки и свету идеја, свету доброг. Наратив је ауторефлексиван, али он у исто време говори и о нечем другом, а не само о себи самом. Наратив је концептуализација, што је и алегорија пећине, а то је 'статус' и наших каталога. Он се бави именима (појмовима) као суштином ствари. У Платоновој алегорији суштина ствари, истина ствари је то да је добро свет идеја. Према О. Л. Кабачек, која тумачи алегорију пећине у вези с

13 Да би смо остали у 'слову и духу' наше приче, поменућемо предметну одредницу Конгресне библиотеке за публикацију *The Narrative Reader*. Одредница је 'Narration' (Rhetoric) што није синоним појму 'наратива', него га ставља у ону помињану постојећу категорију и тиме је редефинише. Аутор инсистира у тексту на појму 'наратив', па чак и каже да се публикација не зове рецимо The Story Reader, него се изричито користи термин 'наратив'. Ова предметна одредница је илустрација за једно техничко правило предметне класификације – реч из наслова није нужно 'ударна реч'.

14 Алберто Мангел, *Библиотека ноћу* (Београд: Геопоетика, 2008), 243–244.

15 McQuillan, "Aporias of Writing ...", 3

библиотечком науком, „класични западни модел изједначава књигу (и библиотеку) са 'вишим светом', платоновским светом истинског бивствовања, мудрости, добра и лепоте (супротстављеног доњем свету)."[16] Свет каталога не остаје дакле само у медију језика већ има своје биће независно од овог медија, али посредовано њиме. Библиотекари/ке и корисници/це унапред имају посла с 'бивствујућим' духовног света, па се намеће став да је њихово делање априори 'добро'. Наравно, није тако, постоји услов овако схваћене 'онтологије људскости'[17] учесника у каталогу предметне и стручне класификације који партиципира у теорији (појму) наративних идентитета, а то су моралне интуиције, приповест и интерсубјективност, једном речју – етичност.

Вратимо се на повезаност аутобиографског наративног идентитета, без обзира на то како га назовемо: аутобиографским писањем, актом, праксом, дискурсом или наративним идентитетом посредованог каталозима. Тумачење аутобиографских пракси можемо да започнемо још с античким мислиоцима Епикурове и Сенекине школе филозофског мишљења.[18] Филозофском истином о добром животу, 'истином' о себи, аутобиографске праксе ових античких мислилаца представљају део процеса постајања идентитета који терминолошки можемо да одредимо и као 'сопство'. Етичко и духовно утемељење човека збива се у његовим наративним праксама. Дакле, као што је аутобиографска пракса, тако је и наративна пракса библиотечких каталога, која подразумева 'уљуђеност' библиотекара и корисника, она 'алатка за производњу субјективности'. Можда можемо да мислимо и другачије овакво саморазумевање и самоконституисање парафразирајући Фихтеов став да: *какав је ко човек, такву филозофију бира* у став да: *какав је ко човек, такву библиотеку бира*. Оно што је 'памћење' појединих догађаја из живота и њихово издвајање из искуства у појмове аутобиографске праксе, то су категорије или појмови, симболи предметне и стручне класификације у библиотечкој пракси. Њима се додељује исти статус конституенса властитог идентитета. Дакле, у оба случаја ове категорије учествују у нашем саморазумевању, самоконституисању.

Ова два наратива, као праксе саморазумевања и конституисања властитог идентитета/сопства, имају много заједничких појмова. Такав појам је 'истина наратива'. У аутобиографској пракси тај појам се односи на истину памћења догађаја, аутентичност памћења, сећања, а у каталошком наративу може да се говори о аутентичности интерпретације духовних продуката који се каталогизују и класификују. Хегеловским језиком речено, одговор који 'наратор' како аутобиографског тако и каталошког наратива износи на „универзални захтев за истинитошћу, сушта је неистинитост његове појединачности"[19].

Вратићемо се на тему општости и аутобиографског, и каталошког наратива. Нећемо да говоримо у категоријама науке позитивиста о статусу истине у ова два наратива, пошто, према нашој хипотези, логичке теорије истине не захватају ни живу форму живота, ни живу форму људске духовне продукције, односно живота посредованог текстом, сликом, звуком за оне који су објективирани у продуктима друштвених наука, уметности и књижевности. Слично парадоксу лажљивца, није могућно изјавити 'ја говорим истину', пошто је ова изјава сама по себи лажна. Исто тако, 'наратор' аутобиографског и каталошког наратива не може да претендује

16 Добрило Аранитовић, ур., прев., *Библиотека као оледало васељене* (Београд: Службени гласник; Инђија: Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић", 2009), 55.

17 Тејлор, *Извори сопства*, 25.

18 Chloë Taylor, *The Culture of Confession from Augustine to Foucault* (New York; London: Routledge, 2008), 15.

19 Мочник, „Тривијални не-жанр...", 103.

на 'апсолутну истину' (наратива) за коју 'мандат' има само бог или неко друго биће које је само у себи јединство појединачности и општости, које је универзално.

Један други филозоф, много, много година након Сенеке и Епикура, у својим исповестима такође говори о филозофској истини етички утемељеног човека. Милан Кангрга у својој књизи *Шверцери властитог живота* каже: „Ово ће бити уједно својеврсна исповјест! Исповјест пак мора бити не само искрена него и истинита! ... Борити се за истину значи – јер то је у том исказу већ имплицирано – борити се као слободан човјек, то јест управо уједно и за слободу. Овдје се подсјећам Хегелова ироничног става и критике појма 'слободно мишљење': 'Какво би то било и што би заправо значило тзв. 'неслободно мишљење'?! Неслободно мишљење јест заправо пуко ништа, или у најбољем случају идеологијско, или служничко, отуђено и первертирано мишљење, и као такво по својој дефиницији већ очита – contradictio in adjecto! Истина и слобода узајамно су стога неодвојиве ... довољно је рећи мишљење, а у њему је појам слободе већ имплициран.'"[20] Кангрга, наравно, као филозоф praxisa слободу мисли практички, делатно, као самоконституисање субјекта. Истина аутобиографског наратива, и истина каталошког наратива, је слободни делатни чин самоконституисања. Без обзира на то што је 'предмет' каталога већ посредовани свет духовних дела, слобода мишљења као истина је неминовна у њиховом посредовању у предметне и стручне одреднице. Слобода мишљења није опречна поретку, реду који библиотека захтева, нити захтеву за појмовном и техничком уређеношћу каталога који мора да има своја правила израде, слобода је онај практички део појма наратива којим се кроз каталог било као класификатор/ка, било као корисник/ца самоактуелизује, самоконституише (властита) личност.

Говорећи у категоријама пре свега филозофске традиције француског језика, враћамо се на тему појединачности и општости. Код аутобиографског наратива, као и код библиотечко-библиографског наратива, делује примат означитеља који је кадар да изведе 'материјалне' ефекте, аутобиографску праксу или библиотечко-библиографску праксу. Место у овим наративима које је најопштије и у исти мах најпојединачније, то је сам означитељ – „оно што је најуниверзалније, а уједно појединачно најнепоновљивије".[21] Означитељ смера, не толико на информацију о објектима, колико на интерсубјективно-практичке односе, на интерсубјективитет.[22] У тексту посвећеном исповести, Растко Мочник каже да је библиофилство у примату поседовања, а не читања, док каталози и библиографија представљају нулти степен разлике између поседовања и читања, непосредно прелажење између духа и материје, „*форма библиографије је сам означитељ*"[23] (подвукла Л. Б.). Као код аутобиографског наратива, у самој форми библиотечко-библиографског наратива налази се његова општост, универзалност, али и појединачност. Заједнички појам аутобиографском наративу и каталошко-библиографском наративу је појам Другог који их конституише као општост. Чарлс Тејлор у свом одређењу сопства, о коме смо

20 Milan Kangrga, *Šverceri vlastitog života* (Split: Kultura & Rasvjeta, 2002), 8.

21 Мочник, „Тривијални не-жанр ..", 90–91.

22 Славој Жижек, *Знак, означитељ, писмо* (Београд: Младост, 1976), 12.

23 Такође, Мочник библиофилство дефинише као примат поседовања, јер колекционар сакупи више књига него што је у стању да прочита, а тиме и „љубав према књизи може да доказује једино библиотека, а не читаоница." Зато Мочник тумачећи Валерија који каже да „не постоји љубав, постоје само докази љубави" ... закључује да „тако и љубав према књизи опстаје једино у библиотечком каталогу" (Мочник „Тривијални не-жанр...", 113).

већ говорили, каже да је „наше сопство суштински повезано с нашим осећајем за добро и да своје сопство остварујемо међу другим сопствима".[24] Он, такође, каже да постоји друштвена генеза сопства и да су саговорници, у разговору значајни за самоконституисање, а у контексту нашег библиотечко-библиографског наратива, разговор је динамички однос библиотекара, корисника и библиотеке, то је референтни разговор, референтни интервју, како га назива Звадло. У овом односу се претпоставља да једна особа детерминише мишљење друге особе, овај процес је уређен фикцијом коју овде схватамо као сродну појму наратива. Према научном моделу закључивања овај процес има своју оправданост у, како каже Звадло, употребљивости.[25] Ова општост каталога, библиотечке праксе уопште, је важан моменат у нашој хипотези о нарративу библиотечких каталога као медију за производњу властите субјективности. Наравно, постоји шири појам општости каталога која може да се мисли с обзиром на његов предмет – чулни и појмовни свет посредован универзалним категоријама као што су наука, књижевност, уметност, или с обзиром на његову партиципацију у културној антропологији.

Општост каталога је и његова истинитост. Ипак, постоји опасност по каталог од некакве, парафразираћемо Фукоов језик, 'полуделе општости', где у односу ред (поредак) – знање – лудило[26] појава Другог у библиотечко-библиографском систему доводи до спознаје да је каталог у својој бити постао облик 'ларпурлартизма', ред и поредак ради себе самог, а не ради Другог. Заправо, прича о општости каталога отворила је тему дуализма духа и материје, духа и тела, па се овде поставља питање статуса тела у индивидуи схваћеној као наративне праксе, овде праксе библиотечко-библиографских каталога. Ово питање се збива у нечему што би се храбро могло назвати 'естетиком каталошких пракси'. Као што Р. Мочник каже за Жан Жак Русоа да је *Исповестима* „показао да самољубље може бити како морална особина тако и естетска вредност",[27] тако и ред (поредак) има тај статус. Ова 'естетика реда' повлачи стереотип о коме говори Фуко и популарна култура, па је библиотекарка (стереотип особе која је запослена у библиотеци) супротно (мизогиној) традицији којом жена заступа сексуалност, а мушкарац читање, дакле, знање – асексуалност.[28] Како каже Р. Мочник „читање и сексуалност свом субјекту постављају исти проблем – они га уводе у парадоксе односа између речи и твари, тела и означитеља".[29] Мочник који упоређује сексуалност с библиографијом даље цитира једног аутора из викторијанског доба који каже да 'bibliography is the poor man's book collecting', а Мочник завршава тиме да „у стварима сексуалности, које су ствари означитеља, свако је poor man (сиромах)."[30]

Јасно је да овде није било речи о појму субјекта какав је он, рецимо, у класичној немачкој филозофији, где за телесност нема места. Када се говорило о Кангргином појму субјекта, он се мислио у контексту његове 'исповести'. Језик којим говоримо о индивидуи, идентитету, сопству је историјски условљен, што се види из терминолошке разноликости, али и поимања суштине, назовимо га овде субјекта. Ипак, свим појмовима индивидуе (субјекта) је заједничка неопходна дубина и сложеност бивствујућег које има идентитет заснован на принципима 'моралне онтологије'. Заправо, у овако схваћеном субјекту,

24 Тејлор, *Извори сопства*, 90.

25 Zwadlo, "We don't Need a Philosophy... ", 112.

26 Marie L. Radford and Gary P. Radford, "Power, Knowledge, and Fear: Feminism, Foucault, and the Stereotype of the Female Librarian", *The Library Quarterly*, Vol. 67, No. 3 (July; 1997), 254.

27 Мочник, „Тривијални не-жанр...", 88.

28 Radford and Radford, „Power, Knowledge... ", 250.

29 Мочник, „Тривијални не-жанр... ", 113.

30 Исто.

радило би се, пре свега, о етичкој заснованости идентитета, пошто етика у свом појму подразумева интерсубјективност. Овакав појам индивидуе предмет је интердисциплинарног научног приступа, као и сам наратив, па би припадао свим оним дисциплинама које смо споменули везано за наратив. Савремено схватање идентитета, овде наративног идентитета, допушта да се он мисли као мултиплициран – као што не постоји само један наратив, тако не постоји и само један идентитет. Ипак, каталошки наративни идентитет је саставни део јединственог идентитета који се самоконституише аутобиографском праксом, у овом случају аутобиографским наративом или причом. Као што је рађање иманентно аутобиографском наративу, тако би у нашем појму идентитета посредованог каталошким наративима требало да се индивидуа нађе у јединству појединачности и општости. Експликација наше почетне хипотезе о наративном идентитету посредованом библиотечко-библиографским каталозима партиципира у теоријама које изучавају стварање савременог идентитета, као идентитета каталошког наратива.

Библиографија:

Aranitović, Dobrilo, ur., prev., prir. *Biblioteka kao ogledalo vaseljene*. Beograd: Službeni glasnik; Inđija: Narodna biblioteka „Dr Đorđe Natošević", 2009.

Augustin, sv. *Ispovijesti*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1973.

Glumac, Divna. *Predmetni katalog u biblioteci opšteg tipa*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 1986.

Fuko, Mišel. *Istorija seksualnosti. 1, Volja za znanjem*. Loznica: Karpos, 2006.

Kangrga, Milan. *Šverceri vlastitog života*. Split: Kultura & Rasvjeta, 2002.

Mangel, Alberto. *Biblioteka noću*. Beograd: Geopoetika, 2008.

McQuillan, Martin, ed. *The Narrative Reader*. London; New York: Routledge, 2000.

Močnik, Rastko. „Trivijalni ne-žanr: pornografski 'roman'". u *Trivijalna književnost*, prir. Svetlana Slapšak, 84-113. Beograd: Radionica SiC, 1987.

www.plato.stanford.edu/entries/truth
(posećeno 1. 5. 2013.)

Radford, Marie L . and Radford Gary P. Power, Knowledge, and Fear: Feminism, Foucault, and the Stereotype of the Female Librarian, *The Libraty Querterly, Vol. 67, No. 3 (*Jul., 1997*): 250–266*.

Shaughnessy, Thomas W. "Theory Building in Librarianship". *The Journal of Library History* Vol. 11, No. 2 (Apr. 1976): 167–176.

Strawson, Galen. Against Narrativity. *Ratio (new series), 17 (*4. December 2004*): 428–452*.

Taylor, Chloe. *The Culure of Confession from Augustine to Foucault : a genealogy of the 'confessing animal'*. New York; Abingdon: Routledge, 2009.

Tejlor, Čarls. *Izvori sopstva : stvaranje modernog identiteta*. Novi Sad: Akademska knjiga, 2008.

Univerzalna decimalna klasifikacija. Beograd: JUBIN, 2004.

Zwadlo, Jim. We Don't Need a Philosophy of Library and Information Science: We're Confused Enough Already. *The Library Quarterly Vol. 67, No. 2 (Apr., 1997): 103–121*.

Žižek, Slavoj. *Znak, označitelj, pismo*. Beograd: Mladost, 1976.

Narrative Identities and Library / Bibliographical Catalogues

Lidija Bošković
National Library of Serbia

Abstract
This paper provides understanding of narrative and contemporary identity through the term"narrative identity". The narrative is understood as a tool of creating one's own subjectivity. Narrative as the working term of individualizing practice is being conducted through autobiographical narrative and the narrative of library/bibliographical system of classification. The examination of both narratives is not limited to language. The individuation of both these narratives are being compared with a view of their similarities. In both narratives, the individual consists of striving towards goodness and a story. Striving towards goodness results from individual's moral intuition and moral and spiritual commitment, while a story can be expressed by a single word or by a number in bibliographical classification system. Generality, i.e. Orientation towards the Other is also important for individual's self-constitution. Apart orientation towards the Other, the paper highlights truthfulness of the narrative as an important element of indidvidal's self-constitution. The inter-subjectivity of the catalogue narrative is a primary signifier in individualization when perceived in this way. The paper discusses fiction as 'epistemological' method which is useful in librarian science. The truthfulness is therefore understood as a freedom of thought objectified as an ethical principal of the catalogue narrative. The catalogue narrative also has its aesthetic side, which is "the aesthetics of the order". Although the individualization through the catalogue narrative is already mediated through the world of the subject and mathematical and grammatical symbols, it self-constitutes a unique individual: it is possible to think through the duality of the spirit and the body in an identity seen as narrative practice in the light of their unity

Keywords: narrative, identity, narrative identities, autobiographical narrative, library/bibliographical catalogues, catalogue narrative, individuation, self-constituting.

ИНТЕРОПЕРАБИЛНОСТ СИСТЕМА ЗА ОРГАНИЗОВАЊЕ ЗНАЊА СА ОНТОЛОГИЈАМА И ПОМОЋУ ЊИХ

Данијел Клес, Универзитет у Мелбурну, Аустралија
Јута Лидентал, Информациони саветник, Либек, Немачка
Симон Милтон, Универзитет у Мелбурну, Аустралија
Едмунд Казмјерчак, Универзитет у Мелбурну, Аустралија

УДК: 001:004.65
025.4:004.65

Сажетак

Онтологије се све више посматрају као нова врста система за организовање знања, поред традиционалних, какве су разне класификационе схеме и тезауруси. Сходно томе, постоје напори да се оне упореде и мапирају у односу на друге системе за организовање знања. Овај рад тврди да су само онтологије за представљање стварности корисне као предмет таквих поређења и мапирања. Те онтологије тешко је разликовати од других „модела података" – врста онтологије, јер све могу бити представљене путем популарног језика веб онтологије (OWL). Онтологије модела података, као што је Једноставни систем за организовање знања (SKOS), корисни су инструменти за успостављање интероперабилности између система за организовање знања (KOS) у смислу објављивања и приступа подацима и моделима података на јединствен начин, као и за њихово међусобно повезивање. Разликовање ова два схватања онтологија посебно је погодно за подршку поређењу и мапирању између традиционалног система за оранизовање знања и онтологија. У пракси, ти напори су још увек отежани услед одсуства стандарда или смерница за контролу помоћу речника у онтологијама. Поред тога, овај рад истиче да методе за изградњу и процену онтологија за представљање стварности могу бити корисне за поновно пројектовање традиционалних система за организовање знања. То их чини све више интероперабилним у смислу комбиновања, али и све кориснијим у смислу побољшања проширења резултата претраге и вишекратне употребе за различите намене.

Кључне речи: Језик веб онтологије (OWL), Једноставни систем за организовање знања (SKOS), онтологије, систем за организовање знања (KOS), интероперабилност

1. Увод у интероперабилност

Интероперабилност је постала кључна тема у раду са хетерогеним информационим системима за организовање знања. Главни мотив интероперабилности јесте да се уштеди труд, нарочито да се поново искористи оно што је неко други већ направио. Поновно коришћење не односи се само на постојећу библиографску класификацију или опис докумената, већ и на различите таксономије, тезаурусе или класификационе системе који се углавном називају системима за организовање знања (KOS)[1]. Системи за организовање знања обично захтевају огромне напоре при изградњи и одржавању и често се користе за различите намене, од организовања докумената до њиховог поновног проналажења.

Интернет је отворио огромне могућности за успостављање интероперабилности: базе података се могу повезати, структурирани речници могу бити објављени и размењени, а информације се могу међусобно повезивати помоћу линкова. Потенцијали интернета још увек нису довољно искоришћени, а остварење визије семантичког веба у самом је зачетку.

Конзорцијум светске мреже (W3C)[2] гради визију семантичког веба кроз различите стандарде, као што су Оквир за опис извора (RDF)[3], Схема оквира за опис извора (RDFS)[4], Језик веб онтологије (OWL)[5] или Једноставни систем за организовање знања (SKOS)[6]. Једноставни систем за организовање знања постао је популаран јер пружа „стандардне, повољне миграционе путање за преношење постојећих система за организовање знања ка семантичком вебу (W3C, 2009) и самим тим систем за организовање знања постаје интероперабилан. Једноставни систем за организовање знања (SKOS) сматра се моделом података и апликацијом Језика веб онтологије (OWL), који Једноставни систем за организовање знања описује као „моћан језик за моделовање података". У принципу, Језик веб онтологије се посматра као језик за опис онтологија (Антониу и ван Хармлен / Antoniou & van Harmelen, 2009), и, ако је то тачно, онда се и Једноставни систем за организовање знања мора посматрати као једна онтологија заједно са многим другим онтологијама дефинисаним у контексту семантичког веба, као што су Библиографска онтологија,[7] Онтологија пријатељев пријатељ,[8] или Онтологија догађаја.[9]

Не може се порећи да су активности на пољу семантичког веба учиниле да онтологије постану врло популарне и предмет истраживања и праксе у последњих неколико година. Током тих активности онтологије почињу све више да се сматрају новим инструментом за организовање знања (Чоудхури и Чоудхури, 2007; Хоџ, 2000 / Chowdhury & Chowdhury, 2007; Хоџ / Hodge, 2000). Стога није изненађујуће да је питање како „традиционални" системи за организовање знања, као што су тезауруси, класификационе схеме или схеме предметних одредница, могу бити интероперабилни са онтологијама као врстом

1 Knowledge organization systems (KOS) – Системи за организовање знања. – *Прим. прев.*

2 The World Wide Web Consortium (W3C) – Конзорцијум светске мреже – *Прим. прев.*

3 Resource Description Framework (RDF) – Оквир за опис извора – *Прим. прев.*

4 Resource Description Framework Schema (RDFS) – Схема оквира за опис извора – *Прим. прев.*

5 Web Ontology Language (OWL) – Језик веб онтологије. – *Прим. прев.*

6 Simple Knowledge Organization System (SKOS) – Једноставни систем за организовање знања – *Прим. прев.*

7 http://bibliontology.com
* Bibliographic Ontology – *Прим. прев.*

8 http://www.foaf-project.org/.
* Friend of a Friend (FOAF) – *Прим. прев.*

9 http://motools.sourceforge.net/event/event.html
* Event Ontology – *Прим. прев.*

система за организовање знања и што је то питање постало релевантна тема. Пример је појава другог дела међународног стандарда ISO 25964[10] у којем се дискутовало о интероперабилности између тезауруса и других система за организовње знања у смислу мапирања података, те је интероперабилност тезауруса са онтологијама део овог стандарда (Декстре Кларк / Dextre Clarke, 2008).

Иако су сви ови напори позитивни и релевантни, и иако је могуће да ће бити остварени задати циљеви, укупан развој описан у већем делу литературе уградио је различита погрешна тумачења термина „онтологија". Резултат је да таква комбинација има несрећни потенцијал пружања погрешних очекивања и ометања корисних резултата у успостављању интероперабилности између „традиционалних" система за организовање знања и онтологија.

Овај рад анализира функције онтологија какве оне јесу или какве би могле бити описане кроз стандард Конзорцијума светске мреже (W3C) познат као Језик веб онтологије (OWL). Конкретно, биће направљена разлика између улоге онтологија у успостављању интероперабилности и њихове улоге као предмета интероперабилности. Биће размотрене кључне карактеристике које разликују ове две улоге онтологија. Дата схватања посебно су корисна за будућа истраживања о успостављању интерперабилности између система за организовање знања и онтологије, али показују и како онтолошки принципи могу да се искористе за побољшање постојећих система за организовање знања.

Овај рад садржи следеће делове: у Одељку 2 биће детаљно размотрена различита питања бављења онтологијама, како су оне одређене текућим стандардима Конзорцијума светске мреже (W3C). Конкретно, биће направљена разлика између онтологија за моделовање података[11] и онтологија за представљање стварности.[12] У Одељку 3 биће детаљно размотрено како те две врсте онтологија могу да буду предмет интероперабилности и како могу да јој послуже. У Одељку 4 следе закључци.

2. Питања везана за онтологије засноване на стандардима Конзорцијума светске мреже

У контексту система за организовање знања у овом одељку биће размотрена нека питања везана за успостављање интероперабилности са онтологијама и помоћу њих описаним у стандардима семантичког веба, и то:

1. различита схватања о томе шта је онтологија,
2. различите онтолошке структуре уграђене у Језик веб онтологије (OWL),
3. нерешена питања терминолошке контроле у онтологијама.

На крају ћемо да закључимо које импликације имају ова питања на интероперабилност.

2.1. Различита схватања о томе шта је онтологија

Први и основни проблем јесте да се идентификују онтологије као такве и да се направи разлика између њих и других врста система за организовање знања. „Експлицитна спецификација концептуализације" (Грубер/Gruber, 1993) је широко цитирана дефиниција онтологија. Грубер је ову дефиницију сачинио за рачунарство и контекст информационих система, а посебно за спецификацију интерфејса агената знања, односно, аутономних, независних програма од којих се очекује да делују интелигентно у свом окружењу. Према речима Грубера „... као интерфејс спецификације, онтологија обезбеђује језик за комуникацију са агентом". (Грубер/Gruber, 2009:1). Међутим, ово је дефиниција онтологије за рачунарство, и то механичка,

10 http://www.niso.org/workrooms/iso25964.

11 Data modelling ontologies – онтологије за моделовање података – *Прим. прев.*

12 Reality representation ontologies – онтологије за представљање стварности – *Прим. прев.*

која описује формализам заснован на логици. Она не саопштава ништа о првобитним посебним принципима моделовања података, нити о процесима или ограничењима онтологија за моделовање података.

У контексту система база података онтологије се посматрају као семантички модели података (Пекам и Маријански / Peckham & Maryanski, 1988) и „појашњавају репрезентацију модела података на нивоу апстракције изнад посебног дизајна базе података (логичког или физичког), тако да подаци могу да буду ескпортовани, преведени, претражени и обједињени кроз независно развијене системе и сервисе". (Грубер/Gruber, 2009). Као такве, онтологије су једнаке концептуалним схемама модела података, који су такође понекад и семантички модели података. Једна од последица претпоставке да било који речник одређен Језиком веб онтологије (OWL) представља онтологију јесте то да Једноставни систем за организовање знања (SKOS) (W3C, 2009), који обезбеђује такву концептуалну схему за тезаурусе и друге системе за организовање знања, мора бити посматран као онтологија за тезаурусе и друге системе за организовање знања.

И није само Груберова дефиниција ограничена на механичку дефиницију, већ су и стандарди дефинисани у контексту Конзорцијума светске мреже (W3C) (Језик веб онтологије / OWL, Оквир за опис извора / RDF, Схема оквира за опис извора / RDFS) усредсређени само на техничке аспекте као што су синтакса, метамодел елемената и израда оквира, названог (теоретски модел) семантичким (W3C, 2004a; W3C, 2009a). Не постоје други стандарди који обезбеђују смернице или скуп критеријума за квалитативну спецификацију онтологије кроз упутства за принципе моделовања или друге упоредиве инструменте.

Претежно техничка оријентација у дефинисању онтологије у рачунарству и информационим системима доста је критикована (Смит и Велти / Smith & Welty, 2001). У ствари, то значи да би било који систем за организовање знања могао да постане онтологија једноставном променом његовог формата представљања. Неспорно је да постоје предности коришћења на вебу заснованих рачунарско-научних језика описа онтологије за семантички веб, као што су Језик веб онтологије (OWL), Оквир за опис извора (RDF), Схема оквира за опис извора (RDFS), и они су драгоцени инструменти за успостављање интероперабилности засноване на синтакси и структури (погледати одељак 3.3.). Ипак, модели описани у овим језицима нису по себи особене онтологије, те стога и нису корисни предмети за поређење са традиционалним системима за организвање знања и самим тим ни за разматрања о интероперабилности.

Таква разматрања интероперабилности између система за организовање знања и онтологија постају много кориснија ако се узму у обзир прецизирања Груберове дефиниције онтологије која се односи на квалитет модела. Гарино, Оберле и Стаб (Guarino, Oberle & Staab, 2009) модификују значење термина „концептуализација" на такав начин да онтологије описују ентитете засноване само на њиховим *унушрашњим* (интензионалним) својствима. Ова спецификација следи иза ранијих критика Гарина (1997, 1998) који је утврдио да Груберов појам концептуализације непримерено омогућава моделовање одређеног домена на основу *спољашњих* својстава објеката које описује. Мали пример ће открити разлику и показати да овај наизглед ситан детаљ моделовања заснован на унутрашњим и спољашњим својствима чини:

Особа

је

Доктор

У онтологији која оправдава хијерархију засновану на *спољашњим* својствима објеката, могуће је изјавити да је доктор врста (поткласа) особе. Онтологија у области биомедицине може експлицитно навести посебно својство „има диплому медицине" или „има дозволу да лечи људе" коју сваки доктор мора да има да би био назван доктором. Образложење алгоритама повезаних са онтологијама не би идентификовало никакву грешку и дошло би се до тврдње да је онтологија валидна.

У онтологији која оправдава хијерархију засновану на *унутрашњим* својствима објеката, наведени пример ипак не би био валидан. Поседовање дипломе медицине или дозволе за лечење људи не садржи ништа инхерентно (унутрашње) за било коју особу и њену егзистенцију. То су пре улоге које одређена особа може да има током одређеног периода. Док онтологије које обухватају спољашња својства објеката обликују *специфично стање ствари*, онтологије које су ограничене на унутрашња својства објеката независне су од времена и простора.

Онтологија хијерархијског моделовања заснована на спољашњим својствима објеката има значајан утицај када се комбинују та својства са другим онтологијама. Претпоставимо да постоји и друга онтологија у домену организације догађаја у којој се наводи да је доктор подврста неког (догађаја) и члан организационог комитета. Логичан закључак из комбинованих онтологија био би да је било који доктор, на пример др Даглас Рос, такође члан (догађаја) организационог комитета.[13]

Особа		(Догађај)
		члан организационог комитета
је		је
	Доктор	

13 Признајемо да овај пример даје веома узак поглед на разлику између унутрашњих и спољашњих својстава објеката. Пун закључак (делимично контроверзан) филозофског дискурса превазилази оквире овог рада.

Овај пример појашњава да би онтологије, уколико су намењене за размену и поновно коришћење као искази у различитим контекстима, требало да буду подвргнуте ограничењима у погледу њиховог квалитативног моделовања. У таквим случајевима хијерархија моделовања заснована на унутрашњим својствима ентитета сматра се кључним фактором успеха.

Нажалост, није предложена ниједна дефиниција онтологије која изричито у први план ставља моделовање засновано на унутрашњим својствима објеката. Постоји и веома мали број метода који воде онтологије моделовања на овај начин. Најпознатија је засигурно метода евалуације онтологије OntoClean (Гарино и Велти / Guarino & Welty, 2009). Сматра се драгоценом за израду других „коректних" онтологија (Шур, Стаб и Стадер / Sure, Staab & Studer, 2009). Друга популарна метода у природним наукама, у којима су бројне биомедицинске онтологије изграђене са намером да буду интегрисане, јесте метода „онтолошког реализма" (Смит и Кајстерс / Smith & Ceusters, 2010). За разлику од OntoClean методе, ова метода користи такозвану онтологију највишег нивоа која раздваја основне категорије егзистенције, тачније она представља Основну формалну онтологију (BFO)[14]. Јансен (Jansen – 2009) такође наводи неке основне онтолошке принципе.

Све поменуте методе имају корене у филозофији – дисциплини из које и потиче појам „онтологије" – и биће даље у тексту навођене као *онтолошке методе*. Прецизније, корен речи потиче из једне гране филозофије у којој су онтологије поново средишња категорија: из метафизике. У основи до сада неистражен проблем јесте како онтолошке методе, као и евентуално остале постојеће методе, подстичу

14 Basic Formal Ontology (BFO) – Основна формална онтологија – *Прим. прев.*

квалитативно различите моделе, како се упоредо користе у вези са лакоћом моделовања и одржавања онтологије, како утичу на комбиновање онтологија за добијање рационалних резултата, или како оне на крају делују на перформансу (семантичку) система за претрагу информација. Ипак, претпоставка је да ће онтологије бар донети предности за одржавање и комбиновање (Смит и Велти / Smith & Welty, 2001). Циљеви као што су комбиновање далеко су мање релевантни у контексту моделовања података. Према анализама Мудија и Шенкса (Moody & Shanks, 2003) добар модел података треба да задовољи захтеве пословних корисника (интересе потпуности, флескибилности и разумљивости), аналитичара података (који предност дају једноставности), администратора података (интереси интегрисаности) и произвођача апликација (интереси имплементације). Метафизичка разматрања могу прилично умањити квалитет модела података јер „стручњаци из праксе који су развили присност и стручност у односу на постојеће технике нерадо усвајају академске приступе који теоретски добро звуче, али нису доказани у пракси" (Муди и Шенкс / Moody & Shanks, 2003: одељак 4.1).

Да сумирамо, постоје две врсте онтологија. Прво, ту су оне онтологије које су резултат онтолошки вођених процеса дизајна и чији је циљ представљање стварности. Оне ће даље у тексту бити навођене као *онтологије за представљање стварности*. Затим, ту су оне онтологије које су вођене праксом (семантичког) моделовања података и чији је циљ подршка интероперабилности података између различитих софтверских система. Оне ће даље бити навођене као *онтологије за моделовање података*. Као што ће у Одељку 3 бити детаљно разрађено, ове две врсте онтологија испуњавају потпуно различите улоге у контексту интероперабилности система за организовање знања. Стога, међу њима мора да се постави јасна разлика.

2.2. Различите онтолошке структуре уграђене у Језик веб онтологије (OWL)

Када покушавамо да схватимо утицај онтологија на семантички веб и да их повежемо са системима за организовање знања, друго значајно питање свој основ има у стандарду Језика веб онтологије (OWL). Постојао је покушај да се Језик веб онтологије (OWL) изгради на Оквиру за опис извора (RDF), а истовремено је коришћена и дескрипциона логика (Антониу и Хармелен / Antoniou & van Harmelen, 2009). Концепти Оквира за опис извора (RDF) и спецификација апстрактне синтаксе, најосновнији саставни делови Оквира за опис извора (RDF), у основи дефинишу једноставан модел података за анотирање извора у семантичком вебу (W3C, 2004: одељак 2.2.1). Оквир за опис извора (RDF) има предност јер је његова форма представљања података субјекат/својство/објекат – који се обично називају триплетима – врло једноставна. Свака схема базе података и сваки садржај базе података могу се поделити у (углавном велики број) исказа у тим триплетима Оквира за опис извора (RDF).

Дескрипциона логика има предност ефикасне подршке закључивању. Ефикасне – значи да постоје алгоритми закључивања помоћу којих се долази до резултата за дати проблем закључивања у ограниченом временском оквиру – и таква логика се обично назива логиком одлучивости у логички заснованој литератури. Могућност изградње ефикасних алгоритама закључивања такође зависи и од структуралне сложености језика онтологије – која се обично назива експресивношћу у логички заснованој литератури – као и од тога колико су обимни посебни елементи моделовања (често се називају примитивне функције) језика онтологије коришћени за описивање посебних онтологија за одређене области. Иако је сложеност језика онтологије фиксирана у оквиру Језика веб онтологије

(OWL), друга верзија спецификације Језика веб онтологије (OWL) дефинише различите профиле који ограничавају коришћење њених елемената / примитивних функција на различите начине (W3C, 2009b).

Иако Језик веб онтологије (OWL) покушава да комбинује предности Оквира за опис извора (RDF) и дексрипционе логике и да их споји у један језик, ова два техничка импута нису истински интегрисана. Уместо тога, изградња онтологије у Језику веб онтологије (OWL) захтева суштински избор између Оквира за опис извора (RDF) и дексрипционе логике јер они представљају две различите семантике: семантику засновану на Оквиру за опис извора (RDF) (W3C, 2009c) и „директну" семантику дескрипционе логике (W3C, 2009a).

Док горе поменути профили Језика веб онтологије (OWL) утичу само на *степен* до којег елементи за моделовање могу да се користе, избор између две семантике значајно утиче на то *како* ће област бити моделована, односно на квалитет резултата онтологије за посебну област. Најважнија практична разлика је у томе што семантика дескрипционе логике захтева строгу поделу особа, класа и атрибута (својстава података), релација (својстава објеката) и вредности података (врста података). Семантика заснована на Оквиру за опис извора (RDF) препознаје ове елементе за моделовање само као улоге, у оквиру којих њихов основни и једини елемент – извори, могу да се користе.

Индиферентан третман свих елемената за моделовање у Језику веб онтологије (OWL) није прихватљив ни за један алгоритам закључивања заснован на дескрипционој логици, јер дескрипциона логика захтева строгу поделу елемената за моделовање. Она такође задржава онтологију као апстрактну дескрипцију области знања (названу у жаргону дескрипционе логике TBox, одвојену од дескрипције чињеница о објектима/особама којима се користи та онтологија (названа ABox). Семантика Оквира за опис извора (RDF) не прави разлику између података и метаподатака и самим тим не види разлику између онтологије и дескрипције чињеница.

Индиферентан третман класа, особа и својстава такође је у сукобу са метафизичком перспективом, о чему је било говора у Одељку 2.1. У суштини, свака онтологија за представљање стварности би морала да направи строгу разлику између особа (одређених) и класа (универзалија). У Оквиру за опис извора (RDF) постоје само извори. Између тих извора могу се дефинисати релације (својства) које посебно развијени програми могу да искористе.

Иако постоје алгоритми који могу ефикасно да изграде закључке или су одлучиви попут онтологија које користе дескрипциону логику, не постоји еквивалентан стабилан оквир за теорију закључивања и алгоритме закључивања у онтологијама које користе семантику засновану на Оквиру за опис извора (RDF) (W3C, 2009c: поглавље 5). Уместо тога, прилагођени алгоритми („извршни програми") морају да буду написани тако да могу да користе различите врсте триплета Оквира за опис извора (RDF) како би били корисни за одређене апликације (Алеманг и Хендлер / Allemang & Hendler, 2008: поглавље 12). Не постоји коначан одговор да ли је то корисно у контексту отвореног интернета или „само" у контексту затворених информационих система.

Структурална спецификација Језика веб онтологије (OWL) (W3C 2009e) представља Језик веб онтологије као језик оријентисан ка дескрипционој логици и предлаже одговарајући приступ моделовању. Ипак, када се једном примени семантика заснована на Оквиру за опис извора (RDF), неопходно је да се користи и формат публиковања заснован на Оквиру за опис извора (RDF), а то је обично синтакса Про-

ширивог маркерског језика (XML)[15]. Ова синтакса је и званична синтакса за публиковање онтологија на семантичком вебу и једина која мора бити подржана свим алатима Језика веб онтологије (OWL); синтакса која задржава структуру дескрипционе логике, на пример, Језик веб онтологије / Прошириви маркерски језик (OWL/XML), није обавезан (W3C, 2009b: одељак 2.2).

Коришћење семантике и синтаксе засноване на Оквиру за опис извора (RDF) треба схватити као конвертовање структуре Језика веб онтологије (OWL) оријентисане на дескрипциону логику у једноставне структуре триплета Оквира за опис извора (RDF) (W3C, 2009c: поглавље 2). Ово се мора сматрати регресијом, јер када је једном нешто публиковано у Оквиру за опис извора (RDF), врло је тешко конвертовати триплете Оквира за опис извора (RDF) назад у структуру Језика веб онтологије (OWL) која настоји да препозна шаблоне у скупу триплета Оквира за опис извора (RDF) (W3C, 2009c: поглавље 3).

Чињеница да су све онтологије публиковане на семантичком вебу заправо триплети Оквира за опис извора (RDF), подстиче асоцијацију да су триплети Оквира за опис извора (RDF) самим тим онтологије. Одсуство метанивоа унутар Оквира за опис извора (RDF) дозвољава даље да се каже да недостатак „дела" неког елемента за моделовање у Језику веб онтологије (OWL) може бити превазиђен дефинисањем одговарајућег назива релације (својства објекта). Ово је могући приступ унутар Оквира за опис извора (RDF), али није валидан у контексту дескрипционе логике у којој део релације не постоји, те систем закључивања дескрипционе логике не може да их смислено искористи без додатака и проширења (Бадер, Хорокс и Сатлер / Baader, Horrocks & Sattler, 2009).

15 Extensible Markup Language (XML) – Прошириви маркерски језик – *Прим. прев.*

Укратко, две семантике у Језику веб онтологије (OWL) доводе не само до квалитативно изразито различитих модела, већ и подстичу различита очекивања о томе шта је заправо онтологија. Наравно, то има и одређене импликације на успостављање интероперабилности између онтологија и других система за организовање знања.

2.3. Нерешена питања терминолошке контроле у онтологијама

Крајња брига у раду са онтологијама у односу на интероперабилност са системом за организовање знања јесте у томе да не постоји контрола помоћу речника у онтологијама.[16] Иако је очигледно да су ознаке и коментари значајни за изградњу и човеково коришћење онтологија, стандард Језика веб онтологије (OWL) не обраћа превише пажње на то. Стандард се усредсређује на синтаксу, структуру и могућности изградње закључака. Само минимални скуп неколико врста анотација дефинисан је за обележавање класа, особа, својстава и других елемената за моделовање, као што су ознаке, коментари, или референце „види и" (W3C, 2009f: одељак 5.5). Такође, и изван стандарда не постоје неформалне смернице како да се даље означе, документују и анотирају онтологије.

То је изненађујуће јер је главна сврха онтологија у семантичком вебу анотирање веб страница и других извора. Ако семантички веб треба да претражују људи, нема другог начина већ да се суочимо са многозначношћу човековог језика.

16 Прецизније говорећи, контрола помоћу речника односи се на то како термини у људском језику морају да се користе да означе појмове у систему за организовање знања (KOS). Та контрола укључује различите начине решавања проблема, као што су синоними и хомограми.

2.4. Последице за успостављање интероперабилности у контексту система за организовање знања (KOS)

У светлу питања детаља, поређење система за организовање знања (KOS) и типичних веб онтологија изгледа као поређење јабука и поморанџи. Оно што се дефинише као семантика у стандарду Конзорцијума светске мреже (W3C) искључиво је засновано на логичким последицама и углавном се односи на семантику засновану на теоретском моделу (Фаруђа/Farrugia, 2003). Стандард не појашњава шта су неке особе у стварности. Језик веб онтологије (OWL) једноставно обезбеђује форму, која, ако је испуњена садржајем, може да се користи да би се логика механички применила за проверу недоследности. То не гарантује да изграђена онтологија може да има смисла. Уместо тога, она зависи од потпуности одређивања неопходних и довољних класа, својстава, ограничења и релација у онтологији коришћењем елемената за моделовање.

Такође, непостојање стандардизованих правила и смерница за изградњу добрих онтологија, као и одсуство контроле помоћу речника (терминолошке контроле), одузима значајан темељ за поређење онтологија са системима за организовање знања (KOS). Постојеће онтолошке методе су најбоља средства за попуњавање празнине недостатка стандардизованих правила и смерница.

Такве онтологије за представљање стварности ће највероватније бити публиковане коришћењем семантике дескрипционе логике Језика веб онтологије (OWL) са одговарајућом синтаксом. Закључци у зрелом и стабилном оквиру дескрипционе логике могу пружити подршку у провери исправности таквих онтологија за представљање стварности (Смит и др. / Smith et al., 2005). Али то захтева дефинисање свих неопходних аксиома и ограничења у таквим онтологијама, што може бити дуготрајан процес и што се данас ретко практикује.

Колико год онтологије за представљање стварности могу да се повежу са семантиком дескрипционе логике, и онтологије за моделовање података могу да се повежу са семантиком заснованом на Оквиру за опис извора (RDF). Може се поставити питање да ли оне уопште треба да се називају онтологијама и да ли су оне заиста интероперабилне у смислу да их је могуће комбиновати и више пута користити.

Међу истраживачима семантичког веба има оних који већ примећују промену става према семантичком вебу од очекивања да „закључивање увек доводи то тачних резултата“ према „резултати закључивања се морају мерити на исти начин као и резултати проналажења информација, користећи мере одзива и прецизности.“ (Хицлер и ван Хармлен / Hitzler & van Harmelen, 2010).

То није изненађујуће: без (метафизички) јасног разграничења између особа, класа и својстава, нема основа за избегавање лажних закључака, као што је онај приказан у Одељку 2.1 када се комбинују онтологије. Ово се такође може сматрати као прављење компромиса у битном делу визије семантичког веба.

3. Начини успостављања интероперабилности са онтологијама и помоћу њих

У претходном одељку појашњена је разлика која мора бити направљена између онтологија за моделовање података и онтологија за представљање стварности; прве могу бити повезане са семантиком заснованом на Оквиру за опис извора (RDF) у Језику веб онтологије (OWL), а друге са семантиком дескрипционе логике Језика веб онтологије (OWL). Ове две врсте онтологија имају сасвим различите

улоге у контексту интероперабилности између система за организовање знања:

1. Успостављање интероперабилности *на* онтологије за представљање стварности као нове врсте система за организовање (KOS) знања кроз мапирање;
2. *Поновно йројекшовање* традиционалних система за организовање знања (KOS) коришћењем онтолошких метода како би се они учинили интероперабилнијим и кориснијим за претрагу информација и друге сврхе;
3. Коришћење онтологија за моделовање података као средства *за* успостављање интероперабилности.

У наредним одељцима детаљније ће бити обрађене ове опције.

3.1. Успостављање интероперабилности *на* онтологије за представљање стварности

Интероперабилност у свом класичном контексту система за организовање знања (KOS) кроз успостављање мапирања врло је проблематична у светлу три питања постављена у Одељку 2. Пре свега, мора се сматрати ирелевантним разматрање мапирања онтологија за моделовање података, на пример, Једноставног система за организовање знања (SKOS). Садржај онтологија произведених на тај начин не разликује се од модела података одређених у језицима за моделовање података, као што су Обједињени језик за моделовање (UML)[17] или Модел ентитети-везе (ERM)[18]. Ово искључује многе онтологије публиковане данас, ако не и већину, а које користе стандарде семантичког веба.

Слично су ирелевантни модели података коришћени за системе засноване на агентима, експертске системе или сличне алатке – често посматране као онтологије задатака или апликација. Они ће бити названи онтологијама, а не моделима података, и биће изражавани језиком онтологије, а не Обједињеним језиком за моделовање (UML). Поред тога, њихова хијерархијска структура може да следи принципе сличне концептуалном моделовању података, биће чак мање теоретска и моћи ће да прати врло спрецифичне сврхе. Постоји вероватноћа да ти модели буду дизајнирани за општу организацију знања и интеграцију са другим онтологијама. Ово искључује многе, ако не и већину онтологија произведених за представљање знања данас.

Релевантне онтологије за разматрање за мапирање система за оранизовање знања (KOS) су онтологије за представљање стварности са покривеношћу одређене области која је довољно широка да буде искоришћена за организацију релевантних извора знања. Као што је наведено у Одељку 2.4, од таквих онтологија се може очекивати да користе семантику дескрипционе логике, ако се публикују у Језику веб онтологије (OWL), али то не може бити лако препознато без метаподатака о онтологији. Формат публиковања, односно посебна синтакса Језика веб онтологије (OWL), није користан показатељ за онтологију која користи семантику дескрипционе логике – формат Оквира за опис извора / Проширив маркерски језик (RDF/XML) је званични формат размене за онтологије Језика веб онтологије (OWL), без обзира на семантику коју користи.

Разни примери филозофски мотивисаних онтологија могу се пронаћи у биомедицинским и природним наукама, на пример у Онтологији гена[19]. Многе од ових онтологија су системи за организовање

17 Unified Modelling Language (UML) – Обједињени језик за моделовање – *Прим. йрев.*

18 Entity-Relationship Model (ERM) – Модел ентитети-везе – *Прим. йрев.*

19 http://www.geneontology.org/

знања (KOS) (често тезауруси) које су изнова пројектовани или су у дуготрајном процесу поновног пројектовања – тема која ће бити обрађена у наредном одељку. Због њиховог порекла као система за организовање знања (KOS), вероватно је да су те онтологије задржале свој првобитни облик терминолошке контроле и мапирање тих онтологија не разликује се много од мапирања између традиционалних система за организовање знања (KOS).

Оно што чини онтологије поновног пројектовања (све више) различитим од традиционалних система за организовање знања (KOS) јесте посебно начин на који се примењује хијерахија. Исто тако, може се додати одређена област знања коју није било могуће изразити коришћењем традиционалних система за организовање знања (KOS), на пример, коришћењем атрибута. Ипак, ове разлике не утичу на могућност мапирања између система за организовање знања (KOS) и онтологије, јер се мапирање обично не односи на хијерархију и друге везе. Мапирају се најпре класе у класификационим схемама и онтологије Језика веб онтологије (OWL) или појмови у тезаурусима (ISO 25964-1, 2010: одељак 5.2).

Друге занимљиве онтологије могу се пронаћи у вези са методом OntoClean (Гарино и Велти / Guarino & Welty, 2009) и у оквирима шире евалуације у којима је ова метода сада интегрисана.

1.2. Поновно пројектовање традиционалних система за организовање знања коришћењем онтолошких метода

Још један аргумент за успостављање интероперабилности јесте поновно пројектовање система за организовање знања (KOS) према онтолошким принципима који следе онтолошке методе какве су оне већ поменуте у Одељку 2.1. Основне потребе интероперабилности када се користе те методе су следеће:

- да постоји принцип којим се онтологије могу развијати независно, којим се могу комбиновати и интегрисати са другима,
- унапређење „поверења“ у онтологију – углавном тако што ће се „чинити“ логичном, и што ће доводити до поновног коришћења онтологије у различитим контекстима.

Поновно пројектовање система за организовање знања (KOS) помоћу онтолошких принципа генерално захтева нов начин размишљања. Појмови у тезаурусима или класе у класификационим схемама представљају нешто значајно у онтологијама: објекат /особа. То није нужно објекат у стварном животу, већ нешто што се може разликовати у свом постојању (на пример процес, улога, скуп делова) и за шта могу бити дефинисана *унутрашња* својства. Хијерархија у таквим онтологијама је веома ограничена и увек захтева да мислимо о томе да почињемо од особе коју представља одређена класа.

Онтолошко поновно пројектовање може генерално да захтева огромну поправку и практично поновно промишљање система за организовање знања (KOS). На пример, хијерархија описана на слици 1 би била контрадикторна са бар неким онтолошким принципима које је поставио Јансен (Jansen, 2009):

- *Онтолошко утемељење*: метатип као што је „други материјали“ не указује на унутрашње својство грађе и самим тим није валидна класа;
- *Дисјунктни елементи*: неке класе се преклапају и међусобно се не искључују, на пример „Материјали претежно органског порекла“ и „Текстили. Влакна. Пређа. Тканине. Платно“;
- *Нема двосмислености*: „претежно органски“ је двосмислено.

Пример је преузет из помоћних таблица Универзалне децималне класификације (УДК) која је најближа ономе што се сматра онтологијом за представљање стварности:

-0	Опште помоћне ознаке за опште карактеристике
-03	Општи помоћни бројеви за материјале
-032	Материјали који се јављају у природи
-033	Вештачки произведени минерални материјали
-034	Метали
-035	Материјали претежно органског порекла
-036	Макромолекуларни материјали. Гуме и пластике
-037	Текстили. Влакна. Прећа. Тканине. Платно
-039	Други материјали

Слика 1: *Пример хијерархије преузеш из УДК шаблица*[20]

Повремено се може наићи на заблуду да онтологија даје већу слободу, на пример због тога што може да пружи „специфичније и уже дефинисане везе" него што то може теазурус (BS, 2005: одељак 8.5). Иако је тачно да ту постоји структурални елемент који означава оно што је блиско везама у тезаурусу (својства објекта у Језику веб онтологије / OWL), ипак те везе нису намењене да дефинишу односе између класа онтологије, већ између особа/објеката. Онтологија само прецизира да сваки члан класе (особа) *може да има* или чак *мора да има* ту везу са другом особом. Кроз ограничења Језик веб онтологије (OWL) може, такође, да одреди колико тих веза једна особа мора да има како би припадала класи или које класе друга особа мора да буде члан. Валидна „уобичајена" веза у тезаурусу, као што је:

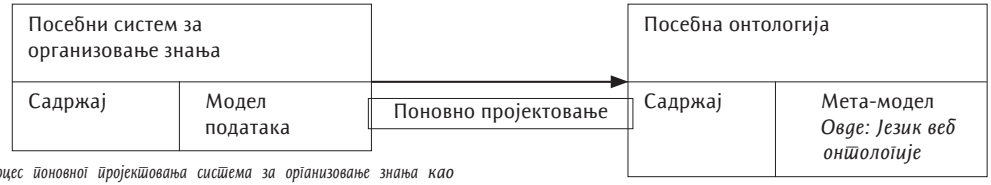
птице – су предмет у – орнитологији

водиће ка исказу у онтологији:

Појединачни случај / пример птице – је предмет у – појединачном случају / примеру орнитологије.

Прво питање у том исказу било би шта је појединачни случај поља предмета орнитологије. Онтологије увек почињу прво са размишљањем о најопштијим и најтемељнијим категоријама.

Примери су само изводи из публикованих онтологија, али дају идеју о потенцијалним изазовима са којима се морамо суочити када се поновно пројектује систем за организовање знања (KOS) према онтолошким смерницама. Као што је приказано на слици бр. 2, поновно пројектовање не утиче само на садржај, већ и на његов модел података или мета-модел. Сви системи за организовање знања (KOS), укључујући и онтологије за представљање стварности, имају јединствене елементе за моделовање и јединствен начин њиховог коришћења у комбиновању. Структура Језика веб онтологије (OWL) није дизајнирана за навигацију и организовање докумената, већ за изградњу исказа и (аутоматско) закључивање у контексту дескрипционе логике.

Слика 2: *Процес йоновної йројекшовања сисшема за орїанизовање знања као оншолоїије*

20 http://www.udc.org/udcsummary/php/index.p

Неке од најупечатљивијих карактеристика онтологија, за разлику од система за организовање знања (KOS), јесу атрибути и особе, али постоје и многе друге карактеристике, као што су ограничења и мноштво аксиома од којих је аксиом подкласе у Језику веб онтологије (OWL) један од њих. Карактеристике традиционалних система за организовање знања (KOS), као што су фасете, сложени еквиваленти (тезауруси) или везе као што је „утицај политике *на* образовање" (типичан пример УДК) не могу се пронаћи у онтологијама.

Поновно пројектовање може захтевати огромне (почетне) напоре. Чак и напор изградње онтологије за представљање стварности може бити већи него код традиционалних система за организовање знања (KOS). Ипак, изградња онтологија има додатне предности које превазилазе горе поменуте предности интероперабилности:

- могућност извођења закључака (исказа);
- побољшано прецизирање информационе претраге (проширење претраживања)[21].

Предности показују да онтолошки принципи имају велике потенцијале и да дизајнери система за организовање знања (KOS) треба доста тога да науче.

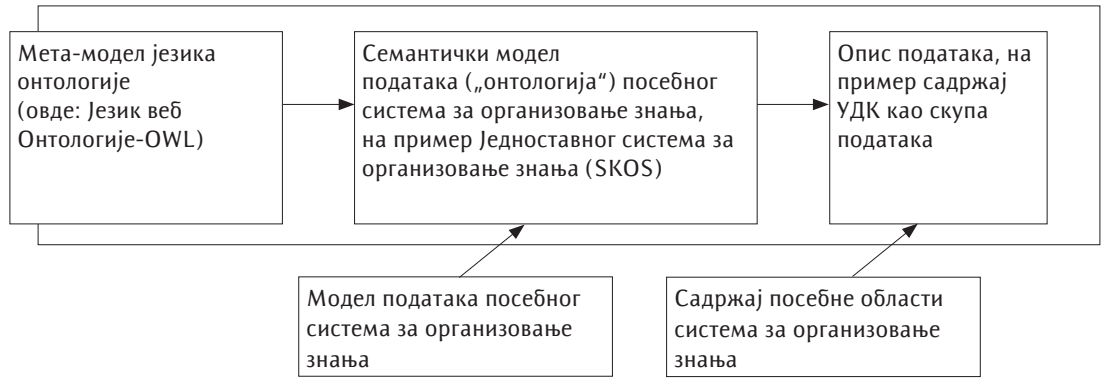
3.3. Коришћење онтологија за моделовање података при успостављању интероперабилности

Без обзира на питање да ли би онтологије за моделовање података требало уопште да се зову онтологијама, повезано коришћење стандарда семантичког веба за одређивање, мапирање, повезивање и публиковање података и модела података на јединствен начин још увек је од изузетног практичног значаја за успостављање интероперабилности. То је у средишту текућих активности семантичког веба, а такви подаци се понекад називају и „повезаним (линкованим) подацима, и то је омогућено захваљујући једноставној структури Оквира за опис извора (RDF)".

Слика 3 приказује како функционише принцип примене стандарда Конзорцијума светске мреже (W3C) за одређење онтологије за моделовање података и описивање веб извора као података. Језици онтологије, као што су Језик веб онтологије (OWL) или Схема оквира за опис извора (RDF) (тачније: њени структурални елементи) су инстанце за одређење семантичког модела података (онтологија за моделовање података) датог (врста) система за организовање података, на пример Једноставног система за организовање знања (SKOS). Семантички модел података је инстанца за опис података, на пример (садржај) Универзалне децималне класификације (УДК). Први ред на слици 1 раздваја мета-нивое као резултате инстанци и они су раздвојени у семантици дескрипционе логике. Као што је наведено у одељку 2.3, подела не постоји у семантици Оквира за опис извора (RDF) где је све практично један једини комуникациони протокол одређеног нивоа без обзира на инстанце.

Једноставни систем за организовање знања (SKOS) се показао корисним као добар семантички модел података (онтологија за моделовање података) за тезаурусе. Међутим, његова корисност за опис других система за организовање знања (KOS) као што су класификационе схеме се показала проблематичном (Панцер и Зенг / Panzer & Zeng, 2009). Део проблема је вероватно настао због непостојања општег модела података за опис класификационих схема.

21 Термин појма овде се широко користи и обухвата класе у онтологијама и класификационим схемама.

Слика 3: *Процес примене Језика веб онтологије (OWL) са семантиком заснованом на Оквиру за опис извора (RDF)*

4. Закључци

Овај рад обрађује тему интероперабилности „традиционалних“ система за организовање знања са онтологијама и помоћу њих. У том контексту онтологије семантичког веба, које су углавном тумачене као семантички модели података и стандарди Конзорцијума светске мреже (W3C), укључујући и Језик веб онтологије (OWL), користе се као повољне инфраструктуре за размену, интерисање, повезивање и мапирање система за организовање знања (KOS), метаподатака и информационих извора.

То је у супротности са онтологијама за представљање стварности које су дизајниране коришћењем метода заснованих на метафизичким разматрањима. За разлику од „онтологија“ за моделовање података, онтологије за представљање стварности поседују кохерентну и конзистентну основу која побољшава тачност логичког закључивања, посебно када се те онтологије комбинују са другим независно развијеним онтологијама. Постоји вероватноћа да ће онтологије за моделовање података бити у супротности једна са другом, што проистиче из дуге историје семантичког моделовања података.

Онтологије које су изграђене на основу метафизичких метода могу да се мапирају са другим системима за организовање знања исто тако добро или лоше као што и различите врсте „традиционалних“ система за организовање знања (KOS) могу да се мапирају један са другим. Ограничавајући фактор је и даље недостатак јасноће око тога шта контрола помоћу речника значи или би требало да значи за онтологије. Ипак, онтологије засноване на контроли помоћу речника углавном наслеђују контролу помоћу речника из своје првобитне врсте система за организовање знања (KOS).

Коначно, онтолошки принципи показују велики потенцијал за примену на постојеће системе за организовање знања (KOS), унапређују њихову интероперабилност у смислу лакшег комбиновања и интегрисања са слично изграђеним системима за организовање знања (KOS), повећавају извесност интероперабилности, садрже могућност извођења закључака (исказа), побољшавају проширење пре-

траге и смањују активности одржавања. Чињеница јесте да је неопходан велики почетни напор за поновно пројектовање.

Важно је напоменути да истраживачи и стручњаци из праксе који онтологији приступају из метафизичке перспективе, углавном то чине под различитим називима, као што су „примењена онтологија", „аналитичка метафизика" или „формална онтологија". Овај последњи назив несрећно је одабран због могућности тумачења термина „формална" као механичке апликације језика онтологије и алгоритама заснованих на логици. Међународно удружење за онтологију и њене апликације (IAOA)[22], као и различити институти и групе који су чланови и сарадници Европског центра за онтолошка истраживања (ECOR)[23] представљају веће групе појединаца са метафизичком оријентацијом. Ман и Смит (Munn & Smith, 2009) објавили су занимљиву збирку чланака о примењеним биомедицинским онтологијама.

Речи захвалности

Желимо да се захвалимо многим члановима радне групе који се баве онтологијом у оквиру ISO 25964-2, међу њима и Јохану де Смедту (Johan de Smedt), Дагласу Тадхоупу (Douglas Tudhope), Стели Декстре Кларк (Stella Dextre Clarke), Бернару Ватану (Bernard Vatant) и Марсији Зенг (Marcia Zeng). Мишљења изнета у овом раду морају се приписати и контроверзним расправама које смо о тој теми водили са њима.

Превела с енглеског Весна Ињац-Малбаша

22 The International Association for Ontology and its Applications (IAOA), http://www.iaoa.org

23 The European Centre for Ontological Research (ECOR), http://www.ecor.uni-saarland.de

Референце:

Allemang, D.; Hendler, J. (2008). *Semantic Web for the Working Ontologist: Effective Modeling in RDFS and OWL*. Boston: Morgan Kaufmann Publishers Inc.

Antoniou, G.; van Harmelen, F. (2009). Web Ontology Language: OWL. In: *Handbook on Ontologies*. 2nd ed. Edited by S. Staab, R. Studer. Berlin, etc.: Springer, 2009. (International Handbooks on Jnformation Systems), pp. 91–110.

Baader, F., Horrocks, I.; Sattler, U. (2009). Description Logics. In: *Handbook on Ontologies*. 2nd ed. Edited by S. Staab, R. Studer. Berlin, etc.: Springer, 2009. (International Handbooks on Information Systems), pp. 21–43.

BS (2005). Part 2: Thesauri. In: *BS 8723: Structured Vocabularies for Information Retrieval –Guide*. London: British Standards Institution (BSI), Committee IDT/2/2.

Chowdhury, G. G.; Chowdhury, S. (2007). *Organizing Information: From the Shelf to the Web*. London, UK: Facet Publishing.

Dextre Clarke, S. G. (2008). ISO 2788 + ISO 5964 + Much Energy = ISO 25964. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, 35 (1), pp. 31–33.

Farrugia, J. (2003). Model-theoretic semantics for the Web. In: *Proceedings of the 12th International Conference on World Wide Web, Budapest, 20–24 May 2003*. New York, NY: ACM, pp. 29-38. Available at: http://www2003.org/cdrom/papers/refereed/ p277/ p277-farrugia.html.

Gruber, T. R. (1993). A Translation Approach to Portable Ontology Specifications. *Knowledge Acquisition*, 5 (2), pp. 199–220.

Gruber, T. R. (2009). Ontology. In: *Encyclopedia of Database Systems*. Edited by L. Liu, T. Özsu. New York: Springer, pp. 1963–1965. Available at: http://tomgruber.org/writing/ontology-definition - 2007.htm.

Guarino, N. (1997). Understanding, Building and Using Ontologies: A Commentary to "Using Explicit Ontologies in KBS Development", by van Heijst, Schreiber, and Wielinga. *International Journal of Human Computer Studies*, 46, pp. 293–310.

Guarino, N. (1998). Formal ontology and Information Systems. In: *Formal Ontology in Information Systems: Proceedings of FOIS'98, Trento, Italy, 6–8 June 1998*. Edited by N. Guarino. Amsterdam, IOS Press, pp. 3–15.

Guarino, N.; Oberle, D.; Staab, S. (2009). What is an Ontology? In: *Handbook on Ontologies*. 2nd ed. Edited by S. Staab, R. Studer. Berlin, etc.: Springer, 2009. (International Handbooks on Information Systems), pp. 1–17.

Guarino, N.; Welty, C.A. (2009). An overview of OntoClean. In: *Handbook on Ontologies*. 2nd ed. Edited by S. Staab, R. Studer. Berlin, etc.: Springer, 2009. (International Handbooks on Information Systems), pp. 201–220.

Hitzler, P.; van Harmelen, F. (2010). A Reasonable Semantic Web. *Semantic Web*, 1 (1), pp. 39–44.

Hodge, G. (2000). *Systems of Knowledge Organization for Digital Libraries: Beyond Traditional Authority Files*. Washington, DC: Digital Library Federation, Council on Library and Information Resources. Available at: http://www.clir.org/pubs/reports/ pub91/contents. html.

ISO 25964-1 (2010). *Information and Documentation: Thesauri and Interoperability with Other Vocabularies: Part 1: Thesauri for Information Retrieval*. Geneva: International Organization for Standardization.

Jansen, L. (2009). Chapter 7: Classifications. In: *Applied Ontology: An Introduction*. Edited by K. Munn, B. Smith. Frankfurt: Ontos Verlag, pp. 159–172.

Moody, D. L.; Shanks, G. G. (2003). Improving the Quality of Data Models: Empirical Validation of a Quality Management Framework. *Information Systems*, 28 (6), pp. 619–650.

Munn, K.; Smith, B. (eds.) (2009). *Applied Ontology: An Introduction*. Frankfurt: Ontos Verlag.

Panzer, M.; Zeng, M. L (2009). Modeling Classification Systems in SKOS: Some Challenges and Best-Practice Recommendations. In: *DC-2009 International Conference on Dublin Core and Metadata Applications: Semantic Interoperability of Linked Data, Seoul, Korea, 12–16 October 2009*. Seoul: Korean Library Association, pp. 3–14.

Peckham, J.; Maryanski, F. (1988). Semantic Data Models. *ACM Computing Surveys (CSUR)*, 20(3), pp. 153–189.

Smith, B.; Ceusters, W. (2010). Ontological Realism: A Methodology for Coordinated Evolution of Scientific Ontologies. *Applied Ontology*, 5 (3–4), pp. 139–188.

Smith, B.; Welty, C. (2001). Ontology: Towards a New Synthesis. In: *Proceedings of the International Conference on Formal Ontology in Information Systems – FOIS '01 Ogunquit, Maine, USA, October 17–19, 2001*. New Your, NY: ACM, pp. 3–9.

Smith, B. et al. (2005). Relations in Biomedical Ontologies. *Genome Biology*, 6 (5), R46.

Sure, Y.; Staab, S.; Studer, R. (2009). Ontology Engineering Methodology. In: *Handbook on Ontologies*. 2nd ed. Edited by S. Staab, R. Studer. Berlin, etc.:

Springer, 2009. (International Handbooks on Information Systems), pp. 135–152.

W3C (2004). *RDF Concepts and Abstract Syntax*. World Wide Web Consortium (W3C). Available at: http://www.w3.org/TR/rdf-concepts/.

W3C (2004a). *RDF primer*. World Wide Web Consortium (W3C). Available at: http://www. w3.org/TR/rdf-primer/.

W3C (2009). *SKOS Simple Knowledge Organization System: reference*. World Wide Web Consortium (W3C). Available at: http://www.w3.org/TR/skos-reference/.

W3C (2009a). *OWL 2 Web Ontology Language: direct semantics*. World Wide Web Consortium (W3C). Available at:
http://www.w3.org/TR/owl2-direct-semantics/.

W3C (2009b). *OWL 2 Web Ontology Language. Document Overview*. World Wide Web Consortium (W3C). Available at: http://www.w3.org/TR/owl2-overview/.

W3C (2009c). *OWL 2 Web Ontology Language. Mapping to RDF Graphs*. World Wide Web Consortium (W3C). Available at: http://www.w3.org/TR/owl2-mapping-to-rdf/.

W3C (2009d). *OWL 2 Web Ontology Language: profiles*. World Wide Web Consortium (W3C). Available at: http://www.w3.org/TR/owl2-profiles/.

W3C (2009e). *OWL 2 Web Ontology Language: RDF-based semantics*. World Wide Web Consortium (W3C). Available at: http://www.w3.org/TR/owl2-rdf-based-semantics/.

W3C (2009f). *OWL 2 Web Ontology Language: structural specification and functional-style syntax*. World Wide Web Consortium (W3C). Available at: http://www. w3.org/TR/ owl2-syntax/.

Daniel Kless
University of Melbourne, Australia

Jutta Lindenthal
Information Consultant, Lubeck, Germany

Simon Milton
University of Melbourne, Australia

Edmund Kazmierczak
University of Melbourne, Australia

Interoperability of Knowledge Organization Systems With and Through Ontologies

Abstract
Ontologies are increasingly seen as a new type of knowledge organization system (KOS) besides traditional ones such as classification schemes or thesauri. Consequently, there are efforts to compare them with and map them to other KOS. This paper argues that only ontologies for reality representation are useful subjects of such comparisons and mappings. These ontologies are difficult to distinguish from other "data modelling" types of ontology, since both can be represented through the popular Web Ontology Language (OWL). Data modelling ontologies such as Simple Knowledge Organization Systems (SKOS) are useful instruments for establishing interoperability between KOS in the sense of publishing and accessing data and data models in a uniform way as well as for relating them to each other. Discriminating these two understandings of ontologies particularly supports comparisons and mappings between traditional KOS and ontologies. In practice, such efforts are still impeded by the absence of standards or guidelines for vocabulary control in ontologies. Moreover, this paper emphasizes that methods for constructing and evaluating reality representation ontologies can be useful in re-engineering traditional KOS. This makes them become more interoperable in the sense of combinable, but also more useful in the sense of improving search expansion results and reusable for different purposes.

Keywords: Web Ontology Language (OWL), Simple Knowledge Organization System (SKOS), ontologies, knowledge organization system (KOS), interoperability

Уредничке напомене:
*Текст је преузет из књиге:
Classification and ontology: formal approaches and access to knowledge: proceedings of the International UDC Seminar, 19–20 September 2011, The Hague, The Netherlands. Edited by Aida Slavic & Edgardo Civallero. Würzburg: Ergon Verlag, 2011. 328 pages. ISBN: 978-3-89913-865-8.
** Превод на српски овог рада објављен је у *Гласнику НБС* уз љубазну дозволу аутора, уредника и издавача.

Editor's notes:
*Text from the book:
Classification and ontology: formal approaches and access to knowledge: proceedings of the International UDC Seminar, 19–20 September 2011, The Hague, The Netherlands. Edited by Aida Slavic & Edgardo Civallero. Würzburg: Ergon Verlag, 2011. 328 pages. ISBN: 978-3-89913-865-8.

**The Serbian translation of this paper is published in the Herald of the National library of Serbia with the kind permission of authors, editors and publisher.

ОРГАНИЗАЦИЈА ИНФОРМАЦИЈА У САВРЕМЕНИМ СИНДЕТИЧКИМ КАТАЛОЗИМА И МЕСТО ПРЕДМЕТНЕ КАТАЛОГИЗАЦИЈЕ У ЊИМА

Ана Савић
Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 025.32
001.102 ; 004.65

Сажетак

Представљање садржаја документа помоћу неког од класификационих језика једна је од базичих активности у успостављању комуникације између твораца и прималаца информације. Иако је ова активност развијана вековима, већи значај јој се поклања тек после Другог светског рата. Седамдесете и осамдесете године 20. века представљају прекретницу у организовању информација и обликовању процеса њиховог претраживања захваљујући све већој примени аутоматизованих система за похрањивање и претраживање библиографских метаподатака. Схватање библиографског записа, у савременим синдетичким каталозима, као скупа података међу којима морају да постоје чврсте и сложене везе, основа је на којој могу да се организују каталози који су у садејству са захтевима времена које се све више мери брзином протока информација. Језиком каталога, брзина протока информација од каталога ка кориснику би се могла мерити бројем обезбеђених приступних тачака комбинованим са разуђеношћу веза успостављених међу њима. Стога, синдетички[1] и кориснички оријентисани каталози морају да буду засновани на теорији концепта приступних тачака. Предметне одреднице као приступне тачке у том концепту потврђују свој значај и указују на предметну и дескриптивну каталогизацију као два корака у процесу организовања информација.

Кључне речи: организација информација, каталогизација, класификација, приступне тачке, библиографске базе података, претраживање информација

1 Синдетичка структура каталога подразумева успостављене везе између система ‘види’ и ‘види и’ упутница и одредница, односно упућује на каталоге који поседују развијене везивне механизме.

Увод

Развој методе описивања садржаја докумената с циљем њиховог лакшег претраживања, од сортирања докумената према њиховој садржини у Месопотамији и Александрији, преко зачетака алфабетских индекса у средњем веку, затим каталога Колеџа Сион (Sion Colledge), формираног у 17. веку са анонимним делима пописаним по предмету дела, до првог помињања предметног каталога какав данас познајемо, каталога који је израдио Адријан Баје (Adrien Baillet) за потребе приватне библиотеке Франсоа-Кретјен де Ламоањона (François-Chrétien de Lamoignon) у 17. веку, снажна је потврда непобитног значаја претраживања, проналажења и утврђивања релевантности докумената на основу његовог интелектуалног или уметничког садржаја. Бајеов каталог је имао алфабетски сређен предметни идекс и протумачен систем који је Баје применио у формирању каталога: унакрсне упутнице, уску предметну одредницу (specific entry), пододреднице и правила за избор речи и фраза које чине предметну одредницу. Тако устројен, он се сматра најстаријим предметним каталогом. Бајеови следбеници су Мартин Шретингер (Martin Schrettinger[2]), Чарлс Ами Катер (Charles Ammi Cutter[3]), Џејмс Браун (James Brown[4]) и други који су дали значајан допринос теорији на којој почива избор предметних ознака и њихово устројство. Ипак, постављањем основних принципа каталога и његових циљева и увођењем формалних принципа упућивања,[5] данас познатих као упутно-информативни систем каталога, Чарлс Катер се издвојио као утемељивач синдетичке структуре каталога.

Представљање садржаја документа помоћу неког од класификационих језика једна је од базичих активности у успостављању комуникације између твораца информације и реципијената. Иако је ова активност развијана вековима, већи значај јој се поклања тек после Другог светског рата. Седемдесете и осамдесете године 20. века представљају прекретницу у организовању информација и обликовању процеса њиховог претраживања захваљујући све већој примени аутоматизованих система за похрањивање и претраживање библиографских метаподатака, међу којима су и садржинске ознаке додељене документу.

Трансформација

Констатација да су савремене библиотеке места на којима се приступа информацијама на различите начине, у различитим облицима и из различитих извора, брзо и једноставно, данас је опште место. Најшире посматрано, оне су, саме по себи, врста система за претраживање, а њихов основни артефакт, инструмент за претраживање, јесте каталог. Одавно је констатована преобликована функција савременог каталога, као основног информационог

2 Мартин Шретингер (Martin Schrettinger), 1772–1851, библиотекар Дворске библиотеке у Минхену. Творац савремене библиотечке науке, први који је употребио термин библиотекарство у смислу научне дисциплине.

3 Чарлс Ами Катер (Charles Ammi Cutter), 1837–1903, амерички библиотекар, је у четвртом издању својих Правила за речнички каталог, објављених 1904. године, изнео основне каталошке принципе. Према тим принципима библиотечки каталози треба да: 1) омогуће кориснику да пронађе књигу за коју је познат аутор, наслов или предмет; 2) покажу шта библиотека поседује од датог аутора, о одређеном предмету, из одређене врсте литературе; 3) помогне при избору књиге у погледу издања и књижевног или тематског карактера.

4 Џејмс Браун (James Brown), 1862–1914, започео библиотечку каријеру у Глазгову, затим у Лондону. Своје класификационе системе, првенствене намењене јавним библиотекама, развио је у складу са својом основном идејом о смешају грађе са отвореним приступом.

5 Muhammad Riaz, *Advanced Indexing and Abstracting Practice* http://books.google.rs/books?id=nIUkl7bLzYUC&pg=PP3&dq=adrien+baillet+subject+cataloguing&hl=sr&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q=adrien%20baillet%20subject%20cataloguing&f=false

средства библиотеке, из средства за претраживање у сервис. Јасно је да је ова промена подразумевала и нови квалитет каталога. Успостављање организованог система коришћења информација је за библиотекаре основни задати циљ. Степен развоја каталогизације и класификације и доследност у примени основних принципа ових процеса директно утичу на квалитет услуга и посећеност библиотеке. Добро организована библиотека подразумева, у својој основи: а) функционалан и уређен информациони инструмент намењен корисницима који пред њега постављају различите захтеве и б) задовољне кориснике. Квалитет библиотечких каталога мери се квалитетом информација садржаних у њима, а квалитет информација укључених у каталог, са друге стране, директно утиче на степен задовољења информационих потреба корисника.

У условима динамичног окружења које ствара информације са различитим карактеристикама и наменом, два су, подједнако значајна, могућа приступа информацијама које библиотечки каталози морају да обезбеде. Физички приступ односи се на лоцирање извора и информација и то је давнашња функција и традиционалних каталога. Интелектуални приступ односи се на интерпретацију информација садржаних у извору. Модификовање библиографских стратегија нужно је у остваривању намере да се одговори захтевима савременог корисника. Рој Тенант (Roy Tennant) сматра „да ће најефикасније библиографске стратегије бити оне које су кориснику невидљиве – које су толико интуитивне да се стапају с позадином – и помоћу којих ствари просто раде саме од себе. Постизање тог циља захтева да сложеност такве стратегије буде скривена од корисника. То значи – да би наш систем био једноставан споља, мора бити сложен изнутра. Међутим, информациони инструменти већине библиотека су управо супротни томе".[6]

Углавном се сматра да је глобална мрежа место на коме управо „ствари раде саме од себе" и данашњем кориснику, коме на скали вредновања процеса проналажења релевантних информација брзина заузима високо место, тај привид је посебно атрактиван. Заблуда да је глобална мрежа као извор информација главна претња библиотечким каталозима дуго је била тема расправе међу ауторитетима позваним да пронађу начине за превазилажење проблема опстанка каталога и самих библиотека. Међутим, проблем лежи у недовољном познавању потреба корисника и несистемском приступу примени савремене каталошке теорије на каталог као систем. Кориснички оријентисан каталог је једини који има перспективу и шаље поруку да је библиотечка заједница преузела активну улогу у односу на своје окружење. Темпо развоја каталошке теорије мора да прати брзину промена у друштву и да благовремено утиче на модификовање каталога као система. Имајући у виду усложњавање процеса каталогизације у најширем смислу, неопходна је одлучност у примени свих нових међународних модела и концепата препоручених као надоградња постојећих теоријских поставки, у сврху осавремењавања каталога.

Синдетички каталози, како су их у 19. веку поставили Паници[7], Катер и Дјуи[8], као основа савременог организовања знања, данас могу да опстану

6 Roj Tenant, „Opis i pristup u 21. veku", *Glasnik Narodne biblioteke Srbije* br. 1 (2009), 124.

7 Антони Паници (Anthony Panizzi), 1797–1879, кустос Одељења штампаних књига Библиотеке Британског музеја, касније њен управник, објавио је 1841. године у предговору у првом тому штампаног каталога 91 правило за каталогизацију, што је први каталошки правилник за енглеско говорно подручје на чијим темељима су били постављени и каснији каталошки правилници у 19. и 20. веку.

8 Мелвил Дјуи (Melvil Dewey), 1851–1931, амерички библиотекар, 1876. године је поставио систем библиотечке класификације познат као Дјуијева децимална класификација или Дјуијев децимални систем, алфанумерички хијерархијски систем, који целокупно људско знање систематизује у десет класа које се даље деле на подкласе.

искључиво поштовањем савремених теоријских поставки организације информација које нуде у првом реду Смираља (Smiraglia), Свенонијус (Svenonius), Тилит (Tillet) и Горман (Gorman). Паници, Катер и Дјуи су развили изузетне алате, односно каталоге засноване на унапред постављеним принципима. Управо ти принципи истражени, обликовани и усаглашени чинили су теорију која је објашњавала новонастали систем. Необично је да су системи који су од свог настанка имали потпору у теорији, у неким срединама наставили су да се развијају много интензивније од теорије која треба да их објашњава. Организовање информација унутар каталога њиховим довођењем у сложене односе, одређује данашњи каталог који савременом кориснику пружа релевантан резултат на постављени упит. Схватање библиографског записа, у данашњим електронским каталозима, као скупа података међу којима морају да постоје чврсте и сложене везе, основа је на којој могу да се организују каталози који су у садејству са захтевима времена које се све више мери брзином протока информација. Језиком каталога, брзина протока информација од каталога ка кориснику би се могла мерити бројем обезбеђених приступних тачака комбинованим са разуђеношћу веза успостављених међу њима. Савремени, синдетички и кориснички оријентисани каталози су каталози засновани на теорији једног концепта: концепта приступних тачака.[9]

Обједињавање поступака

Библиографски запис је производ активности организовања знања. Извођење тих активности подразумева учешће у комуникационом процесу, како каталози не би били савршено организовани системи за себе, са крајње пасивном улогом у контексту размене информација. У складу са тим, треба имати у виду и то да је библиографски запис одређени текстуални корпус, као и то да је он скуп метаподатака. Током комуникационог процеса неопходно је послати јасну и недвосмислену поруку. Такву поруку, у каталошком смислу, може да пренесе само целовит библиографски запис. Стога се он мора посматрати као јединствен сложени ентитет у коме су садржани међусобно повезани и усклађени елементи информације. Данас FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records),[10] FRAD (Functional Requirements for Authority Data),[11] FRSAD (Functional Requirements for Subject Authority Data),[12] као проширење FRBR-а, и ISBD (International Standard Bibliographic Description),[13] на којима, поред осталих докумената, почива Изјава о међународним каталошким начелима,[14] дају јасан теоријски оквир за развијање онлајн јавних каталога који су по мери корисника. Јединство приступних тачака, као основног принципа библиографског записа у данас познатом облику, утемељио је Катер развијајући Паницијев приступ који је инсистирао на представљачком аспекту каталога. Разуме се, ови принципи су се односили на лисни каталог, али представљају основу сидентичких каталога, што да-

9 Richard E. Rubin, *Foundations of Library and Information Science* (New York: Neal-Schuman Publishers, 2003), 127.

10 FRBR – Функционални захтеви за библиографске записе.

11 FRAD – Функционални захтеви за нормативне податке.

12 FRSAD – Функционални захтеви за нормативне предметне ознаке.

13 ISBD – Међународни стандардни библиографски опис.

14 Српски превод коначне верзије Изјаве о међународним каталошким начелима (Statement of International Cataloguing Principles) доступан је у овом броју Гласника НБС, у оквиру темата 'Будућност каталога'. Документ су израдили стручњаци Секције IFLA за каталогизацију. Објављен је у фебруару 2009. године и доступан је на сајту IFLA на више језика, а постоји и у штампаној форми. Документ је израђен на низу састанака стручњака IFLA за израду Међународног каталошког правилника.

нашње библиографске базе података у својој основи и јесу. Овакав развој наводи на закључак да се каталогизација, првобитно истакнута као примарна активност у стварању сурогата библиографске јединице, проширује класификацијом и до данас постаје једна од активности у обликовању библиографског записа који описује библиографски извор са више аспеката.

Вишеаспектност описа библиографског ентитета има за циљ да обезбеди корисницима одговор на следеће захтеве:

1. налажење;
2. идентификовање;
3. одабирање;
4. прибављање.

Да би ови захтеви били задовољени, неопходно је извршити њихову анализу, а први корак у томе је „одређивање кључних ентитета".[15] Изјава о међународним каталошким начелима у циљеве и функције каталога убраја:

- налажење;
- лоцирање;
- идентификовање;
- одабирање;
- прибављање и
- кретање кроз каталог.[16]

Од појаве првих каталога до данас, подаци који чине каталошку информацију, односно вишеаспектни опис документа, нису се битно мењали, али су се начини њиховог организовања и могућности њиховог претраживања у великој мери променили. До осамдесетих година 20. века код нас, а у свету до касних седамдесетих, били су заступљени лисни каталози и библиотеке су углавном поседовале више каталога са различитим врстама одредница. Да би се одговорило једном једноставном захтеву за информацијом, било је потребно прелистати на десетине каталошких листића. Готово увек је било неопходно комбиновати више података из различитих каталога да би се дошло до релевантне информације. Информација је настајала комбинацијом података унетих у каталоге извођењем процеса каталогизације и класификације. Ови кораци су и данас исти, али њихов резултат се може означити као 'полуинформација'. Да би дошао до жељене информације, корисник мора поновним комбиновањем података унетих у каталоге да ствара потпуну информацију. Целовит и сврсисходан одговор данас могу да дају само каталози са успостављеном теоријски утемељеном сложеном мрежом односа који могу да одговоре већ споменутим захтевима за идентификацијом, одабиром, прибављањем и кретањем кроз базу података, што И. Свенонијус дефинише као циљеве целовитог библиографског система формулишући их као налажење, груписање, одабирање, прибављање и навигацију.[17] До овакве квалитативне промене дошло је захваљујући развоју теоријских знања из каталогизације и класификације и технолошком напретку, а нарочито померању тежишта у схватању организовања каталога – са специјализације ка интеграцији, о чему говори С. Јанчић указујући на редефинисани концепт библиографског метајезика.[18] Тај тренд постаје све доминантнији крајем 20. века у интегрисаним библиографским базама података.

15 Funkcionalni zahtevi za bibliografske zapise (Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2005), 17.

16 Izjava o međunarodnim katalоškim načelima http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-sr.pdf.

17 Ilejn Svenonijus, *Intelektualna osnova organizovanja informacija* (Beograd: Narodna biblioteka Srbije ; Clio, 2007), 41.

18 Светлана Јанчић, „Концепт библиографског метајезика", *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1 (2009), 119.

Говорећи о односима у оквиру организације знања, Ребека Грин (Rebecca Green) набраја главне типове ентитета: тела (аутори, преводиоци, уредници, издавачи), библиографске јединице, како интелектуалне (текст), тако и физичке (књиге, периодика, веб странице), предмете, концепте, речи, знање (како јавно, оно које се преноси посредством докумената, тако и лично, оно које је у главама појединаца) и кориснике са њиховим информационим потребама.[19]

Сходно томе, односе у оквиру организације знања могуће је поделити у четири врсте:

- Односи између јединица забележеног знања који се заснивају на библиографском опису тих јединица;
- Интратекстуалне и интертекстуалне односе, укључујући односе засноване на структури текста, цитираности и везама ка хипертексту;
- Односе међу предметима (темама) у тезаурусима и другим класификационим структурама;
- Односе релевантности.[20]

Овако дефинисани односи стављају у исту раван све приступне тачке за проналажење библиографских података, што потврђује и одређење неопходних приступних тачака у Изјави о међународним каталошким начелима:

- ✓ нормирана приступна тачка за аутора или аутора који је именован као први када је наведено више имена;
- ✓ нормирана приступна тачка за дело/израз (која може да садржи и нормирану приступну тачку за аутора);
- ✓ стварни наслов или његову замену за појавни облик;
- ✓ годину или године издавања или објављивања појавног облика;
- ✓ предметне одреднице и/или класификационе бројеве за дело;
- ✓ стандардни бројеви, идентификатори, 'кључни наслови' за описани ентитет.

Континуирани пораст броја информација и њихово бележење у најразличитијим облицима, заједно са све наглашенијом потребом да се омогући управљање разноврсним изворима информација помоћу аутоматизованих система, објашњава усредсређеност теоретичара библиотекарства на разматрање природе односа који се успостављају током процеса организовања знања и њихове фундаменталне улоге у стварању савременог каталога, као система организованог знања. Барбара Б. Тилет, бавећи се односима које је неопходно успоставити у извођењу процеса организације знања, дефинише следеће односе:

- везе еквиваленције;
- дескриптивне везе;
- описне везе;
- везе између целине и дела;
- пропратне везе;
- секвенцијалне везе;
- везе заједничких карактеристика.

Овако дефинисане везе у себи садрже и представљају проширење већ познатих веза, еквивалентних, хијерархијских и асоцијативних веза, неопходних у организовању традиционалних предметних каталога.

Термин 'каталогизација' се обично односи на каталогизацију у ужем смислу, што се данас не може сматрати прецизним означавањем појма. Електронски или онлајн каталози су, што није баш

19 Rebecca Green, "Relationships in the Organization of Knowledge", u *Relationships in the Organization of Knowledge*, ur. Carol A. Bean i Rebecca Green (Dordrecht; Boston; London: Kluwer Academic, 2001), 7.

20 Исто.

у складу са већинским мишљењем, више означили прекретницу у теоријском него у техничком смислу. Несугласице између теорије и праксе поводом уноса метаподатака у електронске базе података, ни данас нису замрле. Два су основна става: један је да су библиотекари ангажовани на формирању електронских каталога каталогизатори, а други је да је и даље присутна и неопходна подела на каталогизаторе и класификаторе. Јењава присуство некада широко прихваћеног мишљења да је неопходна подела на субспецијалисте који обезбеђују приступ описним елементима документа и оне који документима додељују предметне одреднице.

Оваква оштра подела је била оправдана у време лисних каталога када су дескриптивни елементи омогућавали претраживање познатих докумената, а предметне одреднице претраживање и познатих, и непознатих докумената са одређеном садржином. У електронским каталозима, у којима је и свака реч садржана у наслову документа претражива и тиме елементе наслова чини и дескриптивним елементима и могућим предметним ознакама као приступним тачкама, таква подела је више него превазиђена. Савремени захтев је да се успостави веза између садржаја документа, предмета који се у њему разматра, описних елемената документа и посредством њих доведе у адекватну везу идеја творца документа са корисничким упитом. Генерално, приступне тачке треба посматрати као систем у коме сваки елемент има одређени утицај током извођења процеса претраживања. Ако приступне тачке посматрамо из ове перспективе, сасвим је јасна улога и значај предметне каталогизације у интегрисаним библиографским системима и њен однос према дескриптивној каталогизацији.

Говорећи о односу дескриптивне и предметне каталогизације заправо се враћамо, бар у терминолошком смислу, сто педесет година уназад, колико оне постоје у англоамеричкој каталошкој пракси. У одређењу места предметне каталогизације у савременим синдетичким каталозима прикладније је користити нову терминологију, односно приступ који нуди И. Свенонијус. Њена разматрања интелектуалне основе организовања информација подразумевају разликовање језика документа, који обезбеђује приступ физичком облику информација, и језика дела, који обезбеђује приступ информацији у документима.[21] Иако и на овој равни постоје неслагања око тога шта је почетна тачка библиографског описа, аргумент да подаци садржани у библиографском запису треба да служе већини, а не само једном кориснику, понекад иде у прилог идеји да је идеалан запис онај у коме су све приступне тачке равноправне.

Апсолутно уважавајући ову идеју, ипак остаје отворено питање чему доделити предметну ознаку без претходно формиране структуре записа коју чине описни елементи, или може ли се прво доделити својство, па тек онда име, али то је питање које залази у однос информација –носилац информације.

Закључак:

Увођењем термина дескриптивна каталогизација (descriptive cataloging) и предметна каталогизација (subject cataloging) наглашава се став да „традиционална алфабетска каталогизација постаје само један у низу приступа описа извора информација, и да се појављује читав низ метаподатака који постају неопходни за употребу и управљање ди-

21 Ilejn Svenonijus, *Intelektualna osnova organizovanja informacija* (Beograd: Narodna biblioteka Srbije ; Clio, 2007), 151.

гиталним информацијама".[22] Савременим начинима претраживања библиографских база обликованих по моделу ентитет–однос полако престаје да постоји јасна разлика између формалне и садржинске обраде. Увођењем електронских каталога у библиотеке губи се некадашња традиционална подела каталога на алфабетске, предметне и стручне, иако су многе библиотеке наставиле да негују ту традицију, задржавајући је чак и у организационом смислу. Електронски каталог, као скуп свих података садржаних у тим каталозима, намеће обједињавање тих процеса и свођење истих на више корака јединственог процеса. Усвајањем нове терминологије која каталогизацију и класификацију дефинише као јединствени процес описа ентитета коме се приступа преко различитих приступних тачака, усваја се и перцепција савремених електронских каталога као мреже повезаних информација, те је стога неопходно концепцију каталога развити у правцу генерисања информација којима се приступа преко што већег броја приступних тачака и усвојити облик библиографских јединица електронског каталога као скупа приступних тачака. Задатак је да се створе метаподаци који су сигуран пут до жељене информације.

Литература:

1. Cutter, Charles Ammi. *Rules for a Dictionary Catalog*. http://digital.library.unt.edu/ark:/67531/metadc1048/m1/29/ (преузето 18. 2. 2013.)
2. Green, Rebecca. „Relationships in the Organization of Knowledge". *Relationships in the Organization of Knowledge*, ur. Carol A. Bean i Rebecca Green. Dordrecht; Boston; London: Kluwer Academic, 2001.
3. Hørland, Birger i Lykke Kyllesbech Nielse. *Subject Access Points in Electronic Retrieval*. http://www.iva.dk/bh/Lifeboat_KO/CONCEPTS/Subject%20access%20points.pdf (преузето 22. 2. 2013.)
4. Јанчић, Светлана. „Концепт библиографског метајезика", *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1 (2009), 117–122.
5. Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Funkcionalni zahtevi za bibliografske zapise*. Preveo Bogoljub Mazić. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2005.

   Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija. *Izjava o međunarodnim kataloškim načelima*. Prevela sa engleskog Ana Savić. http://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2009-sr.pdf (преузето 25. 4. 2013.)

   Милојевић, Сташа. „Каталогизација и класификација у Сједињеним Америчким Државама". *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1 (2003), 203–213.

   Panizzi, Anthony. *Catalogue of Printed Books in the British Museum, Volume 1*. London: Printed by Order of the Trustees, 1841.

   http://books.google.rs/books?id=cE0MAQAAMAAJ&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (преузето 23. 4. 2013.)
6. Riaz, Muhammad. *Advanced Indexing and Abstracting Practice*. http://books.google.rs/books?id=nIUkl7bLzYUC&pg=PP3&dq=adrien+baillet+subject+cataloguing&hl=sr&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q=adrien%20baillet%20subject%20cataloguing&f=false (преузето 25. 4. 2013.)

22 Сташа Милојевић, „Каталогизација и класификација у Сједињеним Америчким Државама", *Гласник Народне библиотеке Србије* бр. 1 (2003), 211.

7. Rubin, Richard E. *Foundations of Library and Information Science*. New York: Neal-Schuman Publishers, 2003.
8. Svenonijus, Ilejn. *Intelektualna osnova organizovanja informacija*. Prevela s engleskog Ljiljana Kovačević. Beograd: Narodna biblioteka Srbije; Clio, 2007.
9. Tillett, Barbara B. "Relationships in the Organization of Knowledge". *Relationships in the Organization of Knowledge*, ur. Carol A. Bean i Rebecca Green. Dordrecht; Boston; London: Kluwer Academic, 2001.

Ana Savić
National Library of Serbia
ana.savic@nb.rs

Organization of Information in Modern Syndetic Catalogs and the Place of Subject Cataloging in Them

Abstract
Presentation of the document content using one of the classification languages is one of the basic activities in establishing communication between creators and recipients of information. Although this activity has been developed for centuries, more importance is given to it only after the Second World War. Seventies and eighties of the 20th century are a milestone in the organization of information and shaping the process of their search due to the increasing application of automated systems for the storage and retrieval of bibliographic metadata, including content tags assigned to the document. The understanding of the bibliographic record in modern syndetic catalogs as a data set with firm and complex relationships is the basis for organizing the catalogs coupled with the demands of time, which is increasingly measured by the speed of information flow. In the catalog language, the speed of information flow from the catalog to the user could be measured by the number of provided access points combined with indented connections established between them. Therefore, syndetic and user-oriented catalogs must be based on the theory of the concept of access points. This concept confirms the importance of subject headings as the access points, and points to the subject and descriptive cataloging as the two steps in the process of organizing information.

Keywords: organization of information, cataloging, classification, access points, bibliographic databases, information retrieval

ПРЕДМЕТНЕ ОДРЕДНИЦЕ И КЉУЧНЕ РЕЧИ

Бојана Б. Веселиновић
Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 025.31
025.4

Сажетак

У неким нашим библиографским центрима постоји пракса да једна особа обавља све сегменте каталогизације. Са формирањем електронске базе података, постоји уверење да је примена предметног каталога, у данашњем добу великог напретка информационих система, непотребна и да је сваки податак претражив и на основу кључних речи. У раду ће бити наведени неки од разлога који су довели до настанка предметног каталога, односно предметних одредница. Кроз приказивање предности и недостатака предметних одредница у односу на кључне речи, понудићемо аргументе за даље постојање предметног каталога, његову даљу примену, али и неопходну модернизацију. Један могући поступак модернизације би се огледао у већем ослањању на кључне речи, чиме би предметизација садржаја била много бржа. У електронском каталогу кључне речи би могле да буду помоћно средство којим се долази до тражених информација.

Кључне речи: предметни каталог, електронски каталог, кључне речи, претраживање садржаја

Класификација у библиотекама датира од најстаријих времена. Намена класификације није била стварање каталога у облику у коме га данас познајемо. Првобитно је каталог формиран ради лакшег сређивања материјала у библиотекама. Од првог покушаја предметне класификације, још у Асурбанипаловој библиотеци, па до савременог електронског каталога, питање на које још увек немамо одговор је веома слично. Који је то најкраћи пут који ће кориснику пружити потпуну и свеобухватну информацију о траженом термину?

Основни циљ библиотечке класификације „је да пружи брзу и непосредну информацију о одређеном предмету-теми"[1]. То је сврха различитих циљева и начела, којима су се руководили библиотекари ради пружања потпуније информације. Радна група под покровитељством Међународне организације библиотечких удружења и институција (IFLA) одредила је следеће циљеве. То су[2]:

– наћи – односно лоцирати појединачни термин или скуп термина у складу са захтевима корисника;
– идентификовати – препознати термин који је тражен;
– одабрати – публикацију која одговара захтевима корисника;
– прибавити – или обезбедити приступ нађеном документу.

Уз све ово, нешто касније постављен је и пети циљ, а то је:

– навигација – циљ који се може дефинисати као начин на који приступамо тражењу ради приступања траженом документу.

Некада корисник није оспособљен да на прави начин постави упит о одређеној теми, али је способан да препозна тражени документ. Циљ библиотекара је да препозна захтев и пружи информацију ослањајући се на библиографске записе. Тачност и прецизност библиографских записа од пресудног је значаја за прављење путоказа и трасирање пута ка одређеној информацији. Да би се на том путу избегла лутања и недоумице, неопходно је да информација која служи као критеријум за препознавање буде јасна, сажета и приказана кроз појам који се најчешће користи, тј. који је прихваћен у општој употреби.

Корисници често долазе са захтевом да се упознају са свим делима на одређену тему. Зато је веома битно да библиотекар што квалитетније и прецизније опише садржај документа кроз најчешће коришћене термине и изразе. Да бисмо омогућили претраживост таквих термина, неопходно је да у електронском каталогу број записа на одређену тему буде што ближи укупном броју релевантних записа. Исто тако, квалитетно урађен библиографски запис омогућава кориснику да без обзира на начин приступа информацији, систем одговори траженом појму. Библиографски захтев би, дакле, требало да обухвати све синониме, сродне термине и најчешће коришћене термине за дати захтев.

У оквиру библиографског записа садржај дела се може описати на један од ових начина:

– коришћењем нормираног/библиографског, односно предметног језика (предметна одредница)
– коришћењем природног језика (кључне речи).

„У библиотекарству је кључна реч (енгл. keyword, catchword) значајна и меморисана реч или израз у наслову, апстракту или самом тексту, која служи као ознака теме документа."[3] Према Луну: „Кључне речи се дефинишу као речи или изрази у тексту, који дефинишу садржај дела више од других речи или израза."[4] Описивање садржаја кроз преузимање израза из дела и коришћење природног језика још се означава и као коришћење *неконтролисаног речника*.

1 Дивна Гумац, Милица Црвчанин, „Правила за израду предметног каталога Народне библиотеке СР Србије", *Заједница библиотека*, год. 4, бр.3 (1973), 29–70.

2 Илејн, Свенонијус, *Интелектуална основа орїанизовања информација* (Београд: Clio; Београд : Народна библиотека Србије, 2007), 36.

3 Lexico Publishing, Dictionary.com, IAC Corporation, http://dictionary.reference.com/browse/keyword (преузето 15. 5. 2013).

4 Hans Peter Luhn, „Keyword-in-Context Index for Technical Literature (KWIC Index)", Alta plana, http://altaplana.com/LuhnKWICindexing.pdf (преузето 15. 5. 2013).

Примена неконтролисаног речника дала би изузетно велики број појмова при чему сви они не би неминовно били у вези. Примера за то је много:

лист – вегетативни орган биљака
лист – део потколенице
лист – врста рибе
лист – лист папира
Топола – место у Србији
топола – врста листопадног дрвета

Без додатног кратког објашњења, које се исписује у загради, податак о садржају не би био потпун. На упит би био добијен велики број информација, од којих су само неке релевантне за корисника.

Овај недостатак би донекле било могуће отклонити тиме што би се поред назива уносило и објашњење о датом појму. Овако приказани термини могли би се означити као *условно неконтролисани речник*.

Следећи недостатак у примени природног језика био би сувише велики број 'расутих' елемената у електронској бази. На пример:

обољења вена
болести вена
венске болести
венска обољења
запаљење плућа
упала плућа
pneumonia

Сви ови термини, који у суштини имају исто значење, не би нужно били препознати и приказани у систему претраживања базираном на кључним речима.

Коришћењем природног језика, приказани садржај је исувише терминолошки зависан од језика аутора. Сва дела у којима се користе стари и страни термини не би била обухваћена и приказана кроз претрагу.

Уколико бисмо желели да главни недостатак кључних речи прикажемо на практичном примеру (COBISS.SR, локална база Народне библиотеке Србије), онда бисмо претраживањем термина КОРОВИ преко кључне речи добили 359 записа (у узајамној бази COBIB.SR – хосту 802).

ТЕРМИН: КОРОВИ		
Локална база података Народне библиотека Србије	**предметне одреднице:** **143** записа	**кључне речи**: **359** записа
Узајамна библиографско -каталошка база података COBIB.SR	**предметне одреднице:** **391** запис	**кључне речи**: **802** записа

Као што се види из табеле, за исти термин претраживањем по предметној одредници добијамо 143 записа (у узајамној бази – 391). Преко кључне речи, претраживањем би били обухваћени не само корови у различитим гранама пољопривреде и шумарства него и корови у областима које за пољопривреду нису ни од каквог значаја (на пример, друштвени 'коров' у етици или књижевности), јер сви ови записи у свом библиографском опису документа садрже израз КОРОВ. Предметном одредницом су приказани **само** записи који говоре о коровима, било да тај назив садрже у наслову, било да га нема у наслову, али је **тема** документа.

Ипак, приказивање садржаја преко кључне речи има својих предности. Једна од предности је што се оваква дела брзо и једноставно предметизују (садржински класификују), а за сам поступак презентације садржаја није неопходна велика стручност ни обученост каталогизатора.

Други начин приказивања садржаја документа коришћењем библиографског језика може се дефинисати и као примена *контролисаног речника*.

Садржај је представљен додељеним изразима који представљају везу између начина постављања упита корисника и нормираног језика. Овако приказани изрази сложени су у предметни каталог (лисни каталог), односно у нормативне датотеке (у електронском каталогу). Изрази су „лексикографски сређени са успостављеним логичким везама међу њима, чиме је представљен предмет, тема или садржај публикација које улазе у фонд библиотеке."[5]

Примена каталога у великој мери је олакшала посао библиотекара, који су сада грађу могли да разврставају према садржају уклапајући га у већ постојећи систем и на тај начин олакшају корисницима сналажење у каталогу (бази). Потреба за формирањем предметног каталога очигледна је када је утврђено да код анонимних дела прва реч није била довољна да пружи кориснику информацију о садржају.

У библиографском запису појам је приказан преко најчешће коришћеног назива, али и преко синонима и сродних термина. Намера је да појам буде претражив различитим захтевима које је могуће замислити. Овај начин описивања садржаја се ослања на помоћ библиотекара у тражењу, али и на стручност каталогизатора. На пример:

ПРИМЕР 1	ПРИМЕР 2	ПРИМЕР 3
шећерна болест	хемијска једињења, органска	конзервисање
дијабетес мелитус	органска хемијска једињења	конзервирање
Diabetes mellitus	органска једињења	

Овако приказани појмови су претраживи по различитим основама у складу са потенцијалним захтевима корисника. Описивање садржаја на овај начин се у Народној библиотеци Србије користи од 1948. године. Тада је новоформирано Одељење предметног каталога добило прецизан задатак „...да на основу садржаја, односно предмета, обрађује књиге и њихове делове, чланке из листова или новина, помоћне збирке, речју цео фонд библиотеке, да читаоцу пружи сав расположив материјал по појединим проблему, без обзира на њихову врсту и језик."[6] Инструменти језичке контроле омогућавају да свака дефиниција или формулација исказана предемтном одредницом буде научно верификована и језички тачна и прецизна. Израда и примена тезауруса, као и стручност библиотекара, представљају врло важан сегмент ове контроле.

Свакако да примена библиографског језика и примена контролисаног речника има више недостатака.

То су, пре свега, недостатак кључа предметних одредница, недостатак тезауруса за већи број области, различита организација рада и субјективни приступ библиотекара. Да би се примена предметног каталога унапредила, пожељно је да се додељивањем предметних одредница бави библиотекар-специјалиста.

Такође, неопходна је и контрола у јединственом библиотечко-информационом систему. Нужно је да тај облик контроле у систему обављају редактори за поједине области и комисије за класификацију, са јасно одређеном хијерархијом и надлежностима.

Који је одговор на постављено питање са почетка овог рада?

Основни циљ објављивања сваког документа јесте „да пружи нову информацију, а да потом та информација буде правилно описана и презентована

5 Љиљана Брковић, *Предметна класификација – предметни каталоги* (Београд: s.n, 1997), 9.

6 Мираш, Кићовић, *Историја Народне библиотеке Србије* (Београд: Народна библиотека, 1960), 12.

у датом тренутку."[7] Из свега што је у овом кратком приказу наведено, јасно је да презентовање информација, било кроз примену кључних речи, било путем предметног каталога, има своје предности, али и недостатке.

Пре свега, битно је да библиотекар-специјалиста приликом додељивања предметних одредница опише документ са што мање личног става о њему. Опис садржаја публикација не подразумева критику библиотекара-класификатора у погледу ваљаности самог садржаја. Тако субјективан став класификатора може да одведе корисника на потпуно погрешну страну, пружајући му погрешну и непотребну информацију.

Са почетком предметизације чланака из научних часописа, термини који су уско стручни и прецизни сврставани су у шири контекст предметних одредница. Из овог разлога увек се мора размишљати о сталном иновирању каталога / базе података и увођењу нових одредница у хијерархијском низу, чиме би број резултата добијених на упит био мањи. На овај начин и корисник не би губио време у мору информација, које за њега немају никакав значај. На пример:

КОРОВИ→ корови у кукурузу → усколисни корови → сирак
→ корови у пшеници →попино прасе
→ корови у ратарским културама
→ корови у воћњацима

У предметном каталогу Народне библиотеке Србије је до данас доста урађено у том смислу. Од првобитних одредница:

ЛЕКОВИ ВОЋЕ ,
сада имамо:

- антиепилептици	- јагодасто воће
- седативи	- коштичаво воће
- антиреуматици...	- јабучасто воће ...

Ипак, и даље има области у којима је предметна одредница остала на веома општем нивоу, тј. изражена је веома општим појмом. У те области спада, на пример, хемија, где одреднице *неорганска хемија*, *органска хемија*, *комплексна хемијска једињења* обухватају веома широку област различитих група једињења. Некада је један појам и синоним за различите термине исте области. Тако, на пример, одредница *лекови*, обухвата термин за облик примене лека (*сирупи*, *таблете*, *супозиторије*...), али и за његов начин деловања (*седативи*, *антидепресиви*, *диуретици*...)

У оваквим случајевима можемо да се ослонимо на *кључне речи*. Уколико у претраживању, у електронском каталогу, укрстимо одређену предметну одредницу са кључном речи коју тражимо, можемо да добијемо литературу само за одређени појам који нас интересује. Тиме је претрага сужена на област која нас занима, а притом не захвата друге области које би можда биле обухваћене претраживањем, уколико бисмо појам претраживали само кроз кључне речи.

Дакле, примена кључних речи је погодан помоћни инструмент којим би се одређена информација пронашла и дала на увид кориснику. Систем предметног садржаја је прилагодљив и отворен за увођење нових речи и израза, па самим тим, овај 'каталог', никада нема свој дефинитиван облик.

Тако би могући одговор на питање из наслова текста о односу два наведена типа индексирања садржаја био да би у будућности ефикасни системи били они који користе све предности једног и

7 Hans Peter Luhn, „Keyword-in-Context Index for Technical Literature (KWIC Index)", Alta plana, http://altaplana.com/Luhn-KWICindexing.pdf (преузето 15. 5. 2013).

другог класификационог језика. Тако већ постоје комбиновани класификациони системи који користе *контролисане кључне речи* или претраживање *кључне речи у предметној одредници*.[8]

На овај начин би се повезале брзина и ефикасност са којом се додељују кључне речи са термином *упућивање преко предметница / приступних тачака* до садржаја, што чини битан појам у библиографском језику. Електронски каталози и базе података у којима данас ради велики број библиотекара-класификатора омогућавају дефинисање садржаја докумената – библиографских ентитета на овај начин.

Литература:

1. Брковић, Љиљана, *Предметна класификација – Предметни каталози*. Београд : s.n.,1997.
2. Глумац, Дивна и Милица Црвчанин, „Правила за израду предметног каталога Народне библиотеке СР Србије“, *Заједница библиотека*, 1973, Год. 4, бр.3: 29–70.
3. Кићовић, Мираш, *Историја Народне библиотеке у Београду*. Београд : Народна библиотека, 1960.
4. Luhn, Hans Peter. "Keyword-in-Context Index for Technical Literature (KWIC Index)", Alta plana, http://altaplana.com/Luhn-KWICindexing.pdf (преузето 15. 5. 2013).
5. Lexico Publishing, Dictionary.com, IAC Corporation, http://dictionary.reference.com/browse/keyword (преузето 15. 5. 2013).
6. Поповић, Емил В., *Стручни каталози*, Београд, Народна библиотека Србије, 1982.
7. Смиљанић, Илинка. „Предметне одреднице, дескриптори, кључне речи“ у *Предметна класификација од лисног до електронског каталога* : зборник радова, уредник Љиљана Ђурђић, стр. 31–36. Београд: Народна библиотека Србије, 1999.
8. Свенонијус, Илејн. *Интелектуална основа организовања информација*. Београд: Народна библиотека Србије ; Београд : Clio, 2007.
9. Тодоровић, Слободанка. *Стручни каталози*. Београд: Народна библиотека Србије, 1991.

8 Илејн, Свенонијус *Интелектуална основа организовања информација* (Београд : Clio ; Београд : Народна библиотека Србије, 2007), 249.

Bojana Veselinović
National Library of Serbia

Subject Headings and Keyword

Abstract
In our Bibliographic Center we can often see that one person covers all jobs of catalogization. Since the forming of the electronic database, some people think that using the catalog is unnecessary when one can find information by using the keyword. This text presents all reasons that justify the forming of the Subject Catalog and Subject Headings. The advantages of Subject Headings given in this text will provide justified reasons for a continued existence of the Subject Catalog and its further application. The electronic catalog keywords could be an auxiliary tool for reaching the searched for information.

Keywords: subject catalogue, electronic database, keyword, search content

2

ПОСЕБНЕ ЗБИРКЕ

Уредница тематa
Нада Мирков-Богдановић

Оливера Стефановић, Нада Мирков-Богдановић: О заштити старе и ретке библиотечке грађе

Весна Александровић: Невидљиви свет у бразди грамофонске плоче – потрага, раз/откривање, путоказ

Маша Милорадовић: Фотографије Милана Јовановића (1863–1944) у Фонду фотодокумената Народне библиотеке Србије

Ирена Колај, Драгана Митрашиновић: Народни одбор VII рејона града Београда (1945–1952)

Велибор Прелић: Легати и библиотеке целине у Народној библиотеци Србије

Душан Никодијевић: Упоредни преглед статуса рукописа у библиотечком законодавству Русије и Велике Британије и њихова презентација на званичним сајтовима националних библиотека

Јасмина Трифунац: Стари позоришни плакат у Народној библиотеци Србије

О ЗАШТИТИ СТАРЕ И РЕТКЕ БИБЛИОТЕЧКЕ ГРАЂЕ

УДК: 025.85+930.85(497.11)
025.171:027.54(497.11)
094(497.11)

Оливера Стефановић, Народна библиотека Србије, Београд
Нада Мирков-Богдановић, Народна библиотека Србије, Београд

Сажетак

У раду се указује на значај грађе у посебним збиркама у контексту проблематике заштите старе и ретке библиотечке грађе, с посебним освртом на улогу Народне библиотеке Србије као установе од националног значаја у овом домену. Даје се осврт на историју заштите културних добара и доношење и примену законске регулативе у периоду после Другог светског рата. Посебно се разматра нова концепција заштите и обавезе које произлазе из најновијег законодавства о заштити покретних културних добара.

Кључне речи: посебне збирке, културна добра, категоризација, заштита, Народна библиотека Србије, законска регулатива

Посебне збирке

Критеријуми селекције и набавке грађе приликом формирања посебних збирки у библиотекама великим делом се поклапају са критеријумима селекције грађе за проглашавање културних добара, па свако озбиљније бављење било којом од ове две важне области нужно укључује и онај други сегмент. Иако је појам „посебне збирке" (special collections) широк, и може се односити на било коју врсту библиотечке грађе која се по својој природи, садржини или значају разликује од збирки које чине општи фонд библиотеке (нпр. завичајне, архивске, дигиталне, затворене збирке и сл.[1]), у националним и великим универзитетским библиотекама термин се усталио за

1 Тако је, на пример, у Народној библиотеци Србије у деценијама после Другог светског рата посебно чувана збирка тзв. емигрантске штампе – штампе забрањене из политичких разлога, која је настајала у оквиру одвојеног тока националне културе, а морала је остати ван домета овдашње читалачке публике.

означавање управо оних збирки које ће представљати највреднију културну баштину једне нације, па се по том критеријуму и издвајају и подлежу посебним условима чувања, коришћења и физичке и законске заштите. У складу са таквом праксом, као институција културе највишег нивоа, Народна библиотека Србије већ готово седам деценија континуирано и по утврђеним критеријумима прикупља грађу значајну за националну културу, испуњавајући тако један од основних својих задатака – обавезу материјалног очувања и заштите свих писаних докумената који сведоче о култури српског говорног подручја.

Структура посебних збирки у Народној библиотеци Србије профилисана је 1947. године у оквиру Одељења посебних фондова, када је институционалне оквире добила тада већ прихваћена идеја да се, колико год је могућно, почне са попуњавањем празнине настале потпуним уништењем непроцењиво вредне средњовековне, али и новије рукописне и штампане грађе значајне за српску културу. Наиме, одмах после разорног бомбардовања 6. априла 1941, почели су да се јављају дародавци – аутори, књижевници и научници, чланови њихових породица, изучаваоци и колекционари, али и грађани најразличитијих професија и имовног стања, који су племенитим чином даривања вредних докумената стварали темеље данашњих посебних збирки. Њима данас припада статус највреднијих збирки ове врсте у Србији, а по обиму и вредности могу се мерити са онима које се налазе у најзначајнијим европским библиотекама, архивима и музејима. Оне се налазе у саставу Археографског и Одељења посебних фондова, а чине их: Збирка старе и ретке рукописне и штампане књиге (са граничном годином 1867), Збирка млађих књижевних рукописа и архивалија, Картографска, Збирка музикалија и фонодокумената, Збирка фотодокумената, Збирка гравира и ликовног материјала, Збирка плаката и ситног документационог материјала и Библиотеке целине и легати.

Као национална, општенаучна и централна матична библиотека, Народна библиотека Србије има и посебну улогу у систему заштите и коришћења старе и ретке библиотечке грађе у Републици Србији, укључујући и посебне збирке, чему ће бити посвећен наредни део овог рада.

Осврт на историју заштите старе и ретке библиотечке грађе

Ни у једној области српског културног наслеђа није долазило до тако великог померања и уништавања споменика као што је то био случај са писаном традицијом. Рукописне и штампане књиге и други писани трагови средњовековне културе већ су од тренутка свога настајања лако преношени из једног места у друго, а у време ратних и других неприлика током вишевековног ропства, па и у наше време, доживљавали су праве сеобе. Старе српске књиге, а највише оне које су чуване у манастирским ризницама, биле су предмет интересовања многих научника и колекционара који су их, нарочито у 19. веку, односили са собом без икаквих препрека. Због тога се велики број наших старих и вредних књига, споменика од изузетног значаја, удаљио од места свога настанка и чувања, доспевајући разним путевима у нове средине. Око половине српског књижног наслеђа, према евиденцији, налази се ван граница наше земље и данас се чува у музејским, библиотечким, архивским, манастирским или приватним збиркама.

Заштита покретних културних добара добила је и у националним и у међународним оквирима значај који заслужује тек у периоду после Другог светског рата. На међународном плану донесено је, превасходно у организацији и под покровитељством Унеска, низ конвенција, правилника и препорука, са циљем да се предузимају одговарајуће мере на заштити и очувању културних добара од свих могућих видова пропадања, оштећења или отуђења. У контексту међународних

конвенција, свака држава чланица организује и штити баштину коју сачињавају културна добра на њеној територији, али и шире, ако су производ културног стваралаштва одређеног народа. Заштита културних добара подразумева организован и стручан приступ овом раду, почев од истраживања, проучавања, вредновања, физичке заштите, па до упознавања јавности са значајем културне баштине и израдом регистра и прегледа заштићених добара.

У складу са овим препорукама, у Народној библиотеци Србије је крајем 50-их година прошлог века дефинисана идеја о изради Генералног каталога старе и ретке књиге као основни и дугорочни задатак. Рад на овом каталогу подразумевао је систематско евидентирање и прикупљање података о старој и реткој књизи у иностранству, библиографски опис евидентираних јединица и израду одговарајућих регистара, са циљем да се на једном месту обједине сви релевантни подаци о изузетним културним добрима која се налазе ван граница земље. Прва истраживања су започета 1961. године, покретањем два научноистраживачка пројекта: Генералног каталога јужнословенских ћирилских рукописа, према обавезама које су српски слависти преузели на Међународном слависти чком конгресу 1958, и Генералног каталога старе штампане књиге (до 17. века). На овим пројектима се још увек ради у Археографском одељењу у НБС, а резултати су сукцесивно објављивани протеклих деценија.

Законску и правну заштиту стара и ретка рукописна и штампана књига добила је 1977. године, доношењем Закона о заштити културних добара (*Службени ɪласник СР Србије*, бр. 28/77), где су на следећи начин дефинисане врсте културних добара која уживају претходну заштиту у области старе и ретке књиге: „Стару и ретку књигу сачињавају рукописи и штампана књига, периодика и други библиотечки материјал настао до краја 19. века, ретка књига, одређени примерци периодичних издања и другог ретког библиотечког материјала насталог у 20. веку, одређени библиотечки материјал који се на основу овог закона доставља овлашћеној библиотеци, као и документација о њима" (чл. 42). Законом је дефинисан начин утврђивања покретних културних добара од великог и од изузетног значаја, а у чл. 72, став 2 и 3 гласе: „Извршно веће Скупштине СР Србије на предлог Савета за заштиту културних добара, утврђује која су покретна културна добра од изузетног значаја. Организације заштите утврђују која су покретна културна добра од великог значаја, по претходно прибављеном мишљењу Савета." Законом је предвиђено да се културна добра уписују у регистар културних добара (чл. 73), а републички орган управе прописује који се подаци о културном добру уписују у регистар и на који начин се води (чл. 76). Израду Регистра и Централног регистра културних добара законодавац је поверио Народној библиотеци Србије, као делатност која спада у њене основне и дугорочне задатке.

Године 1979. Народна библиотека Србије поднела је Извршном већу Скупштине Србије предлог да се 486 старих и ретких књига прогласи за културно добро од изузетног значаја. На основу Закона о заштити културних добара усваја се предлог и објављује се листа у *Службеном ɪласнику СР Србије*, бр. 54/79. На основу наведеног закона, односно Закона о изменама и допунама Закона о заштити културних добара (*Службени ɪласник СР Србије*, бр. 34/81 и 51/85), Извршном већу Скупштине Србије упућен је 1990. године још један предлог, којим је обухваћено 1.068 старих и ретких књига насталих у времену од краја 13. до краја 18. века. Извршно веће Скупштине Србије усваја предлог и листу објављује у *Службеном ɪласнику СР Србије*, бр.17/90.

Године 1994. донесен је нови закона о културним добрима (*Службени ɪласник РС*, 71/94), а потом и Правилник о регистрима старих и ретких књига

(*Службени гласник РС*, бр. 51/96). Према члану 26. овог закона стару и ретку књигу сачињавају: рукописи, рукописне и штампане књиге, периодика и некњижна библиотечка грађа настала до краја 1867. године, ретке књиге, одређени примерци периодичних издања и друге ретке библиотечке грађе настале и после ове године, одређена библиотечка грађа која се на основу овог закона доставља овлашћеној библиотеци као обавезни примерак и документација о њој, као и посебне библиотечке целине које су због свог садржаја, уметничке, културне и историјске вредности значајне за науку и културу. Чланом 5 овог закона прописани су општи критеријуми на основу којих се културно добро може прогласити за културно добро од изузетног значаја или културно добро од великог значаја. Народна библиотека Србије предложила је Министарству културе Републике Србије да се на основу овог закона за културна добра од изузетног значаја утврди још укупно 714 старих српских рукописних и штампаних књига насталих у периоду од 13. до 19. века, што је и учињено доношењем одговарајућих одлука Скупштине Републике Србије, априла 2000. године, за 404 старе и ретке књиге (*Службени гласник РС*, бр. 12/2000) и почетком маја 2010. године за 310 старих и ретких књига (*Службени гласник РС*, бр. 30/2010).

На досад проглашеним листама по бројности су најзаступљеније старе рукописне и штампане књиге које се чувају у посебним збиркама у Народној библиотеци Србије, Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић", Српској академији наука и уметности, Музеју Српске православне цркве у Београду и Библиотеци Матице српске у Новом Саду, али и књиге изузетно вредних збирки Библиотеке Пећке патријаршије и Библиотеке манастира Високи Дечани. Уз грађу ових установа, за културна добра од изузетног значаја проглашене су књиге још око тридесет црквених установа, манастирских библиотека и музеја из целе Србије, а међу њима има и примерака који се налазе у власништву појединаца. Све листе се налазе у папирним инвентарима, као и на сајту Народне библиотеке Србије, и јавно су доступне. Поред основних података који су објављени (редни број, наслов, место и време настанка, место чувања и ознака под којом се чува), у пратећој документацији у Народној библиотеци Србије чувају се детаљни подаци о сваком споменику културе: податак о томе да ли је у питању одломак или потпуни примерак, податак о материјалу (папир, пергамент), броју листова и величини, писму или језичкаој редакцији, податак о заставицама, иницијалима, рукописним записима или рукописним додацима за штампане књиге, затим податак о повезу, примењеној заштити и микрофилмској сигнатури, уколико је књига микрофилмована. Према научним принципима и критеријумима, ови споменици имају огроман значај за проучавање српске историје, књижевности и писмености, права, културе, као и за истраживања орнаментике, палеографије, иконографије и, уопште, за проучавање српске прошлости, а с обзиром на то да се ради о уникатима или публикацијама сачуваним у малом броју примерака, често оштећеним, њиховом законском и правном заштитом учињен је, иако у ограниченом обиму, значајан корак у очувању укупне националне духовне баштине.

Нова законска регулатива и концепција заштите

Радом на заштити културних добара у свим наведеним сегментима наметнула се потреба за успостављањем потпунијег, савременог система заштите покретне културне баштине. У периоду од 2007. до 2011. године активно се радило на припреми нових системских решења о заштити старе и ретке библиотечке грађе, што је резултирало доношењем Закона о старој и реткој библиотечкој грађи (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 52/2011, основни текст на снази од 23. 7. 2011, у примени од 24. 1. 2012), а

потом и подзаконских аката: Решења о одређивању библиотека које обављају послове од општег интереса у заштити старе и ретке библиотечке грађе (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 14/2013), Правилника о ближим условима и начину коришћења старе и ретке библиотечке грађе, Правилника о мерама техничке заштите старе и ретке библиотечке грађе и Правилника о садржини и начину вођења регистра категорисане старе и ретке библиотечке грађе (*Службени гласник Републике Србије*, бр. 2/2013).

Новим законом је уређена „заштита старе и ретке библиотечке грађе као културног наслеђа, њено чување, сређивање и обрада, као и услови и начин коришћења" (чл. 1), док су обавезе надлежних органа утврђене на следећи начин: „Република Србија, аутономна покрајина, односно јединица локалне самоуправе, обавезна је да штити и чува стару и ретку библиотечку грађу као културно наслеђе од општег интереса, да обезбеди за њу адекватне објекте, стручно руковођење и пружање услуга грађанима" (чл. 4). Такође, одређено је да послове од општег интереса у заштити старе и ретке библиотечке грађе обављају Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске и библиотеке које решењем одреди министар надлежан за културу (чл. 5, став 2), а много прецизније су дефинисани критеријуми за процену старе и ретке библиотечке грађе, односно за категоризацију културних добара у оквиру категорија: 1) културно добро од изузетног значаја; 2) културно добро од великог значаја и 3) културно добро.

Ови критеријуми, како су дефинисани у новом закону, враћају нас на принципе селекције грађе за посебне збирке у Народној библиотеци Србије. Наиме, у одредбама које се односе на ову област законодавац је највећим делом преузео дефиниције и обавезујуће препоруке које је донела Комисија за израду критеријума за формирање збирки старе, ретке и минијатурне књиге, као и критеријуме за формирање збирки књижевних и других рукописа и архивалија, мапа и карата, фотографија, гравира, музикалија, плаката, електронских публикација, библиотека целина и легата у националној библиотеци. Тако се у Закону о старој и реткој библиотечкој грађи под старом српском књигом подразумевају, као и у препорукама Комисије: „1) рукописне књиге на српскословенском и српском језику српскословенског језичког периода закључно са 18. веком, као и рукописне књиге настале до 1867. године на српскословенском, рускословенском (у српској употреби), славеносрпском и српском народном језику; 2) штампане књиге, периодичне и друге публикације објављене на српскословенском, рускословенском (у српској употреби), славеносрпском и српском језику, закључно са 1867. годином; 3) рукописне и штампане књиге на страним језицима чији је аутор припадник српског народа, закључно са 1867. годином; 4) издања дубровачке књижевности, која припадају и српској и хрватској култури, закључно са 1867. годином" (чл. 7, став 2). У односу на Закон, Критеријуми за стару, ретку и минијатурну књигу у Народној библиотеци Србије нешто прецизније дефинишу само стару страну књигу, допуњујући одредбу да је чине „рукописне и штампане књиге објављене до године која се узима као критеријум по прописима државе из које потичу". Та граница је најчешће 1700. година. И одредбе о дефинисању ретке књиге и посебних збирки у целини су заправо инкорпорирани критеријуми селекције грађе у Одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије.

Најзад, када се говори о новом систему заштите културних добара, треба истаћи да је упоредо са припремом нове законске регулативе успешно окончан рад на припреми Електронског регистра старе и ретке библиотечке грађе која се проглашава за културно добро од изузетног и великог значаја и израда Упутства којим се ближе одређује стручни и технички поступак за вођење регистара у јединицама локалне

самоуправе, као и на покрајинском и републичком нивоу. Припрему Електронског регистра већим делом је омогућило Министарство културе додељивањем средстава на Конкурсу за суфинансирање програма/пројеката у области заштите културног наслеђа и библиотечке делатности у Републици Србији који је расписан 2009. године. Наиме, такав задатак претпостављао је координирани рад програмера за рад на софтверу и стручњака у различитим областима науке и библиотекарства, уз искуство у раду и добро познавање наше највредније културне баштине. Одлуком Министарства културе од 16. априла 2010. године учесницима у пројекту одобрена су средства Министарства за суфинансирање Пројекта „Формирање електронског и штампаног регистра старих и ретких књига као културног добра од изузетног значаја", који је требало да испуни следеће циљеве: да омогући систематизацију и доступност података о културним добрима на територији Републике Србије у електронском и штампаном облику; да обезбеди уједначавање формата за унос података о старој и реткој књизи на националном нивоу; да помогне установама културе које поседују стару и ретку књигу од изузетног значаја да се активно укључе у развијање система заштите.

Све фазе послова успешно су окончане, а активности предвиђене планом за израду Електронског регистра старих и ретких књига од изузетног значаја у целости су успешно реализоване. Када се има у виду да ће се Електронски регистар перманентно ажурирати у Народној библиотеци Србије и Библиотеци Матице српске, у чему ће обавезно учешће имати и сви остали имаоци старе и ретке књиге у републици, јасно је да ће на прави начин и на савременим основама бити омогућен даљи развој система заштите и да ће овај пројекат бити камен темељац будуће електронске базе културних добара у Србији и основа за свеукупну даљу систематизацију културних добара у Србији.

Olivera Stefanović
National Library of Serbia, Belgrade
Nada Mirkov Bogdanović
National Library of Serbia, Belgrade

About Preservation of Old and Rare Library Material

Abstract
The importance of materials in special collections in the context of the issues of protection of old and rare library materials have been underlined in the article, with special emphasis of the role of the National Library of Serbia as an institution of national importance in this field. An overview of the history of the protection of cultural heritge and the enactment and implementation of legislation after the Second World War has been given. The new concepts of protection and obligations arising from recent legislation on the protection of cultural heritage have been considered.

Keywords: special collections, cultural heritage, categorization, National Library of Serbia, legislation

НЕВИДЉИВИ СВЕТ У БРАЗДИ ГРАМОФОНСКЕ ПЛОЧЕ – ПОТРАГА, РАЗ/ОТКРИВАЊЕ, ПУТОКАЗ

Весна Александровић
Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 02.026:004.91(497.11)
025.3/.4:004.62
004.439XML

Сажетак

Комуникација је заснована на симболима, језику и његовим средствима – речима. Оно што комункацију чини могућом најпре је смисао који се изражава. Оно што је усложњава јесте рецепција значења, а то је индивидуално. У контексту крстарења кроз виртуелни универзум, релација између траженог и онога ко тражи може се, до неке мере, предвидети, макар наслутити. Део тог универзума припада библиотекама и посао библиотеке и библиотекара јесте да то путовање учини лаким и пријатним тако што ће поставити, јаснијом и недвосмисленошћу означен, ефикасан систем путоказа.

Музика има свој језик. Покушај уједначавања у означавању два језика – музичког и говорног – са циљем израде квалитетних путоказа, посао је који библиотекама и корисницима може бити од велике помоћи. Како се то донекле може постићи на пољу израде метаподатака за најраније звучне снимке, конкретније за дигиталне копије плоча сниманих на 78 обртаја, тема је овог рада. Приказаћемо основне поставке дигиталне колекције, вишедимензионалност језика музике и понудити решење систематизације (разоткривених) значења, описано у XML шеми коју Народна библиотека Србије користи за описивање своје *Дигиталне колекције грамофонских плоча на 78 обртаја*.

Кључне речи: дигитализација, метаподаци, звучни снимак, грамофонске плоче, XML, 78 rpm

Отварамо претраживач и укуцавамо појмове наше претраге. Шта се ту заиста дешава током пар секунди претраживања? Да ли увек добијемо одговор на питање које смо поставили? Да ли увек пронађемо информацију? Од чега то све зависи?

Интернет је већ увелико саставни део свакодневног живота. Свака област људског деловања (научна, образовна, уметничка или нека друга) живи свој виртуелни живот. Наравно да се улога и положај у друштву, самим тим и организација библиотека, такође мења. Дигитализација захтева нову инфраструктуу у физичком смислу, али и снажно захтева промене у релацији корисник – библиотека.

Скоро сваки корисник интернета дошао је до закључка да успешност потраге за информацијом зависи од две важне и једноставне ствари – јасноће упита и једноставне чињенице да ли се упит и тражена информација срећу у некој инфинитезималној тачки виртуелне реалности. Та тачка сусрета зависи умногоме од додатног описа који прати сваку потенцијално тражену информацију. Уколико изостане једно или друго, резултат ће бити у најмању руку непотпун, ако не и нетачан. Не можемо докучити све могуће варијанте претраге једног појма али можемо понудити солидан опис информације коју нудимо у дигиталном окружењу, покушавши да уопштено наслутимо али и предвидимо главне параметре који је описују и према којима може бити тражена. То значи да библиотека више није само (физичко) место на коме се срећу корисник и информација, већ постаје учесник у процесу стварања нове парадигме, засноване на променама виртуелног окружења – реалности.

Библиотеке увелико дигитализују грађу коју чувају, чине је доступном, презентују богатство информација на нов начин; библиотеке су у обавези да стварају тај нов начин. Не само да се мењају у многим аспектима свог свакодневног посла већ библиотеке морају мењати и перцепцију свог места у новом свету. Ригидно држање свега што је давало одличне резултате пре само деценију, две или три, данас може представљати отежавајућу околност. Флуидност промене неопходна је и у овом послу. Промена је сажета у синергији између реалног и виртуелног, аналогног и дигиталног, старог и новог.

Пре почетка / Темељ

Пре почетка рада на стварању дигиталне колекције која ће корисницима бити доступна *онлајн*, неопходно је поставити солидну основу на којој почива и из које се даље развија и шири. Од одговора на следећа питања и јасноће визије коју успоставља установа која креира дигиталну презентацију своје грађе зависиће и успешност дигиталне колекције (која се мери најпре задовољењем потреба корисника, које су врло базичне – брзо и лако налажење траженог садржаја):

1. шта је циљ стварања дигиталне колекције;
2. коме је намењена;
3. начин организација садржаја;
4. метаподаци – стандард, шема, опсег и организација;
5. кориснички интерфејс.

Уколико стварање дигиталне колекције упоредимо са путовањем од тачке А до тачке Б, две ствари је важно имати на уму: одакле крећемо и куда смо се упутили. Аналогни и дигитални објекат лако могу бити сматрани истим ентитетом, у два појавна облика, што је умногоме тачно. Ипак, логика аналогног и дигиталног света није увек иста. Стога је важно имати на уму ове разлике. Самим тим произлази да библиографски запис и метаподаци прате другачију логику и организацију.

Када су у питању звучни снимци организовани у дигиталну колекцију, циљеви су следећи:

1. заштита старих звучних снимака на најразличитијим, неретко застарелим носачима звука;
2. презентација звучног културног садржаја;
3. широка доступност информација;
4. проширивање поља интересовања јавности/публике, чинећи понуду разноврснијом.

Све четири тачке спроводи установа/библиотека, са најосновнијим циљем – да се изађе у сусрет кориснику и његовим потребама. Остављено нам је наслеђе за чију презентацију имамо савремене техничке и технолошке ресурсе, и обавеза библиотеке је да их на најбољи начин користи.

Почетна и завршна тачка сваког библиотечког посла јесте корисник. Једноставна премиса која се често запостави или подразумева. Свако од нас је корисник у неком тренутку, како у реалном, тако и у интернет окружењу. Стога је од велике важности да у свакој фази процеса стварања дигиталне колекције задржимо перспективу како библиотекара, тако и корисника.

Профил корисника звучног фонда Народне библиотеке Србије креће се од љубитеља музике, средњошколаца, студената (како музичких, тако и других високошколских установа), истраживача (музичара, композитора, музиколога, етномузиколога, извођача и диригената, етнолога, историчара, социолога, библиотекара и многих других) и колекционара. Свака од ових категорија има своје специфичне потребе. Без јасног увида у интересовања и потребе корисника, дигитална колекција постаје море различитих, неретко неупотребљивих података. Неопходно је додати и да је, за разлику од библиотечке грађе која је доступна кориснику у читаоници, дигитална колекција доступна корисницима широм света, што у једначину уводи и питања у вези са језиком и писмом којим се дигитални објекти унутар колекције описују.

Библиотека, поред поменутих дужности, има и јединствену прилику, која се често не узима у разматрање приликом креирања дигиталне колекције, односно креирања нових потреба корисника, а то је успостављање нових културних матрица и укуса корисничких група. Овај процес даје библиотекама једну од најзначајнијих улога у друштву. Убрзани начин живота савременог човека доводи до тога да он узима све што му се понуди. Без потребе да квалификује и оцењује ваљаност и квалитет понуде, библиотека својим деловањем и понудом може проширити видике јавности, скрећући пажњу корисника на разноликост садржаја, који је уједно прилагођен најсавременијим техничким достигнућима и навикама данашњег корисника.

Потрага и раз/откривање

Вишеслојност музичког дела долази у први план када су у питању подаци о ауторству и наслову. Остављајући филозофске поставке музичког стварања и презентовања по страни, ипак морамо у обзир узети неколико основних премиса које су неодвојиви део живота музичког дела. Дело, само по себи, настало је као плод нечијег креативног ангажмана, деловања. Самим тим, постоје субјекат и објекат – композитор и музичко дело. Ова, наизглед једноставна дихотомија, основа је сваког даљег описа музичког садржаја. Музичко дело у најширем смислу, настало је у једном тренутку и остало забележено у музичком рукопису. Сам папирни или електронски облик партитуре не значи ништа више од знакова, симбола. Музици је потребно да је неко „чита". За разлику од књижевног дела, рецимо романа, који можемо читати у приватности свог дома и за то време живети и оживљавати његову реалност, музичко дело живи искључиво у извођењу. Извођење музичког дела је аналогно самом стварању, *писању*. Његово трајање је ограничено у времену и простору. И догађа се једном. Колико

год пута се дело изводило, оно никада није исто. Партитура јесте, али креативно „тумачење" нотног садржаја и емоционални подтекст разликује се од извођења до извођења. Свако ново извођење изнова стварају сви који у њему на било који начин учествују – извођач/и (вокални, инструментални, појединачни или у оквиру већих састава), диригент, али и публика која дело прима. И у случају да исти извођачки састав изводи дело више пута, оно никада не може бити исто. Даље, извођење може бити уживо, у концертним или оперским салама, а исто тако може бити и забележено на снимку.

На чињеницу о вишеслојности музичког дела по питању учесника и њихових улога и значаја у стварању и оживљавању истог, додаћемо и питање наслова музичког дела. Неретко, оно носи уопштени назив музичког облика и податак у тоналитету, коме се, ради даљег појашњења, додаје податак о опусу композитора коме дело припада, као и податак о инстументу/инструментима/извођачима који дело изводе (нпр. Соната c-moll, оп. 13, Лудвиг ван Бетовен, *Патетична*; Концерт бр. 5 за клавир и оркестар у Es-Duru, оп. 73, Лудвиг ван Бетовен). Са друге стране, често се догађа да дело временом добије свој општепознати назив, који му оригинално није додељен од стране композитора, и да је управо тај назив онај по коме се оно најчешће познаје. Оперска дела, настала према адаптацији неког књижевног дела, поред свог главног назива и назива извора који је послужио као основа за драматизацију, имају и називе арија, речитатива и хорских нумера.

Све ово говори у прилог томе да се приликом идентификације музичког дела, и његовог снимљеног појавног облика, мора водити рачуна о два кључна податка која се могу гранати у неколико подкатегорија – о наслову и аутору дела.

Поред основних података о самом делу, код звучних снимака постоји и сет података који описују стварање и животни пут снимка, као и сам физички производ, односно врсту носача звука: цилиндар, грамофонска плоча, аудио-трака или компакт-диск (прва три поменута носача звука имају више појавних облика, у зависности од материјала, брзине обртаја, начина бележења звучне вибрације и др.). У првим деценијама звучне индустрије, музичке издавачке куће превасходно су се фокусирале на то да својим купцима пруже забележено музичко дело или музичко умеће одређених извођача, не водећи превише рачуна о навођењу детаљних података, што је делимично било условљено и недостатком простора на етикети плоче (коришћење омота плоче за исписивање додатних података почело је знатно касније, најпре су омоти били коришћени за рекламирање издавачке куће, модела грамофона, али и извођача који су за ту кућу снимали).

Слике различитих етикета плоча на 78 обртаја

Музичке издавачке куће водиле су своје „картоне" снимања, на којима су бележени подаци који су били важни за њихове послове – датум и место снимања, име сниматеља и др. На етикетама су се налазили само основни подаци о снимку – наслов, неретко наведен у скраћеницама или са доста штампарских грешака (најчешће су се дешавале приликом исписа на ћирилици и другим језицима и писмима), име композитора (иницијал имена, иницијали имена и презимена, без податка да је реч о композитору, исписана и/или транскрибована на разне начине), име извођача и диригента, често без даљих података о ком инструменту или гласу се ради, и каталошки број плоче, податак важан најпре издавачкој кући, који идентификује производ у каталогу издавача. Опет, важно је поменути да је чест случај да неки податак, или више њих, из неког разлога недостаје, те није наведен на етикети плоче. Нажалост, из различитих разлога (ратна превирања, изненадна гашења или удруживања издавачких кућа и др.) картони који би данас у многим случајевима помогли идентификацију, уништени су или загубљени, једноставно – неприступачни су. Међутим, постоје и случајеви где није тако, на пример, у Хејсу (*Hayes*), Енглеска, сачувана је архива енглеске подружнице *Gramophone Company*, која је касније прерасла у *His Master's Voice*, а затим у *EMI Records*.

Изглед етикете са подацима о снимку

Поред података који су се углавном наводили на доњој половини етикете плоче, посебно у првих неколико деценија живота грамофонске плоче на 78 обртаја, на излазној бразди су се ручно (касније и машински) уносиле ознаке које су се, у зависности од издавачке куће, разликовале по садржају, намени, структури и значењу. Најчешће су ту били навођени бројеви матричних снимака и иницијали сниматеља, а ређе датум снимања.

Матрични бројеви на излазној бразди

За идентификацију старих носача звука и њиховог садржаја, матрични број је од велике важности – под тим бројем је заведен снимак који је касније резан на плочу. У случајевима када су веће компаније куповале мање, догађало се да баш матрични број који је наведен на плочи открије податак да је сам снимак начињен у некој другој компанији, чак и неколико деценија раније. Структура каталошких и матричних бројева имала је своје скривено значење, она је помагала само издавачу да класификује растућу продукцију.

Умешност идентификације основних података звучних снимака лежи у одличном познавању како музике, тако и историје звучне издавачке продукције – издавачких кућа, њихових специфичности, почев од начина резања бразде, брзине резања и репродукције, навођења и откривања информација ван етикете и др. И зависи од умешности да се тачни и веродостојни подаци нађу.

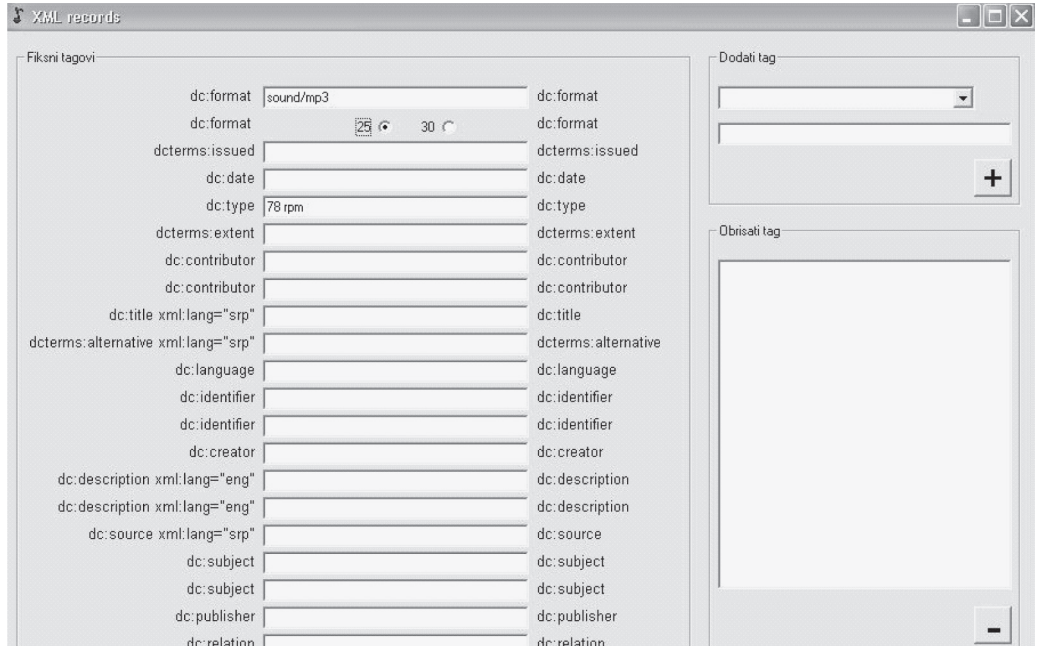
Путоказ

Невидљива основа дигиталне колекције јесу метаподаци. Захваљујући метаподацима, колекцију је могуће описати и претражити како би се дигитални објекат приближио и представио кориснику. У овој области не постоји правилно или неправилно; постоји само оно што је корисно, употребљиво и сврсисходно, и што омогућава сусрет корисника и дигитализоване грађе. Одабир, опсег, управљање метаподацима, мора бити засновано на специфичностима колекције и корисника. Управо због тога и постоји више различитих, а опет, умногоме сличних стандарда који се у свету користе за описивање дигиталних копија аналогних звучних снимака.

Израда метаподатака започиње детаљним посматрањем (у случају звучних снимака и слушањем) оригиналног објекта, дешифровањем тајног света знакова и симбола, и препознавањем маниризама издавачких кућа; овај процес започиње пре израде библиографског записа. Када је реч о старим звучним снимцима, јасно је да је за њихово коришћење потребан адекватан грамофон. Познато је да је плоче на 78 обртаја (снимане у моно техници), које су у почетку биле резане акустично, а тек од половине двадесетих година прошлог века, електрично, могуће слушати исључиво на старим грамофонима, или неким савременијим и/или професионалнијим, који имају опцију ручног, финог подешавања брзине обртаја. Подаци са етикете, или чак са неких од „секундарних" извора као што су каталози издавачких кућа, енцикопедијска литература и слично, у неким случајевима не могу надоместити директан контакт са самим снимком – слушање плоче (одличан пример су снимци потпурија – сплетова народних, уметничких, плесних или популарних мелодија, које су почетком прошлог века биле изузетно популарне, а називи песама/композиција често нису били навођени на етикети). У случају када та могућност не постоји, посао бива знатно отежан. То значи да је неке податке о самој плочи и/или снимку могуће добити тек по завршеној дигитализацији садржаја. Ипак, најизгледније је да се метаподаци „извлаче" из постојећих библиографских записа.

Током скоро деценијског деловања на овом пољу, Народна библиотека Србије дигитализовала је око 800 старих плоча на 78 обртаја. Сваки снимак је, поред основног пребацивања из аналогног у дигитални формат, рестауриран на бројне начине – с мером су уклањани шумови, пуцкетања и бројни други звучни артефакти који настају услед девијација самог физичког објекта. Похрањени су на серверу у MP3 формату, али и на појединачним компакт дисковима у четири варијанте (псеудо стерео верзија, сирови, оптимално и значајно прочишћен снимак). Библиографским записима плоча додавани су подаци о дигиталној копији.

Народна библиотека Србије је 2010. године део своје дигиталне колекције грамофонских плоча сниманих на 78 обртаја презентовала на порталима *The European Library (TEL)* и *EUROPEANA*, чија је мисија широко позната свакоме ко се бави пословима дигитализације културног наслеђа. Управо је тада започет посао креирања метаподатака за колекцију грамофонских плоча на 78 обртаја. Тада је израда метаподатака рађена помоћу, за ту прилику креираног софтвера, који је омогућио да се унети подаци лако систематизују у одговарајуће елементе XML шеме.

Попуњен запис у програму XML Records, који је коришћен за генерисање метаподатака 2010. године

С обзиром на то да је дигитализована грађа Народне библиотеке Србије већ више година присутна на поменутим европским порталима, било је природно и да метаподаци за најстарије звучне снимке буду засновани на форматима који су већ у употреби. У основи, *EUROPEANA* користи незнатно модификован *Dublin Core* стандард и *The Resource Description Framework (RDF)* спецификацију. Одлучено је да оквир метаподатака и за дигиталну колекцију плоча на 78 обртаја буде управо *Dublin Core* стандард. Пре израде шеме која је основа, оквир у који се уносе подаци, консултовани су бројни чланци, студије, примери из праксе, и детаљно су проучена упутства која је *EUROPEANA* саставила као смернице осталим институцијама. Тада смо били спремни да израдимо посебну XML шему за грамофонске плоче на 78 обртаја. У складу са наведеним специфичностима најстаријих звучних снимака, садржај метаподатака би се могао поделити у четири групе:

1. подаци о музичком делу;
2. подаци о извођењу;
3. подаци о издању;
4. технички подаци (за дигитални објекат и колекцију).

Прва група података описује музичко дело забележено на снимку:

Група података	Опис/значење	Dublin core елемент
1. подаци о делу		
а. наслов	оригинални наслов; поднаслов/и; сви појавни облици наслова и поднаслова снимљеног дела	dc:title dcterms:alternative
б. композитор	аутор дела (и сви појавни облици имена аутора)	dc:creator
в. додатни опис	подаци у вези са временом настанка дела; коме је дело евентуално посвећено и др.	dc:description
г. тема	жанр, тема, инструментални састав, облик музичког дела које је представљено	dc:subject
д. наслов дела које је ин/директно утицало на настајање музичког дȇла које је предмет описа	назив (књижевног) дела које је послужило као основа за драматизацију или као инспирација за стварање музичког дела (књижевно дело које је послужило за стварање либрета опере која се описује) и сл.	dc:source
е. надређено дело	наслов дела чији је део снимљен и предмет је описа – надређено дело	dc:isPartof
ф. језик дела	језик музичког дела (у случају вокалних и/или вокално-инструменталних дела, „певани" језик; у случају инстументалних дела, користи се језик наслова	dc:language

Dublin Core је, са својих 15 основних (и три додатна) елемента довољно флексибилан оквир који задовољава потребе општих, али и до одређене мере детаљнијих података. Одлуку о ширини и дубини описа доноси сама установа, у складу са потребама корисника, врстом библиотеке и профилом колекције. У потпуности задовољити потребе сваког корисника понаособ је немогуће; опет, важно је наћи праву меру и баланс између премало и превише података. Примера ради, упоредићемо идентификоване и унете податке за народно коло и дело уметничке музике:

<dc:title>Biserka kolo	<dc:title> Midsummer Night's Dream, Op. 61 <dc:title xml:lang="srp" > Сан летње ноћи, Оп. 61 <dcterms:alternative>Nocturne <dcterms:alternative xml:lang="srp" >Ноктурно <dcterms:alternative xml:lang="deu" >Ein Sommernachtstraum
	<dc:creator> Felix Mendelssohn Bartholdy <dc:creator xml:lang="srp" >Феликс Менделсон Бартолди
	<dc:description>Компоновано 1842 <dc:description xml:lang="eng">Composed in 1842
<dc:subject>Народна музика <dc:subject>Коло <dc:subject>Хармоника	<dc:subject xml:lang="eng"> Nocturno <dc:subject xml:lang="srp"> Ноктурно <dc:subject>Симфонијски оркестар
	<dc:source>Сан летње ноћи
<dc:language>srp	<dc:language>eng

Конкретно народно коло идентификовано је само насловом, док опис дела уметничке музике захтева детаљнији и сложенији опис. У оба случаја, корисник који тражи конкретно дело и онај који „крстари" кроз колекцију и чија је претрага општија, наћиће тражено дело. Зато се разрешавање свих наслова дела, надређеног дела и одредница препоручује. HTML испис свих података није неопходан, али је њихово постојање у самом XML запису обавезно (у случајевима када је податке могуће наћи и оценити да су веродостојни). Термин *Nocturno* је усвојени назив музичког облика, и важно је да се унесе у оригиналу и у фонетском облику. Термин *language* узет је из енглеског језика; а пошто се ради о инструменталном делу, идентификован је језик издања – језик којим су наведени сви подаци са етикете плоче (или бар већи број података). Од велике је важности да се за идентификацију језика користи *ISO 639-2 Language Codes* стандард.

Колико год наведени подаци били детаљни, кориснику који би тражио неко одређено извођење оба дела, или би се његова потрага заснивала искључиво на подацима везаним за извођача/е (без обзира на наслов и то ко је композитор дела), не би било лако да их пронађе без следећег сета података:

Група података	Опис/значење	Dublin core елемент
2. подаци о извођењу		
а. извођач/и	имена/називи и улоге солистичких или оркестарских извођача	dc:contributor (role)
б. диригент/и и остале одговорности	име диригента одговорног за припремање и вођење извођења име и улога аутора дела које је ин/директно утицало на настајање музичког дела који је предмет описа (име писца књижевног дела које је послужило као основа за настајање музичког дела)	dc:contributor (role)
в. додатни опис	подаци у вези са временом и местом настанка снимка; име сниматеља; податак о издавачкој кући која је начинила оригинални снимак (у случају ре-издавања) и др.	dc:description

Настављамо упоредни приказ података о извођењу *Бисерка кола* и ноктурна из Менделсоновог *Сна летње ноћи*:

<dc:contributor>Мита Пашона (хармоника)	<dc:contributor>New York Philharmonic Orchestra <dc:contributor>Bruno Jaenick (French horn) <dc:contributor>John Amans (Flute solo)
	<dc:contributor>Arturo Toscanini (conductor)
	<dc:contributor>William Shakespeare (writer)

Исписивање улоге коју одређена личност има у стварању снимка од велике је важности за све музичке жанрове, стилове и епохе. На тај начин се у случају већег броја учесника појашњава улога сваког у стварању снимка конкретног дела. Сва наведена страна имена у примеру нису дата и у фонетском облику, само због уштеде простора, али се њихово навођење у XML запису подразумева. Исписивање разрешених имена, иницијала, псеудонима, затим њихово навођење

у оригиналном и фонетском облику, учинило би приказ метаподатака преобимним. Стога се препоручује да подаци који су нађени у примарним и секундарним изворима буду видљиви кориснику у HTML приказу метаподата, док остали помажу у претраживању колекције; такође се препоручује додавање атрибута за језик исписа овог податка (нпр. <dc:contriburor xml:lang="deu">). Опет, процена је институције да ли ће у неком случају учинити другачије. Елемент *contributor* је обавезан и попуњава се за сва идентификована лица која су учествовала у снимању дела. Податак *description* је изборни, али се у одређеним случајевима, када је процена да је податак важан за прецизнију идентификацију снимка, препоручује његово уношење.

Пошто су дело и конкретни снимак идентификовани и писани, можемо прећи на трећу групу података који кориснику пружају информације о самом физичком издању:

Група података	Опис/значење	Dublin core елемент
3. подаци о издању		
а. подаци о издавачу	издавач и место издавања	dc:publisher (publishingplace)
	година издавања	dcterms:issued
	(штампар и место штампања)	Dublin Core нема елемент за податак о штампару; евентуално је могуће унети у елемент dc:contributor, са улогом у загради
б. физички опис издања	врста грађе / носача звука (и број обртаја)	dc:type
	физичке димензије и трајање снимка (изражени у cm/in, min)	dcterms:extent
	каталошки/матрични бројеви	dc:identifier
в. подаци о издавачкој колецији	назив и остали подаци о издавачкој колекцији којој снимак који се описује припада	dc:isPartof
г. језик публикације	језик којим су писани подаци са етикете	dc:language

Место издавања је у случају плоча на 78 обртаја веома битан податак, али *Dublin core* нема одређен елемент за унос ове информације. Неки су прибегли решењу да овај податак унесу у постојећи елемент *contributor*, други опет нису ни наводили овај податак. Уколико је могуће додати нови елемент у шему коју установа одлучи да користи за опис метаподатака, то би решило проблем; међутим, приликом евентуалног трансфера и дељења података/записа са другим системима, тај нови елемент (назовимо га нпр. *publishingplace*) би могао представити мањи проблем. Стога је препорука да се податак о штампару унесе у елемент *contributor* са улогом у угластој загради – <dc:contributor >The Gramophone Ltd. [printer] (Czechoslovakia).

Разлике између обима и садржаја података за две композиције различитих музичких жанрова, које су у претходне две групе података биле значајне, у овом делу записа не постоје:

<dc:publisher>Odeon	<dc:publisher>Parlophon
<dcterms:issued>1927	<dcterms:issued>19--
<dc:contributor>Odeon (Germany)	<dc:contributor>Parlophon [printer](Germany)
<dc:type>78 rpm <dc:type>Грамофонска плоча (78 обртаја)	<dc:type>78 rpm <dc:type>Грамофонска плоча (78 обртаја)
<dcterms:extent >30cm/12in <dcterms:extent >3.33 min	<dcterms:extent30cm/12in <dcterms:extent>3.56 min
<dc:identifier>300149 <dc:identifier>Vse 205	<dc:identifier>P. 2023 <dc:identifier>8983
<dc:language>srp	<dc:language>ita

Последњу групу чине подаци који описују технички аспект дигиталног објекта али и саме колекције.

Група података	Опис/значење	Dublin core елемент
4. технички и остали описи дигиталног објекта (и колекције)		
	формат дигиталног објекта (MP3, WAV, FLAC, WMA...)	dc:format
	датум креирања/објављивања дигиталног објекта на интернету	dcterms:date
	назив дигиталне колекције	dcterms:isPart of
	веза са библиографским записом у електронском каталогу институције (линк)	dc:relation

Поред наведених, могуће је увести и податке о власнику ауторских права, особи/установи која је одговорна за стварање дигиталне копије, променама у вези са ауторским правима и др. Уколико већ постоји библиографски запис којим је описан аналогни објекат, пожељно је да се кориснику омогући директан линк ка том запису. Елемент *format* користимо за опис формата дигиталног објекта, док *extent* користимо за димензије аналогног објекта – трајање и димензије. За опис материјала оригиналног објекта могуће је унети и елемент *medium*. Ово би могло бити од користи уколико се у колекцији могу наћи грамофонске плоче направљене од различитих материјала – воштане, шелак, винил.

<dc:format> mp3</dc:format>	<dc:format> mp3</dc:format>
<dc:date>2005</dc:date>	<dc:date>2005</dc:date>
<dcterms:isPartOf>Дигитална колекција грамофонских плоча сниманих на 78 обртаја</dcterms:isPartOf>	<dcterms:isPartOf>Дигитална колекција грамофонских плоча сниманих на 78 обртаја</dcterms:isPartOf>
<dc:relation>http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?ukaz=DISP&id=1400159434840083&rec=1&sid=1&fmt=11</dc:relation>	<dc:relation>http://www.vbs.rs/scripts/cobiss?ukaz=DISP&id=1400159434840083&rec=3&sid=2</dc:relation>

Прва три податка за народну песму и дело уметничке музике су истоветни, заједнички за целу колекцију, разликују се само у елементу *relation*, пошто је у питању линк који води ка појединачним записима у електронском каталогу.

Остале особености снимака могуће је додатно описати употребом наведених или других елемената (*Europeana Semantic Elements* – ESE); овде су представљени најуобичајенији примери. Сваки музички жанр, као и издавачка кућа или период продукције, има своје специфичности о којима би требало водити рачуна. Приликом израде метаподатака за звучне снимке потребно је водити рачуна о томе да се на плочи може наћи један снимак, али често и два или три, па и до 10 снимака. Они су сви заједно описани у библиографском запису, али се за дигитални објекат који се представља у оквиру дигиталне колекције узима и, одговарајућим сетом метаподатака, описује појединачни снимак, што значи да би један физички објекат могао имати и до 10 XML записа.

По завршетку

Из свега наведеног произилази да не постоји јединствено решење за креирање шеме и самих метаподатака за грамофонске плоче снимане на 78 обртаја, које би предвидело и покрило све њихове особености, као ни звучне снимке у целости. Одсуство униформности самих аналогних објеката (грађе) доводи и до тога да се и библиографски записи могу значајно разликовати унутар исте колекције, а посебно у поређењу са записима сличних колекција неких других установа. Оно што донекле може ублажити ове разлике јесте солидна основа и довољно флексибилан оквир који податке из електронског каталога може представити кориснику дигиталне колекције на најбољи начин. То је уједно и била намера овог рада, да прикаже, групише и окупи на једном месту основне податке који различитим групама корисника омогућавају да нађу оно што траже, и опишу везу између аналогног оригинала и дигиталне копије. Питање експорта записа из библиографске базе података, њихово неопходно мапирање и прилагођавање шеми коју је установа одредила за опис одређене врста грађе, као и функционалности *search* опције на интернет сајту дигиталне колекције, остављамо за неки други пут, али их је веома важно поменути и нагласити да и од тога зависи функционалност саме презентације дигитализованог културног наслеђа.

Литература:

Angela Dappert, Markus Enders: Digital Preservation Metadata standards. *ISQ Information Standards Quarterly*, Vol. 22, Issue 2 (2010) http://www.loc.gov/standards/premis/FE_Dappert_Enders_MetadataStds_isqv22no2.pdf (preuzeto 2. 6. 2013.)

Catherine Lai, Ichiro Fujinaga, Cynthia A. Leive: Metadata for phonograph records: facilitating new forms of use and access to analog sound recordings. JCDL 2005: 385

Catherine Lai, Ichiro Fujinaga, David Descheneau, Michael Frishkopf, Jenn Riley, Joseph Hafner, Brian McMillan: Metadata Infrastructure for Sound Recordings. ISMIR 2007: 157–158

In *Proceedings of the 8th International Conference on Music Information Retrieval*. Vienna, Austria. September 23–27. pp. 157–158.

Daily, J. E. (1975) Cataloging Phonorecordings : Problems and Possibilities. New York : Marcel Dekker

Dublin Core Metadata Initiative, http://dublincore.org/ (preuzeto 2. 6. 2013.)

Europeana Professional, http://pro.europeana.eu/web/guest (preuzeto 2. 6. 2013.)

Guenther, Rebecca, and Jacqueline Radebaugh. *Understanding metadata*. Bethesda, MD: NISO Press, 2004. Print.

Hoffman, F. (2004) Encyclopedia of Recorded Sound. New York : Routledge

IFLA, "UNIMARC formats and related documentation", http://www.ifla.org/publications/unimarc-formats-and-related-documentation (preuzeto 2. 6. 2013.)

Janice Kerefoot: Problems and Directions in Metadata for Sound Recordings. Music Information Acquisition, Preservation, and Retrieval Seminar, McGill University, December 21, 2009. http://www.music.mcgill.ca/~jkerfoot/Kerfoot_RecordingsMetada_Essay.pdf (preuzeto 2. 6. 2013.)

JISC Digital Media, "Metadata and Audio Resources", http://www.jiscdigitalmedia.ac.uk/guide/metadata-and-audio-resources (preuzeto 2. 6. 2013.)

JISC Digital Media, "Metadata Standards and Interoperability", http://www.jiscdigitalmedia.ac.uk/guide/metadata-standards-and-interoperability (preuzeto 2. 6. 2013.)

JISC Digital Media, "Putting Things in Order: a Directory of Metadata Schemas and Related Standards", http://www.jiscdigitalmedia.ac.uk/guide/putting-things-in-order-links-to-metadata-schemas-and-related-standards (preuzeto 2. 6. 2013.)

Karen, Coyle. "Understanding Metadata and its Purpose." *Journal of Academic Librarianship*. no. 2 : 160–163. http://kcoyle.net/jal-31-2.html (accessed June 2, 2013).

Library of Congress, „Dublin Core to MARC Crosswalk." , http://www.loc.gov/marc/marc2dc.html (preuzeto 2. 6. 2013.)

MLA Music library association, "Metadata Standards and Guidelines Relevant to Digital Audio", http://www.ala.org/alcts/sites/ala.org.alcts/files/content/resources/preserv/audio_metadata.pdf (preuzeto 2. 6. 2013.)

Natalia Minibayeva, Jon W. Dunn: A digital library data model for music. JCDL 2002: 154–155 http://variations.indiana.edu/pdf/minibayeva-dunn-jcdl2002.pdf (preuzeto 2. 6. 2013.)

Vesna Aleksandrović
National Library of Serbije, Belgrade

An Invisible World in the Gramophone Record Groove – Search, Uncovering Guideline

Abstract
Communication is based on symbols, language and words. The essence of communication that makes it achievable is, first and foremost, connotation that longs to be expressed. On the other hand, what makes it more complex is that reception of the meaning is completely individual. While cruising across virtual Universe, one could foresee, or at least portend, the relation between the object of the inquiry and the subject who searches. One part of this Universe belongs to libraries, which, along with librarians, have a mission to make that journey easy and comfortable, by setting a clear, unequivocal and effective guidance system.
Music has and uses a language of its own. Libraries and users could benefit from identification standardisation and synergy between spoken and music language exploration, for the purpose of creating accurate signposts. This paper's objective tends to explain this process by the example of creating metadata for sound recordings in general, and especially 78 rpm gramophone records; it begins with digital sound recordings collection foundation setting, then steps into multidimensional, secret world of music and sound recordings and uncovers their main secrets, and then explains how it all fits into XML schema which the National Library of Serbia uses for the Digital 78 rpm Gramophone Records Collection.

Keywords: digitalization, metadata, sound recording, Gramophone Record, XML, 78 rpm

ФОТОГРАФИЈЕ МИЛАНА ЈОВАНОВИЋА (1863–1944) У ФОНДУ ФОТОДОКУМЕНАТА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ

УДК: 77:929 Јовановић М.
027.54:026.06(497.11)

Маша Милорадовић
Народна библиотека Србије, Београд

Сажетак

Поводом 150 година од рођења једног од најбољих српских фотографа, дворског фотографа Милана Јовановића, представљен је један мали део његовог опуса – онај који се чува у оквиру збирке фотографија Народне библиотеке Србије. Примерци Јовановићевих фотографија стизали су у збирку током дужег временског периода, поклоном и откупом, углавном спорадично и никада нису чинили посебну и заокружену колекцију. За ову прилику, његове фотографије су издвојене из опште збирке и представљене су по редоследу њиховог настанка. У већем или мањем броју, приказани су примерци из сва три периода Јовановићевог стваралаштва. Највећу тематску групу, што је логично и очекивано, чини портретна фотографија. Посебно је описан албум посвећен граду Смедереву, који је, уједно, и једини Јовановићев албум у овој збирци. Неопходна пажња посвећена је и опреми фотографија, која може да представља драгоцену помоћ приликом њиховог датирања, као и детаљима који поједине фотографије чине уникатним, а то су посвете и потписи. Највећа пажња посвећена је документарном значају појединачних примерака и њиховој информативној вредности, због које се оне и налазе у збирци фотографија Народне библиотеке Србије.

Кључне речи: посебне библиотечке збирке, фотографије, Милан Јовановић

Фонд фотодокумената чува се у Народној библиотеци Србије у оквиру Одељења посебних фондова. Организован је у три збирке:

- збирку фотографија,
- збирку разгледница,
- збирку албума фотографија.

Збирке обухватају период од појаве првих фотографија (прва половина 19. века) до 21. века. Највреднији део представља колекција српске фотографије 19. века у којој су сакупљени радови већине, у то време активних фотографа, који су имали атељее у Београду и широм Србије – Анастаса Јовановића, Николе Штокмана, Флоријана Гантенбајна, Анастаса Стојановића, Панте Христића, Лазара Лецтера, Леополда Кенига, Милана Јовановића, Ф. Регецког и многих других.

Фотографије потекле из атељеа Милана Јовановића налазе се у збиркама Музеја примењених уметности, Историјског музеја Србије, Музеја града Београда, Библиотеке САНУ, Архиву Србије и по многим приватним колекцијама и породичним збиркама. Познат по звању дворског фотографа, Милан Јовановић је после нешто више од две и по деценије рада оставио обиље фотографија, од којих је знатно мањи број њих до данас нашао пут до музејских и колекционарских збирки. У Фонду фотодокумената Народне библиотеке Србије налази се близу стотину јединица грађе потекле из атељеа Милана Јовановића, од којих су најбројније фотографије, а ту су и неколико разгледница приписаних овом аутору и један фото-албум.

Милан Јовановић потиче из породице вршачког фотографа Стевана Јовановића; брат је сликара Паје Јовановића и вајара и сликара Светислава Јовановића. Породичну склоност ка уметности потврђују и чињенице да је Миланов син Душан био вајар а унука Софија Соја Јовановић позоришна и филмска редитељка. После изучавања фотографског заната у очевом атељеу, школовања у Аустрији, Немачкој и Француској, Милан Јовановић је стигао у Београд крајем 1886. или почетком 1887. године. Оженио се Даринком Хаџи Костић, а занимљив је податак да му је венчани кум био Бранислав Нушић.[1]

Први атеље Јовановић је имао на Позоришном тргу (Тргу Републике), а потом на Обилићевом венцу. Као већ истакнути мајстор свога заната, по пројекту архитекте Милана Антоновића, подиже први наменски грађен фотографски атеље у Београду, у улици Краља Милана, карактеристичан по стакленој кровној конструкцији. На истом плацу, неколико година касније, подигнут је биоскоп, нашим савременицима познат као „Звезда". Из разних извора сазнаје се да је атеље Милана Јовановића имао ученике, међу којима је био и Риста Марјановић,[2] вероватно најпознатији српски ратни фото-репортер. Забележено је и да је Јовановић био један је од утемељивача Српског фотографског удружења. Почетком рата, 1914, напустио је Београд, прешао Албанију, стигао у Бизерту, и преко Фиренце и Француске вратио се у земљу 1920. године. Као фотограф био је активан још годину или две. Умро је у дубокој старости у марту 1944. године.

* * *

Дуже време дело Милана Јовановића није окупирало пажњу истраживача. Иако је био уважаван и цењен од стране својих савременика као један од најистакнутијих представника своје делатности, деценијама после његове смрти деловало је да

1 Најисцрпнији биографски подаци у: Горан Малић, *Милан Јовановић, фотограф* (Београд: Галерија САНУ, 1997), 45–61.

2 *Зборник фото-негатива Ристе Марјановића* (Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, 1973), 6.

ће Јовановићев опус остати заборављен. Један од првих радова који истиче Милана Јовановића као аутора био је текст Дивне Ђурић Замоло.[3] Посебан део своје монографије из историје фотографије у Србији посветио му је Бранибор Дебељковић,[4] док се посебним темама у оквиру Јовановићевог опуса у скорије време бавила Јелена Пераћ.[5] Тек кад је 1997. године Српска академија наука и уметности приредила велику изложбу фотографија Милана Јовановића, објављена је обимна студијска монографија Горана Малића,[6] која садржи исцрпне биографске податке и тумачење Јовановићевог опуса као дела српске примењене уметности. Нажалост, у овој монографији није публикована ниједна фотографија из збирке фотографија Народне библиотеке Србије.

У Народну библиотеку Србије, поклоном и откупом, стизало је сукцесивно, углавном појединачно, близу сто јединица грађе чији је аутор Милан Јовановић. Та грађа ће овде бити представљена по хронолошком принципу, онако како ју формално на три раздобља Јовановићев опус разврстао Г. Малић.[7]

Из **првог раздобља**, од 1887, када је основан атеље у Београду, до 1893. године, када је Јовановић добио звање дворског фотографа, у збирци фотографија Народне библиотеке Србије налази се петнаест портрета. Датирани су углавном према полеђини или натпису на аверсној страни.

На полеђини једне фотографије (Ф 4717) штампане су медаље са Занатске изложбе у Врању 1892,[8] где је, поред фотографа Јосипа Гуелмина из Ниша, и Јовановић добио медаљу. Портрет Пере Тодоровића (Ф 570) датиран је на основу његове посвете Милутину Гарашанину, 2. 11. 1888. године. Име портретираних особа утврђено је код девет фотографија.

Пера Тодоровић, Београд, 1888.

Портрети су уобичајених формата: једанаест је у кабинет формату (11 x 7 цм), профилни портрет Бранислава Нушића (Ф 416) је у будоар формату (21 x 13 цм), један неидентификовани портрет је у променад формату (206 x 98 мм), портрет Војислава Илића (Ф 4841) израђен је у формату валери (28 x

3 Дивна Ђурић Замоло, „Сачувани лик Београда на фотографијама А. Јовановића, И. Громана, и М. Јовановића", *Годишњак града Београда* XIV (1967), 141–167.

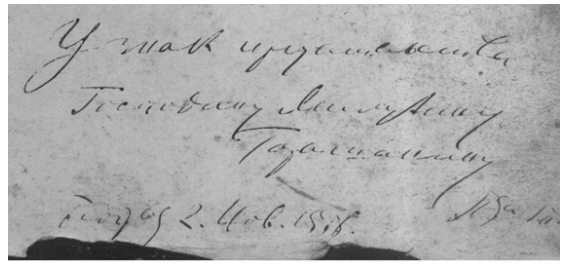
4 Branibor Debeljković, *Stara srpska fotografija* (Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 1977), 42–44.

5 Јелена Пераћ, „Лик жене на фотографијама Милана Јовановића", *Зборник Музеја примењене уметности* 1 (2005), 55–68.

6 Горан Малић, *Милан Јовановић, фотограф* (Београд: Галерија САНУ, 1991).

7 Исто.

8 Бранибор Дебељковић, *Стара српска фотографија* (Београд: Народна библиотека Србије, 2005), 203.

Посвета Пере Тодоровића Милутину Гарашанину

21 цм), а већ поменути портрет Пере Тодоровића има нестандардне димензије (33 x 19 цм). Портрети су готово сви у „ферлауф" техници, где позадина прелази од тамнијих ка светлијим тоновима према рубовима фотографије. Реквизиторијум атељеа је видљив на фотографији девојке у народној ношњи (Ф 1152), где су за декорацију коришћене облице брезе. Двојни портрет старије жене с дететом (Ф 4485) украшен је делом балустраде и осликаном позадином.

Жена и девојчица, Београд, 1888.

Други период делатности Милана Јовановића почиње 1893. године, када он постаје српски поданик. Овенчан орденьем Таковског крста, Светог Саве и другима, добија и титулу дворског фотографа краљевског двора Обреновића. На полеђинама његових фотографија од тада се појављује краљевски грб династије Обреновић, коме се неколико година касније додаје и грб династије Петровића.

Из албума *Смедерево*, после 1893.

Из овог периода потиче једини Јовановићев албум фотографија у збирци Народне библиотеке Србије, албум *Смедерево* (Аф 7). Садржи 15 фотографија димензија 24 x 30 цм на картонима 33 x 42 цм, добро очуваних, без корица и насловне стране. Реч је о неколико панорама града Смедерева, фотографијама Смедеревске тврђаве споља и изнутра, значајних градских грађевина, као што су стара и нова црква, окружно начелство и суд, краљев виноград и болница. Последње две фотографије – *Саветничка улица* и *Душанова улица* – доносе атмосферу свакодневног живота у вароши Смедереву. Година издања албума није наведена, али

је према изгледу објеката на фотографији *Виноīрад Њ. В. Краља* установљено да су снимци настали најраније 1893, а пре реконструкције објеката у винограду 1897. године.[9] Две фотографије из овог албума штампане су у календару *Орао* за 1902. годину, и то: *Смедерево са īрадом Ђурђа Смедеревца* и *Зидине и куле Смедеревскоī īрада*.[10]

Као дворски фотограф, Јовановић је снимио унутрашњост краљевског дома Обреновића (Ф 791), али и екстеријере. Осим већ наведеног албума *Смедерево*, у НБС се чува и једна фотографија из лова – *Александар Обреновић у лову са свиīом* (Ф 4391), на чијем су паспартуу потписи свих личности које окружују младог краља: др Ђока Јовановић, Леонида Соларовић, Милојко Лешјанин, Лазар Павловић, Михаило Рашић и други. Поред неколико познатих портрета краља Милана, краљице Наталије, Александра и Драге Обреновић, који су израђивани у великом броју примерака за продају, у збирци се налазе и портрети личности из краљевог окружења. То су портрети генерала и краљевог ађутанта Лазара Павловића, генерала Михаила Рашића и Милојка Лешјанина. Као дворски фотограф црногорске династије Петровић, Јовановић је заступљен са два портрета кнегиње Јелене. На већини осталих портрета у збирци из овог периода идентификоване су личности из јавног живота Београда и Србије. Групна фотографија *Лекари ошīе државне болнице у Беоīраду* садржи на паспартуу потписе троје лекара, као и годину 1893. Нижу се даље фотографије кабинет формата, са портретима истакнутих личности, као што су нпр. архимандрит Нићифор Дучић (Ф 4659), новинари Лаза Комарчић (Ф 465) и Радоје Радојловић (Ф 457), књижевници Милован Глишић, Милорад Митровић, Лаза Костић, Марко Миљанов и Ђура Јакшић.

Друго раздобље рада Милана Јовановића поклапа се са „златним добом" разгледница. То је период последње деценије 19. и првих година 20. века, када се бележи највећи број произведених и послатих разгледница. Наиме, појава фотографије, њена све масовнија употреба и све јефтинија израда, директно су утицали на постанак и масовну употребу разгледница. Када је реч о српским разгледницама, не сме се заобићи значај Милана Јовановића. Иако име аутора на разгледницама није штампано, сматра се да је управо Јовановић аутор прве серије београдских разгледница.[11] Такође се сматра да је први увео у употребу фотографску разгледницу. Мотиве са Јовановићевих екстеријерних снимака Београда преузимали су многи београдски издавачи разгледница. Поред разгледница са мотивом Београда, издаване су и серије портретних разгледница, на којима се могу идентификовати управо снимци начињени у атељеу у улици Краља Милана. То су много пута репродуковани портрети писаца и глумаца, који су, врло често, и једини познати портрети ових личности.

Трећи период, којим се завршава рад Милана Јовановића, омеђен је променом на српском престолу 1903. и почетком Првог светског рата 1914. године. Из тог периода, када Јовановић и даље задржава титулу дворског фотографа, у збирци постоји неколико фотографија из краљевске породице Карађорђевић. Први је портрет краља Петра Првог без владарских симбола, у грађанском оделу (Ф 3497). Следи заједнички снимак краљевића Александра Карађорђевића са његовим

9 Снежана А. Цветковић, *Вила динасīије Обреновић у Смедереву* (Смедерево: Музеј, 2012), 15.

10 Јовановићеве фотографије штампане су у већем броју наслова илустроване периодике, што се детаљно наводи у: Miroslav Aleksandrić, *Fotografi i fotografski ateljei u Srbiji 1860–1918* (Beograd: Foto-muzej, 2012), 96.

11 Жељко Шкаламера, „Београдске разгледнице1896–1941. год", *Годишњак īрада Беоīрада*, XXX, (1983), 132.

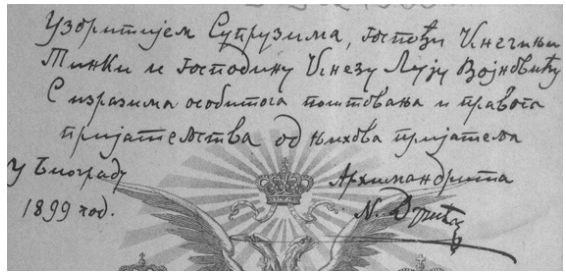
Поздрав из Београда, Књижарница Рајковића и Ћуковића, 190-?

тадашњим васпитачем Лујом Војновићем, из септембра 1904. године (Ф 4442) и допојасни портрет престолонаследника Ђорђа Карађорђевића из 1905. године у кадетској униформи, са посветом мајору Радивоју Бојовићу (Ф 4394). Ту су портрети грађевинског инжењера и професора Велике школе Косте Стојановића (Ф 1111 и Ф 1112), председника београдске општине Косте Главинића (Ф 554), младог композитора Стевана Христића (Ф 514) са посветом књижару Светиславу Цвијановићу, затим, етнолога и професора Тихомира Ђорђевића (ЉДФ 132) и других.

Посвете и потписи на фотографијама су детаљи које доприносе њиховом већем документарном значају и дају лични печат сваком примерку. Веома често посвете су и једини траг помоћу кога можемо дати наслов фотографији, а уз опрез, могу бити од значаја за датирање фотографија. Управо на тај начин је датиран већ поменути портрет Пере Тодоровића. Супротан пример је портрет Радивоја Бојовића, на коме је посвета исписана 1915. у Нишу, али, узимајући у обзир историјске околности, закључује се да је фотографија настала бар годину дана раније.

Архимандрит Нићифор Дучић, између 1896. и 1898. године

Посвета архимандрита Нићифор Дучића Луји Војновићу

Осим помоћи при што прецизнијем датирању фотографије, посвете могу бити показатељи веза између појединаца. Сачувано је неколико фотографија посвећених Луји Војновићу од архимандрита Нићифора Дучића, Миленка Веснића, Милоша Васића. Илустративна је посвета Пере Тодоровића Милутину Гарашанину из 1888. године, која говори о њиховом пријатељству из времена када је Тодоровић био одбачен од своје Радикалне странке, а Гарашанин, као напредњак, више није био на власти.[12] Ови и други детаљи који се могу ишчитати са фотографија, појединачно имају малу документарну вредност, али уклопљени као каменчићи у велики мозаик, пружају представу о културном, друштвеном и политичком животу Београда и Србије на прелому векова.

Фотографије о којима је у овом чланку реч, обрађене су према Међународном стандарду за опис некњижне грађе ISBD(NBM). Каталошки записи у формату COMARC налазе се у електронском каталогу Народне библиотеке Србије. Како су каталошки описи по својој суштини лишени сваке врсте исказивања валоризације или субјективности, тако је и представљање овог дела збирке фотографија сачињено без претензија да доноси вредносне судове. Сврха овог текста је да покаже место фотографије у посебним збиркама националне библиотеке и истакне њихов информативни значај. Потпунији и поузданији закључци и вредновање рада Милана Јовановића на пољу фотографије могу бити донети само онда када његов рад буде сагледан у целини, а колекција која се налази у Фонду фотодокумената Народне библиотеке Србије тек је један његов мањи део. Поред ове институције, фотографију сакупљају, обрађују и представљају публици и музеји, архиви и друге библиотеке. Свака од тих институција има свој приступ фотографији, па ће једнима бити нагласак на уметничкој вредности, другима на документарној, трећима на технолошком аспекту итд. Потпун и целовит увид у фотографски рад Милана Јовановића, као и валоризација његовог дела, изискују увид у све сачуване примерке његових фотографија, када ће се урадити и њихова историјска контекстуализација и анализа по разним могућим аспектима. Савесна и стручна евиденција и адекватно чување његовог дела први су услови за то, а први следећи корак је упознавање стручне јавности са текућим стањем у тој области. Овај рад, утолико, нема веће претензије него да упозна зантересоване са оним делом Јовановићеве заоставштине који се чува у Народној библиотеци Србије.

12 Пера Тодоровић, *Српска ствар у Старој Србији. Успомене на краља Милана*, (Београд: Службени лист СРЈ, 1997), 177.

Литература:

1. Aleksandrić, Miroslav. *Fotografi i fotografski ateljei u Srbiji 1860–1918*. Beograd: Foto-muzej, 2012.
2. Debeljković, Branibor. *Stara srpska fotografija*, Beograd: Muzej primenjene umetnosti, 1977.
3. Дебељковић, Бранибор. *Стара српска фотографија*. Београд: Народна библиотека Србије, 2005.
4. Ђурић Замоло, Дивна. „Сачувани лик Београда на фотографијама А. Јовановића, И. Громана, и М. Јовановића", *Годишњак града Београда* XIV (1967), 141–167.

5. *Зборник фото-негатива Ристе Марјановића*. Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, 1973.
6. Малић, Горан. *Милан Јовановић, фотограф*. Београд: Галерија САНУ, 1997.
7. Перић, Јелена. „Лик жене на фотографијама Милана Јовановића", *Зборник Музеја примењене уметности* 1 (2005), 55–68.
8. Тодоровић, Пера. *Српска ствар у Старој Србији. Успомене на краља Милана*. Приредила Латинка Перовић. Београд: Службени лист СРЈ, 1997.
9. Цветковић, Снежана А. *Вила династије Обреновић у Смедереву*. Смедерево: Музеј, 2012.
10. Шкаламера, Жељко. „Београдске разгледнице 1896–1941. год", *Годишњак града Београда* XXX, (1983), 113–148.

Maša Miloradović
National Library of Serbia, Belgrade

Photographs by Milan Jovanović (1863–1944) in the Collection of Photographs of the National Library of Serbia

Abstract
On the occasion of 150th birth anniversary of one of the best Serbian photographers, the court photographer Milan Jovanović, a minor part of his opus – the one kept in the Collection of Photographs of the National Library of Serbia – has been shown. Photographs by Milan Jovanović had been arrived successively in the collection, both as presents or purchases, and have never represented a collection on its own. For this occasion, his photographs have been drawn from the general collection and presented in a chronological order. The items from all three periods of Jovanović's work have been presented. The largest group of items is, logically and expectedly, a group of portraits. Special attention has been paid to the album dedicated to the town of Smederevo, which is the only album of photographs by Milan Jovanović in this collection. Neccessary attention was dedicated to the details of the reverse side of photographs as a valuable source for dating, as well as details that make certain items unique – signatures and dedications. The documentary value of certain items has been stressed, as well as their value as a source of information, which is the reason for keeping them in the Photographic collection of the National Library of Serbia.

Keywords: special library collections, photographs, Milan Jovanović

НАРОДНИ ОДБОР VII РЕЈОНА ГРАДА БЕОГРАДА (1945–1952)

Ирена Колај, Историјски архив Београда
Драгана Митрашиновић, Историјски архив Београда

УДК: 352.07(497.11)"1945/1952"(093.2)
329.71(497.11)"1945/1952"(093.2)

Сажетак

Народни одбори града Београда обилују подацима о развоју државне управе на територији града у првим послератним годинама. Општа начела, задаци и надлежност рејонских народних одбора огледало су *развијености* организационе структуре градских органа и служби. Као представнички органи *народне самоуправе*, имали су велики значај у спровођењу одлука државе из свих области друштвеног деловања.

Кључне речи: Народни одбор VII рејона града Београда, повереништво, закон

Увод

Након ослобођења Београда извршена је потпуна ликвидација старих локалних управних органа власти и створени су нови органи народне власти, који су постали носиоци читавог друштвеног и привредног развитка као основни органи политичког и друштвеног уређења.

Прво раздобље изградње народних одбора развијало се у складу са Фочанским прописима, познатим *Писмом друга Тита*, Наредбом врховног команданта о изборима народноослободилачких одбора из 1942, у чему је најважнију улогу играло друго заседање АВНОЈ-а, а све у складу са одредбама Устава из 1946. године.[1]

1 Јурај Хржењак, „Од народних одбора до самоуправног политичког система" у: *Педесет година социјалистичке Југославије*, (Рад: Београд, 1975), 369.

Непосредно руковођење радом на организацији рада органа власти преузео је најпре Месни комитет КПЈ за Београд, који је одмах приступио прикупљању активиста Народноослободилачког фронта и стварању партијских и скојевских организација у појединим деловима града. Првих недеља по ослобођењу, територије бивших квартова називане су одељцима и град је подељен на 14 таквих одељака, касније рејона. У сваки од ових делова града био је упућен по један члан Месног комитета или партијских активиста да на самом терену, на конференцијама са грађанима, образује потребне организације.[2]

Функције власти у тек ослобођеном граду првобитно је имала Команда града, са 17 одељења формираних на местима бивших квартова, која је преузела и све најважније службе техничког карактера.

Историјат творца фонда

У обављању цивилне управе Команду града је 24. октобра заменио ИНО[3] града Београда.[4] Први НО нису бирани на изборима, већ су их постављали виши органи власти, што је омогућавало да се функција власти централизује у њиховим рукама. На првом заседању првог НО, Нинко Петровић, председник, наводи да у прве две године након ослобођења нису створени услови за спровођење избора.[5] Народни одбори рејона града Београда[6] формирани су током месеца новембра 1944. године избором народних одборника у извршне одборе на рејонским конференцијама ЈНОФ-а. Њихов избор потврђен је на VI седници ИОНО града Београда, па је тако формирано четрнаест народноослободилачких одбора рејона. Непосредно након доношења Устава ФНРЈ у коме су народни одбори потврђени као локални органи државне власти, Савезна народна скупштина донела је 25. маја 1946. године први Општи закон о народним одборима. Законом су утврђене надлежности НО, регулисана њихова права и дужности, као и међусобни односи виших и нижих органа власти.[7] Општи закон из 1949.

2 Јован Марјановић, *Србија у Народноослободилачкој борби* (Нолит–Просвета: Београд, 1964), 347.

3 Исто, стр. 349–353: ИНО града Београда, на својој оснивачкој седници, одлучио је да преузме обавезу решавања проблема исхране, огрева, застакљивања зграда, бриге о деци палих бораца и сиромашних родитеља, оспособљавања улица за кретање, припремање објеката намењених школству, здравству итд.

4 Бранко Петрановић, „Народна власт у ослобођеном Београду" у: ИАБ, *Београд у рату и револуцији 1941–1945*, (ИАБ: Београд, 1971), 252:
Од свог именовања ИНО града Београда паралелно ради са Командом града, чије су надлежности првих месеци далеко веће. Због ратног стања и близине зоне операција, војна власт има превагу над грађанском; више о улози Команде града као војног органа и органа који имају политичку улогу у наведеној литератури стр. 249–263.

5 Оливера Милосављевић, *Радници савети у Београду 1949–195*. (ИАБ: Београд, 1983), 18–19.

6 З. Јовановић, *ИОНО града Београда 1944–1952*, Историјска белешка (ИАБ: Београд, 1974):
ИОНО града Београда био је надлежни орган НО рејона. Формиран је 24. X 1944. године Одлуком Главног народноослободилачког одбора Србије. Први и непосредни задаци овог одбора били су: мобилизација свих снага за што брже и коначно истеривање непријатеља из земље и решавање многобројних, практичних задатака у циљу сређивања и нормализације живота у граду: оправке електричне мреже, водовода, питање огрева, отварања школа и здравствених установа; успостављање саобраћаја, образовање народне милиције итд. Након формирања првобитне структуре организационих јединица НО, 25. XII 1944. донета је Одлука о подели ИО на следећа одељења: опште, управно, судско, финансијско, техничко, одељење водовода, одељење за обнову, одељење за саобраћај и осветљење, одељење за здравствено старање, одељење за социјално старање, одељење за трговину, занатство и индустрију, одељење за снабдевање, просветно одељење, одељење за везу са војском, одељење за чистоћу града и возни парк и одељење за радне јединице.

7 Јован Ђорђевић, *Наши Народни одбори – локални орган државне власти социјалистичке државе* (Удружење правника НРС: Београд, 1949), 9–10: Као представнички органи власти НО су, у оквиру права и дужности која су им утврђена Уставом и законима, највиши органи државне власти на свом подручју.

године[8] подразумевао је неке измене Закона из 1946. године којим су потврђене дотадашње и одређене нове обавезе и права НО. Овим законом НО добијају право да самостално доносе свој привредни план и буџет и уводе локалне дажбине којима самостално располажу у складу са прописима управљања општенародном имовином локалног значаја и могу је користити и располагати њоме у границама предвиђеним законом. Надлежни орган рејонских НО био је градски НО, чији је управни апарат био организован у одељења, управе и дирекције, а од новембра месеца 1948. године, на основу прописа о реорганизацији управног апарата НО, у повереништва и комисије.[9]

Одлуком ИОНО града Београда од 11. XII 1944. године народни одбори рејона успостављају одсеке: управни, финансијски, за снабдевање, социјално старање, просвету, трговину, одсек унутрашњих послова, стамбени и индустрије и занатства. Доношењем Општег упутства о оснивању повереништава у сreским и градским народним одборима, од новембра 1948, одсеци се реорганизују у повереништва.[10]

Како су органи НО обављали и административно-оперативне функције у односу на привредне организације које су биле у делокругу локалних органа, при појединим повереништвима формиране су нпр. Дирекција за локалну индустрију, Управа стамбених зграда, Управа за гробља итд.

Надлежност Народних одбора одређује и мења:[11]

– Закон ФНРЈ
– Закон НР
(Овлашћења НО локалног карактера)

– Закон НР
– Указ Президијума Народне скупштине ФНРЈ
– Указ Президијума Народне скупштине Републике
– Акт Владе ФНРЈ
– Акт Владе републике
– Акт чланова Владе ФНРЈ
– Акт чланова владе Републике
(Овлашћења НО општег карактера)

Народни одбор VII рејона града Београда формиран је маја месеца 1945. године Одлуком ИОНО града Београда спајањем територија НО XII (територија рејона Дедиње, Кошутњак и Раковица) XIII и XIV рејона .[12]

Обухватао је територију која је почињала од обале Саве, железничким насипом, па истим поред оградног зида фабрике *Вапа* до Булевара Војводе Мишића, па истим поред кафане *Мостар* и Булеваром Војводе Путника до Звезде, од Звезде Топчидерским венцем до Булевара Кнеза Александра Карађорђевића, па затим

Закон утврђује да, НО *„руководе привредном, социјалном и културном изградњом свог подручја."*
Савезни и републички органи државне власти и државне управе остварују и могу остваривати задатке из своје надлежности преко НО, односно њихових ИО, а непосредно управљају само оним предузећима и установама којима је указом Президијума одређен општедржавни или републички значај.

8 Исти: Овај Закон потврдио је општу поставку марксистичко-лењинистичке теорије о држави да је административно-територијална подела од великог значаја за организацију државе, а посебно за друштвено и државно уређење социјалистичке државе. Подручје НО је првобитно сфера привредне, социјалне и културне изградње, нарочито сфере организације народне привреде по територијалном основу, а не само простор на коме су државни органи овлашћени да врше власт.

9 Миша Ковачевић, *Развој НО у Београду*, Годишњак музеја града Београда, III (МГБ: Београд, 1965), 523.

10 ИАБ, *Водич ИАБ*, (ИАБ: Београд, 1984), 270–271.

11 Јован Ђорђевић, *Наши Народни одбори – локални органи државне власти социјалистичке државе* (Београд: Удружење правника НРС, 1949), 47.

12 *Службени гласник града Београда*, 4 (Службени гласник НО града Београда: Београд, 1945), 34.

даље до Улице Динка Рањине и Љутице Богдана, од Шумадијске, истом до Улице 18. октобра и до Бањичке, затим Улицу Рашкусве до Каљавог потока, и даље границом према селима Ресник, Кнежевац, Жарково и Остружница све до обале Саве, обухватајући Аду Циганлију до железничког насипа.[13]

Одлуком ИОНО града Београда о образовању народних одбора насеља[14] у оквиру РНО-а на територији VII рејона маја месеца 1945. године формирано је пет народних одбора насеља на Чукарици, Раковици, Сењаку, Кошутњаку и на Дедињу. Ови народни одбори насеља радили су до децембра месеца 1946. године када су укинути Одлуком ИО народног одбора града Београда.[15]

Одлуком Президијума Народне скупштине НРС о административно-територијалним променама на подручју града Београда, формиран је НО насеља Раковица са седиштем у Раковици, а у свом саставу обухватао је насеља Раковицу и Кошутњак. Овај НО насеља Раковица непосредно је био подређен Градском НО Београд, а то је значило да је из територије НО VII рејона издвојено насеље Раковица и Кошутњак.[16]

Изградњом Београда у привредни, политички и културни центар наше социјалистичке домовине, наш град се развијао после ослобођења у знаку сталног пораста. Због тога су се пред народне власти постављала, поред проблема изградње Београда, још и питања уређивања њиховог унутрашњег живота.[17] Низ прописа, донешених у периоду 1947–1949. године, ближе је одредио надлежност НО и уредио функционисање државних органа и служби.

Решењем ИОНО града Београда од 19. маја 1949. године, НО VII рејона преузео је до даљњег одлуке и послове који су се односили на разрез свих врста пореза, пореско књиговодство, организацију и контролу наплате од новоформираних НО насеља Железник, Раковица и Жарково док се они нису осамосталили и конституисали.[18]

Одлуком Президијума Народне скупштине НРС о административно-територијалним променама на подручју града Београда, априла 1950. године из Среског народног одбора Среза београдског издвојен је Месни народни одбор Жарково који је потпао под територијалну надлежност НО града Београда и тако постао директно повезан са НО VII рејона.[19]

Децентрализација спроведена у Београду у току 1950. подразумевала је укидање постојећих министарстава (у савезним), односно повереништава (у локалним) оквирима, и њихова замена новоформираним саветима; разграничење надлежности виших и нижих органа власти (између градских и рејонских НО); смањење броја службеника; напуштање праксе концентрисања државних, привредних и партијских функција у једном субјекту.[20]

Развој привреде града условио је маја 1951. године и измене у управном апарату ИОНО града Београда.

13 ИАБ, *Водич ИАБ* (ИАБ: Београд, 1984), 289.

14 ИАБ, *Записници Извршног Народноослободилачког Одбора града Београда од 26. X 1944 – 29. XI 1945*. (ИАБ: Београд, 1979), 318–319:
На XXVII седници ИНО града београда од 30. V 1945. одлучено је да се у оквиру територије НО рејона образују НО насеља сасатављених од 3 до 7 одборника. НО VII рејона дозвољено је оснивање шест НО насеља.

15 Службени гласник града Београда, 4 (*Службени гласник града Београда НО града Београда*: Београд, 1945), 36.

16 Службени гласник НРС (*Службени гласник НРС*: Београд, 1949), 133.

17 Народни одбор града Београда, *Збирка одлука НО града Београда 1947–1949*. (НО града Београда: Београд, 1949), 5–6.

18 ИАБ, *Водич ИАБ*, НО VII рејона (ИАБ: Београд, 1984), 290.

19 Исто, 290.

20 Оливера Милосављевић, *Радници савети у Београду 1949–1953*. (ИАБ: Београд, 1983), 70–71.

Наставак процеса децентрализације управног и привредног апарата претпостављао је одвајање привреде од управних органа и решење односа између града и рејона.

Ове измене повукле су са собом и промене у извршним одборима народних одбора рејона у неколико наредних месеци. Укинута су поједина повереништва – повереништво за трговину, угоститељство, комуналних послова, а сродна повереништва спојена су у савете.

Карактеристику ове реорганизације чине и сужавања надлежности рејонских народних одбора као целине, а тиме и надлежности његових извршних органа – Извршног одбора, па и отклањање притиска управних органа НО на локалну привреду, која постаје брига радничког савета и управних одбора. „Наши нови закони о народним одборима полазе од основне претпоставке да се доследно и до краја ликвидира државна имовина над предузећима и престане непосредно административно руковођење. Народни одбори налазе се сада у целини у сталном заседању, и на својим седницама доносе опште прописе и претресају питања од већег интереса за грађане. Установа Зборова бирача добила је Законом о народним одборима и Законом о избору и опозиву народног одборника шире могућности него до сада; да се примењује као демократски облик учешћа бирача у раду народне власти. Сложеност друштвено-политичких односа у нашем граду, развијена привредна, комунална и културна проблематика и основне тенденције нашег развитка да што шире масе учествују у органима самоуправе – условили су садашњу организацију."[21]

Управо ова започета реорганизација у руковођењу привредом и децентрализација власти донела је нове територијалне промене у Београду.

Одлуком о подели подручја града Београда на општине, крајем маја 1952. године, укинути су народни одбори рејона. Уместо њих формирано је 19 општина на ужем и 6 на ширем подручју града. НО општина требало је да постану органи ближи народу са непосреднијим утицајем народа на рад власти.[22]

Народни одбор VII рејона ґрада Беоґрада укинуґ је одлуком ИОНО ґрада Беоґрада крајем маја 1952. ґодине.

Престао је са радом одржавањем I седнице НО општина Топчидерско брдо и Чукарица.[23]

Грађа Народног одбора VII рејона града Београда преузета је од Одељења за општу управу Скупштине општине Савски венац, Улица Кнеза Милоша бр. 69, 22. 11. 1974. године (ул. инв. бр. 1051).

Унутрашња организација ствараоца фонда

Народни одбор VII рејона града Београда формиран је маја месеца 1945. године. Народни одбор VII рејона града Београда по оснивању преузима унутрашњу организацију НО рејона од којих је

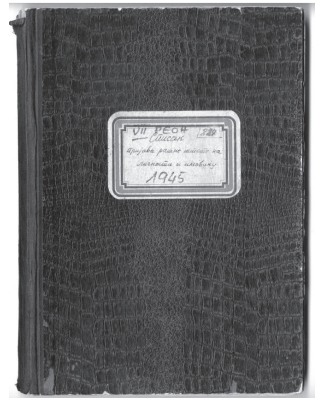
21 Градски одбор Народног фронта Србије, *Нови закони и реоґанизација народних одбора*, (Градски одбор Народног фронта Србије: Београд, 1952), 9–11.

22 Оливера Милосављевић, *Радници савеґи у Беоґраду 1949–1953*, Београд, 1983, стр. 72–73.

23 ИАБ, *Водич ИАБ* (ИАБ: Београд, 1984), 290:
Стварање НО општина на подручју града било је од великог значаја за развитак локалне самоуправе у Београду. Општине су од ИОНО града преузеле обиље административних функција, све послове социјалног старања, решавање станбених питања, проблеме стицања обавезног основног образовања, извесне комуналне службе, спровођење привредних иницијатива итд. Више о томе у: ГО ССРНЈ Београда, *Маґеријали о ґроблемима и развоју Беоґрада* (ГО ССРНЈ Београда, Београд, 1957).

настао. Организациону структуру чинили су следећи одсеци: унутрашњих послова, обнове, финансија, снабдевања, социјалног старања, просвете, трговине, индустрије и занатства, станбени, грађевински и комунални.

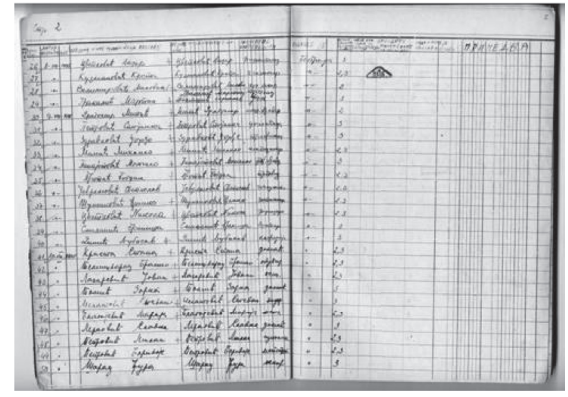
У састав новоформираног одбора улази и комисија за утврђивање ратних злочина, а половином 1945. године установљена је и комисија за процену ратне штете.[24]

ИЛБ-48-6-2-161

Извршни орган Народног одбора био је Извршни одбор, који су чинили председник, потпредседник, секретар и чланови.

Извршни одбор обавља све послове и задатке из своје надлежности, а седнице сазива председник најмање једном у десет дана.

ИЛБ-48-6-2-161

Председник и секретар заједнички прате целокупан рад ИО, усклађују рад повереништава и осталих органа, старају се о правилном обављању послова. Они надзиру све акције које организује и спроводи ИО.

ИО припрема материјал и за рад НО на заседању, израђује и доноси предлоге одлука, упутства, решења и других закључака по свим питањима из надлежности рејонског НО. Извештај о раду ИО, који се сваких шест месеци подноси НО, састављао се на основу извештаја чланова ИО и након њиховог разматрања на седници ИО.[25]

Сам ИО биран је од стране НО на основу кандидатских листа, а НО могао је у свако доба разрешити чланове дужности или распустити цео ИО.

24 Комисија за ратну штету организована је на нивоу НО, састојала се од председника и два члана које је одређивао НО. На ширем подручју штету су утврђивале Државна, Земаљска и Среска комисија, опет у складу са одредбама Правилника који је утврдило Председништво Министарског савета средином 1945. године.

25 ИАБ, НО VII рејона града Београда 1945–1952. (у даљем тексту 48), Пословник ИОНО града Београда од 10. X 1949, чл. 1–18.

ИО је био дужан да предлог дневног реда за седнице НО поднесе НО уз могућност сваког одборника да сугерише измене дневног реда.[26]

Општа начела о задацима, надлежностима и раду НО, била су утврђена Уставом ФНРЈ из 1946. године, а ближе одређена Општим законом о народним одборима, док су посебне надлежности народних одбора у појединим пословима биле утврђене правним прописима.[27]

НО су се бирали на три године, а као правно лице представљали су их извршни одбори преко председника и секретара.

Задаци народних одбора, односно рејонских народних одбора, били су: „подстицање и организовање непосредног учествовања народних маса у државној управи; спровођење националне политике и политике савеза радног народа; помоћ радном народу у удруживању и организовању ради одбране од привредне експлоатације, као и заштита лица у најамном радном односу, спровођење братства и јединства; обнова и изградња земље; спровођење аграрне реформе; брига о култури, здрављу, физичком васпитању; чувању народне имовине; надзор над установама и организацијама; равноправност полова; одвајање цркве од државе; старање о војној обавези грађана; подношење предлога вишим органима; поштовање закона и прописа" и сл.

Надлежност рејонских народних одбора огледала се у доношењу својих планова, планова предузећа и установа са своје територије, развијању трговине, индустрије и занатства, бризи за здравље и социјално старање, развоју просвете и културе, доношењу буџета, контроли финансијског пословања, одржавању јавног реда, обезбеђењу правне примене прописа, закона и политике виших државних органа, вођењу администрације, избору судија, изборима у рејону.

Народни одбори доносе из своје надлежности на основу закона и других прописа одлуке, наредбе, упутства и решења која се објављују са потписом председника и секретара извршног одбора у листовима и на други уобичајени начин.

У складу са организационим променама извршеним 1949. године, ИОНО VII рејона на основу Закона о народним одборима, донео је одлуку да сви одсеци промене називе у повереништва:

- повереништво трговине и снабдевања
- повереништво индустрије и занатства
- повереништво финансија
- повереништво комуналних послова
- повереништво грађевина
- повереништво рада
- повереништво за станове
- повереништво народног здравља и социјалне политике[28]
- повереништво просвете

26 ИАБ, 48, Пословник за заседање НО VII рејона града Београда од 21. V 1947, чл. 11–15.

27 Службени лист ФНРЈ, 10 (Службени лист ФНРЈ: Београд 1946), 89; Исто, 43, 482–485.
Према овом закону НО не могу пренети на своје извршне и управне органе следеће послове:
избор и разрешење чланова извршног одбора (ИО), распуштање нижих НО и ИО, расправљање о извештајима свог ИО, доношење буџета и привредног плана, доношење решења о закључивању зајмова, доношење решења о оснивању предузећа и установа, доношење статута НО, пословника за своју скупштину, доношење одлуке о реизбору одборника, избор дисциплинског суда за службенике, доношење одлука, поништавање, укидање и мењање одлука нижих НО, избор и разрешење судија и судија поротника, установљење месних дажбина и сл.

28 ИАБ, 48, ИО, Организациона структура НО VII рејона од 7. VIII 1950. године.

- контролна комисија
- планска комисија[29]

У сваком руководству налазио се по један члан Извршног одбора. Они су одговарали Извршном одбору за свој рад, а могли су оснивати управе, одељења, одсеке, реферате, инспекције, планске групе и савете грађана.

„У циљу даљег развијања и јачања облика непосредног учешћа народних маса у локалној управи и што успешнијег извршавања локалних и општих задатака органа народне управе" НО VII рејона оснива савете при повереништвима: за трговину и снабдевање, индустрију и занатство, комуналне послове, рада, просвету и културу, народно здравље и социјално старање.

Савети грађана су колективна тела која непосредно учествују у раду органа државне управе и могу учествовати саветодавно по свим питањима. Седнице савета грађана сазива председник, одржавају се према указаној потреби и најмање једном месечно.

ИОНО прати рад савета и може незаконите одлуке које савет донесе на својим седницама изменити или укинути.[30]

Састављене су и комисије, за припремање одлука, наредби, упутстава, решења и предлога, а могу бити сталне и повремене.[31]

Сталне комисије биле су:

– *верификациона комисија*
(испитује одборничка пуномоћја, сва изборна акта и све жалбе против избора и о томе подноси извештај НО)[32]
– *мандатна комисија*
(за питања у вези са мандатом као и доношењем извештаја о питањима права одборника на имунитет)
– *комисија за привредни план и финансије*
(за проучавање привредног плана, буџета, предлога о зајмовима као и решавање свих питања из области финансија о којима одлучује НО)
– *комисија за одлуке*
(за припремање нацрта одлука и решења која доноси НО)
– *комисија за жалбе и молбе*
(учествује у управном поступку и одлучује о правима грађана у складу са надлежностима НО)
– *комисија за народне судије и судије-поротнике*
(предлаже судије на својој територији)[33]

Организоване су и привремене комисије по потреби, као изборна, а касније су уведене и комисија за снабдевање, за бригу о деци, дисциплинска, за летовање, за чистоћу и уређење.[34]

У периоду између 1945. и 1946. године деловала је Среска комисија за ратну штету, са задатком да евидентира штету причињену на имовини, али и нестала лица и страдале током рата (1941–1944). Врховни орган била је Државна комисија за ратну штету, а на нивоу сваке федералне јединице Земаљска комисија за ратну штету која је

29 ИАБ, 48, Записник са XXIII седнице ИОНО VII рејона од 6. VI 1949, тачка 6.

30 ИАБ, 48, Одлука о оснивању Савета грађана од 15. IX 1950, чл. 1–2, 8–9.

31 Списи наведених комисија налазе се међу списима Повереништва општих послова.

32 ИАБ, 48, Пословник за заседање НО VII рејона града Београда од 21. V 1947, чл. 3.

33 ИАБ, 48, Пословник за заседање НО VII рејона града Београда од 21. V 1947, чл. 31, став 1–5.

34 ИАБ, 48, Списак комисија НО VII рејона од 7. III 1950.

прикупљала податке, извршавала проверу и процену пријављене штете у федералној јединици, а своје задатке вршила је преко Среске комисије за ратну штету.[35] Среска комисија за ратну штету НО VII рејона садржи 8.953 пријаве ратне штете начињене на имовини и 1.118 пријава несталих и настрадалих лица. Уз пријаве ратне штете, постоји и Збирни попис ратне штете у виду статистике несталих и настрадалих лица, повреде здравља и тела и штете начињене на имовини.

Како смо претходно поменули, Одлуком о подели подручја града Београда на општине, крајем маја 1952. године, укинути су народни одбори рејона.

На територији НО VII рејона града Београда формирају се НО општина Топчидерско брдо и Чукарица.

Сређивање списа НО VII рејона града Београда (1945–1952)

Пре него је рад на грађи фонда НО VII рејона започет, потребно је било извршити преглед грађе целог фонда.

Након тога, неопходно је било извршити разграничење са грађом МНО Железник (1945–1952) и МНО Кнежевац (1945–1952), НО III рејона града Београда (1945–1952) као и НОО Топчидерско брдо (1952–1956) и НОО Раковица (1952–1956).

Списи, за које је утврђено да припадају грађи НО VII рејона, су затим класификовани и разврстани према организационим јединицама: Извршни одбор и Повереништво општих послова НО VII рејона (уједно су извршени сви неопходни технички послови).

Списи Извршног одбора разврстани су хронолошки према датуму настанка; списи Повереништва општих послова, хронолошки, према деловодним бројевима централног деловодника.

Тако класификована грађа одложена је у кутије, израђен је спољни опис сваке инвентарне јединице, које су пописане.

Регистраторско пословање ствараоца фонда је централизовано, постоје деловодни протоколи Повереништва општих послова (1945–1952) али и деловодни протоколи осталих повереништава који нису усаглашени са деловодним бројевима списа. Стога су, приликом сређивања грађе овог фонда, коришћене књиге Повереништва општих послова (1945–1952).

Електронска обрада списа НО VII рејона града Београда (1945–1952)

Електронска обрада фонда урађена је у складу са ISAD(G) стандардом. Приликом приступања обради списа фонда, унесени су основни подаци о историјату ствараоца фонда и садржају грађе: ниво – фонд.

35 „Правилник о пријављивању и утврђивању ратне штете“, чл. 25–27, *Службени лист ФНРЈ*, 4, (ФНРЈ: Београд, 1945).

PREGLED FONDA

48. *NARODNI ODBOR VII REJONA GRADA BEOGRADA - BEOGRAD*

1 - 8 od 8

Signatura	Naslov	Nivo	Sadržaj
IAB-48	**NARODNI ODBOR VII REJONA GRADA BEOGRADA - BEOGRAD**	**FOND**	**Građa: 1944-1952, 161 knjiga i 75 fascikli spisa. Knjige 1944-1952: - Registri 1945-1952. 11 knj. - Del. protokoli 1945-1952. 44 knj. - Registri Povereništva stanova 1949-195 . . .**
IAB-48-1	ИЗВРШНИ ОДБОР НО VII РЕЈОНА 1945-1952.	POTFOND	
IAB-48-2	ПОВЕРЕНИШТВО ОПШТИХ ПОСЛОВА 1945-1952.	POTFOND	
IAB-48-3	ПОВЕРЕНИШТВО ЗА СТАНОВЕ 1947-1952.	POTFOND	
IAB-48-4	ПОВЕРЕНИШТВО ТРГОВИНЕ И СНАБДЕВАЊА 1947-1950.	POTFOND	
IAB-48-5	ПОВЕРЕНИШТВО СОЦИЈАЛНОГ СТАРАЊА 1951.	POTFOND	
IAB-48-6	ПОВЕРЕНИШТВО ЗА ФИНАНСИЈЕ	POTFOND	
IAB-48-7	ПОВЕРЕНИШТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА 1945-1952.	POTFOND	
IAB-48-8	ПОВЕРЕНИШТВО ИНДУСТРИЈЕ И ЗАНАТСТВА 1951.	POTFOND	

шема бр. 1

Списи НО VII рејона обрађени су, најпре, на нивоу сваке организационе јединице фонда-повереништва, ниво описа – потфонд.

У оквиру потфонда, на нивоу групе и подгрупе, описане су организационе јединице од којих су се састојала повереништва: одсеци и савети.

PREGLED FONDA
48. *NARODNI ODBOR VII REJONA GRADA BEOGRADA - BEOGRAD*

1 - 20 od 384 Na kraj Sledećih 100 Sledećih 50 Sledećих 20

Signatura	Naslov	Nivo	Sadržaj
IAB-48-5	**ПОВЕРЕНИШТВО СОЦИЈАЛНОГ СТАРАЊА 1951.**	**POTFOND**	
IAB-48-5-1	САВЕТ ЗА РАДНЕ ОДНОСЕ, НАРОДНО ЗДРАВЉЕ И СОЦИЈАЛНУ ПОЛИТИКУ 1951.	POTGRUPA	

шема бр. 2

Списи које је издавала администрација ових организационих јединица, обрађени су на нивоу предмета, а у оквиру тога на нивоу документа.[36]

Обрада списа на нивоу документа је у току, стога и сигнирање истих.

PREGLED FONDA
48.*NARODNI ODBOR VII REJONA GRADA BEOGRADA - BEOGRAD*

1 - 1 od 1

Signatura	Naslov	Nivo	Sadržaj
IAB-48-8	**ПОВЕРЕНИШТВО ИНДУСТРИЈЕ И ЗАНАТСТВА 1951.**	**POTFOND**	
IAB-48-8-171	РЕГИСТРАЦИЈА И ОДЈАВА РАДЊИ 1951.	PREDMET	

36 Електронска база ИАБ *Јанус* подразумева следеће јединице описа: фонд, потфонд, групу, подгрупу, инвентарну јединицу, предмет и документ.

шема бр. 3

Извори:

Историјски архив Београда (ИАБ). *Народни одбор VII рејона града Београда 1945–1952 (48)*.

Литература:

Градски одбор Народног фронта Србије, *Нови закони и реорганизација народних одбора*. Београд, Градски одбор Народног фронта Србије: 1952.

Ђорђевић, Јован. *Наши Народни одбори – локални органи државне власти социјалистичке државе*. Београд, Удружење правника НРС: 1949.

ИАБ. *Водич ИАБ*. Београд, ИАБ: 1984.

ИАБ. *Записници Извршног Народноослободилачког Одбора града Београда од 26. X 1944 – 29. XI 1945*. Београд, ИАБ: 1979.

Јовановић, З. *ИОНО града Београда 1944–1952*. Историјска белешка. Београд, ИАБ: 1974.

Ковачевић, Миша. „Развој НО у Београду". *Годишњак музеја града Београда*, III (1965).

Марјановић, Јован. *Србија у Народноослободилачкој борби*. Београд, Нолит–Просвета: 1964.

Милосављевић, Оливера. *Раднички савети у Београду 1949–1953*. Београд, ИАБ: 1983.

Народни одбор града Београда. *Збирка одлука НО града Београда 1947–1949*. Београд, НО града Београда: 1949.

Петрановић, Бранко. „Народна власт у ослобођеном Београду" у: *Београд у рату и револуцији 1941–1945*. Београд, ИАБ: 1971.

Службени гласник града Београда, 4. Београд, Службени гласник НО града Београда: 1945.

Службени гласник НРС. Београд, Службени гласник НРС: 1949.

Хржењак, Јурај. „Од народних одбора до самоуправног политичког система" у: *Педесет година социјалистичке Југославије*. Београд, Рад: 1975.

Irena Kolaj
Dragana Mitrašinović
History Archive of Belgrade

People's Committee of the 7th Region of the City of Belgrade

Abstract
People's committees of the City of Belgrade are full of data on the development of the state administration on the city's territory in the first post-war years. The general principles, tasks and responsibilities of the regional people's committees reflect the development of the organizational structure of the city organs and services. As representative organs of the people's self-government, they were of great importance in the realization of the state decisions in all the fields of social activities.

Keywords: People's committee of the 7th Region of the City of Belgrade, agency, law

ЛЕГАТИ И БИБЛИОТЕКЕ ЦЕЛИНЕ У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ СРБИЈЕ

Велибор Прелић
Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 021.9
061.27:02
025.17:027.54(497.11)

Сажетак

У тексту се објашњава разлика између библиотека целина и легата, и наводе се начини на који се такве збирке примају у фондове библиотека. Представљени су различите врсте грађе које се најчешће могу наћи у овим колекцијама, начини стручне обраде, физичке заштите и чувања у Народној библиотеци Србије. Писано је и о доступности ове грађе и о могућностима да се уз помоћ нових технологија доступност још повећа.

Кључне речи: легати, библиотеке целине, врсте грађе, стручна обрада, конзервација, доступност, Народна библиотека Србије

Увод

Традиција поклањања личних збирки од научне, културне и уметничке вредности, као и материјалних вредности, код нас одавно постоји и има богату и разноврсну историју. Поклањање покретних културних добара јесте двосмерна идеја – показује свест појединаца да ће њихов труд на формирању вредних колекција бити награђен тиме што ће их уступити заједници на коришћење, док заједница, препознавањем културног, уметничког, научног или историјског значаја колекција својих истакнутих појединаца, преко својих институција (библиотеке, архиви, музеји) преузима бригу о овим колекцијама, чува их, штити и чини доступним широј јавности, стварајући својеврстан меморијал својим значајним члановима. Свака библиотека чији је специфични садржај формиран по било којем критеријуму, и без обзира на то да ли је такву библиотеку

формирао појединац или нека институција, назива се библиотека целина. Свака таква библиотека целина има своју вредност, некада због угледа личности која је библиотеку целину формирала, или због научног и културно-историјског значаја садржаја библиотеке. Библиотеке целине могу ући у фонд било које јавне библиотеке (или неке друге институције, архива или музеја) откупом, поклоном или тестаментарним завештањем законитог власника неке такве збирке. Само оне библиотеке целине које су тестаментом предате некој јавној библиотеци или било којој другој институцији, а које иначе не би имале право на ово наслеђе, називају се легатима, а страна која их уступа је легатор.[1] Дакле, у формалном смислу легатима се могу називати само оне библиотеке целине које су промениле власника жељом израженом у тестаменту, која је затим потврђена судском одлуком према одредбама Закона о наслеђивању, и којом се збирка предаје у власништво наведеној институцији, док се све остале збирке, које су у фондове ушле поклоном или откупом, могу називати само библиотекама целинама. У свакодневној комуникацији постало је уобичајено да се све библиотеке целине, без обзира на начин на који су уврштене у фонд, називају легатима, али не би требало губити из вида да постоји јасно формулисана формална разлика између библиотека целина и легата; као што би и институције које поседују овакве колекције требало да разграниче које су од збирки које поседују библиотеке целине, а које легати. Такође, библиотеке целине и легати не морају одмах имати коначну форму, јер се уговором између поклонодавца или легатора и институције која прима збирку може прецизирати да ће се грађа сукцесивно предавати поклонопримцу (са или без надокнаде, или завештањем, у случају легата). Такве збирке, чији садржај још увек није у потпуности заокружен свим предвиђеним материјалом, називају се библиотеке целине у настајању, односно легати у настајању.[2]

Институција која преузима библиотеку целину преузима и обавезу да се према тој збирци односи по свим прописаним стандардима, да је стручно обради, да је физички заштити, представи јавности и учини доступном корисницима и истраживачима. По окончању стручне обраде потребно је објавити каталог, а према закону о заштити културних добара, институција која је у поседу библиотеке целине или легата обавезна је да поднесе предлог за проглашавање овакве збирке културним добром, без обзира на то што неки примерци из збирке, као што су старе или ретке књиге, већ, по аутоматизму, имају статус културног добра. Све обавезе и привилегије које нови власник библиотеке целине или легата стиче добијањем власништва над збирком прецизиране су или у тестаменту којим је власник збирке (легатор) завештао своје власништво, или у уговору којим је нека колекција откупљена од власника (а власник може бити и особа која је креирала библиотеку целину, али и њени законити наследници). И када се ради о поклону, уступању без материјане надокнаде, са поклонодавцем се обавезно склапа уговор којим се прецизира о каквом садржају се ради, које обавезе поклонопримац преузима и какве привилегије стиче. Тим уговорима је важно разјаснити питање ауторских права која се тичу необјављених ауторских дела, као и оних ауторских права која постоје на већ објављеним радовима.

Народна библиотека Србије у својим фондовима има 15 библиотека целина и легата који су били власништво наших истакнутих научника, јавних и

1 Светлана Мирчов, „Библиотеке целине и библиотеке легати", *Гласник НБС*, 2004, бр. 1, стр. 11.

2 Исто, стр. 12.

културних радника или уметника: писаца Милоша Црњанског, Милана Ракића и Љубомира Мицића, професора Веселина Чајкановића, Тихомира Ђорђевића, Михајла Динића, Љубице и Данице Јанковић, Петра Колендића, Милоша Ђурића, Јована Пејовића, политичара Душана Петровића, сликарке Љубице Цуце Сокић, управнице Универзитетске библиотеке Милице Продановић и њене кћери, театролога, Борјане, публицисте Милоша Јевтића и етнолога Оливере Младеновић (детаљније на http://www.nb.rs/collections/index.php?id=802). Статус легата имају колекције Милоша Црњанског и сестара Јанковић, док су остале збирке библиотеке целине.

О садржају библиотека целина и легата

Садржај колекција које су поклоном или тестаментом стигле у Народну библиотеку Србије, одсликава интересовања њихових власника и тематски је профилисан облашћу којом се власник бавио, као и интересовањима која је имао мимо своје основне делатности.

Основу сваке овакве колекције чине наравно књиге – монографске публикације, које, како је већ речено, упућују на професионална интересовања власника. Обично већи део монографских публикација чине домаћа издања, која већ постоје у нашим фондовима. Међутим у скоро свакој колекцији постоји и значајан број страних издања, међу којима је велики број наслова који представљају једине примерке код нас, што сваку такву колекцију чини вреднијом.

Домаћа издања ипак имају нешто другачији значај у оваквим колекцијама, и не представљају само још један примерак неког наслова који већ постоји у редовном фонду, јер у овом случају сваки наслов, свака публикација, учествује у формирању специфичног профила сваке од личних библиотека које су поклоњене као посебна колекција. Напослетку, примерак публикације која је била у личном власништву неког истакнутог појединца нашег друштва – уметника, научног или културног радника, ипак има другачији значај од примерка који је стигао у фондове као обавезни примерак. Тај посебни значај је наглашен и тиме што су примерци из ових збирки често персонализовани, било само потписом власника, или, у бољим случајевима, екслибрисом који је власник израдио за своју библиотеку. У овом смислу, нарочито су важне посвете на књигама, често врло надахнуте, које су власници библиотека добијали од својих сарадника и пријатеља, или поштовалаца њиховог рада, чиме се непосредно добија увид у ширину друштвених веза и друштвени статус власника библиотеке. По броју посвета нарочито се истиче библиотека Мише Јевтића, у којој су готово све књиге обогаћене посветама аутора. У публикацијама које су биле у власништву научних радника честе су маргиналије, руком дописивани коментари или краће белешке које су им помагале у раду. У појединим публикацијама их има у толикој мери да се публикација може третирати као рукописна грађа.

У колекцијама се могу наћи и примерци домаћих и страних старих и ретких књига. Ова грађа је због својих карактеристика заштићена као културно добро и пре него што цела збирка у којој се налази добије такав статус. Најчешће се ова грађа налази у доста лошем физичком стању и неопходно је сваки примерак старе књиге, макар превентивно, однети у одељење за конзервацију да би се проценио степен оштећења и да би се заштитила на одговарајући начин. У збиркама које се налазе у НБС највише старих књига има у збиркама професора Чајкановића и Ђорђевића.

Осим монографских публикација, као 'обавезног' дела нечије личне библиотеке, у овим колекцијама

се може наћи најразноврснија грађа за коју су њихови власници, или наследници, сматрали да има вредност – рукописи, преписка, фотографије, домаћа и страна периодика, карте, музикалије, лична и службена документа, свакодневни предмети, па и одећа, уметничка дела, чак и намештај.

Рукописи су свакако најзначајнија, и за истраживаче најзанимљивија врста грађе, јер се из рукописне грађе може добити непосредан увид у професионални рад власника колекције. Највећу вредност међу рукописима свакако представљају рукописи који нису никада објављени, било да се ради о научном или уметничком делу. Чак и у случају да се ради о рукописима који јесу објављени, истраживачима може бити од велике важности да се упознају са процесом настанка неког дела. У случају када се ради о научним радовима кроз рукописе се може пратити методологија рада, промене у вредновању значаја чињеница с којима аутор ради, увођење нових сазнања, све до коначне верзије. Може се рећи да истраживачи књижевности имају још и већу корист од рукописне заоставштине коју су оставили књижевници, јер добијају прилику да упознају цео процес настанка неког књижевног дела, врло често и да упореде различите верзије које је аутор написао током рада. Такви рукописи су од кључне важности за припреме критичких издања, док је значај који имају рукописи из ових колекција, а који нису никада објављени – непроцењиве. Од ове врсте грађе која се налази у НБС треба истаћи богату рукописну заоставштину књижевника Милоша Црњанског, док се међу рукописима који имају научни карактер издвајају они из заоставштине сестара Јанковић, наших познатих етномузиколога и кореолога.

Посебан део рукописне заоставштине чине исписи, које су научни радници и истраживачи направили радећи у архивима у земљи и иностранству. Због техничких могућности, преписивање докумената је, донедавно, било једини начин да се направе копије архивске грађе, које су се, у форми исписа, нашле у оквиру неке од библиотека целина. Готово целу рукописну заоставштину професора Петра Колендића чине исписи из Дубровачког архива у којем је он годинама истраживао.

Још једна врста рукописне грађе која је повезана са научним истраживањима јесу белешке вођене током теренских истраживања, а највећу количину такве грађе можемо наћи у легату сестара Јанковић, које су водиле опсежна етномузиколошка и кореолошка истраживања која су помно бележиле.

Преписка представља драгоцен извор за проучавање живота и рада власника збирке, његових интересовања и друштвених контаката. Наравно, у овом случају ради се о писмима која је власник поклоњене библиотеке примао, а не о онима које је сам писао, осим спорадичних случајева када су сачувани концепти писама, а тада се углавном ради о службеној кореспонденцији. Писма пружају могућност да се, захваљујући свом мање формалном облику, стекне много дубљи увид у личност, па се без обзира на то што у збиркама нема писама самог власника збирке, истраживачима пружа јединствена прилика да се, макар и посредно, боље упознају са особинама и интересовањима власника библиотеке, да на основу круга људи и институција са којима је био у контакту закључе о његовим интересовањима, ширини друштвених активности и везама које је успоставио на различитим основама. Писма заправо омогућавају ретку прилику да се сазна доста детаља и из приватног живота власника библиотеке и да се на тај начин заокружи слика о његовој личности. Убедљиво најобимнија преписка од свих библиотека целина у НБС налази се у заоставштини професора Тихомира Ђорђевића, која броји око 6.300 писама примљених од око 800 личности и институција из земље и иностранства.

Периодичне публикације које се налазе у библиотекама целинама скоро у потпуности представљају стручну литературу из оне области којом се власник библиотеке бавио. Будући да су стручни часописи најефикаснији начин праћења текуће продукције у науци, не чуди да је њихов број највећи код оних власника збирки који су се бавили научном делатношћу, као што су професори Чајкановић и Ђорђевић, или сестре Јанковић (код Чајкановића број стручних домаћих и страних часописа чини око једне трећине укупног броја свезака у збирци). Код њих се може наћи и доста иностраних стручних часописа. Велики број свезака периодике постоји и код сликарке и академика Љубице Сокић, и у збирци уметничког фотографа и професора Академије Бранибора Дебељковића, који су, такође, с пуно енергије пратили тенденције у оним областима уметности којима су се бавили. Ове колекције иностране периодике унутар личних библиотека представљају драгоценост јер су наслови које оне поседују веома често и једини примерци који постоје код нас. Осим целовитих бројева разних часописа, у грађи се могу пронаћи и новински исечци који се тичу активности власника збирке. Највећи број новинских исечака налази се у збирци хеленисте Милоша Ђурића.

Фотографије су специфична врста грађе која се не налази тако често у библиотекама целинама. Њихов значај за збирку је налик оном који има преписка – на посебан начин даје увид у личност власника библиотеке и може значајно помоћи да се његове професионалне, приватне и породичне везе и активности још боље утврде. Фотографије могу дати велики број информација, а изазов у раду с фотографијама представља чињеница да на њима најчешће нема података, па треба идентификовати сва лица на њој и утврдити време и место где је фотографија настала, што је често немогућ захтев. НБС има у својим фондовима збирку која је припадала уметничком фотографу и професору Академије Бранибору Дебељковићу, и која је једина библиотека целина или легат у НБС чију основну грађу чине фотографије. У овој збирци се, уз стручне наслове монографских публикација и периодике, налази и око 1.500 оригиналних фотографија и негатива Бранибора Дебељковића. Значајан је и фонд фотографија у легату Милоша Црњанског, јер садржи велики број фотографија чији је аутор сам Црњански, док су сестре Јанковић оставиле богату збирку фотографија начињених током њихових теренских истраживања, као и из приватног и породичног живота.

У неким библиотекама целинама могу се наћи и лична документа власника збирке, која, по својој природи, припадају архивској грађи. Ова врста грађе омогућава прецизније датирање неких догађаја из живота власника збирке, утврђивање хронолошког следа, или даје податке о професионалним активностима власника. Међу документима се најчешће налазе личне карте и пасоши, службене легитимације, документа везана за школовање, разне потврде и слично. У збиркама које се налазе у НБС, легат Милоша Црњанског садржи највише ове грађе која покрива готово цео пишчев живот.

Музикалије су грађа која се може наћи у збиркама оних власника који су били професионално везани за музику, и у својим збиркама чували или носаче звука или нотне записе, штампане или руком забележене. Анализом овог материјала, у сарадњи са стручњацима, може се утврдити шта је од ове грађе вредно, шта је већ познато и објављено, да ли постоје неке варијације у односу на познате теме и слично. Највећа количина ове врсте грађе налази се, логично, у легату сестара Јанковић, наших познатих етномузиколога и кореолога, а у њиховој збирци налази се и материјал који је припадао њиховом ујаку, Владимиру Ђорђевићу, нашем познатом музикологу.

У библиотекама целинама може се наћи и картографска грађа, као прилог уз друге публикације или као самостално издање, затим разноврсне публикације као што су издавачки или изложбени каталози, плакати, позивнице, рекламни материјал и остали ситни графички материјал, који казује о интересовањима и друштвеним активностима власника колекције.

Дешава се да се у овим колекцијама нађу и свакодневни предмети власника збирке, чак и намештај, али и уметничка дела. Ови предмети, који заправо и не спадају у библиотечку грађу, дају целој колекцији интимнији изглед и могу одлично послужити као изложбени експонати при представљању библиотека целина или легата. Од колекција које се налазе у НБС оваквих предмета је највише у легату Милоша Црњанског – радни сто и столица, писаћа машина, фото-апарат, украсни предмети, али и аутопортрет и цртежи које је насликао као средњошколац. НБС такође поседује намештај из радне собе Милана Ракића, и предмете из атељеа Цуце Сокић – палете и четкице, радну блузу, као и један аутопортрет и једну графику.

Обрада и заштита грађе у библиотекама целинама и легатима

Сва грађа која се налази у збиркама које су у НБС стигле као поклон или као тестаментарна жеља пролази стручну библиотекарску обраду која се врши према прихваћеним стандардима библиотекарске струке. Имајући у виду разноврсност грађе која се налази у појединачним збиркама, а и да би оваква збирка била потпуно обрађена, неопходна је сарадња више стручњака који ће обрадити оне делове грађе који су њихова ужа специјалност. Сва ова разноврсна грађа једне библиотеке целине или легата обједињена је посебном словном ознаком у сигнатури, која представља иницијале власника збирке (тако легат Милоша Црњанског носи ознаку 'МЦ', Тихомира Ђорђевића – 'ТЂ', Љубомира Мицића – 'ЉМ', и тако даље), док се унутар основне сигнатуре додаје ознака која ближе одређује врсту грађе (за фотографије се додаје 'Ф', за разгледнице 'Рг', за рукописе 'Р'…).

Свака врста грађе која се налази у овим збиркама се обрађује према стандардима који важе за ту врсту грађе, па се каталогизација монографских публикација врши у електронској бази Народне библиотеке Србије, уз уношење и оних података који се налазе на том одређеном примерку (посвета, екслибрис, маргиналије). Обрада фотографија подразумева и утврђивање времена и места на којем је фотографија настала, као и идентификацију особа на фотографији, што може бити јако тежак задатак, док се при обради преписке мора утврдити ко су аутори писама, да би се целокупна преписка могла организовати по ауторима. Рад на обради рукописа подразумева најпре идентификацију типова грађе (писма, преписи и исписи, концепти, ране верзије радова и дела, текстови припремљени за штампу и друго) што даље води до тога да се у садржинској анализи рукописа библиотекари морају консултовати и са институцијама и стручњацима који се баве одређеном облашћу да би се поуздано утврдило о каквом се тачно материјалу ради, и да би се издвојила грађа која има већу вредност у научном или културном смислу. На оној грађи која до сада није објављена наставља се рад, у смислу припрема за њено објављивање.

Посебна пажња приликом обраде се обраћа на физичко стање грађе која се налази у збирци, па се они примерци који су оштећени на било који начин и којима је потребна конзервација, без одлагања заштићују на одговарајући начин.

Доступност грађе библиотека целина и легата

Библиотеке целине и легати чувају се, груписане заједно, у посебном делу магацинског простора Народне библиотеке Србије. Монографске публикације и периодика заузимају место на полицама према сигнатурном броју који носе, док су рукописи и фотографије смештени у коверте и овојнице у посебним кутијама због додатне заштите. Неки предмети и делови намештаја су изложени на галерији НБС, као стална поставка Фонда легата и библиотека целина, и ту се може видети намештај, лични предмети и уметничка дела из збирки Милоша Црњанског, Милана Ракића и Цуце Сокић.

Будући да сва грађа која се налази у збиркама које чине легати и библиотеке целине има посебан положај унутар целокупног фонда НБС, приступ овој грађи се омогућава преко посебног захтева. Када примерак неке монографске публикације постоји и у редовном фонду и у неком легату или библиотеци целини, кориснику се издаје примерак из редовног фонда. У случају да је једини примерак онај у легату или библиотеци целини, тада ће корисник тај примерак добити у посебној читаоници Одељења посебних фондова, које води ову врсту збирки. Друге врсте грађе које се могу наћи у овим збиркама – рукописи, фотографије, писма и друго корисници могу добити уз посебан захтев који се упућује водитељу одређеног фонда. Да би се корисницима олакшао приступ овај грађи, која је често осетљива и непрактична за манипулацију, најбоље решење је у дигитализацији материјал, и омогућавању да та грађа буде доступна у електронској верзији.

Такође, да би се ове вредне и богате збирке приближиле јавности, и да би јавност била упозната са значајем и вредношћу заоставштине наших истакнутих научних и културних радника и уметника, потребно је представљати њихов садржај преко изложби и на друге пригодне начине. Уз сарадњу са институцијама и стручњацима из одговарајућих области треба радити на објављивању оних текстова који још нису објављени или на укључивању материјала у стручно-научна истраживања. Оваквим поступањем промовише се и сама идеја уступања вредних приватних колекција.

Постоји више случајева у којим се заоставштина неке истакнуте личности налази у две или више институција – у НБС, САНУ, или на катедри неког факултета, као што је случај са заоставштином Стојана Новаковића или Милоша Ђурића. На сваком месту на којем се налази, та грађа је обрађена и заштићена према важећим стандардима за чување овакве врсте грађе и доступна је корисницима. Међутим, приметно је одсуство комуникације између институција које чувају делове грађе једне исте особе, што може да отежава рад истраживачима. Захваљујући савременој технологији било би могуће, и лако изводљиво, објединити информације о грађи која се физички налази на различитим местима у јединствену базу података. Таква база би била од велике помоћи истраживачима јер би им омогућила да брзо дођу до информације где се налази оно што је њима потребно. Временом би се сарадња на уређивању саржаја овакве веб-странице могла проширити и на све институције у којима се налазе библиотеке целине и легати, а која би давала све неопходне информације о легатима у нашој земљи, врстама грађе која се у њима налази, начину на који је могуће приступити тој грађи и осталом.

Литература:

Светлана Мирчов, „Библиотеке целине и библиотеке легати", *Гласник НБС*, 2004, бр. 1.

Velibor Prelić
National Library of Serbia, Belgrade

Memorial Libraries in the National Library of Serbia

Abstract
This article explains the differences between memorial libraries, as well as different legal procedures of including such collections in the library holdings. It also presents different types of material that memorial libraries contain, how they are treated, protected and presented to the public in the National Library of Serbia, with some proposals of increasing availability of this material.

Keywords: memorial libraries, types of material, catalogization, conservation, availability, National Library of Serbia

УПОРЕДНИ ПРЕГЛЕД СТАТУСА РУКОПИСА У БИБЛИОТЕЧКОМ ЗАКОНОДАВСТВУ РУСИЈЕ И ВЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ И ЊИХОВА ПРЕЗЕНТАЦИЈА НА ЗВАНИЧНИМ САЈТОВИМА НАЦИОНАЛНИХ БИБЛИОТЕКА

УДК: 027.54:004.738.1]:025.17(410)
027.54:004.738.1]:025.17(470)

Душан Никодијевић
Народна библиотека Србије, Београд

Сажетак

Некњижна грађа и рукописи представљају један од основних садржаја презентације водећих националних библиотека. Циљ овог рада је да упоређивањем библиотечког законодавства и места рукописа у њима из две државе са крајњег истока и запада Европе, видимо каква је правна регулатива што се тиче рукописа, као и како се они презентују на сајтовима својих националних библиотека. Тај избор је превасходно извршен ради упоређивања различитих правних и културолошких традиција, односно увиђања сличности и разлике статуса рукописа међу њима, с обзиром на то да карактер рукописа ствара највише потешкоћа приликом обраде, јер може бити дефинисан и као библиотечка и као архивска грађа.

Кључне речи: рукописи, рукописне збирке, националне библиотеке, библиотечко законодавство

Иако су при помену библиотеке прве асоцијације везане за књигу, ако само површно обратимо пажњу на насловне странице сајтова водећих светских библиотека видећемо да у први план, са више од половине сликовних садржаја, избија све само не класична књига уоквирена у корице. Томе је допринела информатичка револуција с краја прошлог века. Наиме, све до појаве компјутера, који су данас уобичајено присутни у породицама као некада радио, телевизија и други кућни електрични апарати, библиотеке су за просечног човека (који је у њих ретко залазио) представљале зграде или просторије у школама или на факултетима где се држе разне књиге, а библиотекарима су се сматрале особе којима је основна дужност да те књиге прослеђују корисницима и евидентирају када их треба вратити. Данас огромна већина корисника користи интернет као основни извор информација о библиотекама, а истовремено и библиотеке интернет користе да путем званичних

презентација на својим сајтовима пружају обиље података о својим фондовима, активностима, историјату итд. Осим званичних сајтова, користе се и друштвене мреже (фејсбук, твитер итд.), апликације које се могу користити на различитим уређајима и мобилним телефонима, тако да у многим случајевима, презентација библиотеке има великих сличности са презентацијама, чак и рекламним кампањама, комерцијалних фирми, или модрено речено, брендова. Све је препуно фотографија, кратких филмова, пречица, тако да се у појединим случајевима, нарочито за кориснике средње, а увелико за оне старије генерације и још више за становнике земаља у којима употреба информационе технологије није на тако високом нивоу као у развијеним државама, то може представљати извор тешкоћа и несналажења, чиме се постиже супротан ефекат од првенствене намене, да се што пре и што лакше стигне до одређене публикације.

Рукописи имају посебан значај у свакој, а нарочито у националној библиотеци. Они репрезентују колико саме библиотеке, толико и један од најважнијих сегмената културне баштине једне државе, односно народа. Под рукописима можемо подразумевати сваки писани траг било ког формата или обима, који није издат као монографска публикација од стране аутора или издавача. Због тако широких критеријума, у разним временским раздобљима имамо веома различите облике рукописа. Скоро све што је писано у средњем веку је рукопис, и они се обрађују по посебној научној методологији, јер се због своје изузетне културне важности, првенствено као историјског извора, посматрају из свих могућих аспеката, тако да је сама обрада у ствари научно-истраживачки рад. Из тог разлога, рукописне збирке у библиотекама су, у већини случајева, подељене на средњовековне и нововековне, односно млађе, а сама граница варира од земље до земље, мада се она креће у распону од 15. до 17. века. Ми ћемо посебан нагласак ставити на млађе рукописе, који могу бити третирани и као библиотечка и као архивска грађа. Кровни закон о библиотекарству у Русији је Федерални закон о библиотечкој делатности[1] према коме се библиотека дефинише као „информационо, културно, образовна институција која располаже организованим фондом докумената и уступа их на привремено коришћење физичким и правним лицима; библиотека може бити самостална институција или структурни део предузећа, институција, организација“[2], а библиотекарство као „грана информационе, културно-просветне и образовне делатности, у чији задатак спада стварање и развој мреже библиотека, формирање и обрада њихових фондова, организовање библиотечког, информационог и информативно-библиографског опслуживања корисника библиотека, припрема библиотекарских кадрова, научно и методичко обезбеђење развоја библиотека“[3]. Библитечки фонд је у Закону представљен на два начина, као грађа појединe библиотеке и као национални библиотечки фонд, тако да је фонд појединe библиотеке дефинисан као „свеукупност докумената различите сврхе и статуса, организационо и функционално повезаних међу собом, који подлежу попису, допуни, чувању и коришћењу у сврху библиотечког

1 Федеральный закон о библиотечном деле – http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=95571

2 Информационное, культурное, образовательное учреждение, располагающее организованным фондом документов и предоставляющее их во временное пользование физическим и юридическим лицам; библиотека может быть самостоятельным учреждением или структурным подразделением предприятия, учреждения, организации.

3 Отрасль информационной, культурно-просветительской и образовательной деятельности, в задачи которой входят создание и развитие сети библиотек, формирование и обработка их фондов, организация библиотечного, информационного и справочно-библиографического обслуживания пользователей библиотек, подготовка кадров работников библиотек, научное и методическое обеспечение развития библиотек.

опслуживања становништва"[4], док је национални фонд „део библиотечког фонда, који има нарочит историјски, научни и културни значај, који је предвиђен за трајно чување и друштвено коришћење, који се сматра културном својином народа Руске Федерације"[5]. Рукописи се у Закону први пут помињу као рукописне књиге, и оне се, између осталог, сврставају у књижне споменике који „имају изузетан историјски, научни и културни значај, и према којима је установљен нарочит режим пописа, чувања и коришћења". Изузетно је значајан Члан 12 о обавезама библиотека, где се у шестом ставу наводи да „библиотеке обезбеђују пописивање, допуну, чување и коришћење докумената који улазе у састав библиотечких фондова, на начин који је установљен од стране федералних органа извршне власти у сфери културе. Рукописни документи који се налазе у саставу библиотечких фондова сматрају се саставним делом Архивског фонда Руске Федерације"[6]. Из овога се може закључити да се барем део рукописа обрађује по архивским стандардима. То се види и у Члану 16 о националном библиотечком фонду где се изричито наглашава да попис, комплетирање, чување и обезбеђивање докумената, који се сматрају националним библиотечким фондом, спроводе библиотеке, архиви и музеји у складу с важећим федералним законима о библиотекарству и федералним законима о обавезном примерку докумената, о архивистичкој делатности у Руској Федерацији, о музејском фонду Руске Федерације и о музејима у Руској Федерацији. Рукописи су наведени и у Члану 18 о националним библиотекама где им је у циљу обезбеђивања чувања допуштено да корисницима израде електронски пример документа. То се односи и на уникатне и/или ретке документе и рукописе, чије би издавање корисницима могло довести до њиховог губитка, оштећења или уништења.

У Члану 18 су одређене три библиотеке које се сматрају националним – Председничка библиотека „Б. Н. Јељцин"[7] у Санкт Петербургу, Руска државна библиотека[8] у Москви и Руска национална библиотека[9] у Санкт Петербургу.

Председничка библиотека „Б. Н. Јељцин" је своју грађу представила у 110 тематских колекција првенствено по географском принципу, односно по појединим областима Русије или бившим совјетским републикама, као и кроз односе Русије и појединих држава. Због тематског принципа, рукописи нису посебно издвајани и они су третирани на потпуно исти начин као и монографске публикације, односно остала некњижна библиотечка грађа.

У Руској државној библиотеци је посебно издвојен фонд рукописа. На страници која је посвећена њима (преко линкова Фонды / Фонд рукописей) сазнајемо да фонд садржи 610.000 јединица од 6. века до данашњих дана. Састоји се од различитих архивских збирки, личних, државних, црквених, и архива разних приватних и јавних организација. Издвојени су и лични фондови значајних личности

4 Совокупность документов различного назначения и статуса, организационно и функционально связанных между собой, подлежащих учету, комплектованию, хранению и использованию в целях библиотечного обслуживания населения.

5 Часть библиотечного фонда, имеющая особое историческое, научное, культурное значение, предназначенная для постоянного хранения и общественного использования и являющаяся культурным достоянием народов Российской Федерации.

6 Библиотеки обеспечивают учет, комплектование, хранение и использование документов, входящих в состав библиотечных фондов, в порядке, установленном федеральным органом исполнительной власти в сфере культуры. Рукописные документы, входящие в библиотечные фонды, являются составной частью Архивного фонда Российской Федерации.

7 Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина – http://www.prlib.ru

8 Российская государственная библиотека – http://www.rsl.ru

9 Российская национальная библиотека – http://www.nlr.ru

као што су цар Петар Велики, Кутузов, Љермонтов и др. Поред основног фонда, налази се ту и збирка књига и периодике од 19. до 21. века, као научно-помоћни фонд, неопходан за истраживање основног фонда. Сва грађа се може претражити у каталогу Научноистраживачког рукописног одељења, као и у централном електронском каталогу (Каталоги / Единый электронный каталог (ЭК) РГБ), где је посебно издвојен каталог рукописа. Преко овог каталога се могу добити најважније информације о фондовима рукописа. Постоји и каталог дигитализованих рукописа који се могу погледати преко интернета (Электронная библиотека / Коллекция рукописей).

Фонд рукписа у Руској националној библиотеци садржи око 430.000 јединица од 3. до 20. века. До странице посвећене рукописима долазимо преко линкова Главная / Ресурсы / Фонды и коллекции / Рукописный фонд. Фонд обухвата рукописе из неколико периода: грчке рукописе (3–9. век), словенске и староруске рукописне књиге (11–19. век), службене документе (13–19. век), западне рукописне документе (5–20. век), архивску грађу (18–21. век) и источне рукописне документе (10–20. век). На страници се дају и основни подаци о обиму и саставу фонда, као и о условима коришћења. Значајно је да можемо приступити и електронским каталозима преко линкова на овој страници. Пре тога преко слабог приметног линка *Подробнее о фонде* можемо много опширније, прегледније и боље сагледати сво богатство рукописне грађе коју поседује ова библиотека. Са ове странице можемо добити врло детаљна обавештења о свим колекцијама, као и о појединим рукописима и рукописним књигама које библиотека поседује. Тако је изузетно добро представљен Руски архивски фонд 18–21. век. Он садржи преко 300.000 јединица и 1.219 личних фондова. Наведени су најзначајнији архиви, међу којима су свакако они из колекције царева од Петра Великог до Николаја II. Ту су архиви припадника руског племства, чиновника, свештенства, преко 100 архива руских писаца, уметника и др. У електронској библиотеци „Докусфера“ корисницима су доступни онлајн многи документи из колекције рукописа.

У Великој Британији је 1972. године донет посебан Закон о Британској библиотеци.[10] Оно што је упечатљиво је да је тим законом истовремено Британска библиотека издвојена као посебна институција од Британског музеја и да је она основана као национална библиотека Велике Британије. Већ у првом члану овог закона Британска библиотека се дефинише као библиотека која се састоји од свеобухватне колекције књига, рукописа, периодичних публикација, филмова и друге грађе која је штампана или другачије сачувана.[11] У том истом закону је дефинисано да ће се из Британског Музеја у Британску библиотеку пренети део збирки Одељења штампане књиге Британског Музеја, Одељења рукописа и Одељења оријенталних штампаних књига и рукописа. Јасно је да су збирке рукописа Британске библиотеке наслеђене из Британског музеја и да је основни рад на њима да се дигитализују и представе јавности.

Када уђемо на сајт Британске библиотеке[12] имамо могућност да бирамо у опцији каталога, два линка – архиве и рукописе и рукописне минијатуре (Archives and manuscripts; Illuminated manuscripts). На страници Search our catalogues archives and

10 British Library Act 1972 and as amended – http://www.bl.uk/aboutus/governance/blact/index.html#one.

11 This Act shall have effect with a view to the establishment of the United Kingdom of a national library, to be known as “the British Library”, consisting of a comprehensive collection of books, manuscripts, periodicals, films and other recorded matter, whether printed or otherwise.

12 British library – http://www.bl.uk.

manuscripts, администратор нас упућује на нову страницу уколико желимо да сазнамо детаље о каталогу (опција website). После дужег трагања (на страници bl.uk / Catalogues / About Search our Catalogue, Archives and Manuscripts бирамо опцију Western Manuscripts) долазимо до странице посвећене Рукописном одељењу. Колекција је подељена на три дела: средњовековне и ране рукописе (око 300–1603), модерне (од 1603. године до данас) и збирку књижевних и позоришних рукописа. На посебним страницама су дати основни подаци о све три збирке и упућују нас на онлајн рукописни каталог који очигледно није у функцији, јер нас враћа на већ пређене странице. Све што нам преостаје је да идемо на централни електронски каталог или посетимо страницу са дигитализованим рукописима bl.uk / Digitised Manuscripts Home. Ту можемо да претражујемо и, што је веома значајно, читамо 1.836 рукописа и рукописних књига.

Рукописна грађа је, у свим библиотекама које смо спомињали у овом раду, посебно издвојена и њом се баве посебне организационе јединице. Зависно од збирке, односно од обима и садржаја, на пословима заштите, обраде и презентације раде високообразовани стручњаци из разних научних области, наравно поглавито хуманистичких. Такође је издвојена и презентација рукописа на сајтовима, а у складу са могућностима, имамо и посебне електронске каталоге. Иако је део грађе дигитализован и доступан кориснику на интернету, услови коришћења су обично рестриктивнији него за главни фонд. У националним библиотекама Русије и Велике Британије рукописи имају изузетан значај на њиховим званичним сајтовима. Сматрамо да су презентације рукописних збирки руских библиотека знатно квалитетније и прегледније урађене него у Британској библиотеци. Што се тиче заједничког проблема приликом одређивања статуса рукописа у библиотечком законодаваству, примећује се да недостатак међународног стандарда за обраду рукописа умногоме отежава посао законодавца и да тек у будућности можемо очекивати прецизније одређивање рукописа као библиотечке грађе, а тек потом покушај неког уједначавања у националним законодавствима.

Извори:

1. Британска библиотека – British library – http://www.bl.uk (преузето 24. 4. 2013.)
2. Председничка библиотека „Б. Н. Јељцин" – Президентская библиотека имени Б.Н. Ельцина – http://www.prlib.ru (преузето 24. 4. 2013.).
3. Руска државна библиотека – Российская государственная библиотека – http://www.rsl.ru (преузето 24. 4. 2013.).
4. Руска национална библиотека – Российская национальная библиотека – http://www.nlr.ru (преузето 24. 4. 2013.).
5. Федеральный закон о библиотечном деле – http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req = doc ;base= LAW;n=95571 (преузето 24. 4. 2013.).

Dusan Nikodijević
National Library of Serbia, Belgrade

Comparative Review ot the Status of Manuscripts in the Library Legislation of Russia and Great Britain and the presentation ON to the official websites of the national libraries

Abstract
Non-book materials and manuscripts are the basic contents of the presentation of the leading national libraries. The purpose of this article is to present, by comparing the

library legislations and the places of manuscripts in them of two states from the extreme east and west of Europe, the legal regulations concerning manuscripts, as well as their presentations on the websites of their national libraries. The choice has primarily been made in order to compare different legal and cultural traditions, as well as to realize the similarities and differences between the status of manuscripts in them, considering the fact that the manuscript's character makes the most difficulties in processing, because it can be defined as both library material and archive material.

Keywords: manuscripts, manuscript collection, national libraries, library legislation

СТАРИ ПОЗОРИШНИ ПЛАКАТ У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ СРБИЈЕ*

УДК: 069.51:766(497.11)
766:659.133.1]:792(497.11)"1862/1945"

Јасмина Трифунац,
Народна библиотека Србије, Београд

Сажетак

Народна библиотека Србије у оквиру Одељења посебних фондова набавља, обрађује, чува и даје на коришћење некњижни библиотечки материјал. Међу тим материјалом налази се и збирка плаката, у оквиру које се као посебна целина издваја стари позоришни плакат. Рад је фокусиран на позоришни плакат с краја 19. века до 1945. године. У раду се дају опис, карактеристике, стање, набавка старих позоришних плаката, као и специфичности које су се јављале приликом каталошког описа ових јединица. Дат је и поглед на дигитализацију као на један од основних видова заштите библиотечке грађе, али и као начин којим се омогућава шира доступност материјала путем интернета.

Кључне речи: збирка плаката, позоришни плакат, Народна библиотека Србије, некњижна грађа, ISBD(NBM), COBISS база

Напомена: Рад је изворно објављен на енглеском језику у „Зборнику плаката" у издању *Архива Дон Хуан* из Беча.

Плакат представља комад папира који се качи или лепи на јавним местима како би се привукла пажња пролазника на оно о чему плакат „обавештава". Плакат је писано, цртано, штампано или графички умножено обавештење које најављује надолазеће догађаје, као што су концерти, филмске и позоришне представе, спортске манифестације, или промовише одређене производе. Поред тога што је информациони медиј, плакат је и важна врста историјског извора, а истовремено је и библиотечки материјал.

У Народној библиотеци Србије плакат се чува у оквиру Збирке плаката и ситног документационог материјала у Одељењу посебних фондова. С обзиром на то да плакат служи тренутној, актуелној информацији коју презентује и прати актуелна збивања у друштву, он се неретко сматра ефемерном грађом, јер се након завршених догађаја најчешће баца. Из тог разлога плакат је сврстан у збирку заједно са ситним документационим библиотечким

материјалом који се, такође, често сматра ефемерном библиотечком грађом. Будући да плакат представља посебну хронику дешавања, као и извор важних података и чињеница, он се може користи као специфичан историографски документ. Са друге стране, илустровани плакат је и својеврсно ликовно дело одређеног уметника, носилац одређене уметничке и естетске вредности, па се плакату, због свега овога, никако не може оспорити важност и битност коју он има као библиотечка грађа. Управо због свих ових разлога, према новој концепцији Посебних фондова која је предвиђена да буде усвојена до краја 2013. године, плакати ће бити реорганизовани у оквиру нове збирке, Збирке графике, где ће се наћи заједно са графичким листовима, цртежима, акварелима, графичким мапама и изложбеним каталозима мањег обима (величине до 16 стр.).

Одељење посебних фондова, у којем се налазе плакати, конципирано је тако да скупља, чува, каталошки обрађује и даје на коришћење сву врсту библиотечке грађе која се по својој форми разликује од књиге и која се сматра некњижном библиотечком грађом. У оквиру овог одељења, према новој концепцији, налазиће се следеће збирке:

1. збирка књижевних и других рукописа и архивалија;
2. збирка картографије;
3. збирка музикалија, фонодокумената и аудио-визуелне грађе;
4. збирка фотодокумената и разгледница;
5. збирка графике;
6. збирка документационе, дидактичке и мултимедијалне грађе;
7. збирка електронских публикација.

Поред наведених збирки, у Одељењу посебних фондова Народне библиотеке Србије се налазе и Збирка старе, ретке и минијатурне књиге и Збирка легата, које по својим, пре свега монографским карактеристикама, одступају од основног критеријума за сврставање у ово Одељење, а то је појавни вид публикације који се разликује од књиге. Изузетак је направљен зато што су у питању реткост, уникатност и целовитост материјала који захтева посебан третман приликом обраде, заштите и чувања.

Као што се из горе наведеног текста види, плакат представља библиотечку грађу која се чува заједно са осталим некњижним материјалом у одељењу посебно формираним за такве врсте грађе.

Збирка плаката је неформално подељена на две велике целине, а то су: стари плакат до 1945. године, и новији плакат после 1945. године. Овај рад ће покушати да дâ преглед, опис и карактеристике позоришних плаката у периоду до 1945. године.

Када се говори о позоришним плакатима, неопходно је нешто пре тога рећи и о настанку и развоју самих позоришта.

Позоришни живот код Срба траје дуже од осам векова. Још су на средњовековним српским дворовима постојали забављачи који су увеселавали владаре и властелу, а поред њих су постојали и глумци-забављачи у развијенијим насељима као и путујући лакрдијаши који су забављали народ на светковинама. Током 14. и 15. века гостовали су страни забављачи лаичких позоришта у српским земљама, а има података и о постојању домаћих[1]. У средњем веку су српска позоришта у основи имала световну и забављачку функцију. Биле су то импровизације без писаног текста, приказиване на јавним местима.[2]

1 Петар Марјановић, *Мала историја српског позоришта : XIII–XXI век* (Нови Сад: Позоришни музеј Војводине, 2005), 27, 56–61.

2 Nikola Stanković, „Svetski dan pozorišta – istorija pozorišta", http://www.moodiranje.com/umetnost-i-dizajn/svetski-dan-pozorista-istorija-pozorista (preuzeto 26. 4. 2013).

Прва српска представа новијег времена била је тзв. школска драма *Траедокомедија* Мануела Козачинског одиграна у Сремским Карловцима. Петар Марјановић у својој књизи *Мала историја српског позоришта* напомиње да „раздобље школских представа у Срба траје до 1813. године, када настаје нова епоха у историји српског позоришта и драме, коју на извођачком плану најчешће обележава професионално представљање"[3]. Августа 1813. године одржана је у Пешти прва световна, грађанска и јавна представа Јоакима Вујића према делу *Der Papagoy* Августа Коцебуа. То је била *Крешталица* коју је Јоаким Вујић, отац српског позоришта, превео на српски језик, 'посрбио' и прилагодио за српску позорницу.[4]

Године 1838. у Новом Саду формирана је прва професионална позоришна дружина на словенском југу. Било је то *Србско дилетант-содружество*, познатије као *Летеће дилетантско позориште* које је до 1840. године давало представе у Новом Саду, Панчеву и Земуну, а онда и у Загребу. То је прва јужнословенска позоришна трупа која је допринела стварању националних позоришта код Срба и Хрвата.[5]

Прво српско национално позориште основано је 1861. године у Новом Саду, које је тада било у оквиру Царевине Аустрије, а од 1867. године у оквиру Аустроугарске монархије. То је било Српско народно позориште чији је оснивач и први управник био Јован Ђорђевић. Оснивање позоришта везује се за период буђења националне свести и борбе за националну слободу, и с обзиром на то да су житељи Новог Сада у том периоду били махом српске народности, у великом броју високообразовани, као и да су трговина и имања били углавном у рукама Срба, јасно је зашто је прво национално позориште основано баш у Новом Саду.

На почетку су све позоришне представе извођене у импровизованим салама, најчешће неких угоститељских објеката, да би се тек у каснијим годинама наменски зидали објекти или адаптирали постојећи за потребе позоришта.[6]

Друго српско национално позориште основано је 1868. године у Београду, када је „(прихваћено) схватање о позоришту као установи која је значајна потпора стварању нације и њеног идентитета"[7]. Све до краја 19. века Народно позориште у Београду је било једино стално професионално позориште у Србији. Београдско Народно позориште је октобра 1869. године добило своју наменски грађену зграду.[8] Оно што је неминовно пратило сваку позоришну представу био је плакат. Плакат је најављивао и обавештавао о драми, комедији, оперети која је требало да се одигра у одређеном граду. Најстарији позоришни плакат у Народној библиотеци Србије потиче из 1857. године. Реч је о представи *Владислав, краљ бугарски* која се одржавала по други пут. Представа се одиграла у Београду у сали велике пиваре. На плакату се наводи да ће представу извести *друштво младежи Србске*. Језик којим је плакат писан је славеносербски, стара варијанта српског језика. Следећи по старини сачувани позоришни плакати потичу из 1862. године. Сачувано је пет плаката из те године. Први плакат најављује представу *Три бекрије* у извођењу *Србског дилетанског друштва из Сомбора*, а остала четири

3 Марјановић, *Мала историја српског позоришта : XIII–XXI век*, 173.

4 Исто, 173–175.

5 *Pozorišna Vojvodina* (Novi Sad: Zajednica profesionalnih pozorišta Vojvodine : Pozorišni muzej Vojvodine, 2010), 11–12.

6 Исто, 19.

7 Марјановић, *Мала историја српског позоришта : XIII–XXI век*, 275.

8 Исто, 281–282.

су плакати Српског народног позоришта из Новог Сада који позивају грађане на представе *Он и она*, *Пијаница*, *Мушки метод и женска мајсторија*, *Расејани*, *Опклада*, *Помодор* и *Мерјима*. На једном плакату Српско народно позориште је наводило и по две представе. На полеђини ових плаката је дата шема седења.

Народна библиотека Србије поседује око 700 позоришних плаката који су настали у временском периоду од 1862. до 1945. године. Плакати из тог раздобља су инвентарисани, сигнирани и каталошки обрађени. Стицајем разних околности, пре свега недовољним бројем кадрова и немогућношћу да се послови обраде, организују на адекватан начин, позоришни плакати из периода након 1945. године су само инвентарисани у виду групног инвентара и још увек нису доступни у електронском каталогу.

Стари позоришни плакат и онај модернији, после 1945. године, изузетно се разликују у графичком приступу. Стари плакати су искључиво текстуалне природе, са информативним садржајем, без икаквих илустрација или графичких решења, док је код модерног позоришног плаката приметан дизајнерски приступ са ликовно-уметничким елементима. Тако је плакат постао уметничко дело и установљен је као аутономна уметничка дисциплина без које је позоришни догађај, данас, незамислив.[9] Информативни подаци се своде само на битно, као што су назив представе, име позоришта, режија, а плакатом доминира графичко, тј. уметничко решење.

Као што је већ речено, сачувани стари позоришни плакати су пуни типографских елемената, на основу којих се може истраживати театарски живот. На њима су сачувана имена представа, називи ансамбала, имена уметника, глумаца, редитеља, драмских писаца, као и преводилаца страних позоришних комада. Својим садржајем, плакати пружају увид у тадашње позоришне сезоне на територији Србије и Краљевине Југославије.

Сачувани плакати показују тачно време почињања, али и завршавања представа, па се уочава да су представе почињале у периоду од 18.30 часова до 20 часова и да су трајале сат и по до два и по сата. На плакатима су наведене и тачне цене карата у зависности од места седења. Места куповине карата такође су назначена на плакатима. С обзиром на то да су позоришни комади извођени најчешће по салама гостионица или у неким сличним импровизованим просторијама, на појединим плакатима су се наводили подаци и о алтернативним просторијама у односу на првопланиране у којима ће се одржати представе.

Највећи број позоришних плаката који се налази у фонду Народне библиотеке Србије су плакати Народног позоришта из Београда, око 130 плаката. Следе плакати Српског народног позоришта из Новог Сада, којих има око 60. Остала српска позоришта чији су плакати сачувани су Народно позориште Дунавске бановине, Народно позориште „Србозар", Нишко позориште „Синђелић", разна мања београдска позоришта, Државно повлашћено позориште из Ниша и тако даље. Поред плаката српских позоришта, у збирци се налази невелик број плаката хрватских, македонских и босанских позоришта. Углавном су позоришта република бивше Југославије заступљена са по једним до два плаката, сем Краљевског земаљског казалишта, које броји 14 сачуваних плаката из периода 1916, 1917. и 1918. године и једног плаката представе из времена Другог светског рата, тј. из 1943. године.

9 Ференц Барат, *Позоришни плакати Ференца Бараша*, прир. Љиљана Динић (Београд: Музеј Народног позоришта; Нови Сад: Позоришни музеј Војводине: Завод за културу Војводине, 2011), 1.

Постојећи број плаката у фонду није ни близу укупном броју плаката који је одштампан и објављен на територији Србије у периоду од краја 19. века до 1945. године. Већина представа је извођена по више пута, па се у фонду неретко налазе плакати који најављују треће или четврто извођење, а да сведочанства о првом извођењу немамо сачувана у форми плаката. Када се узме у обзир литература која се бави историјом позоришног живота на територији Србије, уочава се да су се многе представе одиграле по различитим градовима и насељима, и ти плакати нису сачувани у фонду Народне библиотеке Србије.

Највећи разлог за нецеловитост ове збирке је бомбардовање Народне библиотеке Србије које се одиграло 6. априла 1941. године. Током бомбардовања Библиотека је изгорела до темеља, а уништени су и спаљени драгоцени фондови. Уникатни рукописи, старе и ретке књиге, фотографије, периодичне публикације, плакати, штампане музикалије изгубљени су заувек.

Обнову фонда Библиотека је започела још за време ратних година, а након завршетка рата попуна фонда је постала интензивнија. Стога је највећи број старих позоришних плаката до 1945. године приновљен куповином, поклоном или разменом. Најинтензивнија набавка плаката је била током 70-их и 80-их година 20. века. Највише заступљена је била куповина, неки број плаката је прибављен поклоном разних дародаваца, а у мањем броју случајева је реч о размени са другим библиотекама. Набавка старих плаката је данас у некој врсти опадања, највероватније због недостатка новчаних средстава, али и због објективних потешкоћа да се плакат стар 65 и више година нађе и откупи, јер се плакат као средство оглашавања везивао за тренутни догађај, након чега је врло често уништаван.

Данас је набавка плаката регулисана Законом о обавезном примерку, на основу којег су издавачи дужни да Народној библиотеци Србије доставе одређени број примерака. Међутим, посматрајући плакат као ефемернију грађу и не схватајући дугорочнију важност овог материјала као историјског извора, многи издавачи се оглушују о ову обавезу и не достављају обавезни примерак редовно. Стога се редовна набавка плаката умногоме ослања на заинтересованост, ангажовање и труд самог водитеља фонда ове библиотечке грађе, који на личну иницијативу контактира издаваче, установе или појединце чија се активност оглашава и опомиње их и, подсећа на обавезу достављања сваког штампаног примерка. Остаје нада да ће се временом развити свест, пре свега издавача, о важности плаката за будуће генерације као јединственог средства које пружа низ вредних информација о значајним моментима свога времена.

Ради лакшег манипулисања и коришћења стари плакати су разврстани по тематским групама, а у оквиру група су распоређени хронолошки. Драгутин Никчевић истиче да „за неке групе из времена пре Другог светског рата подгрупе су неопходне"[10]. Тако се у оквиру групе културно-просветног живота издвојила посебна подгрупа позоришних плаката у оквиру које је материјал поређан по хронолошком принципу.

Комплетан стари позоришни плакат је каталошки обрађен у електронској бази Народне библиотеке Србије. Библиографски опис је рађен према Међународном стандарду за библиографски опис некњижне грађе ISBD(NBM).

10 Драгутин Никчевић, „Плакат и летак", *Годишњак Народне библиотеке НРС* (1960): 157.

Начелно говорећи, каталошка обрада плаката није нимало лак посао и поред постојања стандарда који спецификује неопходне елементе за опис, њихов редослед у опису, као и интерпункцију која се користи. Оно што представља велики проблем при обради плаката је непостојање одговарајућег импресума. То доводи до тешкоће при датирању садржаја, одређењу ауторске одговорности, јер „плакати од стране самих аутора и издавача нису третирани као публикације од великог значаја, па је највећи број (њих) … остао непотписан и без елементарних података"[11]. Оно што је важно напоменути јесте да је каталошки опис старог позоришног плаката био знатно лакши у односу на већину других плаката. Позоришни плакати, како је већ напред речено, пуни су информација и података. Углавном је сваки плакат имао назначено позориште које изводи одређену представу, годину и датум извођења, место где се представа одиграва. На свим плакатима је наведено име штампара, а често и место штампања. Дилеме при обради су се јавиле када је требало дефинисати у ком својству треба посматрати позориште које изводи представу. Да ли је оно само издавач плаката или заслужује и неку врсту ауторске одговорности? Одлучено је да се поред својства издавача позоришту дода и секундарна одговорност у интелектуалној или уметничкој реализацији плаката.

Наслов представе је узет за главни стварни наслов каталошког описа. Приликом датирања плаката није било већих проблема јер је углавном на самој јединици наведена година одигравања представе, сем у мањем броју случајева када је на плакату био назначен само датум извођења без године, па је било неопходно консултовати додатну литературу и спровести детаљнија истраживања јер према стандарду у каталошки опис треба унети годину издавања.

Подаци, као што су редитељ представе, драмски писац, композитор, који су од великог значаја за саму представу, али не и за настанак плаката, уношени су у блок напомена, и то у оквиру напомене која даје кратак садржај публикације. Глумци који су наведени на плакату нису ушли у каталошки опис јер се сматрало да би то било непотребно оптерећивање записа.

У каталошком опису се као обавезни елемент налази општа ознака грађе која се наводи у првом подручју одмах иза главног стварног наслова, у угластим заградама, великим почетним словом и на српском језику као језику каталошког центра. У случају плаката то је термин *сликовна грађа*. Иако термин *сликовна грађа* не одређује стари позоришни плакат на прави начин, јер је тај плакат без сликовних елеманта и искључиво је текстуалне природе, он се доследно користи и при обради оваквих материјала као усвојени термин за сваку врсту плаката. У материјалном опису наводи се посебна ознака грађе и опсег, тј. *1 плакат*. У случају да је плакат штампан са обе стране, онда је усвојен термин *1 обострани плакат*. Остали материјални подаци нису наведени, јер ове публикације немају илустрације и штампане су у црно-белој техници. Формат старих позоришних плаката је доста уједначен и већина њих је у формату око 30 x 20 цм.

Електронски каталог Народне библиотеке Србије заснован је на програмском пакету COBISS. „COBISS представља организациони модел повезивања библиотека у библиотечко-информацијски систем са узајамном каталогизацијом, узајамном библиографско-каталошком базом података COBIB и локалним базама података библиотека учесница,

11 Оливера Вуксановић, „Плакат у Градској библиотеци *Владислав Петковић Дис* у Чачку", *Глас библиотеке*, бр. 10 (2003): 79.

базом података о библиотекама COLIB и нормативном базом података CONOR".[12]

Тако конципиран електронски каталог омогућава узајамну каталогизацију на нивоу свих библиотека учесница у оквиру система, чиме се постиже бржа каталогизација због могућности преузимања записа из заједничке базе. Нажалост, у случају старог позоришног плаката јако је мали број јединица које су биле у поседу других библиотека и које су биле каталошки описане. Углавном су сви записи креирани од стране каталогизатора из Народне библиотеке Србије.

Стари позоришни плакат се сматра вредном библиотечком грађом. Из тог разлога смештен је у трезор Народне библиотеке Србије где се чувају збирке од изузетне вредности, музејски примерци свих издања, као и све врсте некњижне грађе. Плакат је смештен у картонске фасцикле димензија 71 x 56 цм. Стари позоришни плакат је 'захвалне' величине, па га није било потребно пресавијати, чиме би се скраћивао његов век трајања, већ се адекватно уклапа у фасцикле које су смештене у посебно конструисане металне сандуке који се налазе у већ поменутом трезору. Већина ових плаката је рестаурирана и конзервирана.

Једна од примарних библиотечких делатности је заштита и чување библиотечког материјала. Из тих основних обавеза проистекла је потреба за дигитализовањем грађе. Тамара Бутиган-Вучај, некадашњи начелник Одељења за дигитализацију Народне библиотеке Србије, каже да је „стратегија дигитализације у НБС документ усвојен 2003. године; њиме су дефинисани приоритети дигитализације у Библиотеци ... као и концепција дигиталних збирки са акцентом на отвореност за допуњавање садржаја"[13]. Критеријуми којим се Народна библиотека Србије водила при одређивању приоритета за дигитализацију засновани су на критеријумима које су дали IFLA i UNESCO. Приоритет је имала највреднија грађа у фондовима, грађа која је била у најлошијем стању, материјали који су највише тражени, а све уз поштовање ауторских и сродних права.[14] У складу са тим критеријумима, међу првим материјалима који су дигитализовани била је некњижна грађа, а међу њима и стари позоришни плакат. Ово је урађено не само да би се заштитила грађа, већ и из разлога шире доступности ових публикација, чиме је сама збирка промовисана, као и све оно што Народна библиотека Србије 'крије' у својим фондовима. Дигитална НБС се гради на принципима отвореног приступа знању и информацијама за све, чиме су све дигитализоване збирке доступне онлајн.[15]

Дигитализација старог позоришног плаката је углавном протекла без већих потешкоћа захваљујући не тако великом формату плаката, као и непостојању сликовних елемената. Новији позоришни плакати, које би требало дигитализовати у неком наредном будућем времену, донекле ће бити захтевнији задатак, пре свега због већих димензија, али и због графичких решења којима данас тежи сваки позоришни плакат.

Коришћење позоришног плаката с краја 19. века и из прве половине 20. века је знатно олакшано због постојања његове дигитализоване форме. Интересовање за ову врсту плаката показују сту-

12 Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, „COBISS Kooperativni onlajn bibliografski sistem i servis", http://www.prafak.ni.ac.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=365&Itemid=383&lang=lat .

13 Тамара Бутиган-Вучај, „Народна библиотека Србије на дигиталном путу", *Бележница* год. 9, бр. 17 (2007): 10.

14 Исто, 10.

15 Исто, 11.

денти са постдипломских студија, проучаваоци културне историје са простора Србије, театролози, као и други истраживачи позоришног живота Србије.

У последњој деценији организоване су две изложбе које су имале за циљ да представе и покажу шароликост и разноврсност плаката које Народна библиотека Србије чува у својим фондовима. Стари политички плакат између два рата је имао своју промоцију 2005. године на изложби Дејана Вукићевића „Први српски рат плакатима". Политички плакат Титове Југославије је као целина представљен 2006. године словеначком изложбом „Југославија – моја земља" у којој је готово сав материјал био из збирке Народне библиотеке Србије. По моделу ове две изложбе, где су представљени плакати који припадају једној тематској целини, требало би направити изложбу старог позоришног плаката, чиме би се тај плакат представио и приближио широј публици, која можда још увек нема навику коришћења и прегледања виртуелних дигиталних збирки.

Литература:

1. Барат, Ференц. *Позоришни плакат Ференца Барата*. Приредила Љиљана Динић. Београд: Музеј Народног позоришта; Нови Сад: Позоришни музеј Војводине: Завод за културу Војводине, 2011.
2. Бутиган-Вучај, Тамара „Народна библиотека Србије на дигиталном путу". *Бележница : лист Народне библиотеке Бор* год. 9, бр. 17 (2007): 10–14.
3. Volk, Petar. *Pozorišni život u Srbiji : 1835/1944*. Beograd: Fakultet dramskih umetnosti, Institut za pozorište, film, radio i televiziju: Muzej pozorišne umetnosti Srbije, 1992.
4. Вуксановић, Оливера „Плакат у Градској библиотеци *Владислав Петковић Дис* у Чачку". *Глас библиотеке* год. 9, бр. 10 (2003): 7383.
5. *ISBD(NBM) Međunarodni standardni bibliogarfski opis neknjižne građe*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2006.
6. Марјановић, Петар. *Мала историја српског позоришта : XIII–XXI век*. Нови Сад, Позоришни музеј Војводине, 2005.
7. Никчевић, Драгутин „Плакат и летак". *Годишњак Народне библиотеке НРС* (1960): 153161.
8. *Pozorišna Vojvodina*. Priredili Višnja Erski i Petar Erski. Novi Sad: Zajednica profesionalnih pozorišta Vojvodine: Pozorišni muzej Vojvodine, 2010.
9. Радовић, Александар „Плакати националних библиотека у Србији у збирци Библиотеке Матице српске". *Глас библиотеке*, бр. 17 (2010): 7381.
10. Rikards, Moris. *Uspon i pad plakata*. Beograd: Borba, 1971.
11. Stojanović, Slavimir. *Slavimir Stojanović : pozorišni plakat : Muzej pozorišne umetnosti Srbije, mart/april 2011*. Glavni i odgovorni urednik Ksenija Radulović. Beograd: Muzej pozorišne umetnosti Srbije, 2011.
12. Stanković, Nikola „Svetski dan pozorišta – istorija pozorišta", http://www.moodiranje.com/umetnost-i-dizajn/svetski-dan-pozorista-istorija-pozorista (preuzeto 26. 4. 2013).
13. Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, „COBISS - Kooperativni onlajn bibliografski sistem i servis", http://www.prafak.ni.ac.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=365&Itemid=383&lang=lat (preuzeto 27. 4. 2013).

Jasmina Trifunac
National Library of Serbia, Belgrade

Old Theatre Posters in the National Library of Serbia

Abstract
The National Library of Serbia acquires, processes, preserves and borrows non-book library material through the Department for Special Collections. There is the Collection of Posters in these materials, and as a separate unit, there is Old Theatrical Poster. This paper focuses on the Theatrical Poster of the late 19th century till 1945. The article gives a description and presents the features, condition, procurement of old theatrical posters, as well as the trends emerging in catalogue descriptions of these items. An overview of digitization as one of the main aspects of protection of library collections has been given, but also as a manner of enabling broader access to materials through the Internet.

Keywords: collection of posters, theatrical poster, National Library of Serbia, non-book materials, ISBD (NBM), COBISS basis

3

Пем Гетенби: Сервис „Аустралијских новина“ и интеракција са корисницима кроз коректуру текстова

Роуз Холи: Crowdsourcing: Како и зашто би библиотеке требало то да раде?

Сјузан Хазан: Квалитет културе и контрола масе

Рајан Емерсон Џонсон: Crowdsourcing и библиотека 2.0

Весна Иљац-Малбаша: Crowdsourcing – одређење појма, типологија и сродни термини

Драгана Милуновић: Crowdsourcing у библиотекама за особе са инвалидитетом

CROWDSOURCING – САРАДЊА КОРИСНИКА И БИБЛИОТЕКАРА

Уредница тематa
Весна Иљац-Малбаша

СЕРВИС „АУСТРАЛИЈСКИХ НОВИНА“ И ИНТЕРАКЦИЈА СА КОРИСНИЦИМА КРОЗ КОРЕКТУРУ ТЕКСТОВА

УДК: 027.54:004(94)
070:004.78(94)

Пем Гетенби
Национална библиотека Аустралије, Канбера

Сажетак

Национална библиотека Аустралије пустила је у јавност јула 2008. године бета сервис „Аустралијских новина” као бесплатну услугу. Од почетка пројекта дигитализације новина, који је покренут у јануару 2007. године, за Библиотеку је био приоритет да омогући висок ниво квалитетних података. Да бисмо побољшали квалитет текстова, који су настали електронским путем помоћу софтвера за оптичко препознавање знакова (OCR), дошли смо на идеју да омогућимо корисницима да учествују у коректури текстова. Бета сервис који у себи садржи функционалне садржаје за коректуру текстова пуштен је у јавност без промоције и публицитета, али је одазив био тренутан. Током првих шест месеци неколико хиљада грађана пронашло је бета сервис, углавном преко друштвених мрежа, и убрзо се оформила заједница за коректуру текстова са око 1.300 људи, па је два милиона редова текста у сто хиљада чланака исправљено већ у првих шест месеци. Овај рад издваја нека питања која смо разматрали током развијања алата за корисничку интеракцију сервиса „Аустралијских новина“, говори о истраживању које смо спровели о томе шта мотивише људе да исправљају текстове, као и о неким другим стварима које смо научили током рада. На основу искуства Библиотеке, показало се да коректуром текста коју врше корисници може да се унапреди квалитета услуга.

Кључне речи: оптичко препознавање знакова (OCR), „Аустралијске новине“, дигитализација, интеракција корисника, коректори текстова, трајни идентификатор, квалитет података, Национална библиотека Аустралије

1. Увод

Представљање у кратким цртама

Ова презентација говори о онлајн сервису „Аустралијских новина" и о изузетно позитивној реакцији људи који су се укључили у исправљање електронски генерисаних текстова.

Представићу у кратким цртама нека од питања која смо разматрали током развоја сервиса, говорићу о истраживању о корисницима које смо спровели, о активностима корисника, о томе шта их мотивише да раде и о неким лекцијама које смо научили током рада.

Пре него што почнем, желела бих да одам признање руководиоцу пројекта „Аустралијских новина" Роуз Холи (Rose Holley) за реализацију и анализе истраживања на које ћу се позивати у свом раду. Такође, моја презентација се у великој мери ослања на детаљни рад који је Роуз представила на конференцији одржаној у оквиру пројекта IMPACT у Хагу, априла 2009, на тему оптичког препознавања знакова у области масовне дигитализације. Њено саопштење, под насловом „Много руку олакшава посао" (*Many hands make light work*), говори о нашем искуству у интеракцији са корисницима у оквиру онлајн новинског сервиса и доступно је на веб-сајту Националне библиотеке Аустралије.

Поред коректуре текста, сервис „Аустралијских новина" подржава и корисничко 'таговање' чланака, као и додавање корисничких коментара, али о томе нећу сада говорити – ако вас занима наше искуство у овим областима, оно се налази у Роузином саопштењу.

Вредност дигитализованих новина

Само се по себи разуме да су новине непроцењив, јединствен извор информација о историји и култури једног народа – али у свом оригиналном штампаном облику оне су монотоне и тешке за коришћење. Дигитализацијом новина и омогућавањем да садржај буде претражив онлајн, њихова изванредна снага да подрже широк спектар истраживања и да заведу оне које занима прошлост постаје немерљива. Ниједна тема није ван домашаја, како у свом блогу „Трамблови дневници" (*The Trumbel Diaries*) каже Ангус Трамбл (Angus Trumble), аустралијски научник и аутор великог броја књига и чланака о изузетно великом броју различитих тема.

Пишући нам и позивајући се на сервис „Аустралијских новина", он каже:

„Не могу да се сетим било ког извора за изучавање аустралијске историје који је, током мог досадашњег живота, успео, скоро преко ноћи, да обезбеди овако изванредан приступ грађи ... ако желите да имате ближи увид у колонијалну репутацију норвешке краљице Мод, да нађете и документујете каријеру одређеног тркачког коња, да проучите доласке пошиљака сиднејским агентима које су слале извесне париске модискиње ... или да нађете неког ко је досад био потпуно невидљив за већину, ако не и за све штампане изворе – одсада би сервис „Аустралијских новина" требало да буде ваше полазиште."

Знамо да су истраживачи са различитим интересовањима открили сервис и да га користе као помоћ у својим истраживањима. На пример, један од наших коректора коментарисао је да је сервис најбоља ствар која му се догодила за двадесет година истраживања породичне историје; један академик сервис користи да открије речи које потичу из Аустралије; професор Ијан Фрејзер (Ian Fraser), имунолог, медицински истраживач и добитник награде *Аустралијанац године* у 2006, користи сервис да истражи историју грипа у Аустралији;

а владин истраживачки пројекат, у којем и ми сарађујемо, користи сервис да проучи климатске промене и временске прилике у Аустралији све до 1900. године.

2. Позадина Програма дигитализације „Аустралијских новина“

У јулу 2008. бета сервис „Аустралијских новина“ представљен је јавности као бесплатна услуга Националне библиотеке Аустралије. То је наш добар пример тога како једно иновативно пружање услуга и приказивање огромног потенцијала дигитализације и друштвено умрежених технологија може да повеже кориснике и јавност са библиотечким збиркама.

Током прве фазе, која ће бити закључена средином 2011, сервис треба да омогући онлајн приступ главним дневним новинама које су се штампале у свакој од осам држава и територија све до 1954. године, када закон о ауторском праву ступа на снагу. Сервис ће садржати око 40 милиона чланака (4,4 милиона новинских страница). Затим ће пажња бити усмерена на регионалне и провинцијске наслове. Садржај ће се прогресивно додавати сервису – до данас је за претраживање доступно око 5,8 милиона чланака (538.000 новинских страница).

Програмом дигитализације новина, који је укључен у сервис, руководи Национална библиотека Аустралије, а сарадници су и Аустралијска влада и регионалне библиотеке. Процеси скенирања и оптичко препознавање знакова врше се на основу спољних уговора, али се процена квалитета врши интерно у Библиотеци.

Софтвер за подршку систему претраживања и испоруке, а који се користи и за управљање протоком података и за обезбеђивање квалитета, развила је Библиотека. Срећни смо да можемо да поделимо са јавношћу код за систем претраживања и испоруке и да смо учинили да он буде доступан кроз наш пројекат складишта отворених извора на адреси http://code.nla.gov.au.

Јавни веб-сајт за програм дигитализације новина (http://www.nla.gov.au/ndp) укључује обиман опсег информација; на пример, информације о коришћеним стандардима за проток података, о архитектури система, о покривености и развоју, о плановима развоја, о јавним презентацијама и исходима истраживања. То је заиста изванредан извор информација и ја бих га препоручила свима онима који желе да знају више о нашем програму или уопште о дигитализацији новина.

3. Неке карактеристике сервиса „Аустралијских новина“

Сада ћемо вам укратко приказати како функционише сервис „Аустралијских новина“. Са приступне странице можете претражити чланке, користећи кључне речи, фразе и датуме, или тражити одређено издање бирајући наслов новина и датум (година, месец и дан). Такође, можете претражити новинска издања, као што су рекламе, новости, породична обавештења или детаљне листе – бирањем опције *Претражи* – по наслову, стању у којем је публикација, датуму или категорији чланка. Приметићете и да на дну приступне странице корисници имају могућност да се пријаве, да је наведено пет најбољих коректора текста и да су приказани најновији коментари и тагови. Пошто извршите претрагу за одређеним чланком, у резултатима ћете видети да је сваки чланак сортиран по релевантности, а може се сортирати и по датуму. Такође, можете изабрати да додатно побољшате резултате претраге тако што ћете претраживати и по наслову новина или

категорији чланка, било да је илустрован или не, по деценији објављивања или по броју речи.

Када одаберете да прочитате чланак, он је представљен у контексту странице, са истакнутим терминима за претраживања и функцијама корисничке интеракције – тагови, коректура текста и коментари, који се налазе на левој страни. Када је таг додељен неком чланку, он се појављује као линк на самом чланку који се може претражити активирањем линка. Ако је чланак исправљен, показује се и датум последње коректуре. Такође, обратите пажњу да је сваком чланку додељен трајни идентификатор у сврхе цитирања.

4. Укључивање корисника: коректура текста

Од почетка пројекта дигитализације новина у јануару 2007. године, приоритет за Библиотеку био је да се обезбеди висок ниво квалитетних података. Међутим, били смо свесни да ће то бити изазов; док је оптичко препознавање знакова доста добро код докумената са модерним, доследним писмом и стандардним форматом, код старијих новина тачност оптичког препознавања знакова може бити доста мала. То је због тога што старије новине имају различите фонтове и квалитет штампе, као и велику густину текста са малим белим проредом између. После експериментисања са различитим приступима, да би се постигли бољи резултати оптичког препознавања знакова, закључили смо да нећемо бити у могућности да достигнемо квалитет текста, ишчитаног аутоматски помоћу програма за оптичко препознавање знакова, који смо желели – и тако смо дошли на идеју да омогућимо јавности да нам помогне у коректури текста.

Утврдили смо и неке од погодности при омогућавању јавности да исправља текст аутоматски ишчитан помоћу програма за оптичко препознавање знакова:

1. побољшали смо квалитет података и претраживања кључне речи за све кориснике;
2. постигли смо задовољење очекивано код корисника у погледу квалитета услуга;
3. изградили смо нове заједнице виртуелних корисника и друштвених мрежа заснованих на нашим збиркама;
4. омогућили смо стицање искуства у иновативном коришћењу технологија веба 2.0 и процена њиховог потенцијала за друге претраживачке сервисе.

Идентификовано је и неколико врста ризика:

1. било је то сасвим ново подручје: није било модела који би се пратили и нисмо били сигурни колико би то могло бити технички тешко;
2. могућа оштећења текста;
3. велики број активности коректуре текста може угрозити учинак сервиса;
4. корисници можда неће радити коректуру текста тако да би време утрошено на развој пројекта било изгубљено.

Као што је било неопходно утврдити предности и ризике, било је и доста организационих и техничких питања која је било нужно размотрити – на пример, да ли захтевати умереност у коректури текста; како надгледати активности корисника; како управљати измењеним текстом; или, ако су текстови оштећени, како вратити првобитне верзије.

С циљем да тестирамо наше идеје о коректури текста, прво смо испробали прототип система за истраживање и испоруку на партнерима наше државне библиотеке, а тек после смо урадили тестирање корисника на бета систему који је, у

прототипу, развијен тако да су у њега укључене и повратне информације корисника.

Бета сервис је пуштен у јавност 25. јула 2008. године без промоције и публицитета, али је одазив био тренутан. Током првих шест месеци неколико хиљада корисника је пронашло бета сервис, углавном преко друштвених мрежа, посебно преко форума о генеалогији, и они постају активни у претраживању, таговању и коректури текста. Развила се заједница за коректуру текста од око 1.300 људи, те је два милиона редова текста у сто хиљада чланака исправљено већ у првих шест месеци. Од самог објављивања бета сервиса од корисника су активно тражене повратне информације, и после првих шест месеци оне су прикупљене, анализиране и обелодањене.

Пре него што представим повратне информације, желимо да вам покажемо како функционише посао коректуре текста.

У тексту *Електронски преведен текст* налазе се информације о томе како настају грешке и како их исправити, а дат је и линк ка претходним коректурама чланака.

Да бисте исправили грешке у чланку – што је приказано црвеним кругом – треба да кликнете на *Исправи овај текст*, што вас води до екрана где можете ред по ред уређивати текст чланка ишчитан аутоматски помоћу програма за препознавање знакова. Такође, можете додати текст који недостаје у неким редовима, али је број знакова који можете додати ограничен да би се спречило евентуално оштећење текста. Како се крећете из реда у ред, прва реч одговарајућег реда у оригиналном тексту је истакнута како бисте знали где се налазите.

Функционалност коректуре текста која сада постоји је напредак у односу на оно што је понуђено у бета сервису – то је прво побољшање које смо начинили као одговор на корисничке повратне информације.

5. Повратне информације у бета сервису

Повратне информације у бета сервису током првих шест месеци примљене су од преко 600 индивидуалних корисника који су дали више сугестија. Одговор је био надмоћно позитиван, те су многи изјавили да је сервис већ премашио њихова очекивања. Из повратних информација сазнали смо на пример:

– да је 49% регистрованих корисника радило коректуре текстова, 78% корисника било из Аустралије, али их је било све више и из међународне заједнице;
– да су многи корисници схватили коректуру текста као награду и/или као врсту зависности – један генеаолог коме је била потребна озбиљна помоћ описао је своје утиске постављањем на форум Genealogy.com следећег записа:

„Док сам у помало опсесивном и бесомучном стању претраживао целих месец дана бета онлајн сервис ‘Аустралијских новина’, управо сам постао свестан колико сам килограма нагурао само током тог месеца. Изгледа да нисам могао да се отргнем од тога, од свитања до сумрака био сам на том веб-сајту и жудео да пронађем што више информација о мојим прецима – све оне необичне приче. Кућни послови су отишли у други план, а оброци су почели да излазе из конзерви ... да ли постоји лек за генеалошке наркомане?”

Из повратних информација смо такође научили:

– да су корисници активно исправљали много више текстова него што смо очекивали;

– да су првих најбољих десет коректора текстова исправили знатно више текстова него сви други корисници заједно и да су трошили и по 45 сати недељно на ову активност;
– да за многе кориснике несавршен податак и даље има огромну вредност – део новинске стране или нетачно ишчитан текст помоћу програма за оптичко препознавање знакова – боље је него да не постоји ништа;
– квантитет је много важнији од квалитета; како кажу неки наши корисници, поседовање свих одштампаних примерака новина, чак иако су у лошем стању, боље је него имати само најбоље стране.

6. Шта мотивише коректоре текста?

Разматрајући мотиве коректора да раде тај посао, а на основу повратних информаиција које смо добили, установили смо да су кључни фактори за рад жеља да се уради нешто што је вредно труда и интересантно, нешто што користи другима као и добијање јавног признања. Појављују се такође и разлози као што су јасна жеља да се буде део тима или виртуелне заједнице и да се подрже кориснички профили.

Неколико посебних сугестија за одржавање мотивације укључују:

– способност да се текст исправи лакше и брже – коректори жељни рада би волели да им се дâ листа чланака за коректуру или теме које треба да се обраде;
– пружање подршке за праћење корисничких активности како би корисници могли да прате све своје активности у сервису;
– рангирање коректора тако да могу да пореде обим својих коректура са другима – од почетка смо на почетној страни сервиса имали истакнуту листу „славних“ коректора која показује наших пет најбољих коректора, али чини се да то није било довољно;
– давање детаљних упутстава или смерница за коректуру;
– могућност да се уради општа (шира) коректура текста – на пример, од „Winks и алкохолна пића“ до „вина и алкохолна пића“;
– они заиста жељни рада желе да им се омогући да модерирају рад других и да идентификују рад који се захтева;
– корисници желе да буду информисани о развоју сервиса;
– додавање сервису карактеристика друштвене мреже тако да корисници могу да комуницирају и да се међусобно повезују – често се наилази на идеју корисничког форума.

Пратећи повратне информације примљене преко бета сервиса, били смо заинтересовани да сазнамо више о коректорима текста тако да смо послали упитник људима који су били у првих пет коректора током протеклих шест месеци. (Исти људи остајали су на позицији првих пет сваког месеца.) Сви су одговорили са ентузијазмом. Ова табела доноси неке информације о њима.

	Џули (Julie)	Лин и Морис (Lyn i Maurice)	Мик (Mick)	Кетрин (Catherine)	Феј (Fay)
Интересовања	Породична/ локална историја	Породична/локална историја; шпедиција	Породична историја / рана аустралијска историја	Чинити нешто да помогнете другим људима	Истраживања породичне историје
Године и статус	31–45; незапослена мајка	55–62 (пензионисани брачни пар)	41–60 (пензионисан)	31–45 (ради пуно радно време)	61–80 (пензионисана)
Активност	15–45 сати рада на коректури недељно	15 сати недељно	12 сати недељно	15 сати недељно	Варира
Зашто радите?	Уживам у томе. Одличан начин да научите нешто о историји. Услуга заједници	Доста им је кућних послова	Користи мени и другим људима	Желим да радим нешто корисно. Мислим да је садржај изузетно занимљив	Желим нешто да радим у слободно време. Користи мени и другима, уживам у изазовима
Да ли ћете наставити?	Да – то је мисија која се „мора“наставити	Да – помаже нама и другим људима	Нисам сигуран	Да	Да
Шта би вас додатно мотивисало?	Више додатих новина	Рад на посебним пројектима/темама	Више додатих часописа	Добијање нових идеја за теме за коректуру	?

Интересантно је забележити да сви ови посвећени коректори текста идентификују опште добро као главни мотивациони фактор, а међу њима су идентификоване исте две ствари које би их додатно мотивисале – додатни бројеви новина и рад на посебним темама које би требало утврдити!

7. Неки коментари наших корисника

Да бих вам приближила какав доживљај имају људи који користе бета сервис „Аустралијских новина“, изабрала сам неке репрезентативне коментаре од више стотина примљених.

„Волим што могу да видим текст ишчитан помоћу програма за оптичко препознавање знакова и оригинални текст један поред другог. То је паметан потез да се људи намаме да врше коректуру текста.“
„Коректура текста ишчитаног помоћу програма за оптичко препознавање знакова је фантастична ствар! Мислим да сам пронашао нови хоби!“
„Занимљив начин коришћења ‘рада’ заинтересованих читалаца! Заиста то волим!“
„Фантастичан алат – опсег контроле корисника је изненађује али освежава.“
„Изврсна идеја. Ускоро ћу имати онлајн приступ и истраживаћу могућности, чак и са грешкама. Срећан сам што могу да исправљам скениран текст по систему услуга за услугу.“
„Желим да кажем да је ово одлична иницијатива, мада мислим да треба да постоји упозорење у вези са коришћењем овог сајта и његових могућих зависничких ефеката! Повремено сам имао доста проблема да се вратим на оно што је требало да радим у одређеном тренутку.“
„Вау – навучен сам! Видим зашто сви редигују текст ишчитан помоћу програма за оптичко препознавање знакова ... постаје принудно!“
„Одлука да се дозволи јавности и корисницима да редигују и исправљају чланке мора да је била тешка, али је то одлична идеја!“
„Хвала! Ви сте стварно кул!“

8. Неке статистике доприноса корисника у коректури текста

Као што сам већ поменула, сервис „Аустралијских новина“ није још формално покренут или промовисан, али имамо планове да то урадимо ускоро. Међутим, уопште не изгледа да је то имало негативан утицај на коришћење сервиса. Ове бројке показују ниво активности 4. августа 2009, годину дана после отварања бета сервиса.

	4. август 2009.
Број страница у сервису	538.334
Број чланака у сервису	5,8 милиона
Број редова коригованог текста	4,7 милиона
Број коригованих чланака	216.093
Најбољи коректор	237.901 редова текста

Број додатих коментара	3.441
Број додатих тагова	105.028
Број јединствених посетилаца сајта	492.000
Укупан број претраживања по кључним речима	3,3 милиона
Извори претраживања	55% са Гугла (Google); 21% из сервиса; 10% са веб-сајта Националне библиотеке Аустралије

9. Шта даље?

Засновано на нашем досадашњем искуству, коректура текста је доказала да је успешна и одржива активност за побољшање података. Сада разматрамо будуће потенцијале побољшања и импликације за друге претраживачке сервисе. Посебно смо заинтересовани да даље истражимо два питања: однос између различитих техника побољшања, на пример, таговања, коментара и коректуре текста; и сличности и разлике између корисничких активности у дигиталним збиркама целовитих текстова и збиркама дигиталних слика. Такође бисмо волели да разрадимо начин мерења обима и успеха активности интеракције корисника. У међувремену, наставићемо да развијамо сервис „Аустралијских новина“ као извор који омогућава да применимо сугестије добијене од наших корисника.

10. Закључак

У закључку желим да кажем да је сервис „Аустралијских новина“ јасно показао да корисници желе да се ангажују на пословима везаним за новине које су дате у целости, и то на нове и узбудљиве начине који омогућавају технологије веба 2.0. Без икаквог публицитета, сервис је врло брзо окупио активну групу корисника, која се ентузијастички повећава, и која побољшава податке кроз коректуру текста. Корисници су показали спремност да раде за ’опште добро’, да добровољно дају своје време, знање и идеје, и да могу да буду дугорочно укључени у програм од значаја за националну историју. Активност сарадње ове нове заједнице побољшава квалитет података, а самим тим и тачност претраживања целовитог текста на начин на који то Национална библиотека Аустралије никад не би могла да постигне користећи само своје ресурсе. Бити отворен и бесплатан као интернет не представља више проблем за сервис.

Примарни мотив да се крене са заједничком коректуром текста био је да се побољша квалитет података и то је успело. Резултат је да Библиотека данас почиње да схвата да ангажовање у сервисима оснажује кориснике да направе ту битну разлику и да изграде умрежене заједнице, а то је корисницима подједнако важно као и да добију податке високог квалитета. Пружање могућности да корисници врше контролу и поверавање заједници тако важне улоге у развоју сервиса, помаже изградњи посвећене, одговорне и ангажоване базе корисника – главног преимућства за библиотеку која жели да остане релевантна и видљива у дигиталном добу.

Превела са енīлескоī Весна Глушчевић

Pam Gatenby
Assistant Director General, Collections Management
National Library of Australia
Canberra, Australia
pgatenby@nla.gov.au

The Australian Newspapers Service and User Interaction through Text Correction

Abstract
The "Australian Newspaper" beta service was released to the public as a free service by the National Library of Australia in July 2008. From the outset of the newspaper digitisation project in January 2007 it was a priority for the Library to provide a high level of data quality. To improve the quality of the text generated electronically by using OCR software, we came up with the idea to enable the public to assist with correcting the text. The beta service incorporating text correction functionality was released to the public with no promotion or publicity but the response was immediate. During the first 6 months several thousand members of the public found the beta service, largely through social network service, and a text correcting community of around 1300 people quickly developed and 2 million lines of text in 100,000 articles corrected in the first 6 months. The paper outlines some of the issues we considered in developing the user interaction features of the "Australian Newspapers" service, the user research we conducted in regard to what motivate people to correct texts, and some of the issues we have learnt. Based on the Library's experience, such text correction has proved to be a successful and sustainable activity for enhancing data quality.

Keywords: OCR – optical character recognition, Australian newspaper, digitisation, user interaction, text corrections, permanent identifier, data quality, National Library of Australia

Уредничке напомене:
* Текст је преузет са сајта IFLA-е, изложен је на Светском библиотечком и информационом конгресу IFLA-е у Милану 2009. године. http://conference.ifla.org/past/ifla 75/99-gatenby-en.pdf
** Превод на српски овог рада објављен је у *Гласнику НБС* уз љубазну дозволу ауторке.

Editor's notes:
*Text from IFLA web site, presented at the World Library and Information Congress of IFLA in Milan in 2009. http://conference.ifla.org/past/ifla75/99-gatenby-en.pdf
**The Serbian translation of this paper is published in the *Herald of the National Library of Serbia* with the kind permission of the author.

CROWDSOURCING: КАКО И ЗАШТО БИ БИБЛИОТЕКЕ ТРЕБАЛО ТО ДА РАДЕ?

УДК: 005.954:02
02:004

Роуз Холи
Национална библиотека Аустралије, Канбера

Кључне речи: *crowdsourcing*, друштвено ангажовање, веб 2.0, коректура текста, дигиталне библиотеке, дигитални волонтери, виртуелно волонтирање, мудрост масе, грађанска наука

Сажетак

У овом раду се разматрају дефиниција и сврха *crowdsourcing*-а, као и његов значај за библиотеке, са посебним осврtом на следеће сервисе: „Аустралијске новина" (*Australian Newspapers*), „Википедија" (*Wikipedia*), „Претрага о породици" (*FamilySearch)*, „Дистрибуирани коректори" (*Distributed Proofreaders)*, „Галактички зоолошки врт" (Galaxy Zoo) и „Скандал везан за трошкове народних посланика Уједињеног Краљевства објављен у Гардијану" (*The Guardian UK MP's Expenses Scandal*). Ови сервиси окупили су хиљаде дигиталних волонтера који преписују, креирају, побољшавају и исправљају текст, слике и архивску грађу. Представљене су познате чињенице о *crowdsourcing*-у, а дати су и корисни савети и стратегије за библиотеке које започињу са тим активностима.

1. Уводне напомене

Овај чланак је скраћена верзија мог истраживачког рада (референца 1). Такође сам имала уводну презентацију (референца 2) о *crowdsourcing*-у на годишњем састанку Алијансе за дигиталне библиотеке Пацифичког округа (Pacific Rim Digital Library Alliance – PRDLA) у Оукланду, Нови Зеланд, одржаном 18. новембра 2009. године. Истраживање сам радила у слободно време и оно садржи моје личне ставове о могућностима које *crowdsourcing* пружа библиотекама. Те ставове нужно не дели нити одобрава Национална библиотека Аустралије у којој сам запослена.

2. Шта је *crowdsourcing*?

Crowdsourcing је нов појам у нашем речнику. Још увек није јасно дефинисан, не региструје га програм за контролу правописа, нити је његова употреба широко распрострањена у библиотечком свету. Википедија даје корисну основу за његово разумевање. У једном одељку њихове странице објављене у августу 2009. године (референца 3), пише следеће:

„*Crowdsourcing* је неологизам који подразумева преузимање послова, које обично обављају запослени или спољни стручни сарднице по уговору (*outsourcing*), од групе људи (масе) или заједнице после отвореног позива. На пример, људи се могу позвати да развију нову технологију, ураде неки дизајнерски задатак, побољшају или израде одређене алгоритме, или да пронађу, систематизују и анализирају велике количине података (грађанска наука). Термин је постао популаран међу пословним људима и новинарима као скраћеница за тренд ка подстицању масовне сарадње омогућене технологијом веба 2.0 ради остваривања пословних циљева. Разлика између *crowdsourcing*-а и обичног ангажовања спољних сарадника (*outsourcing*) је у томе што се задатак или проблем препушта спољним сарадницима као неодређеној групи а не некој посебној групи људи. При *crowdsourcing*-у, клијент је тај који иницира активност, а може је реализовати како појединац тако и група људи. *Crowdsourcing* има потенцијала да постане механизам решавања проблема за потребе владе или непрофитних организација."

Осећам потребу да проширим ову дефиницију и разјасним разлику између друштвеног ангажовања и *crowdsourcing*-а. Друштвено ангажовање подразумева омогућавање широком кругу људи да комуницирају међусобно и са нама; да додају вредност постојећим библиотечким подацима помоћу тагова, коментара, рангирања, критика, коректура текста; да креирају и поставе садржај као додатак нашим збиркама. Ову врсту ангажовања обично предузимају појединци за себе и своје потребе. (У претходном броју часописа *D-Lib Magazine* писала сам о корисничком таговању – референца 4). *Crowdsourcing* користи технике друштвеног ангажовања како би се помогло групи људи да оствари заједнички, обично неки значајан и велики циљ, радећи заједно као група. *Crowdsourcing* обично захтева од појединца и више напора, уложеног времена и интелектуалног ангажовања него друштвено ангажовање. На пример, коректура текста новинског чланка, или бележење комплетног записа пошиљке подразумева више времена него брзо додавање тагова на фотографију или оцењивање књиге на скали од један до пет. *Crowdsourcing* се заснива на континуираној активности групе људи која ради на заједничком циљу, док друштвено ангажовање може бити пролазно, спорадично или је могуће у њему учествовати само једном. У књизи коју је написала Клеј Ширки (Clay Shirky) под називом *Овде сви долазе* (*Here comes everybody* – референца 5) могу се наћи интересантни примери за обе врсте активности омогућене захваљујући веб 2.0 технологијама.

Библиотеке су већ постале веште у првим корацима *crowdsourcing*-а, то јест у друштвеном ангажовању појединаца, али је потребно да се позабаве и другим корацима који подразумевају дефинисање и рад на групним циљевима. У библиотекама већ годинама постоји друштвено ангажовање. У периоду пре настанка дигиталне библиотеке корисници нису очекивали да иду у библотеку само ради једноставног добијања информација. Они су желели информације, али су такође желели и да разговарају са библиотекаром (или неким другим корисником) о томе шта мисле о последњем роману кога су управо прочитали, о резултатима њиховог истраживања, о томе шта још знају о парним локомотивама којих нема у књизи коју су управо прочитали, или о грешци коју су управо пронашли у вашем лисном каталогу. На

пулту за враћање књига покушавали су да кришом врате уџбенике у којима су подвлачили или бележили оловком, лошим пенкалом или фломастером, а да их библиотекар не види. Када би их библиотекар приметио, били би кажњени, или, што је још горе, било би им забрањено да и даље позајмљују књиге. Упућивали су званичне писмене жалбе библиотекару о библиотечким сервисима, а библиотекари су им одговарали на званичном меморандуму библиотеке. Када су библиотеке први пут почеле да издају дигиталне изворе, више није било ових друштвених интеракција са корисницима и они су једноставно долазили до информација електронским преузимањем садржаја. Библиотекама је требало доста времена да схвате да корисници још увек траже више од обичних информација и да желе исти, ако не и већи обим друштвених интеракција у односу на оне које су имали пре дигиталног доба. У нашем дигиталном библиотечком свету они желе да: оцењују књиге, размењују информације, додају вредност и садржај нашим метаподацима, пишу коментаре и анотације, као и дигиталне белешке за електронске књиге, да исправљају грешке у нашим подацима и разговарају са другим корисницима. А сада нас обавештавају да могу да раде чак и више од тога, да могу да се организују сами како би радили заједно у циљу достизања великих библиотечких циљева и како би наше информације биле још доступније, тачније и занимљивије. Зашто онда сместа не прихватимо ту сјајну понуду? Како и зашто би требало то да урадимо?

3. Зашто би библиотеке требало то да раде?

Crowdsourcing би могао да донесе велике користи библиотекама:

- да остваре циљеве за које оне иначе не би имале времена, финансијских могућности, нити одговарајућег кадра да то постигну саме;
- да остваре циљеве у много краћем временском року него што би оне саме биле у стању да то постигну;
- да креирају нове виртуелне заједнице и корисничке групе;
- да активно укључе и повежу заједницу са библиотеком и њеним корисницима и збиркама;
- да искористе знања, стручност и интересе заједнице;
- да побољшају квалитет података/извора (на пример, исправке текста или каталога), што омогућава прецизније претраживање;
- да додају вредност постојећим метаподацима (на пример, додавање коментара, тагова, рангирања, приказа);
- да учине податке претраживим на различите начине за различите кориснике (на пример таговањем);
- Да прве стекну увид у жеље корисника и одговоре на компликована питања, тражећи и слушајући мишљење масе;
- да покажу своју вредност и значај за заједницу на основу високог степена јавног ангажовања;
- да ојачају и изграде поверење својих корисника, јер корисници немају осећај да имају неке велике користи од библиотека јер су оне непрофитне организације;
- да подстакну свест о значају јавног власништва и одговорности према збиркама културног наслеђа кроз кориснички допринос и сарадњу;

Примери циљева *crowdsourcing*-а за библиотеку могу бити: да омогући корисницима да обележе грешке у нашим каталозима; да рангирају поузданост информација/записа; да унесу додатне информације у наше записе; да провере имена у

нормативним датотекама; да додају нове садржаје у наше збирке; да креирају електронске књиге; да раде на коректури докумената у пуном тексту; да уносе у базу руком писане каталошке листиће; и, нарочито, да опишу јединице које још увек нису доступне јер нису каталогизоване и описане. Типичан пример за то је фотографија. Уобичајна процедура у библиотеци је да се фотографија не дигитализује све док се не каталогизује. Ако се ипак прво дигитализује, а корисницима се пружи прилика да опишу њен садржај, то би потпуно отворило приступ многим 'скривеним' збиркама фотографија које је тешко описати.

Постоји врло мало описаних примера успешних пројеката *crowdsourcing*-а у библиотекама јер су те активности још увек у зачетку. У марту 2009. године објавила сам своје истраживање о томе како су дигитални волонтери у оквиру програма дигитализације „Аустралијских новина" учествовали у коректури текста (*Много руку олакшава посао* – референца 6). Овај извештај доводи до великог позитивног интересовања у међународној библиотечкој заједници, а резултат је то да сам дошла у контакт са неколико других пројеката *crowdsourcing*-а и да сам се још више бавила истраживањима те области. Многе библиотеке нису вољне да преузму ризик да буду прве које ће у значајној мери предузети нешто ново, али се надам да ће информације из овог чланка покренути библиотеке и обезбедити им неопходно знање за то.

4. Достигнућа из области *crowdsourcing*-а

Програм дигитализације „Аустралијских Новина", (*Australian Newspapers*), Национална библиотека Аустралије: Коректуре текста

Сервис је почео са радом у августу 2008, а у новембру 2009. је већ садржао 8,4 милиона чланака за претрагу и коректуру. Јавност је побољшала податке коректурама текста и додавањем тагова и коментара. Руководилац пројекта каже: „Ово је иновативан библиотечки пројекат који износи податке у јавност у циљу њиховог побољшања. Јавност је била одушевљена идејом да може да помогне да се обележи две стотине година историје Аустралије кроз коректуре текста старих бројева 'Аустралијских Новина'."

Слика 1: „Аустралијске новине" – број волонтера и постигнућа (извор: Роуз Холи)

Датум	Број волонтера	Укупна постигнућа:Редови коригованог текста у новинским чланцима
Август 2008	Покренут је пројекат „Аустралијских новина"	
Август 2009	5. 000+	4,7 милиона редова текста у 216.000 чланака
Новембар 2009	*6. 000+	7 милиона редова текста у 318.000 чланака

* Није познат тачан број волонтера с обзиром на то да корисници нису морали да се региструју за коректуру текста, а нису ни сви регистровани корисници учествовали у коректури текста. У овој табели су процењене минималне вредности.

„Слике Аустралије“ (*Picture Australia*), Национална библиотека Аустралије: Креирање и додавање слика

„Слике Аустралије“ је пројекат прикупљања дигиталних слика из преко педесет установа културног наслеђа из Аустралије и прекоморских земаља. Од јануара 2006. године људи су подстицани да стављају своје сопствене слике у „Слике Аустралије“ преко сервиса Flickr. Све установе које учествују у пројекту могу после да траже дозволу од грађана сарадника да укључе слике у своје збирке, док у исто време те слике остају видљиве и на централном сервису „Слике Аустралије“. Фиона Хутон (Fiona Hooton), руководилац пројекта, рекла је да „Flickr, као партнер сервиса ‘Слике Аустралије’, сада отвара врата појединцима да помогну у изградњи визуелног записа нације“ (референца 7).

Слика 2: „Слике Аустралије“ – број волонтера и постигнућа (извор: Фиона Хутон)

Датум	Број волонтера	Укупна постигнућа: Број јавних слика додатих у „Слике Аустралије“
Јануар 2006.	Омогућено је јавности да додаје слике	
Јануар 2007.	Непознат	Приближно 14.000
Јануар 2008.	Непознат	27.227
Јануар 2009.	Непознат	42.774
Октобар 2009.	2.641	55.664

„Индекс за претрагу о породици“ (*Family Search Indexing*) „Свеци последњих дана“ (*Latter Day Saints*): Преписивање записа архивске грађе

„Индекс за претрагу о породици“ је у августу 2005. године ставио на располагање јавности милионе дигиталних слика, руком писаних архивских записа о рођењу, смрти, венчању и попису становништва и позвао грађане да преписују записе и уносе их у базу. Чим би запис био преписан, укључиван је у слободни онлајн сервис „Индекс за претрагу о породици“, један од највише коришћених генеалошких извора информација на свету. На приступној страни сајта пише: „Кључни догађаји из живота милијарди људи се чувају и размењују захваљујући напорима људи сличних Вама.“

Слика 3: „Индекс за претрагу о породици“ – број волонтера и постигнућа (извор: Марк Кели)

Датум	Број волонтера	Укупна постигнућа: Број преписаних имена појединаца
Август 2005.	На вебу је представљен „Индекс за претрагу о породици“	
Јануар 2006.	2.004 онлајн волонтера	
Јануар 2007.	23.000 онлајн волонтера	102 милиона
Јануар 2008.		217 милиона
Новембар 2009.	160.000 онлајн волонтера	334 милиона

„Дистрибуирани коректори“ (*Distributed Proofreaders – DP*), Пројекат Гутенберг: Креирање електронских књига

Непрофитна организација „Дистрибуирани коректори“ претвара књиге и часописе у јавном домену у електронске књиге у слободном приступу. Организација је основана 2000. године. Волонтери сами проналазе, скенирају и аутоматски ишчитавају текстове помоћу програма за оптичко препознавање знакова и обележавају књиге, страну по страну. Пројекат је један од најранијих *crowdsourcing* програма. Џулијет Садерланд (Juliet Sutherland), директорка Организације, каже да „пројекат ‘Дистрибуирани коректори’ има веома велик значај за заједницу, а општи циљ је да се књиге у јавном домену конвертују у електронске књиге које су у слободном приступу. Пројекат је покренут из мале непрофитне организације која је радила са скромним буџетом од 2.000 долара годишње. Стога је велики успех имати 90.000 волонтера који су креирали и учинили јавно доступним 16.000 текстова за протеклих девет година. Још увек има доста грађе коју треба исправљати!“

Слика 4: „Дистрибуирани коректори“ – број волонтера и постигнућа (извор: Џулијет Сатерленд)

Датум	Број волонтера	Укупна постигнућа: Креирани е-текстови (књиге и часописи)
Октобар 2000.	Пројекат је покренут	
Јануар 2002.	232	Приближно 60
2003.	18.469	2.646
2004.	29.029	5.912
2005.	35.912	8.066
2006.	51.098	9.842
2007.	64.368	12.021
2008.	78.015	14.440
Крај октобра 2009. (9 година од оснивања)	89.979*	16.000**

* Укупно регистрованих корисника. Од укупног броја, 3.000 је активно на месечном нивоу.

** Годишње се креира приближно око 2.000 електронских текстова.

„Википедија“ (*Wikipedia*): креирање дигиталне енциклопедије; побољшање Нормативне датотеке личних имена у Немачкој националној библиотеци (извор: Wikisource)

Постоји више пројеката Фондације Викимедија. Најпознатија је бесплатна онлајн енциклопедија коју је креирала јавност, Википедија. Ендру Ли (Andrew Lih) каже у закључку своје књиге „Револуција Википедија“ (*The Wikipedia Revolution* – референца 8): „Википедија је наставила да показује да заједничко прикупљање знања није само изводљиво, већ и пожељно. Њена политика неутралности, заједно са глобалним тимом волонтера, омогућили су да Википедија не буде само копија постојећих енциклопедија, већ енциклопедија која је записивање људске историје учинила револуционарним заједничким делом.“

Слика 5: „Википедија“ – број волонтера и постигнућа
(**извор:** http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Statistics – **референца 9**)

Датум	Број волонтера	Укупна постигнућа: Чланци креирани на енглеском језику
Јануар 2001.	Википедија је основана	
Децембар 2001.		16.442
Децембар 2002.		100.000
Децембар 2003.		189.000
Децембар 2004.		445.000
Децембар 2005.		922.000
Децембар 2006.		1,5 милиона
Децембар 2007.		2,1 милион
Децембар 2008. (8 година од оснивања)	156.000 активних волонтера на месечном нивоу од укупно 10 милиона*	3 милиона (укупан број од 10 милиона чланака креираних на 250 језика)

* Број регистрованих волонтера је порастао и мери се милионима. Ипак, већина волонтера не ради редовно. Такође, постоји и непознат, али прилично велик број нерегистрованих учесника.

Волонтери Викимедије из Немачке су 2005. године радили са Немачком националном библиотеком на пројекту Нормативне датотеке личних имена. У Нормативној датотеци личних имена (*Personennamendatei – PND*) налази се више од 600.000 особа и више од два милиона имена. Немачка Википедија такође има нормативну датотеку личних имена и 20% чланака у енциклопедији односи се на појединце. Организован је и пројекат обогаћивања чланака у немачкој Википедији тако што им се додељује број из Нормативне датотеке личних имена (PND), а онда се успоставља линк ка каталогу Немачке националне библиотеке. Од тога су имале користи обе организације: Википедија је добила стално и контролисане линкове до литературе чији су аутори одређени појединци или до литературе о њима, а Немачка национална библиотека је добила од волонтера хиљаде исправки и ажурираних података у Нормативној датотеци личних имена; волонтери су проверавали и повезивали свако лично име у Википедији са Нормативном датотеком личних имена Немачке националне библиотеке. После само две недеље, 20.000 чланака Википедије је имало линкове ка Нормативној датотеци личних имена Немачке националне библиотеке. Чланак са Викимедије (референца 10) и рад са конференције (референца 11) детаљније говоре о овом пројекту. Други пројекат Фондације Викимедија, Викисурс (Wikisource), односи се на транскрипцију књига у јавном домену и њихово конвертовање у електронски облик.

„Скандал везан за трошкове народних посланика Уједињеног Краљевства објављен у Гардијану“ (*The Guardian UK MP's Expenses Scandal*): Означавање предмета садржаја записа/архива

У јуну 2009. године водила се оштра полемика око трошкова народних посланика Уједињеног Краљевства. То је побудило велико интересовање и бес јавности, а резултат је био то што је око два милиона докумената о посланичким трошковима постало јавно доступно у PDF формату. Гардијан је у року од неколико дана израдио веб-сајт који је омогућио јавности да види, чита и означава документе за које сматра да би требало да буду објављени и истражени. Гардијан је објавио чланак (референца 12) са кратким описом онога што су научили о *crowdsourcing*-у. Овај пројекат има велики значај за архиве, рукописе и записе.

Слика 6: „Скандал везан за трошкове народних посланика Уједињеног Краљевства објављен у Гардијану“ – број волонтера и постигнућа (извор: веб-сајт Симона Вилсона / Simon Willson и Гардијана)

Датум	Број волонтера	Укупна постигнућа: Број прегледаних страна
Јун 2009.	Објављен веб-сајт	
Првих 80 сати	20.000	170.000
Новембар 2009.	24.524	215.305

„Галактички зоолошки врт“ (*Galaxy Zoo*). Међународна сарадња универзитета: Класификација дигиталних фотографија

„Галактички зоолошки врт“ је заједнички онлајн пројекат из области астрономије у који је укључено неколико међународних универзитета. Позвана је и јавност да помогне при класификацији милиона галаксија са дигиталних фотографија. Крис Линтот (Chris Lintott), члан тима, каже: „Једна од великих предности при помагању у овом послу јесте то што можете да видите делове свемира који никада пре нису били виђени. Ове слике су снимљене и

аутоматски обрађене помоћу роботског телескопа, те постоји вероватноћа да ће прва галаксија коју видите када се улогујете бити она коју још ниједно људско биће није до сада видело" (референца 13). Циљ је да „сваку галаксију класификује тридесет различитих корисника. Значај вишеструке класификације је тај што ће нам омогућити да добијемо тачну и поуздану базу података која ће бити у складу са високим стандардима научне заједнице."

Слика 7: „Галактички зоолошки врт" – број волонтера и постигнућа (извор: веб-сајт *Galaxy Zoo*)

Датум	Број волонтера	Укупна постигнућа: Класификације слика галаксија
Јул 2007.	Објављен је „Галактички зоолошки врт"	
Август 2007.	80.000	10 милиона
Јул 2008.	150.000	50 милиона

Грађани у Другом светском рату, BBC: Креирање садржаја

У периоду између јуна 2003. и јануара 2006. године BBC је затражио од јавности да поставља на њихов веб-сајт своја сећања и артефакте везане за Други светски рат. Одговорило је и регистровало се 32.000 људи и они су послали 47.000 прича и 15.000 слика. То је показало да је јавност вољна да додаје садржај везан за различите теме, користећи своје знање и сопствене дигиталне документе. Одабрана тема је једна од оних о којој многи људи имају искуство, знање и садржај из прве руке. Сајт је био револуционаран у то време због тога што је јавности дат висок степен друштвене ангажованости и укључености, као и због чињенице што су многи волонтери били старији људи који никада раније нису користили рачунар или интернет. Архивирани снимци из историје пројекта (референца 14) показују на који начин је сајт функционисао.

5. Познате ствари о *crowdsourcing*-у

5.1 Број волонтера и постигнућа

„Википедија", „Дистрибуирани коректори", „Индекс за претрагу о породици" и „Аустралијске новине" покрећу своје сервисе „тихо", са мало или без оглашавања, али са јасним групним циљевима. Сви су у току прве године рада имали око 4.000 волонтера. Ове бројке су драстично порасле наредних година, јер је укључена заједница, а појавио се и „заразни" маркетинг (на пример, било је могуће чути за пројекат преко блогова, форума и електронске поште). Тренутно, „Дистрибуирани коректори", Фондација Викимедија и „Индекс за претрагу о породици" постоје више од четири године и сви имају око 100.000 активних волонтера. Активни волонтер је онај који редовно ради најмање једном месечно. Сви они имају много више регистрованих волонтера; „Индекс за претрагу о породици" је у јануару 2009. године известио да има 160.000 волонтера.

5.2. Карактеристике волонтера

„Фондација Викимедија", „Дистрибуирани коректори", „Индекс за претрагу о породици" и „Аустралијске новине" су самостално урадили анализу о волонтерима и открили су исте ствари:

- Иако постоји много волонтера, већи део посла (у неким случајевима и до 80%) уради 10% корисника.

- 10% најбољих или „супер" волонтера константно уради значајно већи део посла него сви остали заједно.
- „Супер" волонтери раде на дуже време и обично годинама остају на пројекту. Они раде као да имају посао са пуним радним временом.
- Старост волонтера се веома разликује. „Супер" волонтере чине пензионери и млади, динамични професионалаци који већ негде другде раде пуно радно време.
- Било би добро да волонтери између 30 и 40 година старости, са пуним радним временом негде другде, преузму посао модератора и додатне одговорности.
- Међу волонтерима се могу наћи особе са посебним потребама, болесне особе, особе које болују од неизлечивих болести, као и особе које су у процесу опоравка, јер је рад од куће погодан за њих, даје садржај и форму њиховој свакодневици, као и осећај вредности и признања.
- Многи људи налазе време за добровољне активности јер не гледају много телевизију, а Клеј Ширки (Clay Shirkey) их описује као оне који користе „когнитивни вишак времена" за друштвене подухвате.
- Половина активних волонтера то ради јер их лично интересује тема, а друга половина јер жели да ради нешто добровољно и то виде као веома добру могућност.
- Основни ниво знања из области рачунарства и интернета није неопходан предуслов за волонтирање. Многи волонтери имају веома низак ниво познавања рачунара, а свој ниво информатичко-технолошке писмености унапређују тако што раде и волонтирају онлајн. За многе волонтере то што никада нису користили рачунар није никаква препрека.
- Волонтери цене то што могу да науче нове ствари кроз свој рад и многи пројекти се у неком смислу могу назвати „образовним".
- Многи волонтери (посебно генеалози) помажу у оквиру неколико различитих онлајн пројеката.
- Волонтери више воле да помажу непрофитним организацијама него комерцијалним компанијама зато што не желе да се њихов рад експлоатише у комерцијалне сврхе. (Зато су библиотеке и архиви у веома доброј позиције што се тиче *crowdsourcing*-а).
- Волонтери настављају да раде јер то сматрају корисним за себе, а желе и да помогну при остваривању главног циља групе.
- Количина посла коју волонтери обаве обично превазилази очекивања руководилаца пројекта.
- Неки волонтери воле да могу сами да изаберу тему и врсте посла којим ће се бавити, док други више воле да буду усмерени ка томе шта ће следеће радити. Због тога је већина сајтова нудила опцију „Изабери шта ћеш радити" и „Ради следећу ствар која треба да се уради".
- Неким волонтерима се допада идеја да комуницирају са другим волонтерима, а неки само воле да раде свој посао. Углавном су волонтери модератори спремни да комуницирају, док су „супер" волонтери особе које „не дижу главу од посла".
- Радећи на значајним пројектима, као што су „Индекс за претрагу о породици", „Аустралијске новине", „Галактички зоолошки врт", многи волонтери описују да рад доживљавају као „зависност", или као да су „ухваћени", односно „увучени," пошто време брзо пролази, па проведу много више времена у волонтирању него што су планирали.

5.3. Мотивациони фактори

Фактори који мотивишу волонтере у дигиталном свету не разликују се од оних који мотивишу било кога да ради било шта друго (референца 15):

- Ја то волим (Као што би Клеј Ширки рекла: „Интернет се ослања на љубав").
- Интересантно је и забавно, учим нове ствари.
- То је важна ствар.
- Желим да волонтирам и да допринесем на неки начин заједници.
- Могу да помогнем при остваривању групног циља.
- Циљ/проблем је тако велик и то представља изазов.
- Имам значајну улогу у науци или историји и помажем да се забележе, пронађу или открију нове ствари.
- Ви полажете веру у мене и желим да докажем да то могу да урадим много боље него што ви мислите.

„Зашто проводим шест сати дневно у 'Галактичком зоолошком врту'? Једноставно зато што то људима који немају срећу да буду део научне заједнице пружа прилику да учествују у нечему што унапређује разумевање не само свемира већ и наше будућности. Просто волим да проводим време у том послу."

„Зашто проводим осам сати дневно на 'Аустралијским новинама'? Програм дигитализације 'Аустралијских новина' је најбоља ствар која ми се икада десила за двадесет година истраживања породичне историје. То је изванредан извор и тако драгоцен за оне који могу да истражују искључиво онлајн. Коректура електронски конвертованог текста је вредан и пријатан задатак и ја врло радо то радим како бих помогао да остане записана аустралијска историја."

На основу посматрања и истраживања, руководиоци сајтова су изјавили да су волонтери углавном веома самомотивисани, али и да постоји неколико ствари које приметно повећавају њихову мотивисаност:

- редовније додавање садржаја на сајт;
- Подизање нивоа изазова / крајњег циља (на пример, идентификујте све галаксије у свемиру, исправите све текстове у свим новинама; дигитализујте све књиге у јавном домену);
- креирање онлајн окружења пријатеља виртуелне заједнице коришћењем форума, тако да се дигитални волонтери осећају као део тима и на тај начин могу да дају подршку и помоћ једни другима;
- прецизно и јасно одређење које ствари, на који начин и када треба урадити (упутства, често постављана питања, правила);
- одавање признања дигиталним волонтерима на различите начине;
- награђивање најуспешнијих дигиталних волонтера;
- могућност да се види напредак у раду у постизању високог циља и сопствено место у томе (помоћу јасне статистике);

5.4 Врсте понуђених признања и надокнада

Многи сајтови који су спроводили *crowdsourcing* нису могли, или нису ни мислили о томе, да понуде волонтерима било какво признање или награду. С обзиром на то да су непрофитне организације, многе су ограничене у погледу врсте награде или признања која могу да понуде. У свим случајевима

дигитални волонтери су доказивали да раде одлично иако не постоји систем награђивања, и волонтирали су са сазнањем да неће добити никакву награду. Међутим, неки сајтови сада размишљају више о томе. Користиле су се следеће идеје које не коштају ништа или веома мало, а делотворне су:

- признање постављањем имена волонтера (или њихових помоћника) на веб страницама, у билтенима, рекламама, на јединци коју су они креирали/модификовали;
- волонтери могу да изаберу јавне или приватне профиле како би били видљиви, ако то желе;
- истицање најуспешнијих волонтера путем рангирајуће табеле;
- сертификати о постигнућима;
- промотивни поклони, на пример мајице, књиге, ваучери;
- могућност упознавања стручњака и стално запослених на пројекту;

5.5 Управљање волонтерима

Многи *crowdsourcing* сајтови немају уопште или имају мали број плаћених особа које управљају и координишу рад стотине и хиљаде волонтера. Због тога су они урадили две ствари:

1. искористили су волонтере да посредују/координирају друге волонтере и да одговоре на њихова питања
2. имплементирали су информационо-технолошку подршку, обично помоћу софтвера отвореног кода, за управљање групом, комуникацијама и процесима (на пример, софтвери за форуме и Вики).

Главни задатак плаћеног кадра у погледу управљања волонтерима био је да креирају, установе или подрже смернице, израде листу најчешће постављаних питања и правила за рад дигиталних волонтера. Руководилац сајта такође може да обрати пажњу на активности форума, да уочи нешто као могући проблем и разреши га путем сервиса за најчешће постављана питања путем правила или смерница.

Сви руководиоци сајтова су се сложили да је то добар начин управљања великим онлајн заједницама. Није било потребно да плаћени кадар „управља" дигиталним волонтерима. Ерик Мелер (Eric Moeller) из Фондације Викимедије прихвата овај став, а они имају десет милиона регистрованих волонтера.

6. Савети за *crowdsourcing*

Након разговора са другим руководиоцима *crowdsourcing* сајтова, када сам их питала шта су научили, и на основу сопственог искуства, могу да дам свеобухватну листу савета за библиотекаре у вези са *crowdsourcing*-ом. Ниједан сајт који сам посетила не примењује све савете. Сигурна сам да ће сви нови сајтови који примењују ове савете бити успешни. Савети су илустровани примерима сајтова тамо где је то било неопходно.

Слика 8: Контролна листа за crowdsourcing (Роуз Холи)

Ствар	Систем	Људи	Садржај
Јасан циљ	Лак и забаван	Признање	Интересантан
Велики изазов	Поуздан и брз	Награда	Нов
Напредак	Интуитиван	Подршка тима	Много садржаја
Резултати	Опције	Поверење	Историја/Наука

Слика 9: Циљ – „Индекс за претрагу о породици“

„Индекс за претрагу о породици“

Помозите да креирамо слободан јавни приступ Регистру за попис становништва и другим регистрима Сједињених Америчких Држава!

Кључни догађаји из живота милијарди људи се чувају и размењују захваљујући напорима људи сличних Вама. Коришћењем нашег онлајн система за индексирање, волонтери из целог света су у стању да брзо и једноставно транскрибују записе – и све то из удобности својих домова. После тога индекси се постављају у слободан приступ на сајт familysearch.org

Савет 1: Циљ на насловној страни мора да буде видљив и јасан (и веома изазован)

Ви можете знати шта желите да радите, али морате то да кажете и волонтерима тако да порука буде јасна и упадљива. Од помоћи је ако је циљ превелик и ако се чини да је неостварљив, или ако стално повећавате циљ, односно задатак.

Слика 10: Циљ – „Аустралијске новине“

Помоћ за коректуру текста

Зашто би овај текст могао да има грешке?
Текст у левом оквиру електронски је конвертован помоћу рачунара. Рачунари у читању нису тако добри као људи и често праве грешке.
Ви можете да помогнете да се исправе те грешке у чланцима тако што ћете померити курсор на линију и кликнути на икону „фиксирај текст“.
Помажући да се исправи овај текст, олакшавате његово претраживање, и тиме он постаје бољи извор за сваког појединца.

Волонтер – регистрација

Почетак индексирања – за већ регистроване кориснике

Слика 11: Циљ – „Галактички зоолошки врт“

Добро дошли у „Галактички зоолошки врт“ где можете да помогнете астрономима да истраже свемир!

Додате су нове много прецизније слике – видети овде детаље.

У регистру „Галактичког зоолошког врта“ може се наћи више од четвртине милиона галаксија снимљених камером припојеном на роботски телескоп *Sloan Digital Sky Survey*, ништа мање. Да би се разумело како су те галаксије, као и ова наша, настале, потребно је да нам помогнете тако што ћете их класификовати на основу облика; то је задатак при коме ваш мозак функционише боље од најбржег рачунара.

Савет 2: Графикон који бележи напредовање ка вашем циљу треба да буде видљив и јасан

Симон Вилсон из листа Гардијан каже: „Увек када хоћете да вам људи дају нешто или даураде нешто за вас, најважније је да они знају да то што раде има неки ефекат. То је нека врста основног начела друштвеног софтвера... Ако не дате људима ту врсту вибрација, нећете моћи да их задржите код себе.“ Волонтери морају да имају повратну информацију о томе да ли добро раде, како би и даље били мотивисани.

Слика 12: Развој – „Скандал везан за трошкове народних посланика Уједињеног Краљевства објављен у Гардијану“ – приступна страна

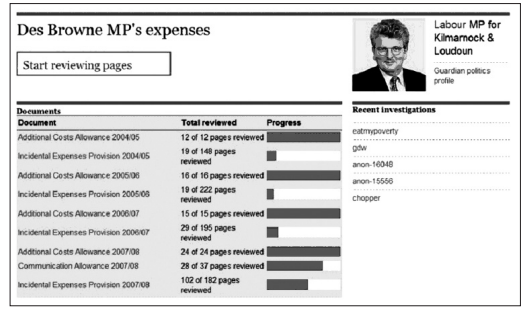
Ми имамо 458.833 странице докумената, 24.512 вас је прегледало и обележило 215.305 докумената. Остало је само још 243.527 докумената за преглед...

Молимо Вас да прочитате наш документ о заштити приватности како бисте знали како користимо Ваше податке. Такође морате да прочитате наш документ о условима коришћења сервиса. Прегледањем и обележавањем докумената слажете се да сте прочитали документ о условима за коришћење сервиса и да сте се сложили са њим.

Започните преглед

Хвала сваком појединцу на труду уложеном у овај посао.

Слика 13: Развој – „Скандал везан за трошкове народних посланика Уједињеног Краљевства објављен у Гардијану“ – остале веб странице

Слика 14: Развој – „Дистрибуирани коректори“

Текући развој		
16.644 комплетираних текстова Те књиге су обрађене преко нашег сајта и постављене у архив пројекта Гутенберг.	2.509 књига у завршној фази рада Ове књиге су у завршној фази провере пре комплетирања у целовиту е-књигу.	793 књиге – коректура у току Ове књиге су тренутно унете на наш сајт; региструјте се и почните са својим радом.
Наша заједница коректора, руководилаца пројекта и стручњака за развој софтвера је у целости састављена од волонтера. 658 активних корисника у претходна 24 сата. 1.425 активних корисника у претходних 7 дана. 2.991 активних корисника у претходних 30 дана.		

Слика 15: Развој – „Википедија“

Енглеска Википедија данас
Википедија ради на основу MediaWiki верзије 1.16 alpha-wmf (r585524). Садржи 3.087.147 чланака и 18.492.486 страница. Било је 345.137.431 промена. Садржи 867.567 унетих фајлова. Има 10.929.377 регистрованих корисника, укључујући и 1.693 администратора. Информација је постављена у 06.27, 7. новембра 2009. године. Ажурирајте је!

Слика 16: Развој – „Галактички зоолошки врт“

Прича до сада...

Оригинални сајт „Галактичког зоолошког врта“ покренут је у јулу 2007. са базом коју чини милион слика галаксија снимљених роботским телескопом *Sloan Digital Sky Survey*. Због постојања великог броја галаксија, тим је веровао да би требало најмање две године да их посетиоци сајта све виде. У току првих 24 сата рада сваког сата је примано по 70.000 класификација, а у току прве године више од 50 милиона класификација од стране скоро 150.000 људи.

Савет 3. Нека читаво окружење буде лако за употребу, интуитивно, брзо и поуздано

Веома је важно колико је ваш систем употребљив. Ако нисте на почетку тестирали употребљивост, онда тражите од корисника повратну реакцију па покушајте на основу тога да унапредите систем. Тест оптерећења је такође неопходан, с обзиром на то да су брзина и поузданост система важни као и употребљивост. Коришћење ће драстично опасти ако систем „изда“ у том погледу. Симон Вилсон из листа Гардијан је рекао: „Ми спроводимо тестирање оптерећења на правим корисницима и то нам гарантује да ће систем функционисати.“ Википедија је забележила у својој статистици да је „велико опадање броја креираних чланака у јуну и јулу 2002. године узроковано великим проблемима у раду сервера који су отклоњени огромним радом на софтверу“. Учините све што је могуће да корисницима буде што лакше да раде, на пример да не постоји захтев за логовањем (као код „Аустралијских новина“), да је врло једноставан процес регистровања и лак начин пријављивања.

Слика 17. – Лако и брзо коришћење – „Аустралијске новине“ – не захтева се логовање

Изаберите текст
Уредите га одмах
Да бисте наставили, откуцајте знакове које видите на слици доле.

XZCXZCXZV

Откажи / Потврди

Или, постаните члан
Ако желите да сачувате траг својих исправки, можете се:
- улоговати
- регистровати

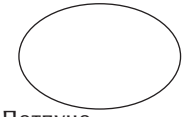
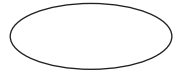
Савет 4. Нека активност буде лака и забавна

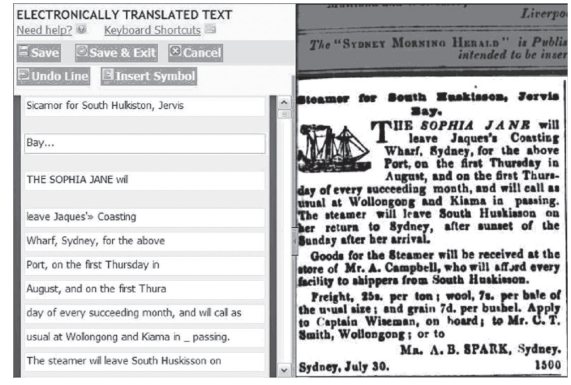
Направите систем налик на игру и нека се све ради без оптерећења. Уосталом, волонтери то и раде бесплатно. Што је једноставније и забавније, пре ће да се прикључе и наставе да раде.

Слика 18: Лако и забавно - „Скандал везан за трошкове народних посланика Уједињеног Краљевства објављен у Гардијану"

Која врста документа је ова страница?		Да ли је овај документ занимљив? Да ли треба да га истражујемо даље?	
Захтев Формулар за трошкове	Доказ Рачун, уплатница или поруџбеница	Није занимљив На пример, свеске или прибор за писање	Занимљив Подаци о знатним трошковима
Празно Ништа не видим овде	Друго Нешто о чему нисмо размишљали	Занимљив али познат На пример, трошкови рибњака за једног посланика	Истражити даље Желим да знам више о томе

Слика 19: Лако и забавно – „Галактички зоолошки врт"

Класификујте галаксије			Класификујте галаксије	
Одговорите на питања користећи доње иконице			Одговорите на питања користећи доње иконице	
Колико је округла ова галаскија?			Да ли примећујете нешто чудно?	
			Да	Не
Потпуно	Нешто између	Издужен облик		

Слика 20: Лако и забавно – „Аустралијске новине"

Савет 5. Мора да буде интересантно

Нешто у вези са садржајем стварно мора да буде интересантно. Уобичајени примери су историја, наука, приватни животи, скандали, генеалогија и животиње.

Савет 6. Искористите привремене и актуелне догађаје ако вам могу помоћи

Актуелности у вестима могу имати велики утицај на активност корисника; први пример је скандал у Уједињеном Краљевству у вези са посланичким трошковима који је довео до тога да се за две недеље 20.000 волонтера пријави и заврши свој посао. Искористите вести, посебне прилике, историјске годишњице да би ваши волонтери урадили више или да би остварили посебан циљ.

Савет 7. Нека сајт буде увек активан тако што ћете стално додавати нове садржаје

Да би ваши волонтери били стално мотивисани, потребно је да сајт буде актуелан, да се ради на његовом унапређењу и да се стално додају нови подаци. *Crowdsourcing* је још увек нов концепт и не постоји ниједан сајт на коме све функционише како треба. Да би волонтери и даље били активни, потребно је унапређење сајта, али и стално нови садржаји.

Савет 8. Дајте волонтерима различите опције и могућност избора

Неки волонтери воле сами да бирају теме и врсте посла које ће радити, док други више воле да им неко други каже шта следеће да раде. Добре идеје су да им понудите опције „изаберите шта ћете радити" и „радите следећу ствар која је на реду". „Дистрибуирани коректори", „Скандал везан за трошкове народних посланика Уједињеног Краљевства објављен у Гардијану" и Википедија имају обе опције. Осим тога, Википедија и „Индекс за претрагу о породици" дају опције да се изаберу пројекти из различитих земаља, а Википедија и „Галактички зоолошки врт" имају различите интерфејсе за различите језике. „Дистрибуирани коректори", Википедија и други имају различите задатке за новајлије и искусне кориснике. Све ове ствари повећавају број волонтера.

Слика 21: Резултати – „Галактички зоолошки врт"

Истичемо неке ствари које смо научили

Облици и боје
Током прошле године волонтери оригиналног пројекта „Галактички зоолошки врт" – људи попут Вас – креирали су највећу базу облика галаксија на свету. Та база нам већ показује изненађујуће ствари о природи галаксија. На пример, астрономи су претпостављали да ако је галаксија црвена, вероватно је елиптичног облика. Али уз вашу помоћ, „Галактички зоолошки врт" је показао да је трећина галаксија црвене боје у ствари спиралног облика. Исто тако, има више плавих галаксија елиптичног облика него што се раније мислило, укључујући мали, али значајан део плавих галаксија елиптичног облика које су у процесу формирања знатног броја нових звезда – понекад до педесет пута више звезда него што их има у нашој галаксији.

Много нових пројеката је покренуто на основу ових података; можете да прочитате о првих неколико на нашој листи објављених радова или оних који су у процесу објављивања, на блогу „Галактичког зоолошког врта" и доле испод. Били смо успешни у уштеди времена јер смо укључили и многе друге професионалне телескопе који су открили многе нове галаксије; листа тренутно обухвата: телескопе Исак Њутн и Вилијам Хершај на острву Ла Палма, Канарска острва, Gemini South у Чилеу, WYN телескоп на врху Кит у Аризони, IRAM радио телескоп у шпанској Сијера Невади, Swift и Galex сателите и Свемирски телескоп Хабл.

Савет 9. Нека резултати/исходи вашег рада буду транспарентни и видљиви

Из тог посла могу да проистекну неки занимљиви резултати (који нису везани за главни циљ) и важно је да се они поделе са волонтерима чим се до њих дође, зато што без њиховог рада, ништа се од тога не би десило. Волонтери су посебно заинтересовани за нова открића и истраживања која настају из онога што су они урадили.

Слика 22: Резултати – „Дистрибуирани коректори"

Комплетирани „златни" е-текстови		
Златни	**Сребрни**	**Бронзани**
Испод се налазе „златни" е-текстови који су израђени на овом сајту. „Златни" е-текстови су књиге које су прошле кроз све фазе коректуре, форматирања и накнадне обраде. Оне су предате у Пројекат Гутенберг и сада се тамо налазе у слободном приступу, можете их преузети и у њима уживати. Ти е-текстови су резултат стотина сати рада који су нам поклонили наши волонтери. На врху листе се налазе најновији завршени е-текстови. Можете их сортирати према сопственим приоритетима тако што ћете кликнути на листу. Уживајте!		

Слика 23: Резултати – „Скандал везан за трошкове народних посланика Уједињеног Краљевства објављен у Гардијану"

Сви документи о трошковима народних посланика су сада ту – обавестите нас шта сте пронашли
Подаци: шта смо све сазнали захваљујући вашем раду – ажурирано. Нека од најбољих индивидуалних открића. Додатни подаци о трошковима посланика. Пуна листа открића Телеграфа (*Telegraph*).

Слика 24: Резултати – Грађани у Другом светском рату, BBC

О Архиви
BBC је позвао јавност да између јуна 2003. и јануара 2006. унесе своја сећања о Другом светском рату на њихов веб--сајт. Овај архив од 47.000 прича и 15.000 слика је резултат тог пројекта.

Савет 10. Омогућите волонтерима да се идентификују и да буду видљиви ако желе признање

Омогућите корисницима да имају опцију да користе/прикажу своје право име или псеудоним, да додају фотографију, и да други волонтери и/или корисници сајта могу да их виде. Имена се могу налазити на сајту и/или поред јединице грађе на којој су радили.

Слика 25: Признања – „Слике Аустралије"

Наш изузетни сарадник и добитник признања за децембар је Дарен Стоунс (Darren Stones) 8. јануар 2009.	
Даренове фотографије приказују сцене са села и мора, као и пејзаже, и изванредан су пример врсте прилога коју ми тражимо за „Слике Аустралије": људи, места и групни догађаји. Прегледајте Даренове фотографије и видите легенде и тагове које је додао како би оне биле претраживе у „Сликама Аустралије". Погледајте изабране фотографије наших сарадника које су у „Слике Аустралије" постављене преко Flickr-a током новембра. Прочитајте извештај. (60,5 kb PDF)	
	Дарен Стоунс, Спасиоци из Торквеја ID слике 2979875620

Савет 11. Наградите најуспешније волонтере њиховим рангирањем у табелама и подстакните такмичење

Рангирање путем табеле је лако и бесплатно, а то много значи волонтерима и побољшава њихову мотивацију.

Слика 26: Признање – „Аустралијске новине"

Најбољи коректори текста
1. jhepenstall (286.299)
2. John.F.Hall (264.448)
3. fwalker13 (261.666)
4. maurielyn (178.120)
5. cmdevine (165.797)

„Аустралијске новине“ – Програм дигитализације и коректуре текста – Дворана славних
Аутоматско конвертовање у текстове из скенова старих новина представља велики изазов. Иако се у овом пројекту користи најбољи софтвер за оптичко препознавање знакова (OCR), слике добијене скенирањем старих новина, које су препуне малих фонтова, доводе до тога да се приликом њиховог конвертовања у текст појављују многе грешке.
Захваљујући многим људима који су се укључили у коректуру текстова, дат је изванредан допринос тим изворима. Наредна табела приказује имена појединаца који су по месецима кориговали највећи број редова.

2009.	новембар	annmanley	5.723 реда
		mollyzmum	5.273 реда
2009.	октобар	annmanley	47.978 редова
		jhempenstall	18.539 редова

Слика 27: Признање – „Скандал везан за трошкове народних посланика Уједињеног Краљевства објављен у Гардијану“

Истражите трошкове ваших посланика Рангирање корисника по броју додатих редова	
eatmypoverty	11.024 реда
gdw	6.646
pedromorgan	1.709
norepeat	763
sjhodgson	655
orange	617
NormanStevens	612
rachaelov	490
maud	479
biggles	385
mtp34	

Истражите трошкове ваших посланика Рангирање корисника по броју прегледаних страница	
eatmypoverty	26.384
gdw	10.122
norepeat	3.440
egg	2.415
Billlfred	2.287
pedromorgan	1.769
maud	1.728
biggles	1.322
NormanStevens	918
anon-17732	900
anon - 4353	888
shelleyb	877
christo_method	873

Савет 12. Понудите волонтерима онлајн тимско комуникационо окружење како би изградили своје динамичко окружење за међусобну подршку

Постоје многи онлајн форуми и Вики странице које је могуће изабрати. „Галактички зоолошки врт" има огромно комуникационо окружење које укључује форум, блог и сервис за најчешће постављана питања.

Савет 13. Понашајте се према својим „супер" волонтерима са поштовањем и слушајте их пажљиво

Не заборавите да ваши „супер" волонтери обично ураде више од половине укупног посла и зато се према њима понашајте како треба. Све што имају да вам кажу може бити корисно, посебно њихова повратна реакција у вези са вашим системом и процесом рада, зато што су они и најзахтевнији корисници вашег сајта. Ако нешто предложе, прихватите то.

Савет 14. Претпоставите да ће волонтери пре урадити то како треба, него како не треба

Искуство показује да што више слободе и поверења дате волонтерима, то ће вас они наградити са више рада, лојалности и прецизности. Уместо да претпоставите да ће све кренути наопако и да потрошите доста времена како бисте изградили систем који ће зауставити вандализам, верујте да ће волонтери радити најбоље што могу и да ће надгледати и помагати једни другима. Дајте им слободу колико можете.

7. Наредни кораци за библиотеке

Потенцијали *crowdsourcing*-а за библиотеке су огромни. Библиотеке имају велику базу корисника, а баве се и широким и специфичним предметним областима које су веома популарне. Могу да привуку и стотине хиљада волонтера, ако заиста информишу јавност и затраже помоћ. Свако ко има приступ интернету је потенцијални волонтер. Да би библиотеке могле потпуно да се посвете могућностима *crowdsourcing*-а, потребна је промена у мишљењу. До сада су библиотеке контролисале креирање, прикупљање и описивање грађе, и задржале су моћ да то раде. Како појединци, тако и организације попут Гугла сада могу лако да креирају, организују и опишу садржај, што неки виде као претњу улози коју библиотеке имају. Оно што корисници желе јесте да имају слободу да међусобно комуницирају, да додају вредност подацима, као и да креирају сопствени садржај и прикључе нашим збиркама, а то помаже библиотекама да очувају свој значај у друштву. Библиотеке треба да мисле о *crowdsourcing*-у на глобалном, а не на појединачном нивоу. Пожељно је да постоји централизовано место за волонтере и пројекте, а не да свака библиотека покушава да оформи своју сопствену базу волонтера. Дигиталним корисницима није стало до зидова одређене установе. Библиотеке то знају и радиле су много да изађу из својих зидова, или да их учине невидљивим за кориснике који траже дигиталне збирке. Ни у *crowdsourcing* пројектима не би требало да буде зидова. На пример, ако неко жели да побољша изворе о листама испорука, он би требало да оде на главни портал и пронађе све пројекте и земље које поседују изворе о листама испорука, уместо да сам открива да постоје листе испорука које треба кориговати у оквиру три различита пројекта, на пример, „Аустралијске новине", „Морнари и бродови у аустралијским водама" и „Индекс за претрагу о породици".

Библиотеке и архиви никада неће имати довољно ресурса да у потпуности ураде оно што оне или њихови корисници желе, тако да *crowdsourcing* представља прилику коју треба озбиљно размотрити.

Владе Енглеске и Аустралије сада гледају на дигитално друштвено ангажовање веома озбиљно и раде на развоју његових принципа, као и на примени веб 2.0 технологија у државним секторима, укључујући и библиотеке. Оперативна група 2.0 Аустралијске владе (референца 16) је у последњој фази припреме препорука. Међутим, библиотеке не морају да чекају на упутства оперативне групе да би се повезале са својим корисницима, то је годинама био њихов *modus operandus*, а многи библиотекари то сматрају одличним корисничким сервисом. О чему би библиотеке требало да мисле везано за *crowdsourcing*?

- Како можемо да укључимо дигитално друштвено ангажовање у све наше активности као да је реч о обичном послу?
- Какву помоћ желимо? (Индексирање, транскрипција, креирање садржаја).
- Зашто желимо ту помоћ? (Да повећамо квалитет података, да се друштвено ангажујемо, да добијемо нови садржај, да останемо релевантни?)
- Можемо ли да се удружимо са постојећим *crowdsourcing* непрофитним организацијама ради заједничког коришћења постојећих волонтера, посебно са „Дистрибуираним коректорима" и Википедијом?
- Можемо ли да изградимо сопствени сајт који ће укључити савете о *crowdsourcing*-у користећи софтвер отвореног кода који су усавршили други (лак, брз, награде, признања, комуникација).
- Да ли је могуће радити на оснивању глобалног центра за волонтере и *crowdsourcing* портала који нема граница у погледу земаља или организација?
- Могу ли библиотеке промовисати *crowdsourcing* успешно у онлајн окружењу?
- Како треба да иза сцене организујемо садржај који стварају корисници (да га додамо нашим подацима или да га држимо на посебним локацијама)?
- Када треба да уградимо те промене и активности у наше стратешке планове?
- Како можемо да преобразимо мишљење стратешког особља о нашој "моћи" у мишљење о "слободи и потенцијалима" како бисмо дошли до тога да се те активности дешавају масовно?
- Када и како да започнемо *crowdsourcing*?

8. Закључак

До сада није било значајног покушаја *crowdsourcing*-а у библиотекама, али је могуће доказати да у будућности то може да буде веома важно средство. Ако се примене чињенице познате о *crowdsourcing*-у, као и савети дати у овом чланку, сви *crowdsourcing* пројекти које покрене нека непрофитна организација, као што је библиотека, а који за циљ имају „опште добро", вероватно ће бити успешни. Ако се јавности да висок ниво поверења и одговорности, она ће одговорити са лојалношћу и посвећеношћу, као што је и приказано овде на многим сајтовима који користе *crowdsourcing*. Библиотеке имају велики потенцијал да окупе дигиталне волонтере. Оне треба да одустану од размишљања о моћи и контроли и да уместо тога размисле о слободи. Херијет Рабен (Harriet Rubin), издавач и аутор, када говори о успеху, каже да је „слобода у ствари већа игра од моћи. Моћ се односи на оно што можете да контролишете. Слобода се односи на оно што можете да пустите" (референца 17). Библиотекарима је за то потребна храброст. Доктор Џон К. Максвел (John C. Maxwell), стручњак за лидерство и познати аутор, говорећи о томе како да се изгради полет на радном месту каже да „страст подстиче ваш таленат и преноси га на оне око вас. Ако сте храбри, онда ћете имати утицаја на људе на

основу својих страствених уверења" (референца 18). Имамо ли ми храбрости, и да ли смемо да понудимо корисницима нешто више од моћи – а то је слобода?

9. Белешке

Желела бих да се захвалим људима чија су имена наведена у наставку, који су уложили своје време и снабдели ме статисичким подацима и цитатима, говорили о техникама *crowdsourcing*-а и идејама и стратегијама друштвеног ангажовања. Такође су ми отворено причали о лекцијама које су научили у својим *crowdsourcing* пројектима.

Кент Фич (Kent Fitch) (главни архитекта система, Национална библиотека Аустралије)
Џулијет Садерланд (Juliet Sutherland) (руководилац пројекта „Дистрибуирани коректори")
Лијам Вајат (Liam Wyatt) (Википедија Аустралија)
Ерик Мелер (Erik Moeller) (заменик директора, Фондација Викимедија)
Марк Кели (Mark Kelly) (руководилац подршке пројекта „Индекс за претрагу о породици", Аустралија)
Фиона Хутон (Fiona Hooton) (руководилац пројекта „Слике Аустралије")

С енглеског превела Јелена Митровић

Сајтови о *crowdsourcing*-у:

- Australian Newspapers: http://ndpbeta.nla.gov.au

- Picture Australia: http://www.pictureaustralia.org/

- FamilySearchIndexing: http://www.familysearchindexing.org/home.jsf

- Distributed Proofreaders: http://www.pgdp.net/c

- Wikipedia: http://www.wikipedia.org/

- UK MP's Expenses: http://mps-expenses.guardian.co.uk/

- Galaxy Zoo: http://www.galaxyzoo.org/

- BBC WorldWar2 Peoples War: http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar

10. Референце:

1. Holley, Rose (2009) Crowdsourcing and Social Engagement: Potential, Power and Freedom for Libraries and Users. Research Paper. http://eprints.rclis.org/17410/
2. Holley, Rose (2009) Crowdsourcing and Social Engagement: Potential, Power and Freedom for Libraries and Users. PowerPoint presentation given at PRDLA 2009 meeting. http://www.prdla.org/2009/10/crowdsourcing-and-social-engagement
3. Wikipedia (2009) Article on Crowdsourcing: http://en.wikipedia.org/wiki/Crowdsourcing. Viewed August 2009.
4. Holley, Rose (2010) Tagging Full Text Searchable Articles: An Overview of Social Tagging Activity in History Australian Newspapers, August 2008 – August 2009. *D-Lib Magazine*, vol 16, no 1/2, 2010. [doi:10.1045/january2010-holley]
5. Sharky, Clay (2009) Here Comes Everybody: How Change Happens When People Come Together, Penguin Books, ISBN 9780141030623.
6. Holley, Rose (2009) Many Hands Make Light Work: Public Collaborative OCR Text Correction in Australian Historic Newspapers, National Library of Australia, ISBN 9780642276940.

http://www.nla.gov.au/ndp/project_details/documents/ANDP_ManyHands.pdf

7. Hooton, Fiona (2006) Picture Australia and the flickr effect. Gateways, number 80, April 2006. http://www.nla.gov.au/pub/gateways/issues/80/story01.html
8. Lih, Andrew (2009) The Wikipedia Revolution: How a Bunch of Nobodies Created the World's Greatest encyclopedia, Aurum Press Ltd, ISBN 9781845134730.
9. Wikipedia (2009) Wikipedia Statistics: http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Statistics. Viewed October 2009.
10. Voss, Jakob (2005) Metadata with Personendata and Beyond. Wikimania 2005 paper. http://meta.wikimedia.org/wiki/Transwiki:Wikimania05/Paper-JV2
11. Danowski, Patrick (2007) Library 2.0 and User Generated Content: What Can the Users Do for Us? Staatsbibliothek zu Berlin. 73rd IFLA Conference Paper, 19–23 August 2007, Durban, South Africa. http://ifla.queenslibrary.org/IV/ifla73/papers/113-Danowski-en.pdf
12. Anderson, Michael (2009) Four Crowdsourcing Lessons from the Guardian's (spectacular) Expenses-Scandal Experiment. June 23 2009. http://www.niemanlab.org/2009/06/four-crowdsourcing-lessons-from-the-guardians-spectacular-expenses-scandal-experiment/
13. Wikipedia (2009) Article on Galaxy Zoo: http://en.wikipedia.org/wiki/Galaxy_Zoo. Viewed October 2009.
14. BBC (2009) WW2 People's War: Project History: How the Site Worked: User Journey. http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/about/project_07.shtml#personalpages. Viewed August 2009.
15. Jorgensen, John (2007) 21 Proven Motivation Tactics. Published online in Pick the Brain, August 23 2007. http://www.pickthebrain.com/blog/21-provenmotivation-tactics/
16. (2009) Australian Government 2.0 Taskforce website, blog, draft report. http://gov2.net.au/
17. Fast Company (1998) The Fast Pack, *Fast Company Magazine*, Issue 13, January 31, 1998, page 5.

    http://www.fastcompany.com/magazine/13/fastpack.html
18. Maxwell, John C. (2010) Momentum Breakers vs Momentum Makers.

    http://www.giantimpact.com/articles/read/article_momentum_breakers_vs_momentum_makers/

Rose Holley
National Library of Australia
Canberra, Australia
rholley@nla.gov.au

Crowdsourcing: How and Why Should Libraries Do It?

Abstract
The definition and purpose of crowdsourcing and its relevance to libraries is discussed with particular reference to the Australian Newspapers Service, FamilySearch, Wikipedia, Distributed Proofreaders, Galaxy Zoo and The Guardian MP's Expenses Scandal. These services have harnessed thousands of digital volunteers who transcribe, create, enhance and correct text, images and archives. Known facts about crowdsourcing are presented and helpful tips and strategies for libraries beginning to crowdsource are given.

Keywords: crowdsourcing, social engagement, web 2.0, text correction, digital libraries, digital volunteers, virtual volunteering, wisdom of crowds, citizen science

Уредничке напомене:

* Текст је преузет из часописа: *D-Lib Magazine*, March/April 2010, Volume 16, Number 3/4

http://www.dlib.org/dlib/march10/holley/03holley.html

doi:10.1045/march2010-holley

** Превод на српски овог рада објављен је у *Гласнику НБС* уз љубазну дозволу ауторке.

Editor's notes:

*Text from the review: *D-Lib Magazine*, March/April 2010, Volume 16, Number 3/4

http://www.dlib.org/dlib/march10/holley/03holley.html

doi:10.1045/march2010-holley

**The Serbian translation of this paper is published in the *Herald of the National library of Serbia* with the kind permission of the author.

КВАЛИТЕТ КУЛТУРЕ И КОНТРОЛА МАСЕ

УДК: 005.954:316.722

Сјузан Хазан
Музеј Израела у Јерусалиму

Сажетак

Говори се о почецима коришћења термина *crowdsourcing*, коли се укратко дефинише. Затим се говори о друштвеним медијима и типовима корисника. У већем делу рада обрађује се низ студија случаја везаних за културу и пројекте *crowdsourcing*-а: пројекат Британске библотеке „Звучна мапа Уједињеног Краљевства", пројекат Оксфордског универзитета „Архив Првог светског рата", пројекат „Сети ме се" Америчког музеја Холокауста у Вашингтону, пројекат BBC-ја „Враћање времена уназад", пројекат „Зид" Музеја Копенхагена, пројекат „Претражи збирке" Музеја Викторије и Алберта у Лондону, изложба „Уметност видео игрица" Смитсонијан музеја Америчке уметности у Вашингтону.

Кључне речи: *crowdsourcing*, културно наслеђе, библиотечке збирке, друштвени медији, корисници, студије случаја, звучна мапа

Термин *crowdsourcing* употребљава се у вези са читавим низом онлајн активности и углавном описује начине на које се јавност, а то смо ви и ја, користи да обавља послове за друге. Ово је динамичан однос давања и узимања у којем, како се чини, неки дају док други узимају. *Crowdsourcing* поставља различите врсте нових односа моћи: у неким сценаријима појединци делују из чистог алтруизма (сумњиво); у неким другим изгледа да постоји једна страна која добија више него друга (обично она која ангажује спољне сараднике), док у неким трећим сценаријима има оних који су спремни да буду награђени за своја властита задовољства која нису алтруистичка. Као што кажу – компликовано је! Џеф Хоув (Jeff Howe) прва је особа која је употребила тај термин када је описао концепт *crowdsourcing*-а, у *Wired Magazine*-у,[1] као скуп појединаца који су спремни да обављају задатке, решавају сложене проблеме, да допринесу својим идејама или креа-

1 www.wired.com

тивношћу заједничком циљу. Али ко је тај који добија највише у овој симбиотичкој вези, а ко је тај који добија најмање?

Овај чланак има у виду културне индустрије и оне који траже услуге других да би прикупили садржај, стимулисали заједничку креативност, па чак и заједнички уредили комплетне изложбе. Иако се ово чини као једноставна идеја, ако се боље погледа, на великом добитку могу бити музеји, библиотеке и архиви који се толико поносе својом веродостојношћу и тачношћу, а ипак се сада окрећу онима који нису дужни да раде посао за њих. У *crowdsourcing* сценарију, институције памћења позивају друге и откривају да у ствари има много људи који поседују одличне вештине и који су изван институције, а спремни су да уложе знатно време и напоре да се заиста направи разлика. Кроз низ студија случаја испитаћемо како културне институције прикупљају јединствени садржај који су приложили они који су својим деловањем показали да имају способност, мотивацију и време потребно да доприносе, стварају и управљају.

Пре него што истражимо студије случаја, било би мудро размислити шта је у ствари улог, јер је, можда по први пут, једна институција, као што је Смитсонијан институт у Вашингтону, спремна да аутсајдерима да приступ стручно уређеним процедурама које су до тада обављали кустоси, библиотекари и архивисти. Ендрју Кин (Andrew Keen)[2] у својој књизи *Култ аматера: Како данашњи интернет убија нашу културу* (*The Cult of Amateur: How Today's Internet Is Killing Our Culture*) тврди да Веб 2.0 револуција стварно доноси прилично површну верзију наше културе, поједностављену верзију света који нас окружује. То није само ствар заобилажења права традиционалне интелектуалне својине, тврди он, већ је пре стварање света где ћемо „живети тако што ћемо слушати музику коју изводе бендови аматери из гаража, гледати филмове и телевизију са глорификованог Јутјуба, вести ће чинити животи славних личности, и то ће нам се сервирати као прилог уз рекламе." То се дешава, примећује он, „када се незнање сусретне са егоизмом, егоизам са лошим укусом, а лош укус са законом руље". Овај начин размишљања не слути на добро за све врсте садржаја који уобичајено стварају саме културне институције; библиотечке збирке, изложбе и архивска грађа којима се управљало тако стручно, где се буквално стотинама година и са љубављу чувало за будуће генерације. Како могу ови изузетно стручни послови да буду препуштени масама?

Хтела бих да докажем да овде није поента у томе да се ми заправо поуздамо у појединце који би требало да одреде неки циљ; пре је то питање заједнице која управља садржајем. Мет Ридли[3] (Matt Ridley) нас подсећа како „веома интелигентни људи понекад могу бити невероватно глупи; и како су ти глупи људи понекад бољи лидери него они паметни. И тако даље." „Разлог томе је" даље он доказује, „што је људска интелигенција колективни феномен. Ако врше размену и специјализују се, група од педесет приглупих људи може да има далеко већу колективну интелигенцију него педесет бриљантних људи који то не чине." Зато, има ли можда нечега у томе? Може ли *crowdsourcing* као феномен масовних медија уместо пуке осредњости да донесе квалитет? Можда одговор лежи у различитим начинима на које можемо да се укључимо, јер свако од нас доприноси неком од својих личних вештина које поседује.

Хауард Гарднер[4] (Howard Gardner) је описао осам основних типова интелигенције које по потреби

2 *The Cult of the Amateur: How Today's Internet is Killing Our Culture*, Andrew Keen, Currency Publish. 2007.

3 www.rationaloptimism.com/writigs/collective-brain.

4 en.wikipedia.org/wiki/Theory_of_multiple_itelligences.

повезујемо једну са другом у различитом тренутку: просторна, лингвистичка, логичко-математичка, телесно-кинестетичка, музичка, интерперсонална, интраперсонална, природна. Он тврди да сви ми реагујемо на сопствени начин у складу са сопственим условима и да користимо сопствене могућности да допринесемо свету око нас. Сада када је интернет дошао до платформе 2.0, могу се користити и може се уживати у свим врстама наизменичне интелигенције. Уместо ропског праћења најниже продукције коју нам је нудила платформа Веба 1.0, сада постоји много нових могућности за микро продукцију и много нових начина за изражавање индивидуалне креативности. Према Компанији Нилсен[5] (Nielsen Company), у мају 2011. по први пут за двадесет година, опао је број домова са телевизором у Сједињеним Америчким Државама. Наравно, то се дешава због економске рационалности, али смо сада ипак схватили да има много алтернатива пасивном седењу сатима испред ТВ-а. Нове врсте интерактивних, самоусмерених активности сада чекају на врховима наших прстију и ми можемо да проводимо слободно време на кућном компјутеру, лаптопу, ноутпеду или мобилном телефону, радећи ствари којима можда никад раније нисмо имали приступа.

Мапирање садржаја – Како користите друштвене медије?

Већина ових врста интеракција одвија се преко друштвених мрежа где други не само да могу да виде већ и учествују у нашем доприносу, и чине то радије него да се забављају сами за себе. Раније смо морали да чекамо да се скупимо ујутру поред аутомата за воду да би разговарали о посебно подстицајним ТВ серијама у којима смо уживали претходне вечери. Међутим, не подстичу само друштвене мреже ове врсте активности, пре је реч о духу ових врста заједничког стварања који охрабрује друге да се укључе. Према истраживању које је спровела организација Форестер[6] (Forester Research), постоји шест различитих типова корисника онлајн друштвених медија:

– креатори (људи који стварају садржај, постављају видео записе, пишу за блогове),
– критичари (људи који дају рецензије, оцењују садржај и пишу коментаре на сајтовима друштвених медија),
– колекционари (људи који тагују сајтове, користе del.icio.us, креирају RSS документе и агрегате),
– придружени чланови (људи који се прикључују сајтовима друштвених мрежа као што су Фејсбук и Линкедин (Facebook and LinkedIn), али не креирају много садржаја),
– гледаоци (људи који читају блогове, гледају YouTube видео записе и посећују друштвене сајтове),
– пасивни корисници (људи који не посећују друштвене сајтове).

Ово значи да постоји нешто за свакога – осим можда за пасивне кориснике који вероватно још увек сатима седе испред својих телевизора. Где год да одете и на који год начин желите да се повежете онлајн са другима, једном када напустите ТВ због интернета, моћи ћете да бирате између мноштва могућности. Већ постоје многе активности које вас чекају у тој културној арени, и сасвим је јасно да овде описане студије случаја, по много чему различите, представљају само врх леденог брега!

5 blog.nielsen.com/nielsenwire/media_entertaiment/nielsen-estimates-number-of-u-s-television-homes-to-be-114-7-million-

6 images.business.com/mz/07/24/0724_6insiid_a.gif.

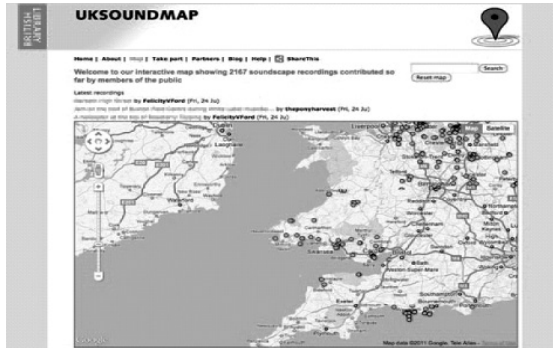
Заједнички допринос

Ако спадате у прве три категорије Форестерових типова, одушевиће вас могућност да се ваш глас чује, на више начина, док стварате и постављате свој садржај, збирке, тагове и коментаре на задовољство других. Ове три студије случаја говоре о три различита приступа који описују како организације сакупљају и користе онлајн добитак прикупљен из „масе".

Како звучи Британија?

Наша прва студија случаја води нас у Британску библиотеку која је позвала јавност да креира прву звучну мапу земље (Слика 1). Библиотечко особље вам објашњава како да пошаљете звучне снимке вашег окружења, користећи бесплатну AudioBoo апликацију за i-Phone или Android паметне телефоне или преко вашег веб претраживача и како да их унесете додајући им ознаку „uksm". Снимци су били слати из целе земље све до датума затварања позива, до петка 24. јуна 2011. Звучна мапа сада постоји онлајн као акустични пејзаж („звучни пејзаж") Британије.

Слика 1: Звучна мапа Уједињеног Краљевства, Британска библиотека

Према веб-сајту пројекта, Звучна мапа Уједињеног Краљевства је ново истраживање звукова нације рађено преко заједница на терену и дизајнирано да одговори на следећа питања:

- Како Уједињено Краљевство данас звучи?
- Какав утицај ти звуци имају на наше животе?

Да би креирала Звучну мапу, Британска библиотека се удружила са организацијом Noise Futures Network[7] чији су стручњаци проучавали и анализирали звучне бајтове са циљем да одлуче који ће од њих бити постављени на сајт. Инструкције[8] су биле веома јасне и укључивале су упутства попут ових: које врсте звукова су пријатне или непријатне и како се ти звукови разликују током дана? Разлози због којих је Британска библиотека позвала јавност и подржала овакву врсту учествовања су вишеструки. На свом веб-сајту су објаснили: „Британско 'звучно окружење' се стално мења. Урбанизација, развој транспорта, климатске промене, па чак и наш свакодневни стил живота, све то утиче на наше изграђене и природне звучне пејзаже. Звуци око нас имају утицај на наше благостање. Неки звуци имају позитиван или умирујући утицај. Други могу бити наметљиви и узнемирујући или чак утицати на наше здравље. Прикупљањем звукова данашњице и доприносом дигиталним збиркама Британске библиотеке, можете помоћи изградњи трајног претраживачког извора."

Да ли би икада тим преданих истраживача кренуо са опремом за снимање у ранчевима да уради овај посао на терену; има ли бољег начина него да се тај „терен" без великих напора донесе у библиотеку? И није само реч о пројекту који је много једноставније остварити помоћу електронских платформи, већ је

7 www.noisefutures.org.

8 Sounds.bl.uk/uksoundmap/takepart.html.

више реч о духу Веб 2.0 света и жељи појединаца да се укључе и посвете оваквим пројектима своје слободно време, креативност и енергију.

Архив Првог светског рата

Слична веома распростањена акција је покретачка снага Архива Првог светског рата[9] (Слика 2). Тренутно садржи преко 6.500 јединица које је унела шира јавност, између марта и јуна 2008. године; свака јединица, према уводу са веб-сајта, потиче или се односи на нечије искуство из Првог светског рата, било из иностранства или из земље. Документи су примани преко посебног веб-сајта, а такође и током серије од неколико отворених дана у библиотекама и музејима широм земље.

Слика 2: „Пољубац из Француске", везена разгледница Харија Кокрејна (Harry Cochrane), Архив Првог светског рата

Архив Првог светског рата представио је иновативан приступ стратегијама изградње збирки, дигитализацији, каталогизацији и укључивању јавности у главне истраживачке пројекте. Искористио је моћ веба заједно са потенцијалом „масе" аматера дигитализације да прикупи хиљаде јединица из Првог светског рата које би у противном нестале или остале сакривене од истраживача и научника широм света. Пројекат је настао из Дигиталног архива поезије Првог светског рата (налази се на Универзитету Оксфорд) који је први широј јавности пружио прилику да изложи архивске изворе везане за књижевност Првог светског рата. Сам Архив поезије је изграђен на успеху Оксфордског дигиталног мултимедијалног архива Вилфреда Овена (Wilfred Owen) и пројекта Виртуелни семинари наставе књижевности који су започети још 1996. године. Оригинални сајт садржао је архивске изворе других великих британских песника Првог светског рата, као и слике, текст, аудио и видео записе примарне контекстуалне грађе.

Са веома ограниченим бројем особља (шест хонорарних сарадника), архив је био у могућности да сакупи импресиван опсег садржаја, укључујући дневнике, фотографије, званична документа, чак и аудио интервјуе са ветеранима. Проширењем позива на „масу", на исти начин као што се у пројекту Звучне мапе учинило са звучним датотекама, истраживачи у Оксфорду искористили су ентузијазам и великодушност јавности да својим напором, временом и знањем допринесе заједничком циљу.

Према Архиву Првог светског рата: „Иницијатива је наишла на проблем прескупог лоцирања свих јединица и потом њихове дигитализације и каталогизације коришћењем традиционалних процеса дигитализације. Ипак, у исто време су ове јединице свакодневно губљене, бацане или случајно оштећиване. Коришћењем веба као медија за изградњу збирки и ослушкивањем ентузијазма јавности ради очувања националног наслеђа, Архив Првог светског рата се директно суочио са овим питањима."

9 www.oucs.ox.ac.uk/ww1lit/gwa.

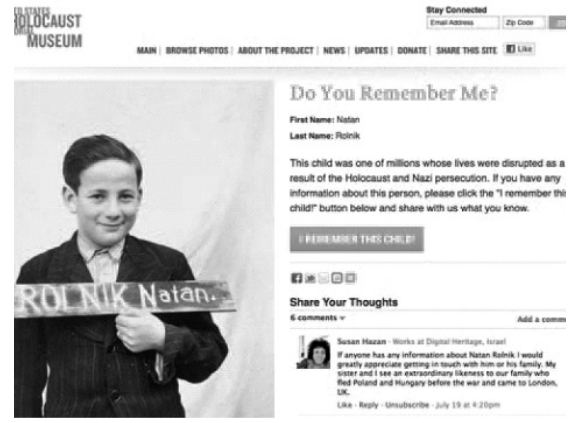
Мада је процес прикупљања завршен, Архив и даље опстаје. Поред тога, Архив је поставио посебно посвећен налог на Flickr-у са циљем да се омогући и другим појединцима да уносе своје јединице, као што је присутан у виртуелном свету Second Life-а. Године 2011. позив је проширен на Немачку где су широм земље организовани слични дани отворених библиотека и музеја. Архив је постао сарадник и са Немачком националном библиотеком[10], као и са Еуропеаном[11], Европском дигиталном библиотеком. Архив Првог светског рата може потенцијално да привуче јавност из целе Европе.

„Сети ме се"

Трећи пример заједничког доприноса налази се у Америчком музеју Холокауста у Вашингтону[12] (Слика 3). Међутим, овај пројекат је потпуно другачије природе. Ово је искрен позив јавности да помогне у идентификовању деце са циљем да споје њихова ратна и послератна искуства. Неких 1.100 фотографија постављено је на овај веб-сајт. Музеј се нада да ће објављивањем ових фотографија људи моћи да „идентификују децу, открију изгубљене информације о њиховим ратним и послератним искуствима и олакшају обнављање веза ових младих преживелих, њихових породица и других појединаца који су били укључени у њихову заштиту током и после рата".

Циљ Музеја је да прикупи што је могуће више информација тако да оне могу да сачувају записе њихових искустава за будуће генерације. Кликом на фотографију Нејтана Ролника[13] (Natan Rolnik), на пример, видимо веселог младог човека, старог између 12 и 14 година, а та фотографија као да преклиње: „Ово дете је једно од милиона чији је живот прекинут као последица Холокауста и нацистичких злочина. Ако имате било какву информацију о овој особи, молимо вас да кликнете дугме 'Сећам се овог детета!' које се налази испод и да поделите са нама оно што знате о њему".

Слика 3: „Сети ме се", Амерички музеј Холокауста

Позив је такође прослеђен пријатељима или колегама који могу бити од помоћи у овом дирљивом пројекту и у том циљу додајем свој сопствени позив „маси" која можда чита овај чланак. Ако препознајете себе или знате некога са слика, молимо Вас да контактирате Истраживачки центар Музеја преживелих и жртава Холокауста[14] преко електронске адресе RememberMe@ushmm.org или путем телефона. Чак иако никога не препознате, молимо Вас да поделите ове изузетне фотографије са породицом и пријатељима. Према Америчком

10 www.d-nb.de/eng/wir/ueber_dnb/dnb_im_ueberblick.htm.
11 www.europeana.eu/portal.
12 rememberme.ushmm.org/pages/about-the-project.
13 rememberme.ushmm.org/pages/child/natanrolnik-3.
14 www.ushmm.org/research/collections/resourcecenter/.

музеју Холокауста, ако то учините, повећаће се шансе да се идентификују ова деца и увећаће се свест о искуству најрањивијих жртава рата и геноцида.

Заједничко креирање

Следећа категорија студија случаја описује како се креативност користи на неке нове начине; онлајн џем сесије у стварном времену, уоквиривање прошлости вашим фото-апаратом или постављање снимака ваше сопствене заједнице на зиду јавне зграде у Копенхагену.

Мешање BBC-ја у историју – враћање времена уназад

Да ли сте се икада запитали како би изгледало да можете да вратите време уназад? Нажалост, како путовање кроз време још увек није могуће, веома је тешко да стварно посетимо наше суседе и замислимо како су некад изгледали. BBC-јев пројекат враћања времена уназад[15] управо то чини, позива „масу" да се прикључи забави (Слика 4). Циљ BBC-јевог историјског пројекта је да истражи живот у главним улицама – од првобитног изгледа 1870-их година до њиховог изгледа један век касније, а позвали су све нас да би се то остварило. Идеја је да се уклопе „слике у слици" и да се покаже како се главна улица мењала током протеклих година, или чак током протеклих сто година.

Јавност се подстиче да пронађе своје старе фотографије, или да посети своју јавну библиотеку или фото-архив, и да истражи своју главну улицу у неком од тренутака у прошлости. Затим су позвани да поново сликају из истог угла, држећи стару фотографију насупрот модерној главној улици, фотографишући тако два тренутка заједно, као неку врсту фото-монтаже. Ово може изгледати као сувише технички захтевно и да је потребна велика креативност, али је јасно да кроз фантастичне слике постављене на страницама Flickr-а[16], „маса" дефинитивно слави историју британске главне улице! BBC-јев дугорочни циљ је да изгради Мапу враћања времена уназад. Подстицањем учесника да означе своје фотографије према месту, они се надају да ће створити слику онога како се главна улица мењала широм целог Уједињеног Краљевства.[17]

Слика 4: Враћање времена уназад, BBC

Ова очаравајућа слика Лестерске куле са сатом (Leicester's Clock Tower), снимљена 1945. године, била је поново снимљена 2007. са истог места, уз постављање црно-беле фотографије преко оне у

15 www.bbc.co.uk/history/handsonhistory/flickr-explanation.shtml

16 www.flickr.com/groups/bbcturnbacktime

17 www.flickr.com/photos/53752098@N05/favorites/with/5164001819/#photo_5164001819

боји, те представља савршено стапање путовања кроз време и изражава два заносна момента славља у главној улици.[18] (Слика 5)

Слика 5: Лестерска кула са сатом, 1945.

„Зид"

У сличном настојању да се сједине прошлост и садашњост, Музеј Копенхагена поставио је задивљујућ 12 метара дугачак екран на отвореном простору, са могућношћу вишеструког броја додира тачскрина, да би олакшао размену идеја и прича и да би омогућио да свако учествује у тумачењу историје Копенхагена. Зид (The Wall)[19] се може испробати на различитим местима широм града, јер је повезан са ископавањима за нови градски метро и представља најновији пројекат комуникације у Музеју. Он смешта причу о граду у сам центар града и подсећа на Копенхаген прошлости и садашњости. Овај јавни простор дозвољава сваком да учествује са својом микро историјом Копенхагена, да без тешкоћа прелеће из једног суседства у друго и да види снимљене тренутке Копенхагена и његових градских улица. Зид је отворен 24. априла 2010. године на тргу Kongens Nytorv. Годину дана касније померен је и отворен на тргу Radhuspladsen, где га можете и данас видети (Слика 6).

Путник кроз време у овом граду – за разлику од британског Пројекта главне улице, који су у целини изградили корисници – може да приступи већ постојећој музејској бази слика из прошлости. Додавањем сопствених слика, преко погодних алатки прилагођених вебу, грађани могу да сакупе своје сопствене историјске тренутке и да их додају у овај величанствени пејзаж. Чак осам корисника могу да претражују слике у истом тренутку; они могу да крстаре кроз различите комбинације грађе из музејских збирки на екрану на отвореном простору и да уживају заједно са својим пријатељима и породицом у стално променљивим погледима на град.

Слика 6: „Зид", Музеј Копенхагена

Како музеј објашњава: померањем руке дуж временске линије на дну екрана, моћи ћете да позовете и погледате историјске промене слика града. Слике и историјски трендови обухватају: модерни данашњи трг Конгенс Ниторц (Kongens Nytorv), Прабабину

18 www.flickr.com/photos/53752098@N05
19 www.copenhagen.dk/en/whats_on/thewall-

млекару која се налазила у четврти Вестербро (Vesterbro) на почетку двадесетог века; и један клик касније – мотоцикл Елехамер (Ellehammer), који је Јакоб Елехамер (Jacob Ellehammer) направио у својој гаражи у улици Истедгаде (Istedgade). Враћањем у прошлост, можеш да ускочиш у Нову оперу и да истражиш трговачке бродове из Померание из 14. века, који су откривени током ископавања при изградњи метроа.

Овај четворогодишњи пројекат који је водио Музеј служи да „распламса радозналост и жељу за знањем и уживање у дискусијама о главном граду". Њихов циљ је да представе Копенхаген као „модерну метрополу са живом и динамичном везом са својим културним наслеђем". Тако је музеј, постављањем могућности да се, за јавност и од стране јавности, кроз екран проживљавају авантуре, креирао место сусрета на нивоу улица, омогућујући размену идеја о граду која подсећа на узаврлост пијачног трга у прошлим временима.

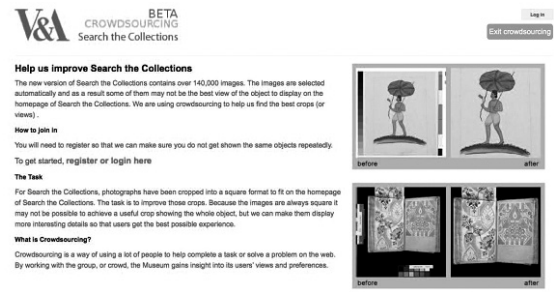
Зид је настао уз финансијску помоћи Градског већа Копенхагена, Фонда празника рада и Данске агенције за наслеђе. Поред тога су и бројни појединци, фирме и институције допринели изградњи Зида.

Заједничко постављање изложбе

Пошто се у претходним одељцима говорило о доприносима и креативности „масе", сви наведени пројекти су остављени по страни у односу на свакодневне активности институција и организација које су их реализовале. Међутим, шта се дешава када музеј доведе „масу" унутра и ослони се на њено активно учествовање у редовним активностима: у постављање изложбе?

Crowdsourcing у Музеју Викторије и Алберта

Овом приликом позив „маси" упућен је с циљем да се помогне да Музеј побољша своју функцију *Претражи збирке*.[20] У Музеју Викторије и Алберта у Лондону схватили су колико времена би било потребно да пребаце своје збирке – 140.000 слика у њихов нови онлајн интерфејс. Према мишљењу особља Музеја, постојеће фотографије у приказу *Претражи збирке* можда не би пружиле најбољи поглед на музејске експонате, њихову најбољу перспективу. Музеј је зато отворио своју онлајн платформу и позвао „масу" да им помогне да пронађу најбоље исечке (или погледе). Фотографије су биране аутоматски, а од корисника се тражило да користе сопствено расуђивање да изаберу најбољу верзију из мноштва објеката који су им представљени онлајн (Слика 7).

Слика 7: „Претражи збирке", Музеј Викторије и Алберта

После пријаве и регистровања, видећете серију фотографија које су исечене у мале правоугаоне облике, како би димензијама одговарале приступној страници *Претражи збирке*. Ваш задатак је да побољшате малу правоугаону фотографију подешавањем димензија и да изаберете једну за коју вам се чини да најбоље приказује квалитет објекта у збирци. За нас који то радимо да бисмо зарадили за живот, схаватамо како

20 collections.vam.ac.uk/crowdsourcing.

овај посао може бити монотон и колико времена одузима, али ако употребите интелигенцију, која можда није довољно искоришћена у вашем свакодневном животу, можете закључити да ова активност представља изузетно задовољство или чак можете да откријете да ангажовање око ових предивних слика на кратко може бити добар начин да искористите своје слободно време.

Изложба игрица Смитсонијан музеја

Док се све студије случаја претходно описане односе на активности које се дешавају у културној арени – овај пројекат иде чак један корак даље и поставља занимљив преседан: *crowdsourcing* изложбу. Да би опипао пулс корисника видео игара кроз њихову кратку историју постојања, Смитсонијан музеј у Вашингтону је упутио позив за идентификацију оних игрица које ће бити укључене у предстојећу изложбу Музеја америчке уметности[21] (Слика 8). Кратак попис од око осамдест игрица био је резултат истинског напора и добијања резултата из „масе"[22]; музеј је позвао заједницу корисника игрица да сузе листу од 240 игрица током двомесечног периода гласања. Позив је прихваћен са невероватним ентузијазмом: прикупљено је више од 3,7 милиона гласова, гласало је 119 хиљада гласача из 175 земаља. Изложба „Уметност видео игрица"[23] ће бити отворена у марту 2012. године. Међутим, са оваквим отвореним приступом, таквом страшћу и могућношћу међународног учешћа играча, било је сигурно да ће заједница корисника игрица жестоко реаговати. Уследио је ватрени одговор и критика принципа учешћа „масе", и док су неки играчи оплакивали изостављање своје омиљене игрице, други су се жалили због фаворизовања неких других игрица. Такође је било и притужби да неке игрице није требало уопште да буду на листи!

Слика 8: Уметност видео игрица, Смитсонијан музеј америчке уметности.

Према кустосима, позвали су неколико пријатеља из света игрица да би добили њихово мишљење на ову тему. Они указују на коментаре Зака Гејџа (Zach Gage) који је развио *инди игрице*, уметника и актуелног кустоса изложбе игрица на *DIY gaming arcade Babycastles*.[24] Он је изгледа успео да сроči јасне и прецизне одговоре на неке сумње и резерве. Из његовог обимног одговора, издвојила сам неколико редова. Зак Гејџ пише: „Упркос Крисовој очигледној љубави према игрицама, не осећа се да је изложба оставила снажан утисак као што би требало, на неким местима је претешка, а на неким другим потпуно промашена; мислим да је то резултат *crowdsourcing*-а. Мада сам сигуран да Крис има фантастичну перспективу, која ће све то лепо држати заједно, и да ће резултат бити успешна изложба у којој ћемо сви уживати, ипак бих више волео да је он сам одабрао прецизну листу игрица и да је имао више поверења у свој избор."[25]

21 Americanart.si.edu.

22 www.thecreatorsproject.com/en-uk/blog/smithsonian-museums-crowdsourced-the-art-of-video-games-exhibition-comes-under-fire.

23 www.artofvideogames.org

24 Babycastles.com

25 www.thecreatorsproject.com/en-uk/blog/smithsonian-museums-crowdsourced-the-art-of-video-games-exhibition-comes-under-fire

Тако сада немамо само изложбу насталу из „масе" већ и серију реакција из „масе" о овом процесу. Биће занимљиво да се онлајн прате ове расправе како се даље буду развијале. А биће и много интересантније да се посети ова изложба у Вашингтону када сва ова питања буду решена следећег марта.

Није касно за корак даље – или да представите ваш пројекат другима. Заједничка сарадња, заједничко креирање и заједничко уређење могу бити забавни, а за институције културе које су довољно храбре да мало попусте узде – резултати напора ваше „масе" могу бити и многоструко награђени и задовољавајући.

Превела са енīлескоī Весна Глушчевић

Susan Hazan
Master and PhD in Media and Communications, Goldsmiths College, University of London
shazan@imj.org.il

Cultural Quality and Crowd Control

Abstract
The text is about the beginnings of using the term crowdsourcing and its definition. It is also about social media and their user types. In the main part a number of case studies related to culture and crowdsourcing projects are presented: the project of the British Library "United Kingdom's Sound map", Oxford University's "Great World War Archive", the project "Remember me" of the US Holocaust Memorial Museum in Washington, the project of BBC "Turn back time", the project ""Wall" of the Museum of Copenhagen, project "Search the Collections" of the Victoria and Albert Museum in London, the exhibition "The Art of video games" of the Smithsonian American Art Museum in Washington.

Keywords: crowdsourcing, cultural heritage, library collections, social media, users, case studies, sound map

Уредничке напомене:

* Текст је преузет из часописа: *Informatie professional*. *DISH Special*, 10, 2011.
http://www.musesphere.com/images/DISH_2011_Crowdsourcing.pdf

** Превод на српски овог рада објављен је у *Гласнику НБС* уз љубазну дозволу ауторке.

Editor's notes:

*Text from the review: *Informatie professional*. *DISH Special*, 10, 2011.

**The Serbian translation of this paper is published in the *Herald of the National library of Serbia* with the kind permission of the author.

CROWDSOURCING И БИБЛИОТЕКА 2.0

УДК: 005.954:02(73)
004.78:021(73)

Рајан Емерсон Џонсон
Библиотека Бурке, Хамилтон колеџ – Клинтон, Њујорк

Сажетак

Crowdsourcing ће у библиотекама бити још један преокрет у дугом низу промена које су се десиле од настанка светске мреже. Иако су друштвене мреже и технолошка писменост унапредили капацитет библиотека за друштвено ангажовање, наставак сазревања поменутих друштвених мрежа, заједно са повећаном активношћу и преузимањем ризика у *crowdsourcing* активностима, поделиће библиотеке на оне које покушавају да раде са својим заједницама и на оне које само нуде свој рад заједници. Коришћење моћи *crowdsourcing*-а одвешће традиционалну библиотеку у Библиотеку 2.0, а затим и много даље.

У овом раду ћемо покушати да истакнемо неке примере, као и аргументе да се даље настави у правцу различитих начина коришћења *crowdsourcing* активности и њихове примене у ономе што називамо „Библиотеком 2.0“: модел партиципативних сервиса, усвајање нових технологија, набавка и развој библиотечких програма заснованих на идејама корисника у којима је основно начело да је библиотека све више у контакту са својом заједницом.

Кључне речи: *crowdsourcing*, Библиотека 2.0, друштвене мреже, друштвено ангажовање, технолошка писменост, метаподаци, дигитална хуманистика, партиципативни сервис

> *Коришћење мудрости „маса“ може бити моћно средство ако се примени на библиотеку која жели да се усредсреди на партиципативни сервис како би изградила нову библиотеку.*

Увод

Од 2005. године, када је Џејмс Суровиецки (James Surowiecki) објавио свој семинарски рад *Мудрост маса (The Wisdom of Crowds*), предузећа су почела све

више да се ослањају на спољне изворе информација (на пример на масу), него на унутрашње (интерне) процесе долажења до информација. Основни разлог за то је једноставан: предузеће може, са малим или без икаквих трошкова, да дође до вредних информација у краћем временском року, него што би то било ако користи уобичајне процесе рада. То је зато што *crowdsourcing* подразумева, са становишта практичне дефиниције, „скупљање предлога појединаца који раде независно један од другога" (Nickerson et al. / Никерсон и др., 2009). Ипак, више од једноставног повратка анализи инвестиција, *crowdsourcing* је показао да, као у случају велике количине података, није само алтернативни начин прикупљања информација, већ једини начин прикупљања великог броја квалитетних информација. Као што Холи (Holley, 2009, стр. 1) каже: „Корисници више не очекују да буду пасивни примаоци информација, већ желе да се ангажују око података, да се повежу једни са другима, као и са другим непрофитним организацијама које би им помогле да остваре све оно што изгледа да представља немогуће циљеве и тежње." Не постоји боља и видљивија манифестација овог концепта него што је то случај Википедије која је настала ангажовањем масе.

У овом раду ћемо покушати да истакнемо неке примере, као и аргументе да се даље настави у том правцу различитих начина коришћења *crowdsourcing* активности и њихове примене у ономе што називамо „Библиотеком 2.0": модел партиципативних сервиса, усвајање нових технологија, набавка и развој библиотечких програма заснованих на идејама корисника, у којима су основна начела да је библиотека све више у контакту са својом заједницом (Casey and Savastinuk / Кејси и Савастинук, 2007). Надам се да ће се јасније видети да *crowdsourcing* потпуно одговара моделу Библиотеке 2.0, да може да се користи тамо где је крајње неопходан, да може да се примени на будуће сервисе у времену које долази.

Лекције о *crowdsourcing*-у и ... шта је Библиотека 2.0?

Иако се велики опсег литературе која се односи на *crowdsourcing* бави његовим применама на предузећа, е-науку / линковане податке / велике количине података и дигиталну хуманистику, неки основни принципи се могу установити и применити на библиотеке. На пример, Липинкот (Lippincott, 2011), када говори о *crowdsourcing*-у у контексту прикупљања података о е-науци, износи користан предлог да организације (а према томе и библиотеке) треба да „направе оквире у којима и грађани могу да учествују". То је свеобухватно, али и лепо упутство о томе шта је библиотекама потребно да би искористиле моћ масе; у овом случају, маса је заједница коју библиотеке опслужују. Ови „оквири" ће се разликовати у зависности од библиотечке заједнице, као и од циљева које библиотечко особље жели да оствари. Оквир може бити Drupal или Flikr, а може бити и Wiki. Избор правог оквира да би се потпомогло ангажовање корисника је одговор на питање: „Какву помоћ желимо?" (Holley / Холи, 2010).

Иако не постоји општепризната дефиниција Библиотеке 2.0, а још је и сам тај концепт резултат *crowdsourcing*-а (Holmberg, Huvila, Kronquist-Berg, & Widén-Wulff / Холмберг, Хувила, Кронквист-Берг и Виден-Вулф, 2009, стр. 668), појавило се неколико принципа као основа онога што ће нова библиотека бити, а већина, ако не и сви, потпуно одговарају стратегијама *crowdsourcing*-а. Учествовање корисника, као и друштвени медији, често се помињу као основни темељи концепта Библиотеке 2.0, а и доказано је да *crowdsourcing*, преко друштвених мрежа или омогућавањем

учествовања корисника помоћу заједничких алата, може бити веома успешан (Holley / Холи, 2009). Подстицање корисника да се ангажују и учествују помоћу одговарајућих стратегија *crowdsourcing*-а омогућава оно што Ланкес, Силверстајн и Николсон (Lankes, Silverstein & Nicholson, 2007) сматрају да би требало да буде мисија нове библиотеке: да подстакне комуникацију у заједници.

Имајући у виду слику Библиотеке 2.0 која иде заједно са концептима *crowdsourcing*-а, читалац може да се пита: у којим библиотечким областима је могуће применити стратегије *crowdsourcing*-а? Роуз Холи (Rose Holley, 2009) је дала мноштво разлога зашто је *crowdsourcing* добра идеја за библиотеке, а неки од најзначајнијих су:

- остваривање циљева које библиотека никада не би могла да оствари сама услед недостатка времена, финансијских или кадровских ресурса;
- креирање нових виртуелних заједница и корисничких група;
- активно укључивање, ангажовање и повезивање заједнице са библиотеком, осталим њеним корисницима и збиркама;
- додавање вредности подацима;

Иако је набрајање свих примена *crowdsourcing*-а изван опсега овог рада, сигуран сам да три основне библиотечке области могу да имају највише користи од *crowdsourcing*-а, а то су: финансирање, планирање и описивање извора.

Crowdsourcing стратегије за финансирање: финансирање из масе (*crowd-funding*)

Библиотеке широм Америке су у финансијској кризи, а биле су и деценијама уназад. Државно финансирање или стагнира или је драстично смањено, док су претплате на електронске изворе, цене електронских књига, као и годишње цене произвођача сервиса веће од стопе инфлације. Овај принцип се показао неодрживим, чак и за Харвард (Harvard Faculty Advisory Council / Саветодавно веће Харвардског факултета, 2012). Као реакција на то, библиотеке су настојале да искористе напоре „пријатеља библиотеке", као и продају књига и многе друге начине како би попунили празнине у буџету, и то су чиниле са различитим успехом. Међутим, како библиотечки каталог постаје све више „електронски", уговори о лиценцирању (а према томе и нестанак Доктрине прве продаје) обезбеђују да се електронски извори не могу препродавати, те се тако гаси и основни извор прихода за библиотеке. Говорећи о тој ситуацији, Ланкес (Lankes, 2012) је, док се библиотеке крећу од модела дељења извора ка моделу позајмице, изнео застрашујући став: „да ће позајмица учинити да библиотеке постану застареле како потражња расте, трошкови информационих извора ескалирају, а збирке у библиотекама ће све више личити једна на другу, уместо да буду одраз саме заједнице." Једно решење за проблем финансирања, осим горе поменутих стратегија, може бити финансирање програма уз помоћ *crowdsourcing*-а.

Иновативни предузетници, и сами у сличној ситуацији када је реч о обезбеђивању капитала у периоду економске кризе, окренули су се *crowdsourcing*-у, или финансирању из масе, како би могли да финансирају своје пословне циљеве. Идеја да ће потрошачи и корисници финансирати производњу и промоцију производа којих још нема на тржишту указује на еволуцију потрошача и директан је резултат креативног предузетништва и свеприсутног учешћа друштвене мреже (Ordanini, Miceli, Pizzetti and Parasuraman / Орданини, Мичели, Пицети и Парасураман, 2011, стр. 444). Прошле године је дошло до запањујућих резултата у програму финан-

сирања из масе, каква је платформа kickstarter.com, у оквиру које су појединци или мала предузећа која производе све, од игрица до „паметних сатова", обезбедили милионе долара за финансирање само постављањем малог тонског видео записа (Mack / Мак, 2012). Најуспешнији пројекти се често не односе на главне идеје, али тиме се већ залази у „дугу причу" о корисничким и потрошачким укусима.

Несрећна околност за библиотеке је та што Кикстартер (Kickstarter) не финансира непрофитне организације. Али то не значи да се Кикстартер или разни други начини финансирања из масе не могу искористити; библиотека мора да почне да размишља о својим сервисима на много иновативнији начин и у светлу предузетништва. Исто као што предузеће може да пребаци неке своје интерне пројекте другим предузећима, тако и библиотеке могу да се удруже како би креирале одређене сервисе и производе које ће заједница користити. Примери већ постоје у библиотечкој, музејској и архивској заједници, као што је програм ,,Наша полица за књиге", настала у Бруклинској јавној библиотеци која тражи додатна финансијска средства како би обезбедила позајмицу електронских књига и размену купљених електронских књига, што би довело до ситуације идентичне оној у којој се налазе штампане публикације у данашњим библиотекама (Our Bookshelf, 2012). Постоји и пример пројекта видео-игара развијеног у оквиру музејске организације The Wellcome Trust која је сарађивала са креаторима видео-игара како би настале нове амбициозне игрице усредсређене на њихове збирке, као што је игрица *High Tea* (Birchall and Henson / Беркл и Хенсон, 2012). Ови почетнички напори показују да нека добра идеја не мора да пропадне само зато што је реч о библиотеци, а може да се заштити тако што ће постојати и изван библиотеке која на тај начин отвара своје сервисе за финансирања из масе.

Crowdsourcing за планирање партиципативних сервиса

Један од основних темеља Библиотеке 2.0 је идеја о партиципативним сервисима, односно сервисима који подразумевају активно учешће корисника. Као што Кејси и Савастинук објашњавају (2007, стр. 61): „Корисници са својим знањем имају могућност да трансформишу библиотечке сервисе, али библиотеке прво треба да промене начин на који креирају своје сервисе и алате, тако да корисници имају јасну и отворену представу о томе на који начин могу да комуницирају и учествују." Раније су то библиотеке тражиле преко картица за коментаре, преко обичне и онлајн анкете, као и омогућавањем корисницима да оставе своје коментаре на сајту библиотеке. Вики окружење и блогови су напредније методе за онлајн заједнице. Међутим, постоји велика могућност да се искористи *crowdsourcing* како би се креирали библиотечки сервиси истински усмерени на кориснике.

Прилично очигледан и кључан аспекат мудрости „масе" је тај да ћете у маси увек наћи више стручњака неко у својој организацији. Ако се то правило примени на библиотеке, то значи да чак и ако идеја о сервису потиче од библиотеке, као рецимо семинар о проналажењу посла, библиотека ће много боље организовати тај семинар ако нађе стручњака у оквиру заједнице, него да неком библиотекару додели улогу предавача. Ова ситуација је проблематична јер библиотека може да изгуби контролу над својим програмима, али могућност добијања средстава и сервиса високог квалитета вредни су тог ризика.

Главни проблем са онлајн анкетама и библиотечким веб-сајтовима је тај што ће се библиотека увек трудити да буде „тамо где су корисници". Многе библиотеке схватају да су њихови корисници на

друштвеним медијима, па тако покушавају да их тамо и пронађу. То је у реду, али такође треба да постоји и свестан напор да се ангажују корисници како би заиста осећали да припадају библиотеци. Како то остварити, зависи од потреба заједнице. Пример би био да уместо да библиотека креира онлајн анкету о новим сервисима, она може да постави информацију на свој твитер налог, што би омогућило кориснику да такође преко твитера предложи нове сервисе. Разлика у приступима није само та што је један много популарнији, већ је то онда потпуно „отворена" анкета јер сви корисници могу да виде предлоге, изаберу најбоље и дискутују о њима.

Поред тога што се *crowdsourcing* користи при креирању и учествовању у библиотечким сервисима, он се може употребити и за вредновање и процену тих сервиса. Непрекидна промена је део концепта Библиотеке 2.0: та промена се достиже не само унутар библиотеке већ и учествовањем корисника и оних који то нису (Casey and Savastinuk / Кејси и Савастинук, 2007, стр. 67). Долажење до „некорисника" је изузетно тешко за библиотеке, и заиста се данас и друштвене мреже боре са идејом да омогуће корисницима да изађу из оквира реалних друштвених група (у смислу друштвеног статуса, географије, онога што воле и не воле). Тим Бернерс-Ли (Tim Berners-Lee, 2012) је предложио идеју о „пријатељу за везу" (*stretch friend)*, преко кога би корисник био представљен на њиховој друштвеној платформи. Тај потенцијални пријатељ може да има слична интересовања, али да живи у другом крају света. Или да има сличан укус, а да се бави различитом професијом, или да има другачији друштвени статус. Овај могући развој друштвених мрежа могао би да учини да идеја о насумичном „обухватању некорисника" постане стварност, што би онда могло да омогући библиотекама да то и остваре.

Crowdsourcing за описивање: метаподаци које генерише корисник

Годинама су се инжењери и они који раде на инфраструктури веба питали када ће семантички веб (веб у коме није све повезано само текстом већ и значењем) постати стварност. Веома је пожељно да то буде урађено, јер особа која постави неки извор на веб најбоље ће моћи и да опише његов садржај. Као што је раније већ речено, увек ће се наћи више стручњака у маси људи који раде независно једни од других, него у изабраној групи људи, или чак у умреженом низу машина. Ипак, пре него што тај дан дође, постоје велике могућности да се искористи моћ масе при описивању библиотечког садржаја.

Роуз Холи (Rose Holley, 2009) је спровела пионирско истраживање о коришћењу *crowdsourcing*-а у библиотекама у циљу повећања ангажовања корисника, и доказала је у пројекту „Аустралијских новина" да маса без новчане надокнаде доприноси већем броју коректура текстова ишчитаних аутоматски помоћу програма за оптичко препознавање знакова, таговањем и другим вредним метаподацима. У ствари, једна од ретких мана у вези са *crowdsourcing*-ом коју је она запазила у свом искуству је била та да када маса појединаца није имала довољно посла, она би рационално ограничавала свој тренутни рад, како не би остала без посла за неке будуће тренутке. Ово је велики контраст у односу на библиотекаре који често имају превише посла и уопште не желе да унапред виде наредну збирку на којој треба радити.

Холи (2011) је касније поднела још један извештај о успешном подухвату *crowdsourcing*-а везаном за коректуру текстова у новинама. На њено изненађење, утврдила је да се продуктивни темпо рада масе временом повећава, а на крају сваког месеца било је исправљено два милиона редова текста. Један од кључних закључака у Холином прегледу (2011) јесте

да задатак треба да буде на неки начин „заразан", те да подстакне корисника да настави са радом. Тешко је помислити да коректура текста може да буде заразна, али ми понекад потцењујемо распон пажње масе. Још један пример „заразног" задатка у свету биотехнологије је феномен *Foldit*, актуелна игрица која такође симулира склапање протеина. (Eiben / Ајбен , 2012). Играчи су вођени жељом да победе у игри, али и алтруистичким поривом да реше проблеме за истраживаче. И библиотеке могу користити ове мотиве, јер у заједницама у којима живе наши корисници има оних који воле оно што ми радимо, а воле и игрице.

На крају, *crowdsourcing* ће у библиотекама бити нови преокрет у дугом ланцу промена које су се десиле од настанка светске мреже. Иако су друштвене мреже и технолошка писменост унапредили капацитет библиотека за друштвено ангажовање, наставак сазревања поменутих друштвених мрежа, скупа са повећаном активношћу и преузимањем ризика у *crowdsourcing* активностима, поделиће библиотеке на оне које покушавају да раде са својим заједницама од оних које само нуде свој рад заједници. Коришћење моћи *crowdsourcing*-а одвешће традиционалну библиотеку у Библиотеку 2.0, а затим и много даље.

Извори:

1. Berners-Lee, T. (2012). Keynote Address to the World Wide Web Conference 2012 in Lyon, France. Retrieved from:http://www2012.org/media/videos/keynote-tbl/
2. Birchall, D. & Henson, M. (2012). Game Play: How to Develop Engaging Games for a Discerning Audience. Retrieved from: http://www.museum-id.com/ideas-detail.asp?newsID=267 Also mentioned, 'High Tea': http://www.wellcomecollection.org/whats-on/exhibitions/high-society/high-tea.aspx
3. Casey, M.E., & Savastinuk, L.C. (2007). *Library 2.0: A Guide to Participatory Library Service*. New Jersey: Information Today, Inc.
4. Eiben, C.B., Siegel, J.B., Bale, J.B., Cooper, S., Khatib, F., Shen, B.W., Stoddard, B.L., Popovic, Z., & Baker, D. (2012). Increased Diels-Alderase Activity through Backbone Remodeling Guided by Foldit Players. *Nature Biotechnology, 30* (2), 190-3.
5. Harvard Faculty Advisory Council (2012). Faculty Advisory Council Memorandum on Journal Pricing: Major Periodical Subscriptions Cannot be Sustained. Retrieved from: http://isites.harvard.edu/icb/icb.do?keyword=k77982&tabgroupid=icb.tabgroup143448
6. Holley, R. (2010). Crowdsourcing: How and Why Should Libraries Do It? *D-Lib Magazine, 16(*3/4). doi:10.1045/march2010-holley
7. Holley, R. (2009). Crowdsourcing and Social Engagement: Potential, Power and Freedom for Libraries and Users. (Unpublished) [Report]. URI: http://hdl.handle.net/10760/13968
8. Holmberg, K., Huvila, I., Kronqvist-Berg, M., & Widén-Wulff, G. (2009). What is Library 2.0? *Journal of Documentation, 65* (4), 668 – 81.
9. Kickstarter (2012). About Kickstarter: http://www.kickstarter.com/help/faq/kickstarter%20basics
10. Lankes, R.D. (April 2012). Beyond the Bullet Points: Libraries are Obsolete [blog post]. Retrieved from: http://quartz.syr.edu/blog/?p=1567
11. Lankes, R. D., Silverstein, J., & Nicholson, S. (2007). Participatory Networks: The Library as Conversation. *Information Technology and Libraries*, *26*(4), 17.
12. Lippincott, J. (2011, June 22). Digging into Data, Identifiers, Crowdsourcing & Scientific Data. *CNI Conversations Podcast*. Podcast retrieved: http://cniconversations.wordpress.com/2011/06/23/june-22-2011-digging-into-data-identifiers-crowdsourcing-scientific-data/

13. Mack, E. (2012). Can Pebble Double the Double Fine Record on Kickstarter? Retrieved from: http://www.crowdsourcing.org/editorial/can-pebble-double-the-double-fine-record-on-kickstarter/13598
14. Nickerson, J.V., Corter, J.E., Yu, L., Zahner, D., Tversky, B., & Rho, Y.J. (2009). Matching Mechanisms to Situations through the Wisdom of the crowd. *Thirtieth International Conference on Information Systems, Phoenix 200,* Paper 41. http://aisel.aisnet.org/icis2009/41
15. Ordanini, A., Miceli, L., Pizzetti, M., & Parasuraman, A. (2011). Crowd-funding: Transforming Customers into Investors through Innovative Service Platforms. *Journal of Service Management, 22*(4), 443-70.
16. Our Bookshelf (2012). A Project of Indiegogo. Retrieved from: http://www.indiegogo.com/Our-Bookshelf
17. Surowiecki, J. (2005). *The Wisdom of Crowds*. New York: Anchor Books.

Превела са енīлескоī Јелена Митровић

Ryan Emerson Johnson
Digital Humanities Initiative
Burke Library, Hamilton College – Clinton, New York
ryan.emerson.johnson@gmail.com

Crowdsourcing and Library 2.0

Abstract
Crowdsourcing in libraries will be another milestone in the long chain of disruptions the library has witnessed since the birth of the World Wide Web. Although social networking and technological literacy have improved the library's capacity for social engagement, the continuing maturity of said social networks, along with increased activity and risk-taking in crowdsourcing activities, will separate the libraries who are trying to work with their communities from the libraries that are throwing work at the community. Harnessing the power of crowdsourcing will bring the library into Library 2.0 and then, much further. This paper will attempt to highlight some examples of, and argue for more movement toward, various uses of crowdsourcing as applied to what has been called 'Library 2.0': a model in which participatory service, the adaptation of emerging technologies, patron-driven acquisition and program development, and a library more in touch with its community are basic tenets.

Keywords: crowdsourcineg, library 2.0, social networks, social engagement, technological literacy, metadata, digital humanities, participatory service

Уредничке напомене:
* Текст је преузет са сајта (2012): http://www.crowdsourcing.org/document/crowdsourcing-and-library-20/14785
** Превод на српски овог рада објављен је у *Гласнику НБС* уз љубазну дозволу аутора.

Editor's notes:
* Text from the web site (2012): http://www.crowdsourcing.org/document/crowdsourcing-and-library-20/14785
**The Serbian translation of this paper is published in *the Herald of the National library of Serbia* with the kind permission of the author.

CROWDSOURCING – ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА, ТИПОЛОГИЈА И СРОДНИ ТЕРМИНИ

УДК: 005.954:02
81'276.6:02

Весна Ињац-Малбаша
Народна библиотека Србије, Београд

Сажетак

Crowdsourcing је неологизам настао од речи *crowd* (маса, гомила појединаца, група људи) и *outsourcing* (ангажовање спољних сарадника за неки задатак или активност) и изузетно је популарна активност у данашњем интернет окружењу. Аутор у раду покушава да одреди појам *crowdsourcing*-а, да представи његово значење у речницима, говори о пореклу термина и о *crowdsourcing*-у пре веба. У другом делу, кроз бројне дефиниције аутор покушава да сагледа шта све *crowdsourcing* обухвата, а онда даје његову типологију. Затим, аутор даје кратак преглед термина који проистичу из истог корена речи *crowd*, као и оних који су слични по значењу, али нису истог корена. На крају, аутор покушава да сагледа будући развој *crowdsourcing*-а.

Кључне речи: *crowdsourcing*, веб окружење, отворене иновације, виртуелно волонтирање, маса, типологија *crowdsourcing*-а, управљање знањем

Увод

Настанак интернета и веба отворио је несагледиве могућности за функционисање библиотека и рад библиотекара. Уместо некадашњих лисних каталога, библиотеке сада дају слободан приступ онлајн каталозима; више не нуде само књиге у папиру, већ и оне дигиталне; отвориле су своје зидове и раде 24 сата 7 дана у недељи, те су тиме укинули временске границе; повезале су своје податке чиме су укинуте и просторне границе. Задовољни су библиотекари, али и корисници. Изгледа да смо од „прве секунде" развоја интернета, са развојем веб 2.0 концепта, ушли и у „другу секунду" његовог развоја. Са свешћу да је знање опште и јавно добро без кога нема напретка човечанства, посвуда се промовише идеја

отвореног приступа, глобалне сарадње и расподеле знања, чиме се и став о веб кориснику мења. Он више није обичан потрошач информација, као у време „прве секунде" развоја веба, он се све више посматра и као пожељан сарадник у различитим библиотечким активностима и пројектима. Библиотекари су постали свесни да корисника не могу само да чекају у својим библиотекама, већ да морају да им крену у сусрет, да их пронађу и понуде им своје услуге тамо где они проводе највише времена, у онлајн окружењу, у сајбер простору, на друштвеним мрежама, блоговима, форумима. Када су се већ нашли тамо, научили су доста тога од својих корисника. Схватили су да они могу да помогну библиотекама у многим активностима, као што су, за почетак, промоција њихових веб-сајтова, онлајн каталога и свих других услуга. Постали су свесни да постоје начини да се искористе креативни и иновативни потенцијали корисника, то јест знање и вештине целокупне заједнице. Тако су и библиотеке почеле да сарађују са својим корисницима у обављању библиотечких послова и тако је и настао *crowdsourcing*.

Термин у речницима

Термин *crowdsourcing*[1] је неологизам, кованица настала спајањем две речи: *crowd* (маса, гомила појединаца, група људи) и *outsourcing* (ангажовање спољних сарадника за неки задатак или активност). У речнику *Merriam-Webster Dictionary*[2] под појмом *crowdsourcing*-а подразумева се пракса добијања потребних услуга, идеја или садржаја тражењем доприноса од широког круга појединаца, групе људи, и посебно од онлајн заједнице, а не на традиционалан начин од запослених или спољних сарадника по уговору.

У француском језику се користи термин *externalisation ouverte*[3], што би значило „отворено ангажовање спољних сарадника". Према *Le grand dictionnaire terminologique*[4] термин *externalisation ouverte* се дефинише на следећи начин: „Пракса коју спроводи нека организација како би ангажовала спољне сараднике за неку своју активност, преко веба, објављивањем јавног позива онлајн заједници грађана којима се на тај начин пружа прилика да искажу своју креативност, знање и вештине у креирању садржаја, развијању одређене идеје, решења постојећег проблема или реализације неког иновативног пројекта". *Externalisation ouverte* се везује за идеју деловања колективне интелигенције. Ослања се на директно коришћење потенцијала за иновацију онлајн заједнице која представља непресушан извор посвећених аматера и компетентних стручњака за разне области.

У немачком језику је задржан оригинални енглески термин[5], али је занимљиво да су у руском језику оригинални енглески термин транскрибовали и наводе га ћирилицом као „краудсорсинг"[6] и објашњавају га као пренос одређених активности на неодређени круг појединаца из јавности, на добровољце којима се поверава решење неких друштвено значајних проблема, а чија се координација обавља захваљујући новим информационим технологијама.

1 Wikipedia, Енглеска, http://en.wikipedia.org /wiki/Crowdsourcing (преузето 20. 5. 2013).

2 *The Merriam-Webster Dictionary*, http://www.merriam-webster.com/dictionary/crowdsourcing (преузето 20. 5. 2013).

3 Wikipedia, Француска http://fr.wikipedia.org/wiki/Crowdsourcing (преузето 20.5.2013).

4 *Le grand dictionnaire terminologique*, http://gdt.oqlf.gouv.qc.ca/ficheOqlf.aspx?Id_Fiche=45436 (преузето 20. 5. 2013).

5 Wikipedia, Немачка, http://de.wikipedia.org /wiki/Crowdsourcing (преузето 20. 5. 2013).

6 Wikipedia, Русија, http://ru.wikipedia.org/wiki/краудсорсинг (преузето 20. 5. 2013).

Crowdsourcing се често користи да би се поделио неки напоран посао или да би се прикупила почетна средства за неку установу или добротворну организацију. Обично се термин *crowdsourcing*-а везује за онлајн окружење, али после ћемо видети да је таквих активности било и у офлајн окружењу, односно у свету пре веба. *Crowdsourcing* представља комбинацију напора групе људи, обично волонтера, у неком послу у којем сваки појединац даје свој мали допринос у циљу остваривања неког већег резултата и групног циља. *Crowdsourcing* се разликује од обичног *outsourcing*-а, јер се посао поверава непознатој групи људи, по јавном позиву, а не специфичној групи стручњака за одређену област.

Јавни позив може бити циљан, када је неопходан минималан ниво стручности за неку активност, или отворен за целокупну јавност. Посао углавном није плаћен, јер га раде волонтери, али њима могу бити додељене и одређене награде и признања. Могуће је да се једноставно спољним сарадницима препусте неки послови који нису у основној делатности организације, али су могуће и многе друге врсте иновативнијег приступа.

Постоје бројни облици, алати, циљеви и стратегије *crowdsourcing*-а. На пример, рад може бити заједнички или се може одвијати паралелно на више нивоа. Разлози могу бити економски и чисто комерцијални, на пример када нека компанија жели да за што мање средстава реализује неку своју активност, позива клијенте да јој помогну са идејама. Али разлози могу бити и опште добро, сарадња, алтруизам, те онда организације објављују позив јавности, грађанима, заједници.

Crowdsourcing може бити „активан", када група људи заједно покушава да пронађе решење неког проблема, или „пасиван", на пример када се по броју претраживања на одређену популарну тему на интернету унесу додатни садржаји и подстакну остале организације да се више баве том темом (примери птичјег грипа, афлатоксина у млеку итд.).

Порекло термина

Џеф Хоув (Jeff Howe) и Марк Робинсон (Mark Robinson), уредници *Wired Magazin*-а, сковали су 2006. године, после разговора о томе да пословне компаније користе интернет како би онлајн ангажовали спољне сараднике, термин *crowdsourcing* и објавили чланак под насловом *Успон crowdsourcing-а (The rise of crowdsourcing)*.

„Свеопшти технолошки напредак, од софтвера за дизајн до дигиталних видео-камера, уклонио је ограничења у погледу цена која су некада делила професионалце од аматера. Појединци који се баве неким хобијем, раде пола радног времена, аматери или дилетанти сада имају тржиште на којем могу исказати своја умећа: мала предузећа, разне фармацеутске или телевизијске компаније, које због кризе морају да смањују трошкове, сада користе прилику да употребе латентни таленат масе. Њихов рад није увек бесплатан, али кошта далеко мање него да се ангажују традиционални спољни сарадници по уговору. Дакле, то није *outsourcing*, већ *crowdsourcing*."[7]

На основу бројних примера из бизнис сектора, Хоув показује да појава коришћења знања и вештина масе појединаца не значи давање задатка интерној групи стручњака или запослених у некој компанији, већ неодређеној групи људи у форми отвореног позива. Све чешће ту неодређену групу чини онлајн заједница састављена од аматера и ентузијаста која

7 Jeff Howe, "The Rise of Crowdsourcing", *Wired Magazine*, 14. 6. 2006. http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html (преузето 20. 5. 2013).

поседује одговарајуће вештине за комуникацију и размену идеја, и управо она ствара одређена решења, извештава о њима и бира најбољу опцију. Потом компанија која је проследила задатак награђује неке појединце из масе (финансијски или поклонима), примењује та решења и стиче профит.

Хоув на свом блогу истиче да дугује захвалност аутору Џејмсу Суровјецком (James Surowiecki) и његовој књизи *Мудрост маса (The Wisdom of Crowds*), а сам Суровјецки је у својој књизи забележио да дугује захвалност Чарлсу Макеју (Charles Mackay) и његовој књизи *Изванредно популарне заблуде и лудило маса* (*Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds*), делу из раног викторијанског периода које би требало да прочита свако ко се интересује за тему масе.

Иако се одређење развоја *crowdsourcing*-а мења, посебно на интернету са развојем веб 2.0 технологија и софтвера отвореног кода, ипак концепт *crowdsourcing*-а не може да се изједначи са постојањем било које заједнице на вебу. На друштвеним мрежама чланови заједнице могу да комуницирају једни с другима и да размењују мишљења и идеје о информационим изворима и садржајима, они могу и да креирају и додају нове садржаје, да их означавају и размењују. Ипак, ту је још увек само реч о њиховом индивидуалном повезивању у виртуелне заједнице. Тек постизање неких заједничких групних циљева, изузев размене знања, чини те заједнице интерактивним, јер тај заједнички групни циљ захтева веће ангажовање, различите нивое напора, улагања времена, креативности и идеја.

Термин *crowdsourcing*-а је врло брзо постао популаран у неким предузећима, медијима и организацијама за означавање тренда коришћења сарадње масе појединаца која је омогућена захваљујући технологијама веба 2.0, како би се постигли одређени економски, друштвени, културни и научни циљеви. Нове информационе и комуникационе технологије за сарадднички и партиципативни рад олакшале су и убрзале коришћење *crowdsourcing*-а.

„*Crowdsourcing* не би требало посматрати као синоним за софтвере отвореног кода и вики окружење. Вики се развија спонтано и без најважније организационе контроле одозго. Развијена решења су добра и корисна за целокупну заједницу, али пре свега доносе углед појединим ауторима тих програма. *Crowdsourcing* се, такође, заснива на принципима отвореног кода, али се користи углавном у другим областима изван развоја софтвера. Пре је реч о концепту иновационог менаџмента, комбиновању креативности са традиционалним стратегијама менаџмента заснованим на коришћењу колективне интелигенције веб корисника са одређеним циљем. Стога је он усредсређен на активности организације, начин решења задатка објављеног онлајн или офлајн, којим се дефинише задатак и надзире његово решење."[8]

Појединци или волонтери који се прихватају активности углавном су мотивисани личним добробитима. Постоји унутрашња мотивација (друштвени контакт, интелектуална стимулација, корисан утрошак времена) и спољашња (финансијска добит, поклон, награда, јавно признање).

Crowdsourcing пре веба

Crowdsourcing је заиста популаран термин и многе организације настоје да се користе његовим предностима. Он свакако јесте производ веб 2.0 технологија и времена друштвених мрежа. Међутим, ако у обзир узмемо његову базичну дефиницију, као активност

8 Maigorzata Kowalska. *Crowdsourcing in Libraries*, 2012. http://eprints.rclis.org/18807/ (преузето 20. 5. 2013).

давања неког задатка кроз отворен позив, који су традиционално обављали запослени или сарадници по уговору, неодређеној групи појединаца из шире заједнице, маси, онда бисмо *crowdsourcing* могли да посматрамо и изван веба.

Стјуарт Томас (Stuart Thomas) сматра да *crowdsourcing* није настао са вебом, већ га је само учинио лакшим и доступнијим. Он и набраја многе примере из прошлости који би се могли сматрати *crowdsourcing*-ом[9]. Да погледамо и ми неке од тих примера.

Награда за географску дужину

Почетком 18. века способност прецизног кретања по мору била је прилично тежак задатак. Бити изгубљен на прекоокеанским пловидбама није само значило да ће способнији народ први заузети неки нови део царства, већ је то било питање живота и смрти. Географска ширина није била тако велики проблем јер је могла да се израчуна на основу надморске висине и сунца у подне, помоћу табеле са деклинацијама сунца. Међутим, географска дужина је била много већи проблем, те је Британска влада одлучила 1714. године да објави јавни позив. Сваки појединац који би могао на једноставан и практичан начин да прецизно одреди географску дужину на којој се налази брод, добијао би награду. Иако нико никада није добио званичну награду, многи појединци су били награђени за свој рад на решењу тог проблема.

Оксфордски речник енглеског језика

Пре *Оксфордског речника енглеског језика* (*Oxford English Dictionary*), већина енглеских речника била је недоследна, без историјског контекста и далеко од свеобухватности. Разлог што је са *Оксфордским речником енглеског језика* то промењено, састојао се у томе што је ангажовано на стотине волонтера који су добијали одређене књиге из којих су преписивали пасусе који илуструју одређену реч и што су уз сваку реч наводили цитате. Наравно, било је грешака, али је кроз тај пројекат доказано да се јавност може користити за обављање дуготрајног и тешког задатка, а тиме се и посао обављао брже и јефтиније.

Покрет за масовно посматрање

У Великој Британији су желели да забележе свакодневне навике грађана. Послали су упитнике о томе како се појединци понашају у свом свакодневном животу, али кроз њих су добили само делимичан одговор. Покрет за масовно посматрање је делом основан и као покушај да се пронађе решење за свеобухватније истраживање. Од 1937. до 1960. године у посао су се укључиле многе организације које су за циљ имале да забележе свакодневни живот у Великој Британији. Иако је било доста плаћених истраживача који су снимали разговоре људи и њихово понашање на послу, велики део посла су обавили волонтери. Око 500 обучених волонтера су водили дневнике у које су уносили размишљања о својим животима, о својим пријатељима, чак и о непознатим људима које су сретали на улицама. Подаци прикупљени кроз овај покрет коришћени су у многе сврхе, од прецизнијег мерења јавног мњења до мишљења јавности о промени пореске политике.

Сиднејска опера

Залагање за изградњу Сиднејске опере датира још од четрдесетих година прошлог века. Јавни позив за пројекат објављен је 1955. године. Услови су били да то буде зграда са великом салом од 3.000 места, са малом салом од 1.200 места, као и да свака сала треба да буде изграђена за различите намене.

9 Thomas Stuart. "9 Examples of Crowdsourcing, Before 'Crowdsourcing' Existed", *MemeBurn*, 15. 9. 2011. http://memeburn.com/2011/09/9-examples-of-crowdsourcing-before-%E2%80%98crowdsourcing%E2%80%99-existed/ (преузето 20. 5. 2013).

Пријавило се 233 архитеката из 32 земље света. Пошто је одабран пројекат, јавност се побунила јер је одбачен пројекат за који је она сматрала да је најбољи. Влада је на крају попустила и после две године је објављено да је победио дански архитекта Јерн Уцон (Jørn Utzon), чији је пројекат био међу тридесет одбачених. Његова грађевина налик на барку са једрима данас је симбол Сиднеја. Тешко је замислити шта би се десило да су надлежне власти остале код одлуке да одаберу свог омиљеног архитекту.

Пројекат *Математичке табеле*

Током велике економске кризе 1938. године у Америци је установљен овај пројекат на којем је ангажовано 450 незапослених стручњака. Они су израдили *Математичке табеле* које је објавио Колумбија универзитет. Стручњаци су имали задатак да направе математичке табеле експоненцијалних функција, алгоритама, тригонометријских функција итд. Пројекат је био један од највећих и најзначајнијих у области математике пре проналаска рачунара. *Приручник математичких функција са формулама, графиконима и математичким табелама* објављен је 1964. године, шеснаест година пошто је група незапослених стручњака расформирана, и постао је једна од најчешће цитираних математичких и научних референци.

Водичи *Загат*

Тим и Нина Загат (Tim and Nina Zagat) су још 1979. почели да прикупљају информације како би направили водич у којем ће бити рангирани ресторани по квалитету. У почетку су испитивали само своје пријатеље и обухватили само град Њујорк, али после су тражили и добијали одговоре и од многих грађана из целог света. Године 2005. водичи *Загат* покривају преко 70 градова, а засновани су на одговорима преко 250.000 појединаца који извештаје шаљу годишње. Поред ресторана, у водичима се рангирају и хотели, ноћни живот, продавнице, музика, филмови, позоришта, авионски превоз итд. Гугл је 2011. откупио права за *Загат* водиче, те су они сада јавно доступни и интегрисани у Гугл сервисе.

Многоструке дефиниције

Многи аутори су дали своје дефиниције *crowdsourcing*-а, сваки из различитог угла. Различито се посматра *crowdsourcing* из угла комерцијалног интереса неке компаније, а различито из угла општег добра, научног достигнућа, истраживачког циља. Овде ћемо навести само неке од тих обједињујућих дефиниција.

Врсни познавалац тематике *crowdsourcing-а* Брабам Дарен (Brabham Darren) сматра да је прича о *crowdsourcing*-у заправо прича о сарадњи, сакупљању, тимском раду, консензусу и креативности. У својој књизи *Crowdsourcing* он овако дефинише појам:

"*Crowdsourcing* је онлајн дистрибуирано решавање проблема и модел стварања који оснажује колективну интелигенцију онлајн заједнице за одређене намене утврђене од *crowdsourcing* организација – корпоративних, владиних или волонтерских. *Crowdsourcing* је јединствен јер се комбинују отворени креативни процеси 'одоздо' са организационим циљевима 'одозго'. *Crowdsourcing* не представља производњу софтвера отвореног кода, јер му недостаје компонената одозго-надоле; то није ни истраживање тржишта које учесницима нуди кратку листу могућих избора; то је квалитативно другачија активност у односу на отворене иновације и сарадничке производне процесе пре дигиталног доба којима је недостајала брзина, доступност, велике могућности и мања ограничења за приступ и коришћење свих преимућстава интернета"[10].

10 Daren C. Brabham, *Crowdsourcing*. (Cambridge: MIT Press, 2013), XIX.

Тијери Бирже-Елмшен и Жилијен Пенен (Thierry Burger-Helmchen et Julien Pénin) сматрају да *crowdsourcing* карактеришу два основна елемента: отворен позив и маса. У односу на уобичајену праксу ангажовања спољних сарадника по уговору за неки посао, када се позивају одређени стручњаци за дату област, у случају *crowdsourcing*-а позив се шаље маси, то јест јавности. То је отворени позив и у томе је суштина.

„Учешће је отворено за све. Могу учествовати појединци, али и предузећа, организације, непрофитна удружења или заједница грађана, ако то желе и ако се сходно томе организују. Управо та димензија отворености допушта 'маси' да учествује. Гитард и Шенк (Guittard et Schenk – 2010) ту масу карактеришу као: (а) велики број разнородних појединаца и (б) углавном анонимних."[11]

Шишро Ева (Chuchro Ewa) сматра да посебну пажњу треба посветити технолошком контексту, јер је он од огромног значаја када говоримо о *crowdsourcing*-у, као и да је то појава која ће се тек развијати у будућности.

„*Crowdsourcing* је појава у настанку, те ју је због тога и тешко дефинисати. С једне стране, видимо да се реализују одређене активности, а с друге стране за последицу имамо то да се избегава његово уједначено тумачење. Сасвим је извесно да *crowdsourcing* указује на рађање нове парадигме стварања информација и организације знања, која ће у блиској будућности приморати истраживаче да потраже нове методе описа како би се правилно утврдила област истраживања."[12]

Ненси Проктор (Nancy Proctor) сматра да иако многи везују *crowdsourcing* за веб 2.0 технологије и револуцију друштвених медија, његови корени иду уназад у 19. век, чак и пре тога. Она говори о кустосу Џозефу Хенрију (Joseph Henry), првом секретару Смитсонијан института који је, користећи тадашњу нову технологију, телеграф, тражио од грађана да му шаљу временске извештаје из целе земље и тако је, давне 1856. године, израдио прву мапу временских услова Сједињених Америчких Држава.

Ненси Проктор закључује:
„Ако погледамо изблиза *crowdsourcing* и његову вредност за област културе, корисно је подсетити се да његови корени леже у историјском 'аматеризму' и улози аматера, у буквалном смислу 'заљубљеника' који су вековима подржавали установе културе и институте за научна истраживања."[13]

Пол Слоун (Paul Sloane), познати аутор дела о ситуационом размишљању и иновацијама, објавио је 2012. године књигу *Водич о отвореним иновацијама и crowdsourcing-у: савети водећих стручњака* (*A Guide to Open Innovation and Crowdsourcing: Advices From Leading Experts*). Овако он дефинише *crowdsourcing:*
„*Crowdsourcing* је посебна манифестација отворених

11 Thierry Burger-Helmchen et Julien Pénin. «Crowdsourcing: définition, enjeux, typologie», *Management & Avenir* 1/2011 (n° 41), p. 254–269. http://www.cairn.info/revue-management-et-avenir-2011-1-page-254.htm. Dol: 10.3917/mav.041.0254 (преузето 25. 5. 2013).

12 Ewa Chuchro. "Crowdsourcing: creating information and knowledge resources by members of a community." *8e Colloque international de l'ISKO France, Stabilité et dynamisme dans l'organisation des connaissances*, 27–28 juin 2011, Lille, Université Charles-De-Gaulle Lille 3, http://conferences.isko-france.asso.fr/fr/abstracts/poster6.doc (преузето 25. 5. 2013.).

13 Nancy Proctor. "Crowdsourcing – an Introduction: From Public Goods to Public Good", *The Museum Journal*, Volume 56, Issue 1, pages 105–106, January 2013, DOI: 10.1111/cura.12010, http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cura.12010/pdf (преузето 25. 5. 2013).

иновација. То је чин ангажовања спољних сарадника изван ваше организације, великог броја појединаца, којима се даје неки задатак, обично објављивањем јавног позива и тражењем одговора. Заснован је на филозофији отвореног кода која користи широку масу појединаца за развој и изградњу отвореног оперативног система попут Linux-а."[14]

Маја Вуковић, угледни истраживач у IBM-у, бави се *crowdsourcing*-ом у предузећима, чији је циљ комерцијалне природе, као и развојем софтверске платформе *crowdsourcing*-а који мора бити заснован на општој намени за испоруку садржаја и на задатку за чије се решење ангажују спољни стручњаци, а мора и да омогући оптималну комуникацију виртуелног тима. Она уочава четири фазе у процесу *crowdsourcing* захтева: регистрација и спецификација задатка, иницирање позива (у форми надметања на тржишту или отвореног позива), спровођење захтева (кроз платформу која повезује покретаче и добављаче) и комплетирање захтева (провера свих критеријума везаних за покретаче и добављаче).

Она на следећи начин дефинише *crowdsourcing:*
„*Crowdsourcing* се појављује као нови онлајн модел дистрибуираног решавања проблема и производње у којем умрежени људи сарађују да реализују одређени задатак. Предузећа све више ангажују сараднике путем *crowdsourcing*-а јер он омогућава прилагодљиви приступ онлајн радној снази. Истовремено, појављује се и *рачунарство у облаку* (*cloud computing*) као нова парадигма за испоруку рачунарских сервиса која неприметно повезује физички и дигитални свет кроз заједничку инфраструктуру."[15]

Пошто су проучили више од четрдесет различитих дефиниција *crowdsourcing*-а, Естел-Аролас Енрике (Estellés-Arolas Enrique) и Гонзалес-Ладрон де Гевара Фернандо (González-Ladrón-de-Guevara, Fernando), у свом чланку *Ка обједињеној дефиницији crowdsourcing-а* (*Towards an Integrated Crowdsourcing Definition)*, покушали су да дају свеобухватну дефиницију. Њихов циљ је био да најпре означе оне активности које се могу сматрати *crowdsourcing*-ом, а затим да формализују почетни теоријски оквир за *crowdsourcing*. Прво су се потрудили да пронађу што више постојећих докумената о *crowdsourcing*-у (нашли су 209 докумената са конференција, из часописа, књига, са радионица, извештаја итд.), затим су их анализирали и ситематизовали, одбацили оне које су сматрали ирелевантним, склопили свеобухватну дефиницију насталу на основу заједничких елемената пронађених у свим тим документима, а на крају су и тестирали ваљаност дефиниције.

Ево те свеобухватне дефиниције:
„*Crowdsourcing* је врста партиципативне онлајн активности у којој појединац, установа, непрофитна организација или комерцијална компанија предлаже групи појединаца различитог нивоа знања, састава и броја, путем флексибилног отвореног позива, да волонтерски прихвати одређени задатак. Прихватање задатка, различите сложености и модуларности, у којем маса појединаца може да учествује уносећи свој рад, новац, знање и/или искуство, увек доноси добробит за обе стране.

14 Paul Sloane, "The brave new world of open innovation", *Strategic Direction*, Vol. 27 Iss: 5, 2011, pp. 3–4 http://www.emeraldinsight.com/journals.htm/journals.htm?issn=0258-543&volume=27&issue=5&articleid=1917381&show=pdf (преузето 25. 5. 2013).

15 Maja Vuković, „Crowdsourcing for enterprises", In: *Proceedings of the 2009 congress on Services I*. Washington, DC, USA: IEEE Computer Society, 2009, pp. 686–692. http://sistemas-humano-computacionais.wdfiles.com/local--files/capitulo%3Aredes-sociais/vukovic2009.pdf (преузето 25. 5. 2013).

Корисник ће бити задовољан јер се остварује нека његова дата потреба, било да је реч о економској добити, друштвеном признању, самопоштовању или развоју индивидуалних вештина, а давалац посла ће добити и користити предности које су корисници унели у тај подухват и чија форма ће зависити од врсте активности."[16]

Све у свему, можемо закључити да *crowdsourcing* подразумева следеће карактеристике: постоји јасно дефинисана маса појединаца, постоји задатак са јасним циљем, корист стечена од масе је евидентна, покретач захтева је јасно идентификован, компензација за појединце из масе је утврђена, то је онлајн процес партиципативног типа, користи се отворен позив различитог опсега, све се одвија преко интернета.

Типологија crowdsourcing-а

Већ помињани творац термина *crowdsourcing*-а Џеф Хоув сматра да су четири кључна фактора довела до окружења у којем *crowdsourcing* није само изводљив, већ и неизбежан: ренесанса аматеризма, појава покрета за софтвер отвореног кода, повећана доступност алатки и производа и развој активних самоорганизованих заједница окупљених око заједничких интересовања.

Можемо рећи да је Хоув и аутор прве типологије *crowdsourcing*-а, те он у својој књизи *Зашто моћ масе управља будућношћу бизниса (Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business)* идентификује следеће типове *crowdsourcing*-а:

– колективна интелигенција (мудрост масе) – решавање проблема помоћу 'масе' (на пример 99designs.com, YourEncore.com, NineSigma.com),

– креација из масе (или садржај који су створили корисници) – коришћење креативних потенцијала корисника (на пример Stockphoto.com, Youtube, Wikipedia),

– гласање из масе – интернет корисници се позивају да одаберу најбоље решење од свих пристиглих од спољних сарадника, сакупљају се мишљења и доноси одлука о производу (на пример Threadless.com, Digg.com, Coolsw.intel.com),

– финансирање из масе – заједница прикупља средства (на пример KickStarter.com, MyFootball Club.co.uk, Sellaband.com).[17]

Брабам Дарен у већ поменутој књизи *Crowdsourcing* разликује следеће типове *crowdsourcing*-а:

- Откривање знања и менаџмент – за проблеме управљања информацијама када организација ангажује масу како би пронашла и укључила одређену информацију, што је идеално за креирање заједничких извора.
- Задаци за дистрибуирану људску интелигенцију – за проблеме управљања информацијама када организација поседује скуп информација и ангажује масу да обради или анализира те информације, што је идеално за обраду великих скупова података које рачунари не могу лако да процесуирају.
- Пренос истраживања – за прецизно осмишљене задатке када организација ангажује масу како

16 Enrique Estellés-Arolas; Fernando González-Ladrón-de-Guevara, "Towards an Integrated Crowdsourcing Definition", *Journal of Information Science* 38 (2), 2012, p. 189–200. http://www.crowdsourcing-blog.org/wp-content/uploads/2012/02/Towards-an-integrated-crowdsourcing-definition-Estell%C3%A9s-Gonz%C3%A1lez.pdf (преузето 25. 5. 2013).

17 Jeff Howe, *Crowdsourcing. Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business*. (New York, Three Rivers Press, 2009.) ISBN 978-0-307-39621-1 The International, Achievement Institute, http://www.bizbriefings.com/Samples/IntInst%20---%20Crowdsourcing.PDF (преузето 25. 5. 2013).

би пронашла решење за проблем који је потребно доказати и дати прави одговор, што је идеално за решавање научних проблема.

- Заједничко преиспитивање креативне производње – за прецизно осмишљене задатке када организација ангажује масу да би се дошло до решења проблема чији је одговор често субјективан и зависан од подршке јавности, што је идеално за дизајн, естетику или политичке проблеме.[18]

На основу ове типологије, и неки други аутори су предложили своје типологије засноване на различитим критеријумима: тип заједнице која учествује у раду, природа сарадње, методи евалуације резултата, захтеви за подухвате, врсте радних процеса, могућности постављених платформи, поглед на уочени проблем.

Специфични онлајн пројекти који укључују веб кориснике у новим областима за последицу имају проширење типова *crowdsourcing*-а на микро задатке (решавање малих задатака у оквиру ширих пројеката) и велика наградна такмичења (креирање општих идеја уз новчане награде на интернет платформи која омогућује размену идеја и креативност).

Тијери Бирже-Елмшен и Жилијен Пенен разликују три типа *crowdsourcing*-а: рутинске активности, додавање садржаја (најчешће информација) и инвентивне и креативне активности.[19]

Рутинске активности односе се на задатке који не захтевају посебне компетенције масе. Чак и кад је задатак лак за решење, он је обично захтеван у погледу потребног времена, те организација ангажује масу како не би морала да повећа број запослених који раде на томе. На тај начин организација посао завршава брже и са мањим трошковима.

Додавање садржаја, најчешће информација, сасвим је другачији тип *crowdsourcing*-а, маса не даје само своје време, већ и садржај. На пример, она може да дода информације да би се комплетирала нека мапа града, или енциклопедија (Википедија) или албум фотографија. Проблем настаје ако унапред није задат циљ или тема, тако да коначни садржај може да буде преоптерећен и неуједначен.

Crowdsourcing везан за инвентивне и креативне активности састоји се у томе да се маси дозволи да решава проблеме који су понекад доста тешки и комплексни. Организација може да постави неки тежак проблем онлајн и да тражи од масе да шаље решења или идеје, а на крају се најбоље решење или идеја награђују, а компанија то користи за своју добробит. Ово је сасвим нова пракса и спада у домен отворених иновација којима тек предстоји развој.

Сродни термини

Набројаћемо и укратко објаснити неке од сродних термина, или насталих од истог корена речи „маса" (*crowd*), или сродних по смислу, а различитог порекла и корена.

Crowdfunding – финансирање из масе, процес финансирања пројекта када велики број појединаца уложи мале износе средстава како би се реализовао неки групни циљ.

18 Daren C. Brabham, *Crowdsourcing*. (Cambridge: MIT Press, 2013), 48.

19 Thierry Burger-Helmchen et Julien Pénin, «Crowdsourcing: définition, enjeux, typologie», *Management & Avenir* 1/2011 (n° 41), p. 254–269. URL: www.cairn.info/revue-management-et-avenir-2011-1-page-254.htm. DOI: 10.3917/mav.041.0254 (преузето 25. 5. 2013).

Crowdslapping – када узнемирена маса „узвраћа ударац" и уместо подршке промотивној кампањи реализује антипропагандни садржај.

Crowddamping – процес када велики број произвођача засипа тржиште робом различитог квалитета коју маса појединаца ипак уме да процени.

Crowdcomputing – свеобухватни термин који подразумева велики број алатки које омогућавају размену идеја, нехијерахијско одлучивање и пуно коришћење когнитивног вишка масе појединаца.

Crowdblanking – отворен формулар или веб-сајт за нове идеје или речи; на пример, маса појединаца може да смишља и додаје своје неологизме у неки речник.

Crowdsharing – размена идеја и мишљења у маси.

Crowdmotivation – мотивација масе појединаца који учествују у активностима ***crowdsourcing***-а.

Crowdslang – жаргон масе, то јест речник свих неологизама који потичу од корена речи ***crowd***.

Crowdism – додатни неологизам, исто што и жаргон масе.

Crowdstorming – такмичење у идејама, „олуја" идеја, маса појединаца непрестано развија и додаје нове идеје на неку тему.

Crowdcontrol – контрола неког посла од стране масе.

Crowdtesting – тестирање неке активности од стране масе.

Crowdcreation – дело које је креација масе појединаца.

Crowdvoting – појављује се када неки веб-сајт прикупи мишљење и процену великог броја појединаца о некој теми.

Wisdom of the crowds – мудрост масе, процес узимања у обзир колективног мишљења групе појединаца о неком проблему пре него мишљења неког појединог стручњака.

Citizen science – грађанска наука, научно истраживање које воде делом или у целини појединци који нису стручњаци или научници, обично се спроводи путем *crowdsourcing* активности.

Collective intelligence – колективна интелигенција, способност масе да пронађе више решења и боља решења неких проблема него што би пронашао сваки њен појединачни члан.

Distributed computing – дистрибуирано рачунарство, поље рачунарства које се бави изучавањем дистрибутивних система, софтвера помоћу којих компоненте на умреженим рачунарима међусобно комуницирају и координирају активности слањем порука.

Distributed thinking – дистрибуирано размишљање, слично дистрибуираном рачунарству, осим што човек обавља неке послове преко рачунара које рачунар није у стању да обави, на пример препознавање облика, коректура, исправке грешака.

Human-based computation – рачунарство засновано на човеку, рачунарска техника у којој машина неке функције и кораке препушта човеку; тај приступ почива на различитим способностима и трошковима машине и човека, а циљ је да се достигне симбиоза човека и машине и њихова интеракција.

Collaborative innovation network – термин Питера Глура (Peter Gloor) – иновативан начин рада тимова, самомотивисани сајбер-тим који поседује колективну визију и заједнички циљ, подразумева транспарентну и директну комуникацију без хијерархије.

Online communitty management – управљање онлајн заједницом, све траженија професија, подразумева изградњу, развој и управљање онлајн заједницом.

Open innovation – отворена иновација, термин који је осмислио Хенри Чесбраф (Henry Chesbrough),

професор на Калифорнијском универзитету у Берклију, а означава нову парадигму која подразумева да организација може и треба да користи и интерне и екстерне идеје и моделе са постојећег тржишта како би унапредила своју технологију рада; у свету дистрибуираног знања, компаније не могу себи да дозволе да почивају само на својим ресурсима, иновације треба лако да улазе у организације и лако да из њих излазе.

Participatory democracy – партиципативна демократија, процес који подразумева широко учешће свих чланова друштва у усмеравању и обликовању политичког система.

Commons based peer production – термин Јошаја Бенклера (Yochai Benkler), означава нови модел друштвено-економске производње у оквиру које се користи креативна енергија великог броја појединаца, а координира се путем интернета и нема традиционалну хијерархијску организацију.

Social collaboration – друштвена сарадња, односи се на интеракцију између великог броја појединаца који размењују идеје како би остварили неки заједнички циљ; природно окружење друштвене сарадње је интернет који омогућава и чини лакшим проток иновација, сарадњу и размену информација.

Virtual volunteering – виртуелно волонтирање, термин који означава волонтера који извршава задатке, делом или у целини, изван матичне организације, користећи интернет из своје куће, школе, канцеларије, или користећи друге уређаје осим рачунара. Познато је и као онлајн волонтирање, сајбер волонтирање, телементоринг итд.

Microwork – микро-рад, платформа *crowdsourcing*-а на којој корисници за малу накнаду обављају ситне задатке за које компјутери немају способности.

Будућност

Роуз Холи (Rose Holley), један од највећих заступника примене *crowdsoursing*-а у библиотекама, чији текст у преводу објављујемо у овом тематy, дала је више савета библиотекама шта све треба да чине како би биле успешне у сарадњи са корисницима на заједничким пројектима. Она сматра да библиотеке имају велику базу корисника, да се баве и широким и уским предметним областима које су популарне, и да могу да привуку и стотине хиљада волонтера, ако инфромишу јавност и затраже помоћ. Библиотеке никада неће моћи да ураде све што оне и њени корисници желе, те стога треба прихватити сва преимућства која *crowdsoursing* пружа. Она закључује:

„До сада није било значајног покушаја *crowdsourcing*-а у библиотекама, али је могуће доказати да у будућности то може да буде веома важно средство. Ако се примене чињенице познате о *crowdsourcing*-у, као и савети дати у овом чланку, сви *crowdsourcing* пројекти које покрене нека непрофитна организација, као што је библиотека, а који за циљ имају 'опште добро', вероватно ће бити успешни. Ако се јавности да висок ниво поверења и одговорности, она ће одговорити са лојалношћу и посвећеношћу, као што је и приказано овде на многим сајтовима који користе *crowdsourcing*. Библиотеке имају велики потенцијал да окупе дигиталне волонтере. Оне треба да одустану од размишљања о моћи и контроли и да уместо тога размисле о слободи."[20]

20 Rose Holley. „Crowdsourcing: How and Why Should Libraries Do It?" *D-Lib Magazine*, March/April 2010, Volume 16, Number 3/4 http://www.dlib.org/dlib/march10/holley/03holley.html doi:10.1045/march2010-holley (преузето 10. 5. 2013).

У једном другом, новијем тексту, Роуз Холи показује да постоје четири области промене у нашој професији на којима треба да радимо, а то су: наша култура, размишљање и окружење; идентификовање и излагање наше драгоцене и занимљиве грађе; преузимање вођства у развоју и коришћењу алатки, апликација и инфраструктуре *crowdsourcing*-а и ангажовање заједнице која нам може помоћи. Она и опомиње: „Наша професија на може само да седи у позадини и посматра како њен углед опада док комерцијални добављачи садржаја 'једу наш ручак'. Наша је одговорност да унапредимо нашу вредност у друштву. Ако не предузмемо одређене активности, нови трендови ће потпуно умањити нашу релевантност за нашу заједницу... Опстанак библиотека је под претњом и ја верујем да добијање помоћи од наше заједнице кроз њихове идеје, знање, вештине, време и новац представља прави одговор. Да би остале угледне и цењене у друштву, библиотеке морају да виде своје збирке и заједнице корисника на нов, маштовит и отворен начин. Морамо да променимо нашу културу и начин размишљања и да прихватимо нове могућности као што је *crowdsourcing*."[21]

Рајан Емерсон Џонсон, покретач Иницијативе за дигиталну хуманистику у Библиотеци Бурке на Хамилтон колеџу, чији текст у преводу такође доносимо у овом темату, доста се бави Вебом 2.0 и Библиотеком 2.0. Он сматра да је један од основних темеља Библиотеке 2.0 идеја о партиципативним сервисима, односно сервисима који подразумевају активно учешће корисника. За њега је очигледан и кључан аспект мудрости „масе" да се у маси увек може наћи више стручњака него у појединачној организацији. По њему се учествовање корисника, као и друштвени медији, често помињу као основни темељи концепта Библиотеке 2.0, а и доказано је да *crowdsourcing*, преко друштвених мрежа или омогућавањем учествовања корисника помоћу заједничких алата може бити веома успешан. Рајан у свом тексту закључује:

„На крају, *crowdsourcing* ће у библиотекама бити нови преокрет у дугом ланцу промена које су се десиле од настанка светске мреже. Иако су друштвене мреже и технолошка писменост унапредили капацитет библиотека за друштвено ангажовање, наставак сазревања поменутих друштвених мрежа, заједно са повећаном активношћу и преузимањем ризика у *crowdsourcing* активностима, поделиће библиотеке на оне које покушавају да раде са својим заједницама и на оне које само нуде свој рад заједници. Коришћење моћи *crowdsourcing*-а одвешће традиционалну библиотеку у Библиотеку 2.0, а затим и много даље."[22]

Сјузан Хазан, руководилац Интернет канцеларије и кустос за нове медије у Музеју Израела у Јерусалиму, чији текст у преводу такође доносимо у овом темату, сматра да је *crowdsourcing* динамичан однос давања и узимања у којем неки појединци дају док други узимају, као и да се већина тих интеракција одвија преко друштвених мрежа где други не само да могу да виде већ и учествују у доприносу, и чине то радије него да се забављају сами за себе. У *crowdsourcing* сценарију, институције памћења позивају друге и откривају да у ствари има много људи који поседују одличне вештине који су изван институције, а који су спремни да уложе знатно време и напоре да се заиста направи разлика. Кроз низ студија случаја,

21 Rose Holley, „Harnessing the cognitive surplus of the nation: new opportunities for libraries in a time of change". *The 2012 Jean Arnot Memorial Fellowship Essay*. 2012 http://eprints.rclis.org/16971/ (преузето 10. 5. 2013).

22 Ryan Emerson Johnson: *Crowdsourcing and Library 2.0*, (**2012**), http://www.crowdsourcing.org/document/ crowdsourcing-and-library-20/14785. (преузето 10. 5. 2013).

она испитује како културне институције прикупљају јединствени садржај који су приложили они који су својим деловањем показали да имају способност, мотивацију и време потребно да доприносе, стварају и управљају. И закључује: „Није касно за корак даље – или да представите ваш пројекат другима. Заједничка сарадња, заједничко креирање и заједничко уређење могу бити забавни, а за институције културе које су довољно храбре да мало попусте узде – резултати напора ваше 'масе' могу бити и многоструко награђени и задовољавајући."[23]

У овом темату доносимо још један текст у преводу, текст помоћника генералног директора Националне библиотеке Аустралије Пем Гетенби, која говори о сервису „Аустралијских новина" и корисничкој интеракцији кроз коректуру текстова. Био је то један од првих пројеката *crowdsourcing*-а у библиотекама и стога је изузетно значајан. Ауторка сматра да су корисници показали спремност да раде за опште добро, да добровољно дају своје време, знање и идеје и да буду дугорочно укључени у програм од значаја за националну историју. Она тврди да колаборативна активност ове нове заједнице побољшава квалитет података и самим тим и тачност претраживања пуног текста на начин на који Национална библиотека Аустралије никад не би могла да постигне користећи само своје ресурсе. Пем Гетенби закључује: „Примарни мотив да се крене са заједничком коректуром текста био је да се побољша квалитет података и то је био успех. Резултат је да Библиотека данас почиње да схвата да ангажовање у сервисима оснажује кориснике да направе ту битну разлику и изграде друштвено умрежене заједнице, а то је корисницима подједнако важно као и да добију податке високог квалитета. Пружање могућности да корисници врше контролу и поверавање заједници тако важне улоге у развоју сервиса, помаже изградњи посвећене, одговорне и ангажоване базе корисника – главног преимућства за библиотеку која жели да остане релевантна и видљива у дигиталном добу."[24]

Finpro је финска организација са 375 запослених, од којих 250 ради изван Финске у 53 земље света; то је удружење чији су власници финске компаније, а главни део средстава добијају од Финске владе. Циљ Finpro је да помогну финским компанијама да буду успешне на глобалном тржишту, а једна од основних делатности организације је предвиђање будућности, те они помажу компаније да боље схвате будуће промене. У Finpro-у сваки запослени учествује у процесу предвиђања, тако што шаље „сигнале" о иновацијама, технолошким и друштвеним променама из целог света преко алатке TrendWiki. Finpro је од 2011. почео да користи и активности *crowdsourcing*-а за предвиђање будућности, те је у базу унето преко 7.000 сигнала од „осматрача" из целог света. Стратешки тим се састаје два пута годишње и одлучује које сигнале ће упутити на јавну дискусију преко веба, а тај сервис се назива TrendPulse. Изазови у коришћењу *crowdsourcing*-а за предвиђање будућности су добар избор платформе за рад, мотивисање људи, обуку људи за слање сигнала и повратне информације. На све те изазове Finpro има и одговоре: TrendWiki је добра алатка са погодним корисничким интерфејсом; појединци су мотивисани због сазнања да је предвиђање будућности стратешки темељ за развој и добијање већег броја пројеката; корисници се редовно обучавају за коришћење алатки кроз радионице; име „осматрача" је видљиво на вебу, а њихови сигнали се узимају у разматрање и појављују у јавним дискусијама. „Предвиђање, које има високу вредност за организацију, успешно користи све људе

23 Susan Hazan. „Cultural quality and crowd control". *Informatie professional. DISH Special*, 10, 2011. http://www.musesphere.com/images/DISH_2011_Crowdsourcing.pdf (преузето 10. 5. 2013).

24 Pam Gatenby. „The Australian Newspapers service and user interaction through text correction". *World Library and Information Congress of IFLA in Milan at 2009*. http://conference.ifla.org/past/ifla75/99-gatenby-en.pdf (преузето 10. 5. 2013).

у тој организацији. Они тако постају кључни учесници у осматрању долазећих промена. Они су крвоток успеха. Тај процес је отворен и представља суштину *crowdsourcing* активности, што значи да су мишљења запослених повезана са мишљењима експерата, као и других појединаца изван организације".[25] Ово је заиста јединствен случај да се *crowdsourcing* користи и за предвиђање будућности као стратешког темеља прогреса.

Тобајас Хосфелд и његове колеге са Универзитета у Вирзбургу се баве питањем изградње погодне платформе за грануларност задатака који се обављају путем *crowdsourcing*-а и сматрају да ће те активности у потпуности променити будућност интернета: „Поред друштвених медијских мрежа, *crowdsourcing* је једна од нових апликација и пословних модела будућег интернета који може радикално да промени будућност рада и организације рада у онлајн свету. Технологија *crowdsourcing*-а може да се посматра као техника 'људског облака', као контраст 'рачунарском облаку'. Коришћењем масе састављене од великог броја интернационално расутих радника и флескибилности сервиса микро-плаћања, платформе *crowdsourcing*-а, какве су Amazon's MTurk и Microworkers, могу традиционалне облике организације рада на микроскопском нивоу грануларности пренети на спољне сараднике, на огромну анонимну масу радника, на 'људски облак'. На таквим платформама рад или задаци организовани су грануларно, а послови су подељени на микро-задатке које треба да обаве појединци из 'људског облака'."[26]

Џеф Хоув, у својој овде већ поменутој књизи *Зашто моћ масе управља будућношћу бизниса (Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business)*, говори о прошлости, садашњости и будућности *crowdsourcing*-а. Када је реч о садашњости, Хоув сматра да је *crowdsourcing* већ показао свој значај у најмање четири врло различите комерцијалне области: коришћење и примена колективне интелигенције, производња креативних дела масе појединаца, филтрирање и организација обимних информационих складишта и коришћење колективног искуства масе. Када се посматра из те перспективе, постаје јасно да термин *crowdsourcing*-а представља целу област у којој постоји широк опсег активности. Прилагодљивост и флексибилност *crowdsourcing*-а чини га тако снажним. Изузетно је прилагодљив и стога погодан да се реализује кроз многе апликације.

Хоув се такође пита где нас *crowdsourcing* води и који је његов вероватни развој. И даје одговоре:

„Сасвим је извесно да ће *crowdsourcing* драматично променити природу рада и креативности у будућности. Пошто *crowdsourcing* наставља да претходно оскудне ресурсе чини много обимнијим, оно што су купци спремни да плате мењаће се и развијати драматично. То ће вероватно имати далекосежне последице."[27] Да би се освојио тај нови терен, потребна су одређена правила: усвајање одговарајућег модела, задобијање адекватне масе појединаца, понуда ваљаних подстицаја, одржавање упослености појединаца, проналажење добронамерних диктатора, одржавање једноставности, спремност на вишкове, потрага за грубим дијамантима које је могуће избрусити, став да је заједница у праву, награђивање или одавање

25 Elina Hiltunen. „Crowdsourcing the Futures - Foresight process at Finpro". Journal of Future Studies, September 2011. www.jfs.tku.edu.tw/16-1/R02.pdf (преузето 10. 6. 2013).

26 Tobias Hossfeld, Matthias Hirth, Phuoc Tran-Gia. „Modeling of Crowdsourcing Platforms and Granularity of Work Organization in Future Internet. *Proceedings of the 2011 23rd International Teletraffic Congress (ITC 2011)*. http://www.itc23.com/fileadmin/ITC23_files/papers/1569411489.pdf (преузето 25. 5. 2013).

27 Jeff Howe, *Crowdsourcing. Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business*. (New York, Three Rivers Press, 2009.) ISBN 978-0-307-39621-1 The International, Achievement Institute, http://www.bizbriefings.com/Samples/IntInst%20---%20Crowdsourcing.PDF (преузето 25. 5. 2013).

признања маси. „*Crowdsourcing* није сребрни метак за трговину. Није ни магична пилула која ће све комерцијалне изазове учинити избледелим и одвести у заборав. Уместо тога, *crowdsourcing* користи моћ данашњих комуникационих технологија да се ослободе потенцијали који постоје у великим групама људи. Он ће променити начин на који се посматра рад и организација рада."[28]

Из свега наведеног у овом чланку, као и из свих текстова објављених у овом тематy, сасвим је јасно да је *crowdsourcing* појава пред којом се отварају велике могућности у будућности. У временима економске кризе све је мање ресурса, а све више послова које би требало обавити. Чињеница је, такође, да је све већи број људи у целом свету спреман да део свог слободног времена посвети општем добру или пак онлајн послу из којег ће имати и неке мале додатне финансијке добити. Чињеница је и да се за библиотеке, архиве и музеје, као непрофитне установе културе, одвајају све мањи буџети, а пред њима су многи нови послови везани за дигитално доба. Стога би све установе културе, како би опстале, требало да промене свој традиционални начин посматрања своје улоге у друштву, као и улоге својих корисника. Оне би морале да укажу више поверења својим корисницима, грађанима и својој заједници и да искористе њихова знања, вештине, креативност, идеје, те да им повере послове за које су до сада сматрали да припадају само њиховом домену стручности. Постојећи примери коришћења колективне интелигенције и мудрости масе доказ су да све установе културе треба да се отворе ка *crowdsourcing* активностима. Надамо се да ће и библиотеке у Србији умети да препознају значај сарадње са својим корисницима, грађанима и заједницом и да ће у скорој будућности бити покренути неки *crowdsourcing* пројекти.

28 Ibid, p. 8.

Референце:

1. Brabham, Daren C. *Crowdsourcing*, Cambridge: MIT Press, 2013.

2. Burger-Helmchen, Thierry et Pénin, Julien . «Crowdsourcing: définition, enjeux, typologie», *Management & Avenir* 1/2011, n° 41, p. 254-269. http:// www.cairn.info/revue-management-et-avenir-2011-1-page-254.htm. DOI : 10.3917/mav.041.0254. (преузето 25. 5. 2013).

3. Chuchro, Ewa. "Crowdsourcing: Creating Information and Knowledge Resources by Members of a Community." *8e Colloque international de l'ISKO France, Stabilité et dynamisme dans l'organisation des connaissances*, 27-28 juin 2011, Lille, Université Charles-De-Gaulle Lille 3, http://conferences.isko-rance.asso.fr/fr/abstracts/poster6.doc(преузето 25. 5. 2013).

4. Emerson Johnson, Ryan. *Crowdsourcing and Library 2.0*, (2012), http://www.crowdsourcing.org/document/crowdsourcing-and-library-20/14785. (преузето 10. 5. 2013).

5. Estellés-Arolas, Enrique; González-Ladrón-de-Guevara, Fernando, "Towards an Integrated Crowdsourcing Definition", *Journal of Information Science*. 38 (2), 2012. p. 189–200 http://www.crowdsourcing-blog.org/wp-content/uploads/2012/02/Towards-an-integrated-crowdsourcing-definition-Estell%C3%A9s-Gonz%C3%A1lez.pdf (преузето 20. 5. 2013).

6. Gatenby, Pam. „The Australian Newspapers Service and User Interaction through Text Correction". *World Library and Information Congress of IFLA in Milan at 2009*. http://conference.ifla.org/past/ifla75/99-gatenby-en.pdf(преузето 10. 5. 2013).

7. *Le grand dictionnaire terminologique*, http://gdt.oqlf.gouv.qc.ca/ficheOqlf.aspx?Id_Fiche=45436 (преузето 20. 5. 2013).

8. Hazan, Susan. „Cultural Quality and Crowd Control". *Informatie professional. DISH Special*, 10, 2011. http://www.musesphere.com/images/DISH_2011_Crowdsourcing.pdf (преузето 10. 5. 2013).

9. Hiltunen, Elina. „Crowdsourcing the Futures - Foresight Process at Finpro". *Journal of Future Studies*, September 2011. www.jfs.tku.edu.tw/16-1/R02.pdf (преузето 10. 6. 2013).

10. Howe, Jeff. "The Rise of Crowdsourcing". *Wired Magazine*, 14.6.2006. http://www.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html (преузето 20. 5. 2013).

11. Howe, Jeff. *Crowdsourcing. Why the Power of the Crowd is Driving the Future of Business* , New York: Three Rivers Press, 2009. ISBN 978-0-307-39621-1
The International, Achievement Institute, http://www.bizbriefings.com/Samples/IntInst%20--%20Crowdsourcing .PDF (преузето 25. 5. 2013).

12. Holley, Rose. „Crowdsourcing: How and Why Should Libraries Do It?" *D-Lib Magazine*, March/April 2010, Volume 16, Number 3/4 http://www.dlib.org/dlib/march10/holley/03holley.html doi:10.1045/march 2010-holley (преузето 10. 5. 2013).

13. Holley, Rose. „Harnessing the cognitive surplus of the Nation: New Opportunities for Libraries in a Time of Change". *The 2012 Jean Arnot Memorial Fellowship Essay*. 2012 http://eprints.rclis.org/16971/ (преузето 10. 5. 2013).

14. Hossfeld, Tobias; Hirth, Matthias; Tran-Gia, Phuoc. „Modeling of Crowdsourcing Platforms and Granularity of Work Organization in Future Internet". *Proceedings of the 2011 23rd International Teletraffic Congress (ITC 2011)*. http://www.itc23.com/fileadmin/ITC23_files/papers/1569411489.pdf (преузето 25. 5. 2013).

15. Kowalska, Małgorzata *Crowdsourcing in Libraries.*, 2012. http://eprints.rclis.org/18807/ (преузето 20. 5. 2013).

16. *The Merriam-Webster Dictionary*, http://www.merriam-webster.com/dictionary/crowdsourcing (преузето 20. 5. 2013).

17. Proctor, Nancy. "Crowdsourcing—an Introduction: From Public Goods to Public Good", *The Museum Journal*, Volume 56, Issue 1, pages 105–106, January 2013, DOI: 10.1111/cura.12010, http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/cura.12010/pdf

Vesna Injac Malbaša
National Library of Serbia, Belgrade

Crowdsourcing – Definition, Typology and Related Terms

Abstract
Crowsourcing is a neologism coming from the words crowd and outsourcing, and is an extremely popular activity in today's Internet environment. One tries to define the term crowdourcing, present its meanings found in dictionaries, talk of the origin of the term and of crowsourcing in pre-web times. One also tries to comprehend all that crowsourcing includes, and then one presents its typology. One also presents a short survey of the terms originating from the same root – crowd, as well as of the meaning-related terms which are not of the same root. Finally, one tries to anticipate the future development of crowdsourcing.

Keywords: crowdsourcing, web environment, open innovations, virtual volunteering, mass, crowdsourcing typology, knowledge management

CROWDSOURCING У БИБЛИОТЕКАМА ЗА ОСОБЕ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ

Драгана Милуновић
Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 027.6-056.26/.36:004
005.954:02

Сажетак

Рад се бави представљањем идеје *crowdsourcing*-а, као и могућностима његове примене у развијању библиотечких услуга за особе са инвалидитетом. Указује се на сегменте библиотечког пословања у којима је могуће укључивање крајњих корисника у реализацију послова који се традиционално сматрају уско стручним, као и посебан психолошки значај оваквог модела сарадње између библиотекара и корисника са инвалидитетом. Могућности су илустроване примерима из развијених библиотечких система у свету, како оним који подразумевају *crowdsourcing* у ужем смислу, тако и они који га подразумевају у ширем смислу.

Кључне речи: *crowdsourcing*, особе са инвалидитетом, библиотечке услуге, дигиталне библиотеке, виртуелне библиотеке, библиотечке базе података, библиотечки каталози, волонтерске групе

Crowdsourcing и специфичности у библиотекама за особе са инвалидитетом

Сада већ одавно позната чињеница о значајној измени лика и смисла библиотеке као институције након појаве веба, као и промена коју је ова појава условила у животима установа и појединаца, у једном од својих најновијих облика упућује на појам библиотеке 2.0. Својим укључивањем у мрежу линкова и својим учешћем у универзалном каталогу уз пребацивање све већег дела класичног фонда у електронску форму, библиотеке све више постају нелокалне, јер се путем мреже са било које локације директно улази у њене каталоге и онлајн фондове. Виртуелне библиотеке су ово већ остариле, и то у потпуности, жртвујући, притом, штампане публикације као реалну чињеницу и њихову, дужином трајања историје писаних извора условљену, супремацију у броју наслова. Велики светски библиотечки системи, на трагу овог већ чврсто утврђеног правца кретања ка дигитализацији и виртуелизацији својих збирки,

њиховим омасовљавањем и повећавањем доступности и могућности претраживања на најразличитијим дубинама, а суочавајући се истовремено са напорима континуираног праћења достигнућа у области технике и технологије који са собом носе и подразумевајуће издатке, окренули су се све више прагматичном начину размишљања на тему начина одржавања и унапређивања својих сервиса. Удруживање у организоване системе у којима се деле ресурси, али и послови и одговорност међу чланицама, у библиотекама сада бива проширена још једном новом парадигмом у којој се као активан учесник ових процеса јавља и сам крајњи корисник услуга.

Историјски посматрано, интересовање корисника за пружање доприноса побољшању библиотечких сервиса никада није изостајало, али раније периоде карактерише претежно пасивно ангажовање на коментарисању или критиковању сервиса у понуди. Директна улога корисника у реализацији различитих сегмената библиотечког пословања, нарочито оних који се остварују онлајн, појава је сасвим новог датума означена тешко преводивим англосаксонским термином *crowdsourcing*.

Несумњиво је да за библиотеке облик овако непосредне сарадње са циљном групом ка којој су њене услуге усмерене представља један нарочито специфичан квалитет, заснован на чврсто испреплетеној синтези почетних идеја и крајњих резултата, узрока и последица, споја у коме се бришу познате границе и мењају дефинисана правила и процедуре, где се уступа место слободном мишљењу и креативној идеји корисника као спољних сарадника, неоптерећених стегама правила, већ прагматичних и свесних првенствено својих корисничких потреба. Корисник није стриктно везан за библиотеку и припада јој само условно: он је, заправо, много више од корисника библиотечких услуга – појединац, обдарен интелигенцијом и учесник глобалног културног процеса. Сагледавањем корисника као таквог и његовим прихватањем за равноправног сарадника, библиотека вишеструко добија: она самој себи обезбеђује излазак из зачауреног, често стереотипног, и понекад превазиђеног начина размишљања који се повремено јавља унутар сваке струке и прима од корисника не само директан податак о потребама које он има од библиотеке већ и модел који корисник види као најделотворније (најбрже, најекономичније, најједноставније, најквалитетније) остварење те потребе. На крају, ту је и радна снага корисника који се активно укључују у реализацију својих предлога за унапређивање сервиса. Улога библиотекара сада постаје контролна, са задатком да ослушкује идеје, усмерава их, обликује, прилагођава правилима струке и инфилтрира у систем на начин који мири процедуре и слободе, чврстину система и могућност превазилажења ограничења која нужно чине део сваког од њих.

Производња и организација података у библиотечким базама и каталозима сигурно је један од најбољих примера овакве врсте сарадње. Коректуре текстова насталих помоћу програма за оптичко препознавање знакова, таговање или означавање текстова, производња свих врста метаподатака, драгоцене су могућности укључивања корисника у обављање послова за библиотеку. Квантитет индексираних јединица на овај начин нараста брзином коју ниједна библиотека не може да обезбеди ослањајући се искључиво на запослене, нарочито с обзиром на експоненцијални пораст броја информација и њихових носилаца, али и све већу развијеност и захтевност корисничких налога за претраживањем у дубину, односно потребе за развојем семантичког веба који подразумева постојање инфраструктуре у којој су сви подаци у систему међусобно повезани.

У области пружања библиотечких услуга за особе са инвалидитетом *crowdsourcing* је препознат и

по неким додатним специфичностима које се могу посматрати на два нивоа: технолошком и психолошком. Наиме, нужност праћења развоја у области технике и технологије је темељна претпоставка функционисања овог поља библиотекарства, а специфичност и захтевност посебног психолошког приступа корисницима са инвалидитетом прерасла је у вештину за чије обављање се библиотекари у свету посебно обучавају. Тежња свих библиотека света је интензивније отварање ка корисницима са инвалидитетом, превазилажење психолошких баријера које их деле од активније партиципације у социјалном окружењу, укључивање у процесе одлучивања и планирања развоја библиотечких услуга које су њима намењене. У том смислу, *crowdsourcing* представља готово идеалан модел за њихово активније укључивање у све сфере живота библиотеке, уз задржавање просторне дистанце која се већини намеће као природна препрека.

Примери добре праксе

Пракса *crowdsourcing*-а у области библиотечког рада на развијању сервиса за особе са инвалидитетом тековина је свакако најразвијенијих библиотечких система у свету, како у броју и успешности реализованих пројеката који развијају делатност, тако и по броју укључених волонтера-корисника, особа са инвалидитетом које помажу у реализацији ових активности, дајући им печат аутентичности властитих културних и образовних потреба, као и начина њиховог остваривања.

Међутим, треба напоменути да, иако можда недовољно позната под термином *crowdsourcing*-а, потреба за праксом укључивања особа са инвалидитетом у осмишљавање и реализацију програма и пројеката библиотека има традицију која задире и у прошлост и која обухвата не само најразвијеније средине света већ и земље у развоју, које су ову потребу такође препознале. Неке библиотеке основане знатно касније, са неразвијенијом делатношћу и неупоредиво мањим буџетима, као што су Брајева библиотека у Израелу (1949), Пољска централна библиотека за слепе (1952), Библиотека за слепе у Вијетнаму (1975), Брајева библиотека у Пакистану (1977), Библиотека за слепе на Тајланду (1977), библиотеке на Фиџију, у Шри Ланки, Ирану (све 1970), препознале су значај укључивања својих корисника у активности библиотеке којима су отвориле врата у мери у којој се потребе библиотека преплићу и прожимају са потребама и могућностима корисника да учествују у њиховој реализацији.

Као што је речено, највиши домети библиотекарства као делатности, огледају се данас у развијању технике и технологије концентрисања, структурисања, израде модела и узајамног релационирања писаних извора информација који за крајњи циљ имају раздавање знања**,** због чега метаинформациона функција све више постаје витално развојно језгро библиотечке делатности. Тако и укључивање особа са инвалидитетом у библиотечко пословање пре свега поприма облике ангажовања на изради различитих каталога и база података. Овакав облик укључивања особа са инвалидитетом пракса је Конгресне библиотеке у Вашингтону[1], као и Националне библио-

1 Конгресна библиотека у Вашингтону развија услуге за слепе и слабовиде кроз посебан национални сервис (National Library Service – NLS) који је основан 1931. године, указом Конгреса. Сервис обухвата мрежу од 57 регионалних и 79 субрегионалних библиотека широм Сједињених Америчких Држава. Основан је ради опслуживања одраслих корисника; међутим, од 1952. године отворен је и за децу са оштећеним видом. Од 1962. године, осим монографских и серијских публикација, NLS нуди и фонд музичких партитура на Брајевом писму, а од 1966. године постепено се отвара и према другим категоријама особа са инвалидитетом и њиховим специфичним потребама у коришћењу литературе. NLS финансира Конгрес, а годишњи буџет износи око педесет милиона долара, од чега се нешто више од 70% троши на набавку и производњу грађе у алтернативним форматима публикација. Економска моћ развоја сервиса, али и однос друштва према потреби његовог развоја, огледа се и у чињеници да регионалне и субрегионалне експо-

теке за слепе и Краљевског националног института слепих у Стокпорту[2]. Знајући да литературе у алтернативним форматима публикација у свету има изузетно мало, свега око 5% у односу на укупну продукцију, те да је у том смислу несумњива етичка обавеза у вођењу каталога, нарочито у овој области, ове институције ангажовале су спољне сараднике, особе са инвалидитетом, на пословима „обраде". Став ових институција је да кашњење секундарне обраде публикација доводи до паузе у коришћењу фонда, односно до привремене хибернације његових необрађених делова, што има за последицу застарелост информација садржаних у каталогу и пре почетка њиховог коришћења, мртворођеност неких делова фонда и последично успоравање темпа развоја нових знања.

Ангажовањем корисника на овим пословима заправо престаје да важи укорењена чињеница да је пред каталогом и његовим садржајем корисник беспомоћан и упућен искључиво на поверење у овај садржај, у квалитет информације који он даје, то јест у његову репрезентативност, већ, у њиховом креирању, сада самостално учествује.

Национални центар за слепе Конгресне библиотеке у Вашингтону располаже каталогом од око 368.000 наслова у 18 милиона јединица и резултат је рада како библиотекара, тако и стручњака из неколико агенција са којима сарађује, а у којима су ангажовани и корисници са инвалидитетом.

Још један од облика укључивања корисника у сегменте библиотечког рада тиче се учешћа у креирању набавне политике који такође представља праксу поменутих библиотека. С обзиром на висину цена публикација у алтернативним форматима, као и израду дигиталних колекција, испитивање корисничких потреба по питању дезидерата представља једну од стратешких основа планирања развоја. Тиме се смањује некритичко прикупљање неквалитетне и непотребне литературе и толерантног, па чак индолентног односа према ефемерности, задржавање превазиђене и застареле литературе без историјског или археографског значаја, настајање информационог шкарта који се јавља као последица етичког релативизма у прикупљању фонда, а који је формално претпоставка демократичности библиотеке, њеног опредељења за слободу информације против сваке цензуре и опредељења да селекцију и валоризацију извора знања има право да врши једино сам корисник. Увођење корисника у

зитуре у саставу NLS-а имају и сопствене приходе остварене из локалних, па и државних извора. Однос према партиципацији самих корисника у изградњи и унапређивању сервиса које нуди NLS заступљен је кроз различите развојне форме од самих почетака рада сервиса. Слепи корисници узимају учешћа у планирању развојних активности, а на волонтерској основи подржано је и остваривање многобројних пројеката NLS-а. Оваква врста координираног рада између библиотекара и слепих корисника посебно је заступљена у појединим одељењима, односно секцијама при одељењима NLS-а: одељењу за развој материјала и одељењу за развој мреже. Одељење за развој материјала бави се управљањем активностима у вези са продукцијом, библиографским описом, као и дистрибуцијом материјала на Брајевом писму или аудио-формату. У свом саставу обједињује више секција: секције за библиографску контролу, за развој збирки, за контролу продукције, за студијско снимање, за развој Брајевог писма, за контролу квалитета. Одељење за развој мреже одржава и развија везе са свим експозитурама сервиса.

2 Краљевски национални институт слепих (Royal National Institute of Blind – RNIB) и Национална библиотека за слепе (National Library for the Blind – NLB) представљају две најзначајније институције за пружање библиотечких услуга слепим корисницима у Великој Британији у чијем раду постоји тесна међусобна повезаност и сарадња. Обе институције баве се производњом публикација за слепе, као и описмењавањем слепих и слабовидих особа за коришћење Брајевог писма, али, такође, и рачунарским описмењавањем. Обе институције нуде како могућност позајмљивања, тако и куповине публикација у алтернативним форматима, како књига, тако и часописа и новина, али и музичких текстова на Брајевом писму који су подељени по фондовима посебних музичких жанрова. У периоду од 2002. до 2005. године интензивно се радило на конверзији аналогних у дигиталне записе, са идејом да се до краја 2005. у потпуности пређе на дигитални формат публикација.

овај ланац, као карике која се не јавља на њеном крају, већ у фази формирања фондова, даје нов квалитет читавом низу библиотечких послова, од набавке до каталогизације.

Када говоримо о особама са инвалидитетом, опасност од претераног патернализма над њима је свакако једна од основних етичких замки која вреба у формирању сваког односа, па тако и у библиотеци. На плану пружања библиотечких услуга она потенцијално постоји почевши већ од поменуте политике формирања и обогаћивања њених фондова, па до каталошке селекције информација коју по правилу обавља библиотекар који има задатак да уместо корисника одређује шта је у њима битно. Позитивне стране те селекције (и њен званични разлог постојања) су резултујућа компактност информација, лака доступност и економичност претраживања (посебно у погледу уштеде времена). Победничка стратегија каталошког приступа је у томе што не мора да се претражује све, а његова мана што фактички прикрива огроман број информација. Једино могућа апологија процеса селекције је њена релевантност, и ту је морална жижа у коју се мора сместити најважније питање етике библиотекара запослених на пословима израде библиотечког каталога, као и оправданост ангажовања самих корисника на пословима формирања каталога и база.

Примери неких великих библиотечких система у свету који се баве развијањем услуга за особе са инвалидитетом, попут Шведске[3], повећавање обима информативности база података заснивају се и на укључивању корисника у уношење додатних кључних речи и логичких фраза који нису део наслова или поднаслова извора знања нити њихово пуко глобално тематско одређење. Значај ових података је у њиховој прелазној и посредничкој улози између знања и метазнања, у томе што имају способност да припадају и једној и другој области. Веома је важно што су учесници у овим активностима корисници који имају одређена специфична образовања, чиме се за библиотеку обезбеђују додатна знања и искуства стручњака које, у већем броју, библиотека не може да ангажује као стално запослене.

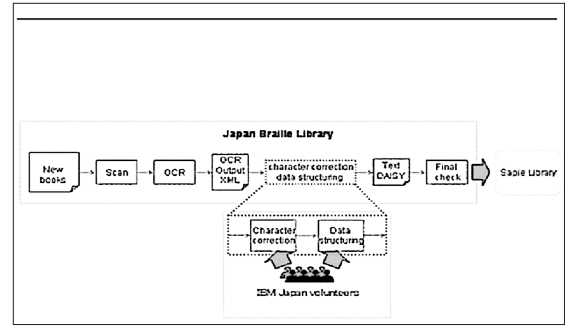
Водећа улога Шведске у развијању услуга за особе са инвалидитетом и чињеница да је дигитални стандард за производњу публикација развијен у овој земљи прихваћен не само у Европи, већ и од Конгресне библиотеке у Вашингтону, утемељена је управо на изузетно развијеној сарадњи са корисницима библиотеке, традицији непосредног ослушкивања њихових потреба кроз активан однос и директну сарадњу. На пример, из рада ове Библиотеке занимљив је податак да се сваке недеље у њој окупља тим библиотекара и редовних корисника услуга библиотеке како би заједнички радили на избору књига које ће бити произведене, односно са црног тиска транскрибоване на Брајево писмо или у звучни формат. Политика одлучивања заснована је на приоритету оних публикација за чијим коришћењем има највише потребе, односно највећи број дезидерата

3 Шведска библиотека за звучне књиге и Брајево писмо, упркос називу који упућује да је намењена особама са оштећењем вида, отворена је такође и за кориснике са свим другим врстама инвалидитета, било физичког, било да се ради о особама са дислексијом или афазијом. Наиме, Шведска представља једну од земаља лидера у степену развијености библиотечких услуга за особе са инвалидитетом и у том смислу ови сервиси не развијају се сепаратно кроз систем специјализованих институција, већ као део система јавног библиотекарства. Тако је могућност коришћења грађе у алтернативним форматима публикација које ова библиотека развија интегрални део система како јавних, тако и школских библиотека у читавој Шведској. Посебно значајан сегмент рада представља производња звучних књига која досеже чак и до 2.000 наслова годишње, од чега само сервис за студенте произведе половину наслова. Са друге стране, укупан број наслова које у Шведској произведу други студији за снимање звучних књига не прелази 400 наслова годишње. Ова библиотека, наиме, чувена је по постављању, сада већ широм света, утемељеног и као стандард прихваћеног DAISY формата звучне књиге.

корисника. Корисници такође активно учествују и у одлучивању о томе који наслови ће бити купљени од других произвођача. Укупан број књига других произвођача које се набаве на годишњем нивоу износи око 1.000 наслова, рачунајући и наслове страних произвођача, при чему корисници активно учествују у праћењу стране издавачке продукције, састављају листе дезидерата стране литаратуре и представљају је и образлажу на редовним састанцима са библиотекарима. Осмишљавање и планирање, праћење издавачке продукције, сарадња са сродним институцијама подржана је развијеним системом мејлинг листа и других облика онлајн група као инструмената за једноставије обављање договорених задатака и повећање ефикасности у раду.

На сличним активностима, које би се могле назвати генеричким именом придруживања екстерних података библиотечким базама и каталозима, ради се и кроз њихово повезивање са корисним екстерним линковима (често апстрактима, екстрактима из основног текста, поговорима, предговорима, белешкама о аутору, па чак и приказима публикација преузетих директно из неког електронског извора, био он на сајту издавача, на другом интернет сајту или на интранету саме библиотеке). Најзад, могући су и линкови на друга дела истог аутора, или дела исте или сличне тематике у другим библиотекама. Ове активности препознате су као сјајна прилика за ангажовање млађих, информатички писмених особа са инвалидитетом које имају осећај појачане потребе за социјалним учешћем и давањем доприноса развоју локалне заједнице, а нарочито у случајевима када се овај допринос препознаје, и као активности од значаја на глобалном плану, у смислу удруживања у системе на наднационалном нивоу.

Јапанска библиотека за Брајево писмо реализује пројекат превођења публикација на Брајевом писму у дигиталну форму користећи снаге *crowdsourcing*-а. Наиме, још 1988. године, на иницијативу слепе Сеико Акиваве, ова библиотека је покренула интензивну сарадњу са великим бројем сродних библиотека и успоставила волонтерску групу која је радила на међубиблиотечкој размени публикација и информација на Брајевом писму, а која је затим прерасла у онлајн мрежу чији је основни задатак да публикације на Брајевом писму транскрибује и поставља онлајн. Систем, који је Сеико учинио и добитницом престижне IBM-ове награде, функционише тако што волонтери учесници у процесу на своје рачунаре пре свега морају да инсталирају такозвани *digital Braille editor* (дигитални Брајев едитор), који омогућава превођење података на код преносив онлајн. Носилац овог пројекта првобитно је био IBM Japan, да би затим координацију преузела Библиотека у сарадњи са Националном асоцијацијом институција за информационе сервисе за особе са оштећењем вида (National Association of Institutions of Information Service for Visually Impaired Persons of Japan).

Извор: http://www.crowdsourcing.org/editorial/ibm-join-tech-and-crowd-to-digitize-japan-national-library/5752

Занимљиве су промене које укључивање корисника у процесе израде база и каталога библиотека доносе чак и у области естетике класичних библиотечких каталога који практично деценијама нису излазили из своје

давно зацртане и добро уходане административно-бирократске схеме. Издавачи и виртуелне библиотеке су у том погледу одмакли много даље. Многе публикације на интернету (на пример, www.amazon.com) су редовно представљене и факсимилом корица, илустрацијама, сликом аутора и тако даље, што није неизводиво, а са естетске стране је свакако препоручљиво и у библиотечким каталозима. Каталог је, уосталом, одувек имао претензију да представи ауторе, а његов излед, до сада, није био важан.

Будућност је, дакле, сада већ донела и мултимедијалне каталоге, чији је циљ комплетна презентација публикација са становишта чула вида и слуха, што представља подстрек за нове естетске домете у њиховом развоју са још несагледивим могућностима. Корисници са инвалидитетом, нарочито млади и креативни, који су, нажалост, често незапослени, а имају доста слободног времена, играју се све више графичким дизајном онда када то допушта природа њиховог инвалидитета.

Укључивање корисника у формирање база података библиотека поред свих несумњивих одлика носи и својеврсне опасности и проблеме. Повећање броја учесника у њиховом формирању повећава број доступних информација, па и виши ступањ изражавања информационог садржаја фондова извора знања, али у великом броју случајева доводи до проблема недовољне стандардизованости која у одређеним случајевима може довести до смањења, а не до повећања информативности као једног од основних мотива који лежи у основи идеје *crowdsourcing*-а. Проширивање информативности база новим елементима и бројем креатора не би требало да доведе до губљења улоге библиотечких база и каталога као логичких сочива усмерених ка изворима знања, а понајмање да их преобрази у амбициозни сурогат самих извора знања, чинећи их некомпактним и непрактичним. Иако идеја *crowdsourcing*-а лежи у проширивању, разлози његовог увођења не би смели да буду неконгруентни са досадашњим разлозима смисла библиотечких извора – елиминацијом за корисника ирелевантних извора знања и уклањањем непотребног удвостручавања библиографског рада. То реално подразумева још веће скраћивање времена које корисник проводи у излишном контакту са изворима знања и у њиховом површном претраживању, то јест избегавање бескорисног контакта са изворима знања заснованог на незнању о степену њихове употребљивости за корисника.

Увођење *crowdsourcing*–а, може се рећи, представља једну врсту реформе библиотечког каталога која се догађа спонтано, што је свакако одраз чињенице да је та реформа природна, потребна и пожељна, али да захтева контролу стручњака од којих се тражи креативна примена стечених знања и правила струке на нове идеје које се пред њима отварају из спољашње средине.

Пример сасвим специфичног укључивања корисника у активности библиотеке, иако не онлајн, већ на лицу места подразумева узимање учешћа у производњи аудио-књига које се снимају у специјализованим студијима оних библиотека које производњу оваквих садржаја препознају као свој задатак, а међу којима се поново истиче Шведска, али и Конгресна библиотека која на годишњем нивоу произведе чак око 2.000 наслова монографских публикација у око 1.000 примерака, као и 45 наслова аудио часописа.

Краљевски национални институт слепих у Стокпорту као на једној од активности ради и на плану масовног информисања Британаца са оштећењем вида на плану њихових права и могућности, пружа подршку при избору асистивних технологија, али такође тумачи законе и процедуре и даје правне савете. Невероватан је податак да чак око 280.000 слепих и слабовидих грађана Велике Британије и Северне Ирске контактира

службе Института тражећи неку врсту консултације, и то на месечном нивоу. Овај податак не сведочи само о развијености служби и услуга ове организације (у чијим активностима учествује преко 3.000 волонтера), већ подједнако и о поверењу које јој поклањају они којима је њена помоћ потребна. Ово поверење води порекло од чињенице да су на овим активностима у великом проценту ангажоване управо особе са инвалидитетом као сарадници који путем онлајн система обављају ове саветодавне послове. Осим саветодавних стручних служби, Институт има и посебно развијен телефонски сервис под називом *Talk and Support* који пружа могућност групних телефонских разговора оних који имају интересовање за дискусију у вези са сродним питањима и проблемима, где спада и коришћење асистивних технологија у области читања, као и курсеви описмењавања на Брајевом писму на којима се сакупљају и међусобно деле материјали што у ширем смислу такође представља појавни вид *crowdsourcing*-а, али и својеврстан облик социјализације.

Вероватно најзначајнији пример укључивања корисника са инвалидитетом у конкретне активности на развијању библиотечких услуга представља изградња Светске дигиталне библиотеке за особе са потешкоћама у читању (A Library for the World Community of Print Disabled Project). У организацији најеминентнијих светских институција и организација које се баве заштитом особа са инвалидитетом (међу којима је DAISY конзорцијум, Секција за особе са потешкоћама у читању Међународне федерације библиотечких удружења и институција (IFLA), представници међународне заједнице издавача, представници Конзорцијума светске мреже (W3C) и њихове иницијативе за развој веб доступности, као и представници Уједињених нација и Светске здравствене организације, све под покровитељством Фондације Била и Мелинде Гејтс) све фазе пројекта подразумевале су активно учешће особа са инвалидитетом, од осмишљавања и планирања, преко реализације, до мониторинга. Читав један пројектни тим био је ангажован на пословима препознавања и истраживања опције за најделотворнији, најбржи и најекономичнији приступ крајњем кориснику, где су крајњи корисници учествовали као равноправни део тима. Послови на којима су били ангажовани односили су се на утврђивање предмета и метода истраживања; дефинисање плана рада у вези са питањима интерфејса за претраживање, ауторских права, структуре каталога, протокола међународне размене, прикупљања повратних информација од корисника током фазе тестирања и инфраструктуре онлајн испоруке информација, изградњу дизајна веб-презентације, имплементацију и почетак периода тестирања, изградњу, тестирање и редефинисање техничких система, као и могућности преузимања садржаја. Посебно значајан сегмент учешћа особа са инвалидитетом у изградњи ове базе тиче се, пре свега, њеног тестирања, као и редефинисања свих спорних питања и откривених недостатака.

Филозофски посматрано, могло би се рећи да ангажовање корисника на библиотечким пословима кроз модел *crowdsourcing*-а уводи нов ниво могућности глобалног дељења информационих ресурса чиме се осветљава комплексна природа и указује на дубински значај ове сарадње за социјалне процесе производње и коришћења људског знања. Ови процеси уједно би могли да послуже као основа за етичко, хуманије поимање метаинформационе функције библиотеке, али и за концептуално унапређење и критичко сагледавање ових послова у некој од могућих будућих перспектива цивилизације.

Извори:

1. Crowdsource as a way to create a community
http://www.crowdsourcing.org/document/

crowdsource-as-a-way-to-create-a-community/1373 (26. април 2013).

2. Crowdsourcing http://www.crowdsourcing.org/search/ 500? q= Crowdsourcing&c=0 (26. април 2013).

3. IBM Join Tech and Crowd to digitize Japan http://www.crowdsourcing.org/editorial/ibm-join-tech-and-crowd-to-digitize-japan-national-library/5752 (26. април 2013).

4. List_of_crowdsourcing_projects http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_crowdsourcing_projects (26. април 2013).

5. The Library of Congress http://www.loc.gov/nls/ (12. април 2013).

6. The Royal National Institute of Blind Persons http://www.rnib.org.uk/Pages/Home.aspx (12. април 2013).

Dragana Milunović
National Library of Serbia, Belgrade

Crowdsourcing in the Libraries Serving Print Disabled Persons

Abstract
In the paper one presents the idea of crowdsourcing, as well as the possibilities of its usage in developing the library services for print disabled persons. One presents the library activities that allow the incorporation of patrons in its realization, as well as the psychological importance of such a model of cooperation between librarians and print disabled patrons. The possibilities have been illustrated with the examples from the practice of the developed library services in the world, those that support crowdsourcing both in its general and in its narrow meanings.

Keywords: crowdsourcing, print disabled, library services, digital libraries, virtual libraries, library databases, library catalogues, volunteer groups

4

Хелмут Цеделмајер: Уређени свет књига

Олеґ Олеґович Сербин: Библиотечка класификација на украјинском језику у другој половини XX века: нови поглед у контексту историјских чињеница

Јелена Глишовић: Критички осврт на филозофске основе интелектуалне својине и ауторског права

Јадранка Божић: Библиотека као хетеротопија – неместо амбијенталне целине Косанчићев венац

КРУГ

Уредник тематa Жарко Војновић

УРЕЂЕНИ СВЕТ КЊИГА

УДК: 011/016(091)

Хелмут Цеделмајер
Удружење историјских истраживачких институција,
Минхен, Немачка

Сажетак

Рад се бави историјом библиографије у оквиру европске хуманистичке традиције. Полази се од општег, оквирног дефинисања појма библиографије, првенствено уз установљавање разлика у односу на ограничене библиотечке каталоге. Потом се назначују антички почеци и врсте древних протобиблиографских дела. Централни део текста заузима бављење двама најстаријим библиографијама, које су то и у данашњем, модерном смислу. То су дела Јохана Тритемија Liber de scriptoribus ecclesiasticis, и Конрада Геснера Bibliotheca universalis и Pandectae. Истражују се њихови теоретски темељи, приступ проблему, принципи израде и конкретни резултати, и то у историјском контексту. На крају се врши поређење са савременим библиографским праксама и електронским базама података.

Кључне речи: библиографија, историја, каталози, Јохан Тритемије, Конрад Геснер

Историја библиографије

„Ми смо патуљци на плећима дивова". Ово СРЕДЊОВЕКОВНО схватање и данас довољно јасно објашњава да научно истраживање није резултат оштроумних генијалних дела, већ почива на основама познатих наука. Модерно истраживање, било у области друштвених било природних наука, базира се на правилу да се познате науке узимају у обзир. У складу са овим је и потреба да се основа научног резултата учини транспарентном, односно да се читалац упути на коришћену литературу или методологију. У друштвеним наукама уобичајене су фусноте са изворима и литературом, што испуњава захтев за транспарентношћу. Фусноте научно истраживање чине прегледним, доступним за критички приступ, али и за настављање истраживања. Један од инструмената који омогућава бављење расположивим наукама је библиографија. Библиографије су обично листе наслова алфабетски сређених по ауторима. Оне не упућују само на свет књига, него обухватају и оно

што је у њима важно или специфично, указују на предметне, тематске, географске или друге особите тачке гледишта. Библиографије се разликују од библиотечких или смештајних каталога, који нас обавештавају о књигама које се у једној библиотеци или депоу налазе на свом месту: библиографије, напротив, упућују на књиге или на чланке, обично без напомене о њиховом физичком месту чувања. Због тога се библиографије могу назвати „идеалним" или „виртуелним" сређивањем књига: оне обједињују оно што у стварности лежи расуто на различитим местима. То што корисници библиографија треба да нађу, зависи од тога које су књиге и чланци описани у библиографији и да ли се они у стварном свету књига такође могу наћи.

Традиција пописивања књига

Пописивање књига има дугу, у различитим културама различиту историју, која ће овде бити дотакнута само у кратком прегледу западно–источне традиције формирања библиографије. Каталог књига сређен по ауторима и предметима, назван *Pinakes*, уредио је Калимах из Кирене (око 303–243 п. н. е.), у време Птоломеја II, управник познате библиотеке у Александрији, која му је послужила као основа за попис књига. Ово дело није сачувано, али из посредних извора ипак можемо реконструисати принципе и правила на којим је почивало. *Pinakes* је садржао тачне информације о ауторима и њиховим делима. Оне су превазилазиле оно што су нудили антички и средњовековни каталози, који су обично били само оскудни спискови појединачних збирки. Поред библиотечких каталога, у антици су постојали спискови литературе, који су из различитих разлога, можда у школске сврхе, пописивали књиге и ауторе независно од фонда појединих библиотека. Најважнија средњовековна форма пописа литературе су хришћански каталози писаца, који воде до светог Јеронима (око 347–419/20). Својим делом *De viris illustribus* Јероним је хтео да оповргне тада раширене замерке противника хришћанске религије да хришћанска црква није изнедрила филозофе, говорнике и научнике. У кратким, хронолошки сређеним чланцима, налазе се информације о биографијама и делима хришћанских аутора, почев од апостола Петра, па све до приређивача, тј. самог Јеронима. Каснији научници прихватили су ту традицију, настављајући да састављају спискове до сопственог времена, а себе, као и Јероним, стављали би на крај.

Сем интереса везаних за одбрану хришћанске науке, каталози хришћанских аутора од почетка имају и практичну функцију. Они омогућавају прегледање корпуса хришћанске литературе и идентификацију појединих дела. Приређивање пописа постаје стога веома важно. У том погледу каталози хришћанских аутора играју битну улогу у процесу формирања библиографија новијег времена. То потврђује дело *Liber de scriptoribus ecclesiasticis*, шпонхајмерског бенедиктинског опата Јохана Тритемија (1462–1516), први пут штампано 1494. године. Тритемије се, додуше, задржава на традиционалној хронолошкој форми стварања каталога аутора. Његов превасходни циљ није било доказивање истинске генеалогије хришћанске науке, већ права библиографска информација. „Допада ми се", пише Тритемије у предговору свог дела, „да применим нови начин пописивања, уз чију помоћ читалац може сам и на лакши начин да стекне знање о књигама са самог извора."

Шта је тиме мислио? Тритемијев каталог сређен је тако да његов корисник може лако наћи потребне информације. На почетку постављени алфабетски регистар омогућава да се каталог, хронолошки сређен, користи селективно, односно да се траже само одређене информације. Појединачне јединице су сем тога прегледније, поређане по одређеној шеми: биографске белешке, опште карактеристике аутора и дела, листе наслова дела, уопштена спо-

мињања следећих дела, приближна датирања. Тритемије је бележио, ако је могао дознати, одмах поред наслова и почетне речи описаног дела („initia"). То је, пре свега, тај нови начин пописивања, о којем је реч у предговору: подаци засновани на прецизним идентификационим карактеристикама пописиваних књига у ранијим каталозима писаца били су ретки. Он је омогућавао читаоцима свог каталога да књиге сами идентификују, односно, да се знање о књигама црпи са извора, што је и био његов циљ.

Тритемијев каталог је већ врло близу ономе што модерни корисници очекују од библиографије. Ипак, бележени биографски подаци пружају далеко више информација него што то чине модерне библиографије. Такође, каталог је уређен хронолошки, а не алфабетски, и ограничен је на хришћанске ауторе. Већ у касном средњем веку постојали су појединачни каталози писаца који су пописивали нехришћанске ауторе. Неколико приређивача такође је уредило своје каталоге баш алфабетски. Тритемијев каталог се у поређењу са њима истиче прецизношћу записа. Скоро 40 процената наслова дела, од приближно 1.000 аутора које бележи његов каталог, заснива се на „аутопсији": Тритемије је та дела сам прегледао и сам идентификовао наслове. Његов каталог тиме документује специфичан однос према књигама. Информације се заснивају на личном познавању описаних јединица. Истовремено, читалац каталога се поново упућује на књиге које уз помоћ расположивих библиографских информација може сам да идентификује, а на тај начин и сам да истражује.

Bibliotheca universalis: Прототип модерног библиографског бележења

Библиотечки и персонални каталози постојали су још у антици и средњем веку. Библиографија у ужем смислу тековина је новијег доба. Библиографије су продукти општег интереса, а не производи појединачних библиотека са пописом сопствених ограничених фондова, што су хуманистички научници попут Тритемија повезали са корисћу која се добија ширењем знања сачуваног у књигама. Са тим и данас важећим циљем развијала се библиографија у средњовековним условима штампе, која је омогућила да се у једној до тада неслућеној мери научници у различитим градовима и земљама могу позвати на исту, идентичну књигу. Он је саставио посебна правила за идеално пописивање књига, независно од њиховог посебног места чувања. Књиге су приликом штампања добијале податке који су и данас важни: аутор, наслов, издавач, место и година издања. Тритемије је у свом каталогу забележио пре свега рукописе са, за њих још и данас важећим, идентификационим карактеристикама, тј. почетком њиховог текста. Штампане књиге налазе се у њему врло ретко. Такође, 1494. године, када је каталог објављен, оне још нису садржале све важне горепоменуте податке: првобитна штампана издања (инкунабуле) својом спољашњошћу још увек јасно стоје у оквиру рукописне традиције, што се види и по недостатку данас уобичајене насловне стране. Сходно томе, за Тритемијев каталог није карактеристично разликовање рукописне и штампане књиге. Оно ће се јасно показати тек 50 година касније у попису литературе који је дао швајцарски научник Конрад Геснер (1516–1565).

Конрад Геснер је први велики библиограф новијих времена. Он је библиографским интересима, формираним у условима штампања, додао програмски израз. Својим двотомним делом *Bibliotheca universalis* (1545/48) формирао је прототип модерне библиографије, која је све до 18. века била позната под обичним називом *Bibliotheca*. У првом тому Геснер је пописао литературу алфабетски уређену по ауторима. Као и код Тритемија, библиографске јединице су превазишле пуки попис наслова књига.

Нашло се ту и вести из живота и дела аутора, подаци о едицијама и рукописима, извештаји, сажеци (нарочито из предговора) и критике. Геснер је пописао скоро 3.000 аутора са отприлике 10.000 дела. Подаци најчешће испуњавају само један ред, а понекад се напомене протежу и на више страна. Све тачке гледишта нису увек равномерно и систематски узете у обзир. Геснер је једноставно груписао информације које су му стајале на располагању. Материјал је, написао је он у уводу, сабрао са свих страна: „Из каталога штампара, које сам сакупио из различитих области, из пописа библиотека, такође из библиотека самих, често приватних, које сам у целој Немачкој и Италији брижљиво прегледао, из писма пријатеља, из извештаја научника и коначно из каталога писаца."

Пописана грађа потиче из два извора: из посредних, нарочито библиотечких, књижарских и каталога аутора, као и из непосредног сопственог увида у књиге. Геснеру је било важно да подаци буду записани што је могуће егзактније и транспарентније, што се тиче основних извора. Стога је он увек напомињао када се радило о информацијама из друге руке. Место одакле је податак преузет у напомени је бележено као скраћеница или скраћени наслов који упућује на документ описан у прилогу предговора. Ако се у запису нађу тачне информације као што су место штампања и година или број листова без даљег упућивања на изворе, то значи да се подаци заснивају на „аутопсији". Кратке напомене попут фразе „ако се не варам", указују на то да подаци нису сигурни. Геснеров главни извор био је Тритемијев каталог писаца. Ако се на бочној страни налази слово T, подаци се заснивају на *De scriptoribus ecclesiasticis*. Геснер је од Тритемија преузео пре свега стварни, користан материјал који је потврђен литературом, особито онај који је Тритемије означио навођењем почетка текста („initia") ради идентификације описаних рукописа. Ипак Геснер је променио неке податке које је преузео од Тритемија. Биографске податке временом је смањио на оно основно. Али, пре свега, Геснер је бележио све то додајући и нове идентификационе податке, ако је нпр. неки од Тритемијевих описаних рукописа био у међувремену дат у штампу или му је било познато да је одштампан. На овај начин је већ постојећим разликама између рукописних и штампаних књига додавао и нове.

У делу *Bibliotheca universalis* Геснер се не бави тек деловима одређених књига, већ по могућству њиховом целином, бар када су у питању научне књиге, јер је бележио само такве, написане на хебрејском, грчком или латинском. Прецизном бележењу података придавао је велики значај зато што је хтео сам да води корисника до књига. Да ли се тај пут исплати, то мора читалац сам да одлучи. Геснер даје по могућству само егзактне информације, које допуштају овоме да одлучи, као и тачне податке, који воде до жељеног циља. Године 1548. објавио је он следећи део *Bibliotheca universalis*, који је назван *Pandectae*. Он није сређен алфабетски већ предметно. Док се у првом делу *Bibliotheca universalis* може претраживати по ауторима, *Pandectae* омогућава тражење по предмету. Претраживање се не врши алфабетски, већ према научним областима. Геснер се овде концентрисао на хијерархију академских наука свога времена, па је грађа овог дела распоређена у 21 научну област. Свака од њих разврстава се даље, и то према централној категорији или литерарном жанру. Овоме су додате листе са кратком напоменом и упутством. Корисник *Pandectae* могао је одговор на своја питања потражити у одговарајућој научној области, потом у надређеној научној и жанровској категорији, а потом би могао и темељно проучити, на основу оног што га занима, одговарајући библиографски садржај. Пронашавши потребан предмет, проналазио би тако и одредницу за једног или више аутора, углавном са упућивањем на одређене наслове њихових дела. Ове податке могао би потра-

жити и у првом делу *Bibliotheca universalis*, а онда тако пронађен материјал искористити за даље истраживање.

Библиографске јединице забележене у *Pandectae* упућују на тематску тачку гледишта и кључне речи из одређене научне области. Геснер их је назвао *loci communes*. Такве *loci communes*, пише он, сакупљају научници кроз своју лектиру у књигама сажетака, које се рашчлањују по одређеним насловима и категоријама. Геснер је хтео да сва дела која је пописао у првом делу *Bibliotheca universalis* среди по принципу *loci communes*. Ипак, тај пројекат није био лако решив. Геснер је размишљао да књиге, описане у првом делу *Bibliotheca universalis*, свеобухватно разврста по темама и предметима који су у њима обрађени. Тај материјал је хтео да придружи мрежи категорија *Pandectae*, чиме би кориснику стајала на располагању велика разноврсност могућег претраживања. Сам број од 10.000 дела, која описује *Bibliotheca universalis*, показује колико је идеја била утопијска и колико је било немогуће да је један једини научник изведе у реалном временском оквиру. Геснер се стога послужио методом која се примењивала у приређивању енциклопедија још од почетака у касној антици. Он је, пре свега, критички процењивао енциклопедијска дела из антике, средњег века и хуманизма. Одатле је произашло скоро 37.000 *loci communes*.

Тематски материјал описан у *Pandectae* се врло ретко поклапа са самим насловом одређеног дела. То показују кључне речи придодате именима аутора које упућују на чланке првог дела *Bibliotheca universalis*. Оне често садрже бројеве који упућују на одређене књиге или наслове дела у којима се описана тема налази. Подаци претежно упућују на енциклопедијску литературу из антике (нпр. Плинијева *Naturalis historia*), средњег века (нпр. *Speculum majus* Венсана де Бовеа) и ренесансе (нпр. *Lectiones antiquae* италијанског хуманисте Лодовика Рикјерија). Геснеров начин рада јасно се показује кад упоредимо набројене и пописане теме и кључне речи у делу *Pandectae* са њиховим изворима. Он је, пре свега, проучио корпус енциклопедијске литературе и поделио те уносе као *loci communes* у појединачним наукама. Корисник *Pandectae* могао се тако оријентисати у оквиру научних области: његово питање кореспондирало је мрежи стручних области којима су га тако обједињена *loci communes* упућивала и нудила одговоре на његова питања.

Разликовање и подела модерне библиографије

Геснерова *Bibliotheca universalis* повезује различите функције библиографског бележења књига, различите функције књига о књигама, у оквиру једног дела. Она је библиографија у савременом смислу, а у свом другом делу уједно је и једна систематична библиографија, мада у *Pandectae*, како је показано, литература није једноставно класификована, већ су поједине теме и питања рашчлањени. *Bibliotheca universalis* пописује такође сажетке из књига и критика о књигама. Њихов задатак да кроз обједињен попис информише о научној литератури, био је већ тада схваћен од стране појединих научника само као пројекат који је одложен за будуће довршавање и специјалну дораду. Геснер је то учинио експлицитно. Произлазећи из његове *Biblioteca universalis*, историја библиографије се може описати као непрекидан процес диференцирања који увек води до специфичних форми пописивања. Специјалне библиографије о одређеним областима настајале су и пре Геснера, почев од једног пописа медицинске литературе, штампаног 1506. године у Лиону, који је преписао француски лекар и историчар Симфорјан Шампје (1471–1538), под називом *De medicine claris scriptoribus*. Сто година после Геснера, 1653. године, саставио је француски језуитски опат Филип Лабе (1607–1667) прву библиографију библиографија (*Bibliotheca bibliothecarum*).

Модерне библиографске базе података у начелу следе исте циљеве као и Геснерова библиографија, али је њихово коришћење далеко приступачније и ефикасније. Већ је Геснер дошао до тога да је могуће потпуно описати постојећа знања, са циљем да се нова знања упознају и шире. Он је такође био наклоњен прагматици ефикасног коришћења. Додуше спровођење овог циља зависи од медија. Библиографска документација у сфери књига следи другачије модалитете пописа у односу на оне у једној бази података. Базе података функционишу обично као пуки претраживачи, чије структуре су несигурне и остају непознате кориснику. Интересантно је да модерне библиографске базе података, међутим, нису ништа више од једноставних, омеђених листа литературе. Повезивањем са другим дигиталним изворима оне пружају и биографске информације или целе текстове. Тако дигитални медији процес диференцијације библиографије у доба штампане књиге као да враћају на опис литературе какав је дао Геснер мултифункционалним делом *Bibliotheca universalis*. Али то важи само из перспективе коришћења технологије базе података. Између данашњих техника, које су разрадиле библиографске системе за приступ различитим структуралним подацима и Геснерове *Biblioteca universalis*, велики је јаз.

Исто тако, за штампане и електронске библиографије, као и за информационе технологије, генерално важи правило: у њима се може наћи само оно што је у њима и обрађено. Библиографије не репрезентују свет знања у потпуности. Такође, не постоје ни библиографије које садрже одговоре на баш сва питања. Ко хоће да пронађе што је могуће више, тај мора да познаје различите системе претраживања и коришћења. Библиографије стоје на почетку научног рада. Када се прећу први кораци, крајњи продукт стоји на чврстим ногама.

Превела Мирјана Милчић

Helmut Zedelmaier
Arbeitsgemeinsch historischer Forschungseinrichtungen
München, Deutschland

The Arranged World of Books

Abstract
The work deals with the history of bibliography within European humanistic tradition. One starts from a general definition of the term bibliography, primarily with the establishing of differences in relation to limited library catalogues. One then presents the antique beginnings and kinds of ancient proto-bibliographic works. The central part of the text deals with the two oldest bibliographies, which can be thus called in today's, modern sense too. Those are the works Liber de scriptoribus ecclesiasticis by Johannes Trithemius and Bibliotheca universalis and Pandectae by Conrad Gesner. One investigates their theoretic foundations, approach to the problem, principles of compiling and concrete results in historical context. Finally, there is a comparison with contemporary bibliographic practices and electronic databases.

Keywords: bibliography, history, catalogues, Johannes Trithemius, Conrad Gesner

Уредничке напомене:

* Текст је преузет из: Helmut Zedelmaier, Geordnete Bücherwelten : Die Geschichte der Bibliographie. Biblos 60 / 1, Wien, 2011.

** Превод на српски овог рада објављен је у *Гласнику НБС* уз љубазну дозволу аутора.

Editor's notes:

* Text from: Helmut Zedelmaier, Geordnete Bücherwelten : Die Geschichte der Bibliographie. Biblos 60 / 1, Wien, 2011.

** The Serbian translation of this paper is published in the *Herald of the National library of Serbia* with the kind permission of the author.

БИБЛИОТЕЧКА КЛАСИФИКАЦИЈА НА УКРАЈИНСКОМ ЈЕЗИКУ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ XX ВЕКА

УДК: 025.45UDC(477)"19"
025.343.2:027.54(477)"19"

Олег Олегович Сербин
Национална библиотека Украјине „В. И. Вернадски"

Сажетак

Чланак је аналитички преглед историјских услова и структурних карактеристика библиотечке класификације на украјинском језику у првој половини XX века. Утврђене су главне развојне етапе у структури класификације у издањима различитих периода. Извршена је и условна периодизација настајања и развоја библиотечке класификације на украјинском језику.

Кључне речи: класификација, децимална класификација, индекс, детерминанте, алфабетски индекс

Украјинска агенција за књиге и Државна републичка библиотека КПСС СССР 1961. године објавиле су треће издање *Таблица библиотечке класификације за јавне библиотеке* на украјинском језику, у даљем тексту *Таблице* (1961).

Треће издање *Таблица* (1961) има сложенији систем индекса у односу на претходно, а посебно на прво издање. Под овим се подразумева увођење нових група у основни децимални низ са одговарајућом бројном и словном ознаком. Промене најбоље можемо да уочимо анализом и поређењем основног децималног низа другог издања са *Таблицама* (1961).

ТАБЛИЦЕ	
Украјинско издање децималне класификације (1938)	Украјинско издање децималне класификације (1961)
0 Општа група	0 Општа група
1 Филозофија. Дијалектички материјализам	1 Филозофија. Психологија. Логика
2 Антирелигиозна литература	2 Атеизам. Научно-атеистичка пропаганда
	3К Марксизам–лењинизам
3 Политика. Економија	3 Друштвено-политичка литература
4 Лингвистика	4 Лингвистика
5 Природне науке. Математика	5 Природне науке и математика
	5А Антропологија. Анатомија и физиологија
	61 Медицина. Очување здравља
6 Техника. Агротехника. Медицина	6 Техника
	63 Пољопривреда
7 Уметност	7 Уметност
	7А Фискултура и спорт
8 Књижевност	8 Наука о књижевности
9 Историја	9 Историја
	91 Географија

Из упоредне табеле можемо да уочимо да су одређене дисциплине унесене као посебне групе међу већ постојеће. Конкретно, у посебне групе одвојена је литература о марксизму–лењинизму (3К), наука о човеку (5А), литература о физичком васпитању и спорту (7А). У основном низу овог издања *Таблица* (1961) можемо видети бар три (!) групе са бројем 6 у индексу. Мишљења смо да је ова промена проистекла из жеље састављача да рубрике групише према практичним проблемима, а не према областима знања. Међутим, нарушавање редоследа и логике схеме није довољно оправдано и не решава поменути проблем. Најблаже речено, нелогично је и апсурдно да се основни децимални низ и визуелно нарушава увођењем словних ознака, нових рубрика и двозначних индекса.

У *Таблицама* (1961) су за различите аспекте веома често коришћене детерминанте (одреднице). У помоћним таблицама овог издања је прилично разгранат систем одредница: формалне, односне, аналитичке, географске, одреднице за језик и књижевност. Последње се, пак, деле на одреднице за језик и књижевност народа Совјетског Савеза и осталих народа.

Формалне одреднице у овом издању, разматрали смо и као средство којим се одређује природа садржаја

публикације помоћу бројева и као саставни део исцрпних индекса који су непосредно заступљени у главним таблицама класификације:

7 (07) Методика наставе ликовне уметности. Аматерске секције ликовне уметности (07) је формална одредница – Настава и учење предмета;

61 (09) Историја медицине и здравствене заштите (09) је формална одредница – Историја науке (предмета). Живот и дело научника.

Односне одреднице се користе у формирању рубрика одређене групе додавањем индекса друге области знања на главни индекс помоћу две тачке. Дакле:

333С: 34 Аграрно и колхозно право СССР где је 333С Економија социјалистичке пољопривреде УССР (општи радови) главни индекс, а 34 – Држава и право – помоћни индекс (односна одредница).

Аналитичке одреднице *Таблица* (1961) користе се у оквиру исте групе које карактеришу одређену област. За разлику од аналитичких одредница *Међународне децималне библиографске класификације* из 1919. године (МДБК) на украјинском језику, које су биле креиране за аналитички поглед на поједине теме са одређене тачке гледишта, аналитичке одреднице *Таблица* (1961) пре свега имају хијерархијски карактер конкретизације и појашњења појмова.

На пример:

6С6 Производња у изградњи
6С6.03 Организација производње у изградњи
6С6.04 Технике безбедности у производњи[1].

1 Таблиці бібліотечної класифікації для масових бібліотек / Під ред. З. М. Амбарцумяна. – Пер. з 2-го рос. вид. з доп. для б-к УРСР М. І. Багрича і З. І. Зібіної. – Х. : Кн. палата УРСР, 1961, стр. 44–45.

.03 и .04 представљају аналитичке одреднице „Организација производње, организација рада, технички прописи" и „Техника безбедности".

Географске одреднице су предвиђене за територијалну и административну идентификацију појмова, али су приказане у попису рубрика класификације као пуноправне јединице рубрика. У помоћним таблицама класификације, одвојено је дат и попис.

Одреднице за језик и књижевност можемо посматрати као оригиналне структурне јединице *Таблица* (1961). Оне су представљене следећим блоковима: „... народа СССР" и „... осталих народа".

У поређењу са одредницама претходних издања на украјинском језику (децимална класификација 1919. и 1938), ово оригинално решење детаљније идентификује језике и књижевности додавањем словних скраћеница за народе СССР-а и друге народе. Тако се одреднице за језик и књижевност формирају комбинацијом слова и бројева, као нпр:

4С (Осет) осетијски језик; 4 је главни индекс – лингвистика, С – књижевност народа СССР, (Осет) – одредница за осетијски језик;

4И (Нем.) немачки језик; 4 је главни индекс – лингвистика, И – инострана књижевност, (Нем.) – одредница за немачки језик.

У суштини, одреднице у *Таблицама* (1961) доносе следеће новине: њихов преглед је доступан у помоћним таблицама, и, што је најважније, у индексу предметних рубрика које су значајне компоненте главних таблица. Другим речима, структура таблица је помоћу одредница обновљена и допуњена рубрикама и одговарајућим индексима.

Дакле, можемо говорити о новом приступу у формирању главних таблица класификације који подразумева укључивање различитих одредница у главне

рубрике, што у принципу олакшава рад са таблицама и убрзава индексирање и претрагу. Са друге стране, одреднице су послужиле да се формулишу „неопходни" појмови који су одраз стварности тадашњег друштвенополитичког живота земље.

Исто важи и за додатке који се налазе у помоћним таблицама: Додатак 1. „Списак издања Маркса, Енгелса, Лењина са индексом", Додатак 2. „Списак часописа". Ови додаци садрже спискове издања и часописа са готовим индексима и формално су представљени као приручници, али су суштински имали пропагандну функцију.

Тако су *Таблице* (1961) постале пропагандна публикација која само по структури подсећа на библиотечку класификацију, док су по својој садржини бољшевичко гласило. Под утицајем тадашње идеологије била је измењена чак и структура, основа класификације, како би вршила функцију пропаганде комунистичке идеологије. Тек је у другом плану била права улога *Таблица* – да служе за индексирање и каталогизацију публикација. Након издавања *Таблица* (1961) на украјинском језику, можемо да говоримо о почетку треће фазе – кулминација у идеологизацији садржине и завршни заокрет у основном низу класификације.

Када су *Таблице* (1961) објављене и преведене на украјински, Савет министара СССР 11. маја 1962. године доноси резолуцију бр. 445 „О мерама за побољшање организације научнотехничких информација у земљи". У овој резолуцији, посебно у члану 6, каже се да од 1963. године УДК треба увести као обавезу у редакције научнотехничких часописа, издавачке куће, органе научних и техничких информација, научне и техничке библиотеке[2], како би се извршила класификација свих публикација.

Након тога, 11. августа 1962, Уредбом бр. 39 Државног комитета Савета министара за координацију научноистраживачког рада, установљена је Међуресорна комисија за класификацију у оквиру Државног комитета Савета министара СССР... .[3] Другим речима, на државном нивоу је оформљено тело које координира и руководи радом министарстава и агенција и даје методолошке смернице за примену и даљи развој УДК, превођење и издавање таблица. Као резултат тога, 1962. године Савезна агенција за књиге је објавила скраћене УДК таблице, а 1963–1964. објављена је потпуна верзија УДК на руском језику. Међутим, пошто ова верзија УДК није била довољно идеолошки обојена јер је садржина рубрика суштински одражавала стање науке и технике, јавила се потреба за трећим издањем *Таблица библиотечке класификације за јавне библиотеке* које су издате 1968. на руском језику. Ове таблице су осмишљене за библиотеке које нису научне и техничке и представљају одраз тадашње идеологије комунистичког система. Изузетак нису биле ни библиотеке УССР. Као резултат тога, већ 1971, Агенција за књиге СССР објављује *Таблице библиотечке класификације за јавне библиотеке* – даље *Таблице* (1971) – према руском оригиналу из 1968. године.

Основни низ *Таблица* (1971) готово је идентичан са оним у руској верзији *Таблица* (1961). Једина разлика је у називу рубрике „91" – у другом издању на украјинском је „91 ГЕОГРАФИЈА", а у трећем издању је „91 ГЕОГРАФИЈА. ПРОУЧАВАЊЕ ДРЖАВЕ. ПРОУЧАВАЊЕ РЕГИОНА. Рубрике су детаљније дефинисане у свим групама *Таблица* (1971), што у принципу не мења суштину.

Анализом осталих група, долазимо до закључка да у трећем издању на украјинском језику, у првом поглављу, прва подгрупа „Филозофија", покрива

2 Сборник нормативных и методических материалов по УДК. – ГПНТБ СССР, 1982, стр. 3.

3 Исто, стр. 4.

и историју филозофије марксизма–лењинизма и историју филозофије уопште.

У другој групи „2 АТЕИЗАМ. НАУЧНОАТЕИСТИЧКА ПРОПАГАНДА" у *Таблицама* (1971), садржина одређеног питања решена је отварањем нових рубрика. За разлику од другог издања таблица на украјинском језику, уведене су рубрике: „25 Наука и религија", „27 Историја атеизма", „293.5 Хришћанске секте".[4] Ова чињеница не указује само на присуство литературе на ову тему, него и на бројност и разноликост садржине књига верског карактера.

У трећој групи *Таблица* (1971) рубрике су прилично издетаљисане и конкретизоване. Да пођемо од чињенице да је назив групе „3К МАРКСИЗАМ–ЛЕЊИНИЗАМ" дуплиран додавањем прве, засебне рубрике „3К Марксизам–лењинизам. Комунистичке партије. Комунистички савез омладине". Списак рубрика и индекса и садржина ове групе је, у правом смислу речи, разложена до термина. Тако група „3КП (С2), Комунистичка партија Украјине" садржи велики број индекса и одговарајућих рубрика са бројним упутницама. Она постаје засебна група како би се предметне одреднице ускладиле са тематиком.

У приручничком делу *Таблица* (1971) допуњене су и одреднице. На пример, формалне одреднице допуњене су новим позицијама, као што су: „(073) Наставни планови и програми" и „(077) Методологија и пракса истраживања и посматрања". Одреднице за књижевност су допуњене следећим: „Малајска (Мал) или (Индокин)", „Мароканска (Мар) или (Арап)" итд. У складу с тим, великим бројем термина и израза проширен је и абецедни предметни индекс овог издања.

Можемо рећи да су *Таблице* (1971) својом садржином попуниле бројне празнине и постале значајан извор информација развоја науке и технологије. Оне заокружују крај треће фазе опште историје основне децималне класификације на украјинском језику. Ради потпуног прегледа, треба поменути да се 1975. године појавило још једно издање на украјинском језику, допуњено издање *Таблица* (1971),[5] али оно није донело никакве новине или измене у структури система. Дакле, ако говоримо о четвртој фази, која је такође везана за издање *Таблица* (1971), треба указати на то да је ово и завршна фаза у историји основне децималне класификације на украјинском језику.

Када сумирамо све што смо навели и узмемо у обзир познате чињенице, историја настајања, постојања и коришћења децималне класификације на украјинском језику, може се поделити на четири фазе:

Прва фаза (1919–1938) – почетна фаза примене децималне класификације у фондовима украјинских библиотека;

Друга фаза (1938–1961) – прелазна фаза од реконструисане класичне децималне класификације ка класификацији са променама у основном низу;

Трећа фаза (1961–1971) – фаза кулминације у идеологизацији садржине и завршне промене у основном низу класификације;

Четврта фаза (1971 – крај 70-их) – завршна фаза у историји децималне класификације издања на украјинском језику.

Постојао је, дакле, процес трансформације и прилагођавања структуре децималне класификације

4 Таблиці бібліотечної класифікації для масових бібліотек / Ред. З. М. Амбарцумян. – Пер. з 3-го рос. вид. з доп. для б-к УРСР Р. Г. Кузьменко [Кн. палата УРСР]. – Х.: Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1971, стр. 16–18.

5 Таблиці бібліотечної класифікації для масових бібліотек / Під ред. З. М. Амбарцумяна / Пер. з 3-го рос. вид. з доп. для мас. б-к УРСР. – Х., 1975.

Међународног библиографског института која је узета за основу, у време сређивања библиотечких фондова на државном нивоу. Процес вештачког развоја класификације према потребама бољшевичког идеолошког образовања друштва трајао је од *Међународне децималне библиоштечке класификације* Ј. Меженка до *Таблица* (1971) З. Амбарцумјана. Главне одлике основне децималне класификације на украјинском језику – класификације, која је саставни део формирања украјинске библиографске културе, историје теорије и праксе каталогизације и индексирања у Украјини су: бројчано нарушавање принципа децималне класификације и основног низа *Таблица* (1961) и *Таблица* (1971), формирање нових група у пропагандне сврхе, увођење нових рубрика у главне таблице уз помоћ одредница, присуство методолошког материјала, прилагођавање садржаја класификације ондашњој украјинској реалности у складу са којом су и формулисане главне и помоћне таблице, као и приручни апарат.

Превела са руског Мирјана Станишић

Oleg Olegovič Serbin
National Library of Ukraine "V. I. Vernadsky", Kiev

Ukrainian Language Library Classification of the Second Half of the Twentieth Century: A New View with the Focus on Historical Facts

Abstract
One presents an analytical review of the historical preconditions and structural features of Ukrainian-language library classification of the second half of the twentieth century. The main evolutionary changes in the structure of the classifications of publications for different periods are defined. One presents the conventional periodization of the creation and development of library classification in Ukrainian is conducted.

Keywords: classification, decimal classification, index, determinants, alphabetical index

КРИТИЧКИ ОСВРТ НА ФИЛОЗОФСКЕ ОСНОВЕ ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ СВОЈИНЕ И АУТОРСКОГ ПРАВА

УДК: 347.77/.78:174
02:004.6.056

Јелена Глишовић
Народна библиотека Србије, Београд

Сажетак

Рад анализира нови дигитални контекст у савременом библиотекарству и проблематични аспект који се у том контексту намеће а односи се на заштиту и остваривање права како аутора тако и корисника библиотека. У раду је дат критички осврт на филозофске поставке које заступају заговорници строге контроле ауторских права у процесу дигитализације. Циљ овога рада је да истакне важност успостављања контроле над механизмима ограничења приступа и омогућавања приступа дигиталним садржајима што ширем кругу корисника.

Кључне речи: интелектуална својина, ауторска права, јавни домен, дигитализација, библиотекарство, слобода приступа, начело поштене употребе, културна добра

Пролиферацијом савремених информатичко-комуникацијских технологија знатно је увећан капацитет и потенцијал библиотека и осталих културних установа да реализују своје послове од општег значаја, укључујући омогућавање приступа фондовима, њихово очување, истраживање и образовање. Примера ради, бројне библиотеке су развиле сопствене веб-странице на којима је могуће приступити дигитализованим фондовима и активно користе друштвене мреже за промовисање и упознавање јавности са својим дигиталним садржајима. Технолошки напредак одражава се и на бројне унутрашње аспекте функционисања библиотеке, укључујући менаџмент прикупљања материјала, планирање набавки или праћење задужења. С друге стране, уплив информационо-комуникационих технологија у некада тихи свет библиотекарства, са собом је донео и одређене логистичке проблеме међу којима се питање ауторских права издваја као посебно важно и веома често спорно.

Суочени са „опасностима" које са собом доноси могућност повреде ауторских права, библиотекари се постепено профилишу у врсне познаваоце правних питања везаних за интелектуална права, а без претеривања се може рећи да је главни подстицај за развој једног тако атипичног афинитета представљао управо процес дигитализације коју у најширим цртама одређујемо као конверзију библиотечке грађе у дигиталну форму.

Питање поштовања ауторских права се у том процесу намеће као један од кључних предуслова за успех, о чему сведоче и домаћи аутори ангажовани на пројектима дигитализације у Републици Србији.[1] Притом, дигитализација представља само први корак, будући да већина светских националних библиотека има за циљ да своје електронске дигиталне збирке стави на интернет и да тако буду на располагању, и то углавном бесплатно, сваком појединачном кориснику. Јасно је да таква могућност само додатно наглашава проблеме ауторских права, па је сваки обимнији пројекат дигитализације у начелу оријентисан на књиге које су у јавном власништву.

Професионалци у библиотекарству су данас суочени са сталним порастом броја присталица појачане контроле поштовања ауторских права. Медијске компаније и њихове струковне асоцијације све снажније наглашавају потребу да се примена заштите ауторских права прошири и на медије, што би за њих уједно било и значајано повећање прихода. С друге стране, све је теже наћи једнако бројну популацију људи и професионалаца спремних да стану у одбрану поштеног еквилибријума између заштите аутора и омогућавања кориснику што слободнијег приступа жељеним материјалима и информацијама.

Циничнији коментатори оваквог, све неравноправнијег односа снага наглашавају да се томе не треба чудити с обзиром на то да већина поборника равноправног приступа нема апсолутно никакву финансијску сатисфакцију од таквог ангажовања, што није случај са представницима који јачање контроле ауторских права захтевају мотивисани управо могућношћу пораста профита. Уз то заједнички, општи интерес шире јавности често је исувише дифузан баш као што је сама јавност потпуно атомизована да би могла да осигура снажну, организовану подршку нечему што је недвосмислено интерес друштва – могућност уравнотеженијег приступа знању и информацијама. Иако би се филозфоски осврт на ову тему можда могао протумачити као претенциозна дигресија, неопходно је осврнути се на основе филозофске поставке које заступају заговорници строге контроле ауторских права у процесу дигитализације. Уколико бисмо се уопште могли, сасвим лаички, запитати зашто уопште штитимо ауторска права, једноставан одговор требало би да гласи да је тако просто прописано важећим позитивним законодавством Републике Србије, али, чак и тада, ми суштински не можемо јасно да одговоримо на питање о оправданости овакве заштите. Поборници заштите права интелектуалне својине по правилу се за своју аргуметацију окрећу различитим филозофским правцима који, било директно или посредно, могу да буду узети за филозофски фундамент одбране интелектуалне својине.

Наравно, довољно је поменути дело и лик Карла Маркса (Karl Heinrich Marx), или било ког другог марксистичког мислиоца, па да нам постане јасно да филозофи са једнаком уверљивошћу могу бранити или оповргавати идеју о заштити ауторских права. Ипак, будући да је негирање потребе за постојањем ауторских права у начелу једнако или чак више

1 „Izuzetno je važno da se pomenuta virtuelna posebna kolekcija identifikuje i zaštiti i kao svojina biblioteke, a takođe i svaki njen činilac, čija samosvojnost i autentičnost, kao i autorska prava, u procesu digitalizacije ne smeju biti narušeni" – prof. dr Aleksandra Vraneš, „Digitalizacija zavičajnih fondova u narodnim bibliotekama", *Glas biblioteke* (14/2007) str. 5–26.

погрешно од пренаглашавања њихове заштите, кључни циљ овог рада требало би да буде артикулисање аргумената који ће показати да се интелектуална својина умногоме разликује од физичке, па се у том смислу инсистирање на њеној доследној заштити може оспорити и у погледу филозофских претпоставки.

РАДНА ТЕОРИЈА ВЛАСНИШТВА И ПОИМАЊЕ ИМОВИНЕ КАО ПРИРОДНОГ ПРАВА

Радна теорија имовине везује се за учење енглеског филозофа Џона Лока (John Locke). У суштини, Локова теорија власништва утемељена је на концепту заслужених награда за неки физички рад. У петом поглављу свог Другог трактата о владавини права (*Second Treatise of Government*, 1690) Лок наводи да свака особа која реализује рад у некој средини заслужује поштену награду. На пример, уколико неко одгаја усеве на дивљој њиви, он има право да тражи власништво над усевима услед уложеног рада. Истини за вољу, Лок истиче још једну додатну квалификацију (*Locke's Proviso*) по којој уживалац награде мора да се постара да се добро које се користи мора у довољној мери и квалитету оставити другим корисницима.

Чак и уз ову клаузулу, Локова теорија може се успешно оспорити по најмање два основа: 1) услед његове тврдње да је интелектуално власништво природно право и 2) због становишта поборника ове теорије да се права која се односе на физичку својину једнако успешно могу користити и када су у питању ауторска права и интелектуална својина.

Иако је Лок истакао да је право на сопствену имовину природно право човека, недостаје убедљива и поткрепљена аргументација те тезе. Штавише, његова аргументација је неконзистентна када, на пример, тврди да је право на сопствену имовину природно право, што имплицира да то право припада свим особама. Међутим, Лок такође наводи да је то право инхерентно само особама које имају контролу над сопственим телом. Како робови немају такву контролу, они, према томе, не могу уживати у плодовима сопственог рада. Дакле, природно право на имовину свих људи ипак не важи за све људе. Према томе, остаје нејасно како Лок може наглашавати да је власништво над имовином природно право, а истовремено брани тезу да то право може бити ускраћено неким људима, који су у стаусу неслободних лица. У савременом свету слична паралела могла би се повући и са затвореницима који према консеквентном тумачењу Локовог становишта не би требало да имају било каква ауторска права.

Надаље, Локова теорија се може оспорити чињеницом да се теорије власништва над опипљивом теоријом не могу по аутоматизму проширити на ауторска права. То се може оспорити у две основне тачке: 1) стваралаштво интелектуалних дела не мора обавезно подразумевати физички рад и 2) интелектуални објекти, за разлику од физичких, нису искључиви и компетитивни.

Прва тачка подразумева да стваралаштво песме или књиге не обухвата обавезно интезивни рад или „зној лица својега". С друге стране, физички објекти су искључиви у смислу тога да ако једна особа поседује неку ствар, друга особа ту ствар неће моћи да поседује. На пример, две исте особе могу знати исту формулу или исту песму. Уз то, за разлику од опипљивих добара, која су услед ограничености често фактор ривалитета, интелектуална добра могу се умножавати, и то по правилу по ниским трошковима, што указује на то да су опипљиве и интелектуалне ствари у суштини различите. Самим тим, покушаји да се агресивна одбрана интелектуалне својине одбрани на овај начин и на основу ове теорије, показују се као неутемељени.[2]

2 M. Scanlan (2005) "Locke and Intellectual Property Rights" u zborniku *IPR in a Networked World – Theory and Practice*, ur. R. Spinello i H. Tavani (Hershey : Information Science Publishing, 2005), str. 83–99.

УТИЛИТАРИСТИЧКА ТЕОРИЈА

Друга група, утилитаристичких теорија, полази од концепта по коме интелектуална својина представља вештачко или конвенционално право које стварају државе и додељују их појединцима и корпорацијама ради постизања веће друштвене користи. Систематичне формулације оваквог поимања увели су англосаксонски утилитаристи Џереми Бентам *(Jeremy Bentham)* и Џон Стјуарт Мил *(John Stuart Mill)* у 18. и 19. веку. У контексту интелектуалне својине, према поборницима ових теорија, неопходно је омогућити економски подстицај стваоцима како би друштво напредовало у целини. Али поставља се питање шта се заправо подразумева под термином „добро које је неопходно увећати"?

За уталитаристе добро је дефинисано у терминима економских исхода, па се и интелектуална својина посматра само као средство које подстиче правилнију алокацију ресурса у друштву. Према томе, закони, укључујући и регулативе о интелектуалној својини, имају своју сврху у постизању пожељних економских исхода.

Премда је ова теорија отпорнија на критике у поређењу са школом природног права, и утилитаристичка виђења могу да буду критикована на основу тога да корист за најширу групу често не мора да обухвати део појединаца који самим тим остају неправедно запостављени. Осим тога, економски подстицаји често креативни процес неповратно воде ка комодификацији интелектуалних добара чија вредност се перципира пре свега у контексту тржишта. Посредно то може да води ка знатном ограничавању протока информација.

Личне теорије власништва и поимање интелектуалне својине као моралног права

У настојању да филозофски оправдају ригидну одбрану ауторских права, бројни аутори позивају се и на трећу групацију личних теорија власништва и поимања интелектуалне својине као моралног права. Ове теорије, које се везују за Хегелов идеализам, у први план стављају улогу коју ауторова личност игра у стваралачком процесу. Стваралачки рад се види као самоизраз и самореализација аутора, и као такво, уметничко и интелектуално дело представља продужетак ауторове личности, па он или она имају право да штите своје дело макар и ако то не производи корист за њих или чак и уколико се коси са друштеним добрима.

Ова теорија налази се у основи већине закона о заштити интелектуалне својине на европском континенту. У Француској се такве теорије категоришу као морална права (*droits moraux*). Ово начело интегрисано је и у члану 6 Бернске конвенције по којој уметник који ствара чини више од стварања јединственог објекта који се може користити – уметник пројектује у свет део своје личности која ће бити изложена утицајима јавности. С друге стране, и ова теорија остаје релативно неупотребљива будући да се не може применити на вредне иновације које друштво не мора доживљавати као изражавање ауторове личности, на пример техничка питања. Ипак, овај корпус теорија уједно је и најпогоднији извор за утемељење концепта ауторског права будући да је у потпуности компатибилан са концептом некомерцијалних лиценци којима се штите морална права аутора, али се, при томе, значајније не оспорава могућност слободног приступа ауторском делу.

Премда се у горњим пасусима донекле може видети неадекватност филозофских основа поборника снажне заштите ауторских права, аутор овога рада ни у једном тренутку не жели да буде протумачен као апсолутни противник идеје ауторског права и интелектуалне својине. Концепт награде ауторовог рада свакако је неопходан елеменат читаве једначине, а ауторска права, схваћена као лични стваралачки

учинак, морају се заштитити – било да се ради о делу у конвенционалном или дигиталном облику, али законске норме и решења требало би да додатно еволуирају како би се осигурала већа равноправност заинтересованих страна са носиоцима ауторских права.

Као и сваки други облик својине, и духовна својина у извесним границама подлеже социјалној обавези, тј. ширим друштвеним интересима. Законом је формулисано да неко дело, које је постало доступно јавности на било који начин, постаје део друштва, па, према томе, мора да стоји на располагању неограничено свим заинтересованим члановима тог друштва. У информатичком друштву, које се стално развија, посебан значај добија слободан приступ информацијама, будући да се тиме онемогућава подела друштва на оне којима су информације доступне и на оне са којима то није случај, док се, с друге стране, обезбеђује потпун образовни и духовни развој становништва, што у целини доводи до пораста креативности у целокупној заједници. У вези са тим мора се постићи потпуни друштвени и политички консензус.

Коришћење духовне својине у библиотекама не значи одрицање аутора од материјалне добити. У прилог томе говори и куповина неког дела од стране библиотека, чиме се даје значајан допринос стабилној продаји веома вредних дела сваке врсте. У изнајмљивању штампаних и аудио-визуелних материјала из библиотека партиципирају аутори када је новац у питању, копирање за приватне сврхе из таквих извора библиотека даје уз надокнаду. Слично решење је неопходно и прихватљиво и за приватно и некомерцијално коришћење дигиталних информација.

Оваква примена начела „fair use" не доводи у питање интересе аутора. Будући да библиотеке већ нуде своје књиге и друге медије, за које су приликом куповине платиле одређену цену, таква пракса може да буде поновљена и када су у питању дигиталне информације. Ипак, актуелни облици лиценцним уговорима не преносе право својине на ове информације, као код куповине, већ само одређена, уско ограничена права коришћења. Таква политика лиценцирања знатно слаби позицију библиотеке и самим тим успорава темпо и обим дигитализације као једног од приоритетних задатака савременог библиотекарства.

Правна основа за законско коришћење библиотечких фондова установљена је у ауторском праву. Национално ауторско право обухватало је до сада изузетке од искључивог права на искоришћавање у одређене сврхе, посебно за некомерцијалну приватну употребу, за наставне сврхе или науку. У ове сврхе могу се у библиотекама за кориснике направити копије, без дозволе аутора. Ови важећи изузеци од искључивог права на искоришћавање које има аутор уз истовремену обавезу надокнаде, треба да се са папирног пренесу и на дигитални облик, да би се одржао баланс између онога ко полаже право и општег права на приступ информацијама.

Осим тога, искоришћавање дигиталних информација, за које библиотека плати путем куповине или лиценце, мора да буде омогућено без додатне надокнаде; ту спада и изузетак од правила, којим се дозвољава да се направи копија у библиотеци у оквиру научног рада или у некомерцијалне, чисто приватне сврхе. Нажалост, не можемо се отети утиску да у све већем степену преовладава ситуација у којој партикуларни и комерцијални интереси носилаца ауторских права (најчешће корпорација и издавача) односе примат над олакшавајућим одредбама за коришћење дигиталних медија у библиотекама.

Досадашњом регулативом ауторских права, и са тиме повезаним изузетним правилима, библиотеке су и поред великих финансијских рестрикција имале

могућност да осигурају информације за истраживање и наставу за широк круг корисника. Стављањем на располагање литературе на лицу места, затим позајмицом или копирањем за личну употребу по налогу корисника, библиотека може, у случају потребе, да стави на располагање и литературу из друге библиотеке. Велико ускраћивање могућности коришћења и копирања, а последично и доступности дигитализованих информација, представља акутно угрожавање општег снабдевања литературом. Усмеравање развоја домаћег библиотекарства у том правцу могло би да доведе до смањених могућности истраживања, што се, у сваком случају, не сме дозволити.

На самом крају, мора се истаћи да је развој мрежних и дигиталних технологија суочио некада мирни свет библиотекартсва са новим могућностима, али и бројним изазовима. Библиотечки професионалци, аутори, корисници, политичари и грађанско друштво сада се налазе у ситуацији да у процесу дигитализације праве изборе који ће по много чему одредити не само будуће улоге библиотеке већ и начине производње, дистрибуције и потрошње културних добара.

Нашу дигиталну дилему чине две опречне могућности – ефикаснија контрола над дистрибуцијом и контролом информација или увећање укупних сазнајних капацитета друштва. Нова инфраструктура подржава обе опције, а само од наших избора зависи која ће се визија будућности остварити.

Литература:

1. Александра Вранеш и Љиљана Марковић, ур. *Економска улоīа библиоīека у савременом друīшву: зборник радова са међународноī научноī скуīа одржаноī у Беоīраду од 7. до 9. окīобра 2004. īодине* (Београд: Филолошки факултет Универзитета; Факултет за менаџмент Универзитета „Браћа Карић"; Библиотекарско друштво Србије, 2005).
2. Александра Вранеш, „Терминолошке двоумице у библиотекарству", у: *Библиоīекарсīво на крају века*, том 4, *Зборник радова* прир. Добривоје Младеновић (Београд: Библиотекарско друштво Србије, 1999).
3. Александра Вранеш, „Библиотека 21. века", *Mons Aureus*. – Год. 1, бр. 2 (2003).
4. Александра Вранеш, „Систем квалитета у библиотечкој и издавачкој делатности", *Mons Aureus* Год. 2, бр. 2 (2004).
5. Александра Вранеш, гл. ур., Ратко Нешковић, одг. ур. *Инīелекīуална слобода и савремене библиоīеке : зборник радова са међународноī научноī скуīа одржаноī у Беоīраду од 25. до 27. сеīīембра 2003. īодине* (Београд: Филолошки факултет Универзитета; Народна библиотека Србије; Библиотекарско друштво Србије, 2004).
6. Александра Вранеш, *Од рукоīиса до библиоīеке : īојмовник* (Београд: Филолошки факултет, 2006).
7. Александра Вранеш, „Цензурисане књиге у светлу правне регулативе и библиографије", у: *Инīелекīуална слобода и савремене библиоīеке*, ур. Александра Вранеш (Београд: Филолошки факултет Универзитета; Народна библиотека Србије; Библиотекарско друштво Србије, 2004).
8. Глас библиотеке, „Дигитализација завичајних фондова у народним библиотекама", Градска библиотека „Владислав Петковић Дис", Чачак, http://www.cacak-dis.rs/elektronska_izdanja/Glas_biblioteke_14/avranes-digitalizacija-zavicajnih.pdf
9. Александра Вранеш и Љиљана Марковић, „Цензура и библиотеке", *Гласник Народне библиоīеке Србије* Год. 1, бр. 1 (2008).
10. Александра Вранеш, Љиљана Марковић и Јасна Јанићијевић. *Еīичносī у науци и кулīури* (Београд: Филолошки факултет, 2009).

11. P. B. Hugenholtz, "Copyright vs. Freedom of Scientific Communication", Learned Publishing Vol. 13, Number 2, (2000).
12. Smernica 2001/29/EC Evropskog Parlamenta i Saveta Evrope o harmonizaciji određenih aspekata autorskog prava i srodnih prava u informatičkom društvu, OJ/ L 272/13. 10. 2001.
13. Mark Van Hoorebeek, *Law, libraries and Technology* (Oxford: Chandos Publishing, 2005).
14. IFLA, (2000.) "IFLA Position on Copyright in the Digital Environment".
15. Siva Vaidhyanathan, "Copyrights and Copywrongs: The Rise of Intellectual Property and How it Threatens creativity" (New York: NewYork University Press, 2001).
16. Michael J. Scanlan, "Locke and Intellectual Property Rights", u Intellectual Property Rights in a Networked World: Theory and Practice, ur. R. Spinello i H. Tavani (Hershey: Information Science Publishing, 2005)
17. Paul Goldstein, "International Copyright: Principles, Law, and Practice" (Oxford : Oxford Univ. Press, 1996).
18. EIFL, "Handbook on Copyright and Related Issues for the Libraries", EIFL, http://www.library.umc.edu/copyright-handbook.pdf
19. H. Von Hielmcrone, "Copyright in the European Union – The Efforts of the European Union to Harmonise Copyright" (rad predstavljen na CULT2001, Copenhagen, 3-5 October 2001).
20. Howard Besser, "Commodification of Culture Harms Creators", (rad predstavljen na Wye River Retreat on the Information Commons, November 2001).
21. First Monday, "Open Source Intelligence", First Monday, http://www.firstmonday.dk/issues/issue7_6/stalder/

Jelena Glišović
National Library of Serbia,

Critical Review of the Philosophical Basis of Intellectual Property and Copyright

Abstract
In the paper one analyzes the new digital context of contemporary librarianship, established as a result of the ongoing digitization of library collections. Furthermore, it looks at problematic aspects related to the protection and exercising of the rights of authors and library users. One presents a critical review of strict copyright control in digitization. The aim of the paper is to highlight the importance of establishing controlling mechanisms for access restrictions and permission of access to digital contents to a wider audience.

Keywords: intellectual property, copyright, public domain, digitization, library, free access, the principle of fair use, cultural resources

БИБЛИОТЕКА КАО ХЕТЕРОТОПИЈА – *НЕМЕСТО* АМБИЈЕНТАЛНЕ ЦЕЛИНЕ КОСАНЧИЋЕВ ВЕНАЦ

Јадранка М. Божић
Народна библиотека Србије, Београд

УДК: 02:316.722
130.2 Фуко М.

Сажетак

Од осамдесетих година 20. века простор постаје повлашћен у односу на време. Хетеротопије као носиоци нематеријалне културне баштине представљају битан аспект формирања културног идентитета друштва које их наслеђује. Хетеротопије указују на то да се у сваком простору мешају, сусрећу или сукобљавају безбројна различита, хетерогена искуства, због чега је овај појам ушао у репертоар нових културолошких појмова. Појам библиотеке *читамо* у кључу Фукоовог концепта хетеротопије. Водећи се теоријом Мишела Фукоа о наслеђивању и магнетном дејству хетеротопија, сагледавамо *не-место* срушене Народне библиотеке – Косанчићев венац.

Кључне речи: библиотека, хетеротопија, простор, Мишел Фуко, *неместо*, опросторавање, Народна библиотека Србије, Косанчићев венац, култура сећања

Када је у рано јутро 6. априла 1941. године, спикер Радио Београда, прекинувши редовну емисију, објавио вест о бомбардовању Београда, нико није ни претпостављао каква ће трагедија задесити Београд тог дана и у неколико наредних. У једном од поновљених бомбардовања погођена је и зграда Народне библиотеке на Косанчићевом венцу. Пожар који је захватио библиотеку и две суседне зграде уништио је непроцењиво културно благо. Још дуго времена од избијања пожара, догоревала је ватра од запаљених књига и ширио се дим свуда унаоколо.[1]

Током последњих неколико деценија заинтересованост друштвених наука за питања простора, места, граница, зона, региона, територија, односно разнородних облика спациоцепција и улоге друштва у том обликовању, на вишеструк начин има обнављајућу функцију ових важних али заборављених или потиснутих тема. Студије културе баве се и „читањем" значења уписаних у различите просторе.

1 http://razgledanje.tripod.com/varos/price.htm

Постмодерни и глобализацијски период суштински је усредсређен на питања имагинарне и реалне географије, глобалног и локалног, виртуелног и реалног простора, с циљем да се релативизује свако уверење да постоје природне, вечне и непроменљиве везе између људи и одређеног простора на којем живе. Интересовање за простор саставни је део постмодернистичке ревизије универзализма. Глобализација наставља процес започет модернизацијом, спајањем различитих простора у једну целину повезану логиком капитализма, конзумеризма, медијализоване културе и дигитализоване комуникације.[2]

Модерну мисао, од просветитељства до Маркса, суштински одређује историјска епистемологија која привилегује идеју времена приказујући друштвена кретања у једном недефинисаном, „празном простору". Временски метанаратив третира простор као мртав, фиксиран, непроменљив и недијалектичан. Време је, насупрот томе, богато, животворно и дијалектично. Од осамдесетих година 20. века, међутим, долази до преокрета, и простор постаје повлашћен у односу на време, што је директно повезано с преиспитивањем и ревалоризацијом концепта модернизације и прогреса, западњачког етноцентризма и окретањем ка проблемима идентитета. Мишел Фуко (*Michael Foucault*), радикално оријентисан против идеје линеарне историје, у том смислу напомиње: „Велика напаст која је опседала 19. век била је историја, тема развоја и стагнације, тема кризе и циклуса, таложења прошлости [...] Садашња епоха вероватно је више епоха простора. Ми смо у веку истовременог, ми смо у епохи напоредног, епохи блиског и далеког, суседног, раштрканог."[3]

Још је Режис Дебре (*Régis Debray*) писао о томе да модерна „комуникацијска друштва" све успешније освајају простор, а све мање успешно господаре временом. „Захваљујући мас-медијима везе између *овде* и *другде* постају видљивије и очигледније него оне између *пре* и *после* [...] наш календар се сужава, наш видокруг постаје све ужи, дубина времена нестаје [...] Све очитије разилажење средстава која припадају архипелагу „комуникација" са онима који припадају „тлу предања" (трансмисије, вредности, знања, институција, традиције, наслеђа) одражава несклад проузрокован убрзаним технолошким развојем".[4]

Фуко је једна од најважнијих фигура у критичкој теорији. Он педесетих и шездесетих година 20. века опсесивно инсистира на структурално-спацијалним метафорама попут *позиције*, *локације*, *места*, *поља*, *формације*. Одбацивање концепта времена у корист концепта простора чини Фукоа једним од представника тзв. „спацијалног заокрета" у друштвеним и хуманистичким наукама. Утопије и хетеротопије појављују се код Фукоа као места која су повезана и у односу са свим другим местима, али су им истовремено контрадикторна јер обрћу скупове односа у којима се догађају. *Утопија* представља распореде који немају прави простор, просторе који су по својој суштини нестварни. Постоје, такође, и то вероватно вреди за све културе и цивилизације, стварни, ефективни простори, чији обриси се назиру у свакој установи друштва, али који представљају неку врсту обрнутог распореда у односу на истински остварену утопију и у којем су сви стварни распореди истовремено представљени, оспорени и преокренути; место које се налази изван сваког места, а чији положај се ипак може одредити. Наспрам *утопија*, та места, која апсолутно представљају нешто друго у односу на све распореде које одражавају и о којима говоре, могла би

2 Види: Jelena Đorđević, „Prostor i mesto", *Postkultura: Uvod u studije kulture* (Beograd: Clio, 2009), 394–412.

3 Мишел Фуко, „Друга места", *Мишел Фуко 1926-1984-2004: хрестоматија*, прир. Павле Миленковић и Душан Маринковић, (Нови Сад: Војвођанска социолошка асоцијација, 2005), 29.

4 Види: Režis Debre, *Uvod u mediologiju* (Beograd: Clio, 2000), 16–17.

се описати као *хетеротопије*. Оне су универзалне, али без универзалне форме, константа су сваке културе и људске групе, али попримају различите облике.

Фуко сматра да данашњи свет не препознаје себе толико као живот који се испољава кроз време, већ као мрежу која спаја тачке и пресеца линије. Треба истаћи релационо деловање простора, ону просторност која се испољава у удаљавајуће-приближавајућем кретању, у дисперзији, у интеракцији, у симултанитету. Реч је о специфично умрежавајућем карактеру простора. Наш свакодневни живот, душевне доживљаје, културолошке разлике у данашње време као да одређују категорије простора, а не времена, као што је било у прећашњем, зрело-модерном добу.

Иако географија није заузела место историје, све је евидентија неопходност дубљег разумевања односа времена и простора као односа узајамности, вертикално-хоризонталних димензија, што „ослобађа од наметања инхерентних категоријалних привилегија времена као једине одреднице бића."[5] Могућност на основу које симултано могу да се развијају историјски и географски материјализам теоријски отвара интересовање за „троструку дијалектику" простора, времена и друштвеног бића, тј. ретеоретизацију односа између историје, географије и модерности. У постмодерној концепцији отвара се место за „трећи простор" за који Едвард Соја (*Edward Soja*) каже: „Трећи простор је познато и непознато, стварни и замишљени свет живота и искуства, емоције, догађаји и политички избори који егзистенцијално обликују генеративну игру између центара и периферије, апстрактног и конкретног, простора лишеног страсти, заснованог на концепту иживљене материјалне стварности и метафоричне просторне праксе, промени (просторног) знања у (просторну) акцију, на пољу на коме је неравноправно распоређена (просторна) моћ."[6] Концепт који нуди Соја треба да омогући разумевање утицаја глобализације на обликовање простора, архитектуру, естетику градова. Сојине тезе овде реферирају на Фукоов појам *хетеротопије*. Хетеротопије су она места која имају то својство да буду повезана са свим осталим просторним распоредима, повезани а ипак противречни у односу на њих. У свакој култури постоје „збиљска места"; с друге стране, постоје својеврсни „противраспореди", друга места, „изван свих места, али чији се положај дâ стварно одредити". То су *гробље* и *црква*, *позориште* и *башта*, *музеј* и *библиотека*, *игралиште* и *затвор*, *хамам* и *сауна*, *бордел* и *колонија* – стварна места која на неки начин одступају од одређених норми, која су другачија, у којима се преклапа више простора и више различитих сегмената времена. Тако су нпр. прихватилишта, психијатријске клинике или старачки домови друга места, одступања од уобичајеног просечног живота.

Позоришта, *биоскопске* и *концертне сале*, *галерије* и *паркови* – места су на којима се преклапа више простора, простор испуњен причама и сликама, стварним и фиктивним. *Музеји* и *библиотеке* су хетеротопије у којима се „гомила време".

Хетеротопије указују на то да се у сваком простору мешају, сусрећу или сукобљавају безбројна различита, хетерогена искуства, због чега је овај појам ушао у репертоар нових културолошких појмова. Простор не треба посматрати као празнину коју треба испунити, он је продукт међудејства различитих друштвених и економских сила, културне имагинације и емоционалног доживљаја; препун је значења.

С једне стране, простори не могу бити независни од онога што је у њих уписано на основу закона, обичаја,

5 Edward Soja, "History, Geography: Modernity", *The Cultural Studies Reader*, ed. Simon During, (Routledge: 2005).

6 Edward Soja, *Thirdspace: Journies to L. A. And Other Real-And-Imagined Places* (Cambridge: Blackwell, 1996).

хијерархија, традиција или иновација; с друге стране, простор се испуњава емоцијама, унутарњим животом оних који га испуњавају, може се пројектовати у машти и увек има посебну вредност у емоционалном животу људи. Простор носи и талог времена и историје, дискурса и причâ.

Наслеђивање хетеротопије

Фуко сматра, видели смо, да поред реалног простора људске егзистенције постоје и паралелни простори нематеријалности, односно духовности, које је назвао хетеротопијама. Оне би представљале заробљене временске јединице или фине наборе у времену који у својој структури складиште одређене знакове или поруке. Ти простори се формирају акумулацијом делатности људског духа и као такви нису материјално опипљиви и доступни, али њихова структура чини саставни део културног наслеђа сваког друштва.

Свако друштво може креирати, али и баштинити хетеротопије, сматра Фуко. Једном формиране, оне врше константну интеракцију с реалним простором друштвеног деловања, али је њихова отвореност, односно доступност омогућена једино читањем вишезначности њене поруке. Наслеђивањем хетеротопије усложњава се њена вишезначност. Тиме се врши својеврсно магнетно дејство или сакрализација реалног простора хетеротопије. Као пример можемо навести тенденцију обнове култних места. Веома је честа појава да су хришћанска светилишта подизана на локацијама античких храмова, а да су затим та светилишта преобраћена у исламске храмове или да се црква по правилу гради на месту претходне цркве.[7]

Ова сакрализација поруке хетеротопије применљива је и ван религиозног контекста. Један простор духовности, односно хетеротопија, свакако је Косанчићев венац, место срушене Народне библиотеке у чијим темељима су нађени и остаци богато украшене античке римске виле.

Споменици на Косанчићевом венцу бр. 12–16 јединствено су сведочанство историје Београда за време од три хиљаде година његовог постојања. Остаци праисторијског, римског, словенског, средњовековног, турског и прошловековног насеља све до ископина Народне библиотеке, меморијалног споменика II светског рата, смењују се у времену, а у простору, они се ређају једни преко других, образујући вишеслојно налазиште.[8]

Водећи се теоријом Мишела Фукоа о наслеђивању и магнетном дејству хетеротопија, Владимир Божиновић закључује да је први београдски хотел „Код јелена", поред тога што је наследио локалитет Цинцар-хана, наставио друштвени живот локације уобличен културним постулатима грађанског друштва.[9] Свака култура, иако је хтела да избрише траг о претходном друштву, заправо је учинила супротно. Она је

7 Види: Владимир Божиновић, „Виртуелни музеј хетеротопије. Пример локалитета првих уметничких школа у Београду 1857–1921.", *Етнолошко-антрополошке свеске* 15 (2010): 45–46.

8 Гордана Томашевић, Драгана Миловановић, Михаило Мурављов. „На згаришту Народне библиотеке у Београду: меморијални и археолошки споменици". *Саопштење* 20–21 (1988/89).

9 Модерни европски хотел „Код јелена", поред тога што је формирао нови културни дух локације, пренео је *поруку* претходног Цинцар-хана, уобличену традиционално-балканским културним моделом старе београдске вароши. Овај концепт постаје још очигледнији, додаје Божиновић, када се сагледа вишезначност локалитета Дома Св. Саве, у коме је била уметничка школа Ристе и Бете Вукановић. Наиме, пре изградње Дома, на овом месту налазила се резиденција аустроугарског гувернера Београда, а пре ње караван-сарај Мехмед-паше Соколовића. У сваком случају, ради се о локалитету који је формиран као својеврсна константа друштвеног деловања различитих култура на истом простору и представља хетеротопију времена. Оно што произилази из два наведена примера, јесте чињеница магнетног дејства хетеротопије. Занимљиво је да се поменути хотел „Код јелена" налазио у центру старе српске вароши Обреновића, у близини Саборне цркве, Митрополије и Конака кнегиње Љубице – на Косанчићевом венцу.

наставила да интегрише идеју и дух претходне културе у своју и сакрализује иста места друштвеног деловања, што наравно није било могуће без спознаје значаја локалитета у претходним епохама.

Поводом дугогодишњих планова и разговора о ревитализацији локалитета на Косанчићевом венцу, постављамо питање: Ако би се на месту спаљене и срушене Библиотеке подигло неко здање другачије намене, да ли би се тиме поништио један историјски и културни кôд? – Да ли су уопште могућа затирања сећања?

Хетеротопији се, дакле, не може умањити значај јер поседује универзални кôд или вредност. Њена основна вредност јесте документарност, односно способност да у својој природи складишти информације о духу епохе и представља нематеријално сведочанство. Сведочанственост хетеротопије јесте својство музеалности, па оне, самим тим, јесу нематеријални артефакти. Културно наслеђе не припада прошлости и хетеротопију морамо схватити као константу уобличавања свести друштва које настањује исту територију. Усвајањем њене вишезначности добијамо богатије културно наслеђе и реалнији идентитет.

Ожеова *неместа* и Деридина димензија опросторавања

Савремени француски антрополог Марк Оже (*Marc Augé*) оперише појмом *неместа* који, видећемо, кореспондира с Фукоовим појмом *хетеротопије*. Једна од промена својствених савременом свету везана је за простор, за „умножавање онога што ћемо назвати *немештима*, за разлику од социолошког појма *места* које Марсел Мос (*Marcel Mauss*) и читава једна етнолошка традиција поистовећују с просторно и временски локализованом културом. *Не-места* су све оне грађевине и путеви неопходни за убрзану циркулацију људи и добара (ауто-путеви, петље, надвожњаци, аеродромске зграде), али и сама саобраћајна средства; *неместа* су и велики тржни центри, као и избеглички кампови."[10]

Ако се *место* може дефинисати као идентитетско, релационо и историјско, онда ће простор који се не може дефинисати ни као идентитетски, ни као релациони, ни као историјски бити *неместо*. Овде Оже заступа тезу да надмодерно доба производи *неместа*, тј. просторе који нису антрополошки и који, за разлику од бодлеровске модерности, не укључују елементе старине. У том свету расте број транзитних простора и привремених склоништа (хотелских ланаца, станова у напуштеним фабрикама, избегличких кампова, нехигијенских насеља).

Додајмо да за *неместо* важе иста начела као и за место: наиме, оно никада не постоји у чистом облику; у њему се места преустројавају, у њему се односи преобликују. „Место и неместо су флексибилни антиподи: место се никада сасвим не брише, а неместо никада то није у потпуности, попут *палимпсеста* у који се стално изнова уписује мутни механизам идентитета и релације."[11]

У чланку посвећеном граду, Силвијан Агасински (*Sylviane Agacinski*) каже да је то место „истовремено неместо, *једно ниге*, оно што је Фуко, немајући у виду град, 'називао хетеротопијом'".[12]

Годинама после рата зграниште Народне библиотеке било је готово заборављено. Крајем седамдесетих година Завод за заштиту споменика културе Београда покренуо је акцију ископавања остатака библиотеке. Археолошким истраживањима руководила је др Гордана Томашевић, која је публиковала неколико радова о томе.

10 Mark Ože, *Nemesta: uvod u antropologiju nadmodernosti* (Beograd: Biblioteka XX vek, 205), 36.

11 Исто, стр. 7–76.

12 Sylviane Agacinski, „La Ville inquiete", *Les Temps de la reflexion* (1987): 204–205.

У контексту дискурса о Фукоовим *хетеротопијама* и Ожеовим *немести*ма, реферисаћемо и на Деридину (*Jacques Derrida*) димензију (термин) *опросторавања*. Старогрчко схватање простора и времена, у функцији објективних предиката који конституишу референтни оквир стварности, измењено је кантовским преображајем естетских сазнања простора и времена као сферâ чисте субјективности и априорне опажајности. Мултимедијално мишљење фаворизује просторност у односу на време.

Према Дериди, „опросторавање није ни простор, ни време: стварност простора која се успоставља у перманенцији његовог живог бивства". Ради се о идеји простора који је у стању перманентног остваривања, дакле идеја о просторности која се дешава. Питање просторног ситуирања не односи се само на сам простор; просторност обухвата и преображавање времена у простор, она је саставни елемент појма времена, и сама је, дакле, време. Као што видимо, опросторавање кореспондира са хетеротопијама.

Претходна онтологија била је моделирана по слици корена или концепту дрвета. Размишљало се унутар једне представе о пореклу, о првој основи. Дрво, као концепт, високо је организована и трајна структура, има историју, почетак, средину, крај и линеарни ток. Постмодернистичка онтологија заснована је, међутим, на ризомској представи, размишља о простору хетерогенитета и конексија. Ризом постаје поглед на свет; он повезује било коју тачку са другом било којом тачком. Насупрот централизованим системима, ризом је нехијерархизован, дефинисан једино кружењем стања. Ризом подразумева склапање и преплитање безброј равни, све се дешава сада, тај склоп нема ни историју, ни порекло.[13]

*У Народној библиоте*ци, *сруше*ној *немачким бомбардовањем апри*ла *1941. го*дине, *изго*рело је *по*ла милиона *књи*га, *од којих 1.500 рукопи*сних, *средњовековних срп*ских, *већином непроучених, за*тим *ста*ре *шта*мпане *књи*ге *од XV до XVII века, као и збирка тур*ских *рукопи*са, *рукописи наших истакну*тих *пи*саца, *научника и про*свети*те*ља, *и још мно*го *то*га. *Од мно*гобројних *уништења културних добара у Дру*гом *свет*ском *ра*ту *ово је нај*теже *и нај*перфидније *по својим по*следицама *не само по кул*туру *већ и по опстанак чита*вог *једног народа. Циљ је био уништавање извора историјске свести, културе и идентитета српског народа, а онда и самог народа.*

Библиотеке

*Библиоте*ка *је по*храњена *мисао* (Х. Семјуел)

Повест библиотека дуга је преко 4.000 година. Ако парафразирамо знамениту Хегелову мисао да је историја напредак и развој свести о слободи, могли бисмо рећи да читав повесни ток библиотекарства представља стално кретање и борбу за остваривање принципа слободе, универзалности и опште доступности књига и информација за све слојеве становништва.

Библиотеке старог века биле су првенствено складишна места, поуздани резервоари знања, али складишта намењена само одабраним појединцима. Како је духовито приметио Мелвил Дјуи (*Melvil Dewey*), библиотеке су тек од 19. века од резервоара постале фонтане, водоскоци знања који су могли да окрепе, освеже и оснаже сваког човека који је у њима пожелео да задовољи своју интелектуалну и душевну жеђ.[14]

Темељна и доминантна функција библиотека од почетка је била кумулативна и *меморијална* (прикупљање

13 Ризом је подземна стабљика или корен чију су замршену (хоризонталну) структуру разгранавања и срастања Жил Делез и Феликс Гатари узели као модел образовања језичко-опажајно-мимичко-гестуално-спознајних комплекса.

14 American Library Philosophy: An Antology, Hamden, 1975, str. 29.

и чување информација). Из меморијалне функције проистекао је и сам назив „библиотека". Старогрчке морфеме *biblion* (књига) и *theke* (ковчег, орман) заједно означавају место за чување књига, *књиīохранилиштīе*. И енглески термин *library* настао је модификацијом латинских израза *liber* (књига, писмо), односно *librarium* (ормар за књиге).

Под библиотеком („полица за књиге") подразумевамо *складиштīе* писаних знакова који се у облику књига и штампе остављају у нарочитим здањима ради чувања и повременог прегледавања. То материјално нагомилавање представља извор сећања, спољни чинилац унутрашње трансмисије. Намена тог пасивног *сабиралиштīа* није само да сачува вековно наслеђе. Оно, самим својим постојањем, као модел заједнице писмених, себи својственим ритуалима (егзегеза, превод, компилација) подстиче утискивање нових *тīраīова*".[15]

Библиотеку је изнедрила и развила интелектуална традиција хуманистичких наука. Савремене библиотеке и даље представљају пожељно и гостољубиво *местīо*, нудећи јавност и слободу у друштвеној пустоши отуђеног технологизованог света. Однос друштва према библиотекама није само однос према прошлости и културној традицији, већ и према будућности.

У манифесту IFLE о интернету можемо прочитати следеће: „Библиотеке и информационе службе су динамичне институције које повезују људе са глобалним изворима информација, те идејама и стваралаштвом за којима трагају. Интернет као глобална мрежа омогућује појединцима и заједницама у целом свету, како у најмањим и најудаљенијим селима, тако и у највећим градовима, подједнак приступ информацијама ради личног развоја, образовања, подстицања културног обогаћивања, обављања привредних делатности и обавештеног учествовања у демократском друштву, што значи да свако може представити свету своје интересе и показати знање и културу."[16]

Библиотеке се сматрају најмоћнијим информационим ресурсом друштва. „Одабирајући из масе информација зрна знања, сједињујући та зрна [...] библиотека у одређеној мери излази из сфере *ūростīора* услуживања и заузима место у области интелектуалне или духовне производње. Управо зато велике светске библиотеке ангажују врхунске стручњаке из разних научних и стручних области, способне да обаве избор и вредновање информација и да пружају висококвалитетне интелектуалне услуге за све квалификационе групе корисника. Одабирајући информације, библиотека производи знање, распростирући знање, библиотека производи просвећеност, просвећујући, библиотека преноси друштвене вредности."[17]

Библиотека као организовани информациони ресурс друштва, капија знања која пружа услове за непрекидно учење, самостално доношење одлука и културни напредак појединца и друштва,[18] представља природно *местīо* за размену знања, идеја, искустава и информација. Реч је о институцијама које људима пружају могућност избора пружајући им на увид дела различитих вредности и с различитим ставовима, омогућавајући им тиме да изграде сопствено мишљење и критички дух као претпоставке интелектуалних и других слобода.

15 Režis Debre, *Uvod u mediologiju* (Beograd: Clio, 2000), 17.

16 Dostupno na http://archive.ifla.org/III/misc/im-e.htm

17 Željko Vučković, *Kultura čitanja u vremenu interneta*, str. 31–32.

18 IFLA/UNESCO Manifest za javne biblioteke 18. oktobar 2010, http: //archive.ifla.org/VII/s8/unesco/Public_Library_Manifesto-sr.pdf

Алтернативна библиотека

И грађанским касинама у Србији у 19. и хипермодерним електронским библиотекама у 21. веку приписиван је квалитет алтернативности. Шта је за нас алтернативна библиотека: „култура кафеа" или репозиторији електронских записа за који не постоје ни *временска, ни просторна ограничења*? Као претече читаоница, грађанске касине у Србији биле су алтернативна стецишта грађана окупљених просветитељским настојањима. Уметнички кабареи, кафешантани, варијетеи су у Санкт Петербургу и Москви пред Први светски рат доприносили књижевном и позоришном превирању.[19]

Одређене видове алтернативних библиотека у данашње време налазимо у превозним средствима (бродовима, возовима, аутобусима). Алтернативне библиотеке су и последица *сквотирања*, пише Александра Вранеш, антиглобалистичког покрета нарочито развијеног у Јужној Америци и Западној Европи, одруштвовљеног кроз покрете заједничких кућа, па чак и читавих сквотираних улица, у којима уз позоришне и музичке трупе опстају и библиотеке. Сквотирање означава насељавање сиромашних, од друштва одбачених лица у празне зграде и квартове, у којима се потом развијају социјално-културни центри.

Без заузимања физичког простора развија се још један облик алтернативних библиотека, тзв. *виртуелне библиотеке* са аутоматски генерисаним страницама за складиштње података. Екстраховање информација преко виртуелно доступних библиотечких каталога и тродимензионалност виртуелног простора омогућавају формирање у дигиталном свету алтернативне библиотеке, попут оне на Саутемптон универзитету, на коју се, као на симулацију праве, корисник може у потпуности угледати и на њу навикавати.[20]

Технолошки развој остаје вест број један, али људи и даље живе на стварним местима и користе стварне предмете. Питер Брофи (*Peter Brophy*) нам скреће пажњу на библиотеку као *место*, на то да услед одушевљења сајбер простором лако губимо из вида чињеницу да физичка места и даље остају важна и да у њима људи живе своје животе. У универзитетским центрима библиотеке – смештене у средишту кампуса – често постају *места сусрета* професора и студената.[21]

Култура сећања

Живети значи – оставити трагове. Али, шта је *траг*? Могуће је да је траг само оно што може бити архивирано. Траг је динамички, догађајни знак и увек је – борба сила памћења и успомена. Траг није непосредан одраз-отисак, већ фиксација психодинамичке фигуре реалног у сећању.

Тријумфалне капије, статуе, обелисци, стеле, куле, пирамиде, дворци, цркве, споменици и гробнице – представљају камено царство видљивог културног памћења, чије постојање у времену може бити и пасивно и активно.[22]

Своју коначност човек настоји да превлада кроз успостављање културе сећања. У ту сврху човек истражује, сакупља, бележи, снима, чува и у најразличитијим формама преноси доказе о свом трајању. *Култура сећања* је нова међугранска научна дисциплина. Треба раздвојити памћење, складиштење садржаја прошлости, од сећања, тј. актуелизовања

19 Види: Александра Вранеш, „Алтернативна библиотека" у *Књига и језик у развоју савремене друштва: зборник са научног скупа*, уредници Александра Вранеш и Љиљана Марковић, (Београд: Филолошки факултет, 2011), 51.

20 Исто, стр. 54.

21 Piter Brofi, *Biblioteka i dvadeset prvom veku* (Beograd: Clio, 2005), 239–240.

22 Валериј Подорога, „О филозофији архива", *Трећи програм* 147 (2010): 48–52.

сачуваних садржаја. Сећање је захват у прошло увек из нове садашњице. Херменеутички приступ истиче да уз помоћ сећања, посредством одабраних прошлих садржаја, стварамо оквире тумачења и значења за садашњицу. Посредници памћења (медији) имају активан утицај на сећање.[23]

Култура сећања је збирни појам за означавање свеукупне ненаучне јавне употребе прошлости. Историјско памћење обликују три главна посредника: примарно искуство, култура сећања и историјска наука. Памћење је временска машина која повезује кванте субјективног времена и ствара континуитет. Колективно памћење чине различити обрасци окамењивања и конзервирања прошлости, али и њене прераде.

Кључна улога коју у животу има памћење јесте у томе што је колективно памћење део културног апарата који ствара смисао. Зато се памћење и посматра као симболички оквир за поимање света. Континуитет колективног идентитета, тј. друштвена слика о себи успоставља се културом сећања, која уједно даје хоризонт смисла и времена.

Промовишемо идеју о културној баштини као савременој културној продукцији. Она нам није задата, дата као поклон, него је тек наш задатак, сматра Сретен Угричић. Културно наслеђе тек мора да буде створено, извучено из наслага прошлости, подразумевања, мора да се реанимира. Ова процедура је супротност репродукцији, парлогу, рециклажи. Артефаката културне баштине нема без продукције као инвенције.[24]

* * *

Хетеротопије Фуко дефинише као „апсолутно друкчије и друштвено разнолике просторе", као могућност, као неочекивано, непланирано – *ad hoc*, потпуно спонтано реаговање на одређене околности и стварање нове, смисаоне и умрежене целине. *Библиотеке* су, каже Фуко, као и музеји – хетеротопије. То су места непрестане акумулације различитих простора, обличја и времена, а сама су због тога заштићена од пропадања: места изван времена. У јединственом простору библиотеке сваки текст и сваки читалац придружује се скупу просторних фрагмената и временских ескапада. Хетеротопије су у стању јукстапозирати у једном једином стварном простору низ простора и места који су узајамно неспојиви. То су простори који су „изван", *другачији*.

Косанчићев венац – меморијални комплекс као скарификација

Нађено је много уљенисаних књига – на стотине кубика или десетине хиљада примерака, међу њима тридесетак листова једне рукописне књиге из XVI–XVII века и око 200 фрагмената листова старијих рукописних књига, приписаних раздобљу од XIII до XVI века.[25]

Косанчићев венац је најстарији урбани део Београда. С погледом на Саву, простире се од Калемегданске тврђаве до Бранковог моста. Срби су изградили ово насеље у првој половини 19. века. Ово подручје је било друштвени, културни и трговински центар Београда. Један од симбола Косанчићевог венца је место на коме се налазила Народна библиотека, уништена током бомбардовања Београда 1941. године. Док је

23 Види: Тодор Куљић, „Култура сећања: историјат", *Токови историје* 1/2 (2004): 123. и даље.

24 Види: Сретен Угричић, „Култура и човек дематеријализације", *Гласник Народне библиотеке Србије* 1 (2007), 147. и даље.

25 Гордана Томашевић, Драгана Миловановић, Михаило Мурављов, „На згаришту Народне библиотеке: меморијални и археолошки споменици". *Саопштења* 20/21 (1988/89).

библиотека горела, уништена је комплетна писана култура Србије, фонд вредних књига и рукописа.

Важност Косанчићевог венца за идентитет старог градског језгра Београда је непроцењива. Ова хетеротопија симболизује „живо срце отпора нестанку". Планирани меморијал на овом локалитету превасходно је спомен на страдање књиге и рукописа.

„Идеја је да се на месту некадашње Народне библиотеке подигне меморијални комплекс који би имао и употребну функцију, где би се реализовали програми из културе, научне и уметничке активности. Детаљним урбанистичким и регулационим планом града Београда утврђено је да овде треба да се налази меморијална амбијентална целина, која треба да сведочи о догађају 6. априла 1941. године."[26]

Наводимо предлог-коментар једног поштоваоца-ерудите:

Подићи зграду-исказ, простор који ће меморисати – скарификовати све што се тиче историјата Библиотеке (попис оног што се налазило у њој у тренутку рушења, комплетну документацију о „случају 6. април" коју је испричао Дејан Медаковић о људима који су, у том тренутку, били запослени у Библиотеци, њихова улога приликом склањања књига) ...у сваком случају једна озбиљна студија, фукоовски, просторно „написана": дело рефлексије. На избрисаном месту треба да беседи историја стварања и рушења.[27]

Уз подсећање на Андрићеве речи да „само неуки и неразумни људи могу сматрати да је прошлост мртва и непролазним зидом заувек одвојена од садашњости", Радован Бели Марковић вели да:

„Ово згариште вапи да на њему буде што је некад било."[28]

Хетеротопије су вечне.

Литература:

Agacinski, Sylviane. „La Ville inquiete". *Les Temps de la reflexion* (1987): 204–205.

Божиновић, Владимир. „Виртуелни музеј хетеротопије. Пример локалитата првих уметничких школа у Београду 1857–1921.", *Етнолошко-антрополошке свеске* 15 (2010): 45–54.

Božić, Jadranka. „Transformacije koncepata usmenosti i pismenosti u informatičkoj kulturi", *Kultura* 133 (2011): 161–174.

Божић, Јадранка. „Реанимација артефаката културне баштине као антипод репродукцији: Критичка реконструкција савременог дискурса сећања као централни, организациони појам савременог мишљења". у *Хоризонти светског и европског библиотекарства у дигиталном добу: зборник радова*, уредници Весна Црногорац и Весна Иљац, 225–236. Београд: Библиотекарско друштво Србије, 2012.

Brofi, Piter. *Biblioteka u dvadeset prvom veku*. Beograd: Clio, 2005.

Вранеш, Александра. „Алтернативна библиотека". у *Књига и језик у развоју савременог друштва: зборник радова*, уредници Александра Вранеш и Љиљана Марковић, 51–56. Београд: Филолошки факултет, 2011.

Вучковић, Жељко. *Култура читања у времену интернета*. Инђија: Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић", 2010.

26 Исто.

27 http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:427638-Ne-sme-se-zatirati-pamcenje. Коментар у „Вечерњим новостима", 4. април 2013.

28 http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:428043-Dan-stradanja-Narodne-biblioteke- Bez-knjiga-rano-pada-mrak

Danto, C. Arthur. "Approaching the End of Art". *The State of the Art* (1988): 202–218.

Debre, Režis. *Uvod u mediologiju*. Beograd: Clio, 2000.

Delez, Žil. *Fuko*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 1989.

Делош, Бернар. *Виртуелни музеј: Ка етици нових слика*. Београд, 2006.

Đorđević, Jelena. *Postkultura*. Beograd: Clio, 2009.

Ђурић-Замоло, Дивна. *Стара зграда Народне библиотеке на Косанчићевом венцу у Београду*, Библиотекар XXII 1, Београд 1970, 10–25.

Foucault, Michael. *The Order of An Archeology of the Human Sciences* (New York: Pantheon, 1970), XVIII.

Fuko, Mišel. „Druga mesta". u *Mišel Fuko 1926–1984–2004: hrestomatija*, priredili Pavle Milenković i Dušan Marinković. Novi Sad: Vojvođanska sociološka asocijacija, 2005.

Fuko, Mišel. „Mesta". *Delo* 5–6–7 (1990): 277–286.

Gidens, Entoni. *Posledice modernosti*. Beograd: Filip Višnjić, 1998.

Kuljić, Todor. Kultura sećanja. *Tokovi istorije* 1/2 (2004): 123–155.

Marinković, Dušan. „Heterotopije, granice i moć: sociološki doprinos obnovi potisnutih tema". *Teme* 4 (2012): 467–484.

McHale, Brian. *Postmodernist Fiction*. New York and London: Methuen, 1987.

Morley, David i Kevin Robins, „Pod budnim okom Zapada – mediji, imperija i Drugost". *Razlika/Différence* 3–4 (2003): 5

Ože, Mark. *Nemesta: uvod u antropologiju nadmodernosti*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2005.

Podoroga, Valerij. „O filozofiji arhiva". *Treći program* 147 (2010): 47–59.

Soja, Edward. "History, Geography: Modernity". U *The Cultural Studies Reader*, ed. Simon During. Routhledge: 2005.

Soja, Edward. *Thirdspace: Journies to L. A. And Other Real-And-Imagined Places*.Cambridge: Blackwell, 1996.

Stanić, Sanja i Josip Pandžić. „Prostor u djelu Michela Foucaulta". *Socijalna ekologija* 2 (2012): 225-245.

Теодоровић, Јасмина. „Постмодернистичке хетеротопије". *Књижевна историја* 143/144 (2011): 353–365.

Томашевић, Гордана, Драгана Миловановић, Михаило Мурављов. „На згаришту Народне библиотеке: меморијални и археолошки споменици". *Саопштења* 20/21 (1988/89)

Интернет линкови:

http://www.matica.hr/Kolo/kolo2004_4_n_nsf/AllWebDocs/v8

http://www.rastko.rs/knjizevnost/pavic/knjiz_portret/08_pkp_lukic.html

http://www. trecibeograd.com/wp-content/uploads/2012/01/3BGD_PUBLIKACIJA_FINAL_NET.pdf

http://www.rastko.rs/likovne/XX_vek/branislav_dimitrijevic.html

http://www.naslovi.net/2013-03-01/danas/revitalizacija-lokaliteta-na-kosancicevom-vencu/4839339

http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:427638-Ne-sme-se-zatirati-pamcenje

http://www.naslovi.net/2013-04-06/pravda/ristic-kosancicev-venac-memorijalni-centar-knjige/5245156

http://www.novosti.rs/vesti/kultura.71.html:428043-Dan-stradanja-Narodne-biblioteke-Bez-knjiga-rano-pada-mrak

http://razgledanje.tripod.com/varos/price.htm

Jadranka M. Božić
National Library of Serbia, Belgrade

Library as Heterotopia
Nonplace of Environmental Entity Kosančić Area

Abstract
Since the eighties of the 20th century space has become privileged in relation to time, which is directly linked to the review of revaluation concept of modernization and progress, western ethnocentrism and turning to identity problems. Heterotopias as carries of nonmaterial cultural heritage represent an important aspect of the formulation of the cultural identity of the society that inherits them. Heterotopias suggest that in every space mix, meet and clash numerous diverse and heterogeneous experiences. The concept of the library is interpreted in the context of Foucault's heterotopia. Using the theory of inheritance and magnetic effects of heterotopia, one explains the nonplace of the destroyed National Library of Serbia – the Kosančić Area.

Keywords: library, heterotopia, space, Michael Foucault, nonplace, National Library of Serbia, Kosančić Area, culture of rememberance

5

Гордана Љубановић: Open Access

Светлана Јанчић: Од „лецбенице душе“ до портала ка глобалном универзуму информација

Борјанка Трајковић, Гордана Стокић Симончић: Библиотека као лек за душу

Весна Иљац-Малбаша: Ка кориснику са инвалидитетом

Весна Б. Црногорац: Јавност, приватност и е-књига – изазови дигиталног доба за библиотеке

ПРИКАЗИ

Уредница тематa
Гордана Љубановић

OPEN ACCESS

УДК: 655.25:004(049.32)

Гордана Љубановић
Народна библиотека Србије, Београд

Приказ књиге:
OPEN ACCESS Peter Suber:
Cambridge, MA; London : The MIT Press, 2012,
Essential Knowledge Series

Године 1941, Пол Ангулеван (Paul Angoulevent), оснивач Presses Univeristaires de France, покренуо је џепну едицију *Que sais-je?* (Шта знам?), серију стручних, али сажетих и приступачних увода у најразличитије теме, намењених широкој читалачкој публици, у којој је до сада објављено око 3.900 наслова, преведених на 43 језика. Тиме је поставио начела и стандарде за низ каснијих подухвата такозване „високе популаризације" стручних тема. Друштву у ком су и *Collection 128* француског издавача Armand Colin, *Very Short Introductions* (OUP – Oxford University Press), *C. H. Beck Wiessen* (Verlag C. H. Beck), 2011. прикључио се и Масачусетски институт за технологију едицијом *Essential Knowledge* (The MIT Press).

Поред очекиваних мањих разлика у уређивачким начелима, сва издања су џепног формата, у доброј опреми и с ниском ценом, и за све важи оно што је Брус Тајдор (Bruce Tidor), професор биолошког инжењеринга и рачунарства и уредник *Essential Knowledge Series* написао у уредничком обраћању: ова едиција представља кратке приступачне књиге о темама из разних области, од културних и историјских, до научних и техничких, које су неопходне за сналажење у сложеном савременом свету и за његово разумевање. Аутори су водећи предметни стручњаци, али то нису сажете верзије учених монографија, него синтезе разумљиве писменој публици.

У едицији је до сада објављено седам наслова који се махом баве савременим феноменима; *Отворени приступ* Питера Субера је трећи у низу. Субер је предавач на Харварду, виши истраживач у SPARC-у (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition), професор филозофије на колеџу Ерлам и, од пре неколико месеци, директор Канцеларије за академску комуникацију Библиотеке Харварда. По општој сагаласности, он је предводник покрета за отворени приступ.

Да би делом потврдио оно што проповеда, Субер је са својим издавачем направио уговор по којем је књига после годину дана од објављивања постављена у отворени приступ с CC-BY-NC лиценцом. Такође, на адреси http://cyber.law.harvard.edu/hoap/Open_Access_%28the_book%29 је страница коју одржава аутор и на којој по поглављима редовно допуњава и освежава садржај оригиналног текста, с обзиром на догађаје и помаке у веома динамичној области отвореног приступа.

У паковању димензија 5x7 инча (12,7x17,8 цм), на 174 стране главног текста, у десет поглавља, Питер Субер логично и концизно (што се од филозофа по образовању и очекује) саопштава све што треба да се зна о отвореном приступу, можда најважнијој иницијативи у области доступности и размене информација и садржаја. Без околишања и јасно одговара на питања која бисмо поставили док читамо и рашчишћава недоумице и заблуде које већином настају због пребрзог развоја овог концепта који не стиже да се детаљно елаборира и устали.

Идући кроз поглавља – у којима се објашњава шта је отворени приступ (и, подједнако важно, шта није); предочавају главни мотиви за његово практиковање; представљају врсте и подврсте, као и политике институција (углавном образовних и научноистраживачких, али и финансијерских) које подстичу обавезни отворени приступ; набрајају интелектуални и уметнички производи који могу бити у отвореном приступу, те коме је он намењен; разјашњава однос између отвореног приступа и права интелектуалне својине (копирајт); представља економска рачуница и финансијски модели који се примењују у издаваштву отвореног приступа; говори о вероватном утицају на традиционално издаваштво часописа с плаћањем приступа; предвиђа непосредна будућност која је генерацијски на страни отвореног приступа, и дају савети ауторима како да своје радове ставе у отворени приступ – читамо једну заокружену причу чији се делови нижу у следу наших очекивања.

Сналажење и разумевање теме је олакшано неким уобичајеним, и неким неуобичајеним решењима. Књига има очекивани апарат: речник, врло обимне и информативне белешке са објашњењима или подацима који би разводнили ток главног текста али су корисни за нијансирање и шире сагледавање проблематике, тематски груписане додатне изворе за читање и регистар. Поред тога, у самом тексту су примењени ефектни поступци: у антрфилеима се наводе и разјашњавају недоумице које се тичу најважнијих термина, а најважније чињенице или ставови из текста су поново истакнути на целим страницама, у веома крупном слогу и штампани у негативу.

Читалац *Отвореног приступа* сазнаће много тога:

- да је литература у отвореном приступу дигитална, онлајн доступна, бесплатна и лишена већине ограничења која намећу копирајт и лиценце за коришћење;
- шта је зелени, а шта златни отворени приступ, шта гратис, а шта либре, и које су њихове предности и недостаци;
- зашто сваки садржај (текст, подаци, сликовни прикази, звук, видео, мултимедија, извршни

кодови), у начелу, може бити у отвореном приступу и зашто је то за неке врсте садржаја лакше, а за неке теже спровести;

– зашто се покрет за отворени приступ појавио и најбрже развија у области научноистраживачког и академског издаваштва где аутори првенствено теже престижу, а не уживању тантијема;

– шта све отворени приступ није;

– да постоји разлика између отвореног и универзалног приступа;

– зашто издаваче угрожавају савремени трендови (крајње неумерено дизање цена претплате, пораст обима научних истраживања и научне комуникације), а не отворени приступ;

– шта су часописи (потпуни и хибридни), а шта репозиторијуми (предметни или институционални) у отвореном приступу, и шта је самоархивирање;

– шта су препринти, а шта постпринти;

– шта је (отприлике) фер коришћење;

– каква је разлика између копирајт модела „сва права придржана" и „нека права придржана", и шта су отворене лиценце (с ближим објашњењем CC – Creative Commons лиценци);

– каква је разлика између обавезне (мандаторне) и захтевне (или подстичуће) политике отвореног приступа;

– зашто је израз „накнада са стране аутора" тачнији него „ауторска накнада" за објављивање;

– каква је предност рачунице зване „неко плати за све";

– како се доказује да нам није потребан додатни новац, него да треба да преусмеримо коришћење оног који већ одвајамо за рецензиране часописе с плаћањем приступа, и како се могу постићи уштеде (између осталог, коришћењем програма за управљање часописима, рецимо Open Journal Systems);

– шта је пројекат CERN-а SCOAP3 и како се изводи мирна револуција која почива на преговорима, усаглашавању и увиђању сопственог интереса, а не на наметању и прописивању;

– да одговор на питање да ли су издавачи у свему овоме жртве има (најмање) десет делова;

– да су заблуде, отпори и тешкоће, парадоксално, последица пребрзог успеха ове једноставне замисли јер се догађаји сустижу, нема времена да се појединости уобличе до краја и зато су честа упрошћавања и нетачна тумачења; она у пракси понекад воде у крајности које може илустровати трагична судбина Арона Шварца;

– где млади аутори и новајлије у свету отвореног приступа могу да објаве или депонују своје садашње, али и прошле радове; где могу да се обавесте о часописима с отвореним приступом који су им на располагању (DOAJ – Directory of Open Access Journals), где да депонују свој рад ако њихова институција не одржава репозиторијум (OpenDepot, OpenAire, Academia, Mendeley).

Суберов стил је јасан и сликовит. Кад нам саопшти да је одељење за часописе издавача Елзевир 2010. године имало чисту зараду од 35,7 одсто, а нафтна компанија ЕксонМобил – 28,1 одсто, и да су високошколске библиотеке 1986. трошиле 44 одсто буџета на књиге и 56 на часописе, а десет година касније 28 одсто на књиге а 72 на часописе, пред нама се одвије цео филм у којем су актери научни радници, издавачи и библиотеке. Одмах се сетимо да је продаја учених друштава и њихових гласила комерцијалним издавачима почела 1960-их година и да је, отприлике у исто време, почео и све бржи и агресивнији процес увођења све рестриктивнијих прописа у вези са

копирајтом, што је данас довело дотле да издавачи ограничењима у лиценцирању стварају вештачку несташицу; да је 1980-их почео процес укрупњавања издавача; да су високошколске библиотеке деценијама недовољно снажно излагале растући проблем с претплатама, те да их ни корисници (научни радници, катедре, факултети) нису баш много слушали; да се универзитети око тога нису много узбуђивали док је било новца и док се скандалозно велике претплате нису поклопиле са општом привредном кризом. Да криза цена узрокује кризу приступа и да је она непосредно повезана са информационим јазом не треба даље да објашњава ако нас обавести да је 2008. највећа светска високошколска библиотека, она Универзитета Харвард, одржавала претплату на 98.900 наслова часописа, а највећа индијска, библиотека Индијског научног института, на 10.600.

Да покаже неодрживости садашњег тренда и садашњег издавачког модела пословања, Субер прича причу о митском Крезовом универзитету. Тај универзитет данас може да набави 100 одсто часописа. Цене се не мењају, али обим објављене литературе расте по стопи од 5 одсто годишње (као што заиста расте). Крезов универзитет ће с истим средствима за двадесет година моћи да набави само 37,7 одсто, а за 100 година – један одсто објављене литературе!

Питања и одговори у овој књизи су јасни и недвосмислени. Зашто дозвољавамо да од пет главних актера који учествују у настанку чланка: аутори, уредници, рецензенти, финансијери истраживања и издавачи, ови последњи најмање стварају додатну вредност, а захтевају сва власничка права. Скуп права под именом 'копирајт' је привремени, државно створен монопол и у супротности је с академском културом стварања без новчане накнаде, већ због угледа, то јест, због тежње ка истини, а не ка оном што се продаје, с традицијом слободне размене идеја и културом дељења и поклањања. Штавише, велика шанса отвореног приступа је у томе што је знање забележено у дигиталном облику по први пут у историји такозвано неривалско добро: могу га користити многи, а да се не троши. До сада је свако знање, иако неривалско по природи, било бележено на материјалним подлогама: један запис на камену, свитку или књизи је у једном тренутку могао да чита само један човек и стога је било ривалско: ако имам ја, не можеш имати и ти. Није на једној интересној групи која размишља на начин ранијег света да човечанству ускраћује приступ знању и истраживањима. Она ће се прилагодити, или ће трпети, као што су трпели произвођачи писаћих машина због појаве програма за обраду текста. Време је на страни отвореног приступа јер на универзитетима, у ученим друштвима, у политици, стасавају интернет генерације које сасвим другачије поимају приступ информацијама. Оне очекују да им све буде доступно онлајн и без плаћања, сматрају нормалним да квалитетна рецензирана литература трпељиво егзистира напоредо са безвредним садржајима, да материјали слободно могу да се читају, претражују, линкују, копирају, лепе, прослеђују, штампају. Ако сте аутор, потрудите се да свој рад објавите у часопису са златним отвореним приступом, или макар депонујте свој постпринт у репозиторијум са зеленим приступом.

Препорука универзитетима: информишите и едукујте своје особље о отвореном приступу. Државни универзитет Џорџије је дао добар пример: пред почетак академске 2012/13. године сваки наставник и члан особља добио је примерак Суберове књиге, појединости о добицима од отвореног приступа и линк ка репозиторијуму своје институције.

Будући опредељен и недвосмислен, Субер понекад изазива да се се њим полемише.

Неки би рекли: наивни оптимизам који дели са Клејом Ширкијем, једним од апостола врлог новог

света бескрајно доступних информација, да ћемо са отвореним приступом и довољно моћним алатима увек моћи да нађемо све што нам треба, јесте став с којим се не би сложили неки аутори који размишљају и пишу о добу интернета, рецимо: Мануел Кастелс, Ендру Кин, Николас Кар, Евгениј Морозов.

Други би полемисали са ставом да је крајњи циљ да сви часописи буду у златном отвореном приступу јер се боје да бисмо тиме једне издаваче заменили другим који би се, кад једном стекну монопол, понашали исто – монополистички.

Књига Питера Субера често се помиње заједно са издањем Америчког библиотечког удружења *Open Access: What You Need to Know*, Волта Крофорда (Walt Crawford, 2011). Ако погледамо секторе из којих долазе аутори, биће јасно зашто Суберова књига ствари посматра из научноистраживачке и академске перспективе, а Крофордова из библиотекарске; једна је више намењена онима који воде (и финансирају) факултете, универзитете и институте, а друга библиотекарима. Иначе, обе су лако разумљиве, прегледне и, може се рећи, комплементарне.

Још две књиге темељно покривају отворени приступ: *The Access Principle* (John Willinsky, The MIT Press, 2006) и *Open Access: Key Strategic, Technical and Economic Aspects* (Neil Jacobs, ed., Chandos Publishing, 2006), али су писане много студиозније и не спадају у категорију „високе популаризације".

Отворени приступ јесте будућност: већ сад у просечној (западној) високошколској библиотеци има више бесплатних књига у отвореном приступу него штампаних и идемо ка времену када ће их бити више него штампаних у највећој библиотеци, високошколској или другој. То је најопштији и најважнији разлог због ког треба да се упознамо са отвореним приступом, било да смо аутори текстова, библиотекари или читаоци, а ова меродавна и истовремено сажета књига „за заузете људе", како каже аутор у предговору, јесте веома добар начин да то и учинимо.

ОД „ЛЕЏБЕНИЦЕ ДУШЕ“ ДО ПОРТАЛА КА ГЛОБАЛНОМ УНИВЕРЗУМУ ИНФОРМАЦИЈА

УДК: 02(497.11)(049.32)
026/027(497.11)(049.32)

Светлана Јанчић,
Народна библиотека Србије, Београд

Приказ књиге:
Библиотеке и идентитет: пролегомена за историју модерног српског библиотекарства, Гордана Стокић Симончић, Жељко Вучковић. Панчево: Градска библиотека; Нови Сад : Филозофски факултет, 2012.

„Библиотеке су другачије од других ентитета, библиотекарство има структуру и историју и библиотекарима приличи да признају и славе свој јединствени идентитет и мисију“. Тако размишља Мајкл Горман (Michael Gorman) у делу *Наше непролазне вредности*[1], етичком кодексу библиотекарства у 21. веку.

На свакој страници монографије *Библиотеке и идентитет* аутора др Гордане Стокић Симончић и др Жељка Вучковића присутне су ове две кључне категорије – структура и историја. На њима се заснива друштвена и институционална мисија библиотека које представљају темељ успостављања и чувања индивидуалног, професионалног и колективног идентитета – „портрет националне душе“ или „излог нације“

1 Majkl Gorman, *Naše neprolazne vrednosti : bibliotekarstvo u XXI veku* (Beograd : Filološki fakultet Univerziteta, 2007), 25.

– како би рекао Алберто Мангел (Alberto Manguel)[2] – промишљајући вишеаспектни феномен библиотеке као мита, као реда и устројсва, као простора, омеђеног или виртуеланог, као моћи које још увек нисмо довољно свесни, као ума који је сама суштина нашег професионалног бића, као дома, космополитског и бесконачног који рађа наду у постојање подношљиве будућности, као идентитета у коме је садржана „наша колективна дефиниција".

Пролегомена за историју модерног српског библиотекарства плод је заједничког рада два универзитетска професора, два истакнута и самосвојна аутора, истраживача али и покретача и актера низа професионалних активности, сарадника који деле исти онтолошки и етички професионални дискурс, говоре и пишу стандардизованом лексиком, владају савременим библиографским кодом и негују заједничку визију о редефинисаној мисији библиотекарства у савременом друштву знања. Када се пише у четири руке и верује у перманентно образовање, професионалну одговорност и посвећеност струци и науци, када се на историју гледа као на станиште смисла и вредности, а будућност струке гради на кључној улози библиотека као чувара забележеног знања и посредника који уноси вредносни принцип, ред и систем у хетерогени универзум информација, чинећи га доступним свима без разлике – онда се већ публиковани радови аутора, настали у периоду између 2009. и 2012. године, унеколико измењени и допуњени као и они написани управо за ову прилику, складно уклапају у логичку и кохерентну целину коју карактерише проблемски приступ, континуитет и доследност у излагању и јасно исказана намера да се научној и стручној јавности представи, у историјском и теоријском контексту, савремени увид у домете библиотекарства у Србији на почетку трећег миленијума.

„По природи своје друштвене и институционалне мисије, библиотеке су претпоставка и темељ индивидуалног и колективног идентитета"[3] – поручују аутори у уводном делу монографије, образлажући своју намеру да у књизи реконструишу развојни пут српског библиотекарства кроз критичко преиспитивање његовог дискурса, теоријских принципа, друштвених вредности и норми на којима је засновано. У том контексту, библиотекарство је третирано као интердисциплинарна стручна и научна област, а библиотека као важан део друштвене заједнице, носилац свих актуелних процеса демократизације знања и информисања, темељ континуитета, трајности и стабилности једног друштва и његове културе, институција која је, упркос свим преображајима, сачувала јединствено језгро утемељено на култури памћења, знања и комуникације. Меру њене виталности и друштвеног статуса аутори виде у брзини и спремности да своје циљеве и начела прилагоде технолошким и друштвеним променама.

Темељно питање те „сагласности", консензуса о приоритетима демаргинализације струке, поред домена професионалног образовања, синергијског односа науке и струке, модалитета професионалног удруживања и нормативно-правног оквира за развој библиотечко-информационе делатности, аутори виде у сфери научних истраживања која би се бавила периодизацијом развоја српских библиотека у контексту националне друштвене и културне историје, с једне стране, и глобалне историје библиотека, с друге стране, као и валоризацијом значаја појединих културних феномена у историји библиотекарства у националним оквирима. Постављајући развојну нит српског библиотекарства, утемељену на традицији дужој од осам векова, у овај јасно дефинисани концептуал-

2 Alberto Mangel, *Biblioteka noći* (Beograd : Geopoetika, 2008).

3 Гордана Стокић Симончић и Жељко Вучковић, *Библиотеке и идентитет : пролегомена за историју модерног српског библиотекарства* (Панчево : Градска библиотека; Нови Сад : Филозофски факултет, 2012), 8.

ни и вредносни оквир, у поглављу *Библиотека као идентитет: проблеми историје српских библиотека*, аутори полазе од поставке да оно нема написану, изучену, систематизовану и синтетизовану историју која представља исходиште професионалног идентитета и основу за превредновање друштвене мисије библиотека.

Кључне речи научног дискурса библиотекарства: библиотекар, библиотека и народна библиотека постају предмет анализе, у лингвистичком али и у ширем књижевном и културолошком контексту, у поглављу *Лецбеница душе: успостављање библиотекарског дискурса код Срба*. Дуг пут води од *Иловачке крмчије* из 1262. године у којој се, у заглављу над каноном, помиње „Јован књигохранитељ“, реч коју је свети Сава увео у употребу да означи онога ко се стара о књигама, наставља се, затим, радом првог за сада познатог библиотекара каталогизатора Јована Уроша Немањића Палеолога, у монаштву Јоасафа Метеорита, који крајем 14. века пописује готово 2.000 јединица библиотечке и архивске грађе у светогорском манастиру Ватопеду, обављајући часно и предано своју мисију широм Свете горе. Развојна линија даље води кроз културни амбијент успостављен на дворовима српских средњовековних владара, у домовима властелина и имућних грађана у којима се формирају, негују и пописују приватне библиотеке. Али, модерни библиотеарски дискурс код Срба почиње да се гради тек крајем 18. и почетком 19. века на темељима просветитељске мисије књига и библиотека и нарастајуће свести о важности и достојанству библиотекарског позива. Библиотекара у својим списима помињу Захарије Орфелин, Доситеј и Вук. Први државни библиотекар Филип Николић заклиње се да ће „по уредбеним прописима и законим налозима претпостављеније ми власти точно, ревностно и савјестно отправљати“[4]. Осамдесет година касније, Марија Илић-Агапова залаже се за библиотекарство као научну дисциплину чије основе треба предавати у школама у којима се припремају „будући научни просветитељи и васпитачи“ негујући и развијајући „нашу библиотекарску науку“. Преданим радом плејаде врсних библиотекара утемељена је и развијана „наша библиотекарска наука“, да би тек готово осам деценија касније, 2007. године, била верификована као научна дисциплина. У овом поглављу аутори прате развојну линију Националне библиотеке, чије оснивање 1832. године означава почетак модерног српског библиотекарства. Стојан Новаковић сагледава Народну библиотеку Србије као „националну установу и хранионицу мисли и искуства“ о чијем напретку мора да брине држава. У закључку овог поглавља аутори истичу да би „реконструкција кључних термина српског библиотекарства и њиховог семантичког и дискурзивног потенцијала могла бити подстицај за изградњу целовите историје и теорије библиотекарства код Срба“[5].

Следи, затим, прегледно и синтетизовано представљен развој библиотекарства у националним оквирима у периоду од 1945. до 1990. године са прецизно маркираним периодима омасовљења и ширења библиотечке мреже, затим интеграције и стабилизације стручних функција и нормативног заснивања делатности и формирања и развијања библиотечко-информационог система. Период од 2001. до 2011. године означен је као фаза потраге за професионалним идентитетом као опстанком у транзиционом периоду, као променом у ери глобалне информационе и комуникационе револуције и као коначним сазнањем и самосвешћу у односу на питања статуса, друштвене одговорности и професионализације библиотечко-информационе делатности.

Посебно поглавље посвећено је питању српске књиге и библиотека на Косову и Метохији. У бројна сведо-

4 Мираш Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду* (Београд : Народна библиотека, 1960), 44.

5 Нав. дело, 40.

чанства о вишевековном присуству српског народа на овој територији убраја се просветитељска мисија манастирских библиотека, тих „немих чувара писмености, вере и идентитета“[6], које су, уз манастирске скрипторије и ниже школе за припрему свештеничког кадра, а касније читаонице, утирале пут световном образовању код Срба. Узлазна линија развоја библиотека на овим просторима у периоду после Другог светског рата прекинута је током деведесетих када су ескалирале међунационалне тензије, политичка нестабилност и ратна збивања. Аутори закључују да је недопустиво да се као политичка питања третирају основна, Уставом загарантована права грађана на књигу, читање, информацију, знање и образовање.

У поглављу *Информациона писменост у Србији: иницијативе и стратегије* аутори полазе од става да је „друштвена одговорност библиотечко-информационог рада данас израженија него у целој досадашњој историји библиотекарства“[7], те да су библиотеке природно место за развој информационе писмености у друштву знања које изграђује нови вредносни систем, афирмише реформу образовања и, у складу са тим, развија проширени концепт писмености – рачунарске, медијске, дигиталне и информационе. Према мишљењу аутора, информациона писменост у националним оквирима развија се спорадично, недовољно координирано и ефикасно, што је реална последица непостојања конзистентне државне стратегије у овој сфери, која би требало да препозна и валоризује стварне потенцијале библиотечке заједнице. У таквим околностима библиотеке – организованим акцијама и међусобним повезивањем, учешћем у међународним пројектима, сарадњом са међународним асоцијацијама, унапређивањем и афирмисањем сталног професионалног усавршавања – показују одлучност и спремност да информациону писменост схвате као свој приоритетни задатак и угради га у редефинисани концепт сопствене мисије.

Монографија *Библиотеке и идентитет* обраћа се разуђеном библиотечком аудиторијуму разумљивим језиком, прегледним излагањем и чврстим концептуалним оквиром, дајући конзистентне и реалне одговоре на суштинска питања успостављања и очувања професионалног идентитета, која би Мајкл Горман окарактерисао као „наше непролазне вредности“.

(Саопштење на промоцији монографије *Библиотеке и идентитет* у Народној библиотеци Србије, 8. априла 2013. године)

6 Нав. дело, 75.
7 Нав. дело, 94.

БИБЛИОТЕКА КАО ЛЕК ЗА ДУШУ

Борјанка Трајковић, Педагошки факултет, Сомбор
Гордана Стокић Симончић, Филолошки факултет, Београд

УДК: 02(497.11)(049.32)
023-051(497.11)(049.32)
027.54(497.11)(049.32)

Приказ књиге:
Библиотека – лецбеница душе, Светлана Мирчов, Београд : Београдска књига, 2012.

Из пера Светлане Мирчов, 2012. године изашла је књига *Библиотека – лецбеница душе*, у којој се налази 40 ауторкиних најрепрезентативнијих текстова – студија, есеја и приказа, самостално објављених у распону од 1989. године до данас. Класични филолог по образовању, библиотекар (библиограф, историчар књиге и библиотека) по професији, која је свој радни елан, знање и ентузијазам уткала у рад Народне библиотеке Србије и Библиотеке Правног факултета у Београду, др Светлана Мирчов се више од две деценије бави истраживачким библиотекарством, а *Лецбеница душе* доноси тридесет и пет радова објављених у периодици и зборницима и пет радова којима је ово премијерно издање. Прилози у овој књизи одраз су радних задатака и интересовања ауторке у претходним деценијама, али и диван пример надрастања тих задатака, покушаја да се разуме прошлост, открију запретени односи и у наш видокруг врате заборављени појединци, те да се од прошлости отме оно што јој не припада, јер се и дан-данас библиотекарство још темељи у Србији.

Архаичан призвук у наслову књиге који библиотеку одређује као *лецбеницу душе*, подсећа на готово двеста година дуго бављење феноменом библиотека код Срба. Пола века је прошло од првог српског превода

* Реч на промоцији књиге у Народној библиотеци Србије, одржаној 6. децембра 2012. године.

Medica animae officina – душевна 'рана и *лекарница за душу и срце* са прочеља Осимандијеве библиотеке у Теби штампаног у *Сербском народном листу* из 1847. године,[1] до чувеног Ружићевог – *леџбеница душе* – отиснутог у његовој књизи *О библиотекама* из 1901. године. Овај поетски превод сасвим у духу нашег језика, добродошла синтагма за све библиотеке, срећно је нашла своје место и на корицама књиге др Светлане Мирчов.

Пет тематских целина: *Библиотеке и библиотекарство*, *Плодови издавачког ентузијазма*, *Знаменити делатници*, *Прикази* и *Библиотекарске свешчице*, указује на обим и ширину ауторкиних интересовања. У студијама су изложени погледи, ставови и истраживачки резултати др Светлане Мирчов о врло значајним темама и личностима, али и могући путокази за будућа посматрања српског библиотекарства. Својим читаоцима ауторка представља плејаду знаменитих библиотечких посленика, од којих су неки срцем и душом библиотекари, други знаменити директори библиотека, трећи прегаоци по којима име носе (односно неоправдано не носе, или пак не носе више) наше професионалне награде, четврти библиофили и изучаваоци старе и ретке књиге, пети културни радници који су библиотеке у ратном вихору спасавали од уништења, шести неуморни трагачи за изгубљеним националним благом, седми легатори и задужбинари... Излазе на површину, истина, и догађаји, покрети, савремена струјања у струци, културолошки феномени, али некако увек кроз призму појединаца, баш у равни са оним ставом да је историја – биографија, тј. да историју чине људи и њихове судбине.

Да су највећи културни подухвати у нашој историји плод ентузијазма појединаца, посведочила је Светлана Мирчов сачинивши својеврсни прилог поменику знаменитих Срба попут Нићифора Дучића, Милана Ђ. Милићевића, Драгише Станојевића, Симе Н. Томића, Стојана Протића, Добросава-Добре Ружића, Милована Глишића, Јована Н. Томића, Милоша Л. Зечевића, Лазара Р. Кнежевића, Драгослава Илића, Слободана А. Јовановића, Ђорђа Радића, Гојка Никетића, Никодима Милаша, Николе Б. Јовановића, Гаврила Ковачевића, Петра Првог Карађорђевића, Милице Продановић, сестара Јанковић. Све њих повезала је ауторка оном златном нити упретеном у корице књиге, на заједничкој историјској мисији очувања српског културног идентитета.

Народна библиотека није само баштиник традиције и музеј српске књиге, већ и предводник националног библиотекарства у 21. веку, што потврђује и др Светлана Мирчов пишући о актуелним темама – о класичној и виртуелној Народној библиотеци, о значају критеријума за попуњавање националног фонда у очувању националног и државног идентитета, и реституцији књижног фонда према критеријумима *Српске ретроспективне библиографије*.

Ауторка је у своју књигу унела и једну занимљиву библиографију у оквиру студије *Моногрфске и серијске публикације штампане у Бизерти (1916–1919)*. У Тунису, у граду Бизерти, тада под протекторатом Француза, била је база српске војске и логор српских војних инвалида. Поред лечења и опоравка, описмењавања и обучавања за будући живот, штампане су и књиге у тамошњим штампаријама. Покренут је 1916. године лист *Напред* и културни додатак *Из старих ризница*, а уредник листа и додатка био је универзитетски професор, полиглота и један од најобразованих Срба свога времена – Веселин Чајкановић. Августа 1917. основана је и Штампарија српских инвалида, пре свега са циљем да се инвалиди обуче словослагачком занату. Започело се објављивањем француско-српских речника и граматика, како би се олакшала

1 Чокерљан, И. [Јован Чокрљан]: „Библиотеке“, у: *Сербски народни лист*, 17. 4. 1847, бр. 15, стр. 119.

комуникација између Срба и Француза, а потом су следили књижевни радови, народне и уметничке песме, приповетке, драме, па календари и наравно званична државна издања за потребе српског Министарства војног. Библиографија коју је сачинила ауторка има 45 хронолошки распоређених јединица, од којих 20 нису објављене у *Библиотеци* '*Напред*', и 25 књига објављених у овој колекцији. Последња књига *Француска историја: кратак преглед*, која носи колекцијску нумерацију 25, објављена је 1919. године, годину дана по окончању рата и поуздани је сведок трајања српске штампарије у Бизерти. Овај занимљиви сабирник књига, својеврсни је прилог ретроспективној српској библиографији.

Предмет интересовања др Светлане Мирчов су и савремени токови у српском библиотекарству, у новом информационом и технолошком окружењу. Трансформацију високошколског образовања мора да прати и трансформација високошколске библиотеке, што подразумева, вели ауторка, њихово прерастање у информациона средишта за дистрибуцију знања. На универзитетима се стварају центри за информационе услуге, сервиси и ресурси који обједињавају компјутерски центар универзитета, универзитетску библиотеку и све факултетске библиотеке, као и центар за учење страних језика и медијатеку. У тим центрима раде библиотекари, стручњаци за информатику и медије и професори страних језика, и у њему се студенти оспособљавају за коришћење рачунара, библиотеке и свих врста информационих извора и ресурса.

На примеру најбогатије високошколске и правне библиотеке у региону, Библиотеке Правног факултета, др Светлана Мирчов, која је управница ове библиотеке, показује како одговорити захтевима реформисане наставе и информатичког доба. Ако је свака високошколска библиотека научноистраживачка радна јединица факултета, онда је она важна подршка образовању младих стручњака од којих зависи будућност друштва и државе. Отуда је одговорност библиотекара огромна, и зато је свуда у свету то професија од посебног друштвеног значаја. Као један од коаутора *Кодекса библиотекара Србије*, др Светлана Мирчов се залаже за то да библиотекари, следећи етички кодекс професије, у потпуности уважавају корисникова демократска права и интелектуалне слободе, без обзира на њихову расну, полну, националну, верску и политичку припадност или друштвени статус. Ауторка се овим актуелним темама бави у текстовима *Високошколске библиотеке и захтеви информатичког доба и Болоњског процеса* и *Библиотекари високошколских библиотека и поштовање стручних, научних, хуманих и етичких начела*.

Посебан тематски блок књиге др Светлане Мирчов *Библиотека – лечилиште душе* посвећен је приказима. Свој критички суд изнела је о култној *Библиографији Врања: 1883–1978* аутора Миодрага Живанова, Ксеније Лазић и Јелене Јелић; *Каталогу личне библиотеке Милоша Црњанског* Светлане Јанчић; зборнику *Библиотекарство на крају века;* о књизи Жељка Вучковића *Јавне библиотеке и јавно знање*, а поводом другог издања, о *Енциклопедији цитата* у којој се др Светлана Мирчов потписује као један од аутора.

Лечилиште душе Светлане Мирчов пружа мозаичку слику српске културе у распону од 150 година, па би се, можда, могла схватити и као историографска или културолошка студија. Но, библиотекарском је чини раскош тема које се граде око библиотека и културе књиге, те исказана потреба ауторке за професионалном афирмацијом библиотекара у српском друштву. Та потреба полази од претпоставке заједничког памћења као основе за изградњу професионалног идентитета, а Светлана Мирчов приложила јој је властиту научну радозналост исказану кроз редак истраживачки таленат.

КА КОРИСНИКУ СА ИНВАЛИДИТЕТОМ

УДК: 026/027-056.26(035)(049.32)

Весна Иљац-Малбаша,
Народна библиотека Србије, Београд

Приказ књиге:
Ка кориснику са инвалидитетом: 100 питања и 100 одговора у вези са формирањем и развојем библиотечких услуга за особе са инвалидидетом, Драгана Милуновић, Београд: Народна библиотека Србије, 2012.

Народна библиотека Србије објавила је 2012. књигу Драгане Милуновић *Ка кориснику са инвалидитетом: 100 питања и 100 одговора у вези са формирањем и развојем библиотечких услуга за особе са инвалидитетом* с циљем да се шира јавност упозна са проблематиком библиотечких услуга за особе са инвалидитетом. Тема књиге је изузетно значајна и врло актуелна, али у нашој средини недовољно обрађена. Приручник је намењен првенствено онима који се по први пут сређу са дефиницијама и терминологијом у области пружања библиотечких услуга за особе са инвалидитетом, односно широкој публици. Али је истовремено намењен и библиотекарима у Србији који имају нека искуства у раду са корисницима са инвалидитетом и који треба да их унапреде. Наравно, приручник поставља питања и даје одговоре који ће бити занимљиви и самим корисницима са инвалидитетом. Овај кратки и практични приручник требало би да значајно допринесе даљем увођењу доступних библиотечких услуга у Србији.

Изузетну вредност ове књиге представља Уводна реч коју је написао Кун Крикхар, један од водећих светских стручњака у области библиотечких услуга за слепе и слабовиде, председавајући IFLA-ине Секције за библиотеке за особе са потешкоћама у читању. Аутор даје врло упечатљиву метафору

о Танталовим мукама, односно о мукама слепе или слабовиде особе која се нађе међу полицама библиотеке или добро снабдевене књижаре где су јој надохват руке многе књиге или часописи, где су јој жељене ствари заправо тако близу, а никад достижне. Библиотеке играју важну улогу у премошћавању јаза за особе са инвалидитетом, посебно онима са потешкоћама у читању, а највише захваљујући многим предностима савремених технологија, те Кун Крикхар честита Народној библиотеци Србије на објављивању овог значајног приручника.

Драгана Милуновић, библиотекар саветник у Центру за слепе и слабовиде Народне библиотеке Србије, бави се тематиком библиотечких услуга за особе са инвалидитетом још од студентских дана. Магистрирала је на тему библиотека за хендикепиране, а 2006. године Задужбина Андрејевић објавила је њену књигу *Библиотеке за хендикепиране*. Објавила је и велики број истраживачких и стручних текстова о тој тематици у домаћим и иностраним часописима, а учествовала је и на многим домаћим и иностраним стручним скуповима са излагањима. Поред тога, њена улога у оснивању Центра за слепе и слабовиде Народне библиотеке Србије и њен свакодневни практични рад са корисницима са инвалидитетом потврда су да у српским библиотекама није било компетентнијег стручњака којем би се поверио посао писања оваквог приручника.

Драгана Милуновић сматра да приручник представља практичан резултат њене сарадње и разговора са библиотекарима, након бројних одржаних предавања, семинара и радионица широм Србије, као и стручне помоћи пружене неким јавним библиотекама при увођењу услуга за особе са инвалидитетом. У књизи је представљен и велики број искустава и примера добре праксе у развијенијим срединама. Приручник је замишљен непретенциозно, као збирка најчешће постављених питања која на прегледан начин обједињује основне појмове у овој области и омогућава једноставан и брз приступ одговорима током свакодневне праксе. Свакако је јасно да ће овај приручник, у условима дефицита, како домаће литературе у овој области, тако и страних превода на српски језик, послужити као поуздана и драгоцена алатка свима онима којима је ова област важна, било као професија, било као потреба. Наравно, књига са оваквом тематиком могла је да буде постављена и темељније и свеобухватније, али то и није био њен циљ; имајући у виду да у Србији не постоји оваква врста литературе, овај приручник је за дати тренутак сасвим поуздан водич, кратак, јасан, пун значајних информација које се нигде другде не могу пронаћи, прилагођен за једноставну и свакодневну употребу.

Грађа у приручнику је садржински врло прецизно и јасно организована и систематизована. Ауторка је 100 питања и 100 одговора груписала полазећи од општег ка појединачном, а затим је паралелно, где је то било могуће, дала преглед по врстама инвалидитета. На пример, иза програма за слепе следе програми за глуве, затим програми за квадриплегичаре и тако даље. На крају су дата питања и одговори везани за законску регулативу и статистике.

На почетку приручника наћи ћемо питања и одговоре везане за развој терминологије и одређења основних „традиционланих термина" познатих из светске литературе, али овде су те дефиниције дате прецизно и јасно без непотребног оптерећивања разнородним теоријским поставкама. Инвалидитет, хендикеп, облици инвалидитета, губитак слуха и вида, особе са потешкоћама у читању, рељефно писмо и врсте, језик симбола, тактилне мапе, звучне књиге – све су то термини за које нам се чини да су нам познати, али нам

их ауторка једноставним језиком и стилом приближава на начин да у потпуности разумемо њихово значење. Ауторка такође даје основне податке о угледним историјским личностима које су се бавиле овом проблематиком и које су у датом историјском тренутку значајно допринеле унапређењу услуга за особе са инвалидитетом (Луј Брај, Валентин Ај, Вилијам Мун, Шарл Барбије и тако даље). Поред тога, у приручнику можемо пронаћи и врло корисне информације о многим међународним и домаћим организацијама и асоцијацијама које су се током историје бавиле, а и данас се баве, тематиком рада са особама са инвалидитетом (Међународна организација особа са инвалидитетом; Светски савез слепих; IFLA – Међународна федерација библиотечких удружења и установа – Секција за пружање услуга особама са инвалидитетом, Секција за слепе; Светски савез глувих, Међународна организација за рехабилитацију, Акција за инвалидитет и развој, Handicap International, Добровољни фонд Уједињених нација за инвалидност, Савет Европе, Централна библиотека за слепе у Београду, 27 савеза слепих и слабовидих у Србији итд.).

Приручник је сасвим усклађен са савременим тренутком и развојем нових технологија које су особама са инвалидитетом пружиле многа преимућства. У Приручнику су дата питања и одговори везани за многа информатичка достигнућа која особама са инвалидитетом омогућују по први пут у историји приступ одређеним врстама грађе. Наводимо само неке од тих термина и техника чије се значење и примена детаљно објашњавају: CART (Computer Assisted Real Time Captioning), Daisy формат, TTS (Text to Speech) технологија, OCR (Optical Character Recognition), CCTV (Closed-Circuit Television), Jaws, NVDA (NonVisual Desktop Access), GLS (Linux), Tess (Windows), Magic, Zoom Text, Cupid, Aslan, Braille Lite 2000, Yubicom, Braillino, Tabli, Sophie: Reading for you, Sophie Pro, Trackball Libra, Integra Mouse, TTY TDD (Teletypewriter Telecommunication Device for the Deaf, Peer to Peer мреже) и тако даље. Наиме, у данашњем свету сваким даном се појављују нове технологије и софтвери за особе са инвалидитетом, посебно за слепе и глуве, те је овај приручник посебно драгоцен јер набраја сва актуелна достигнућа и даје њихова објашњења.

Посебно вредан део књиге је онај у којем су кроз питања и одговоре представљене међународна и домаћа правна регулатива у области права особа са инвалидитетом. Свима нам је позната *Универзална декларација о правима човека* која је усвојена на Генералној скупштини Уједињених нација још 1948. године, тај непроцењиви документ за човечанство који свим људима даје иста права и слободе без икаквих разлика „у погледу расе, боје, пола, језика, вероисповести, политичког или другог мишљења, националног или друштвеног порекла, имовине, рођења или других околности." Међутим, многи други документи представљени у овом приручнику нису познати у широј јавности, те је заиста било неопходно да се они овде представе (*Стандардна правила Уједињених нација о изједначавању могућности за особе са инвалидитетом, Међународна конвенција Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом, Европска социјална повеља, Препоруке Савета Европе о кохерентној политици за особе са инвалидитетом, Европски план акције за једнаке могућности за особе са инвалидитетом, Европски план акција за особе са инвалидитетом за период 2006–2015*. и тако даље). Ауторка наводи и све документе значајне за ту тематику у домаћој правној регулативи: *Ратификована конвенција Уједињених нација о правима особа са инвалидитетом, Опциони протокол о процедурама и условима правне заштите особа са инвалидитетом, Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом* (први антидискриминациони закон у Републици Србији), *Стратегија унапређења положаја особа са инвалидитетом у Републици Србији*

за период 2007–2015. Ауторка наводи и најновије библиотечке законе, усвојене у Скупштини Србије у јулу 2011, *Закон о библиотечко-информационој делатности* и *Закон о обавезном примерку публикација*, у којима су садржани и многи чланови чија примена би требало да унапреди библиотечке услуге за особе са инвалидитетом. Поменимо само да према *Закону о обавезном примерку публикација* издавачи имају обавезу да депозитним библиотекама достављају и дигиталну копију сваке штампане публикације у Србији, што значи да ће по први пут у историји слепим и слабовидим корисницима бити омогућен приступ комплетној издавачкој продукцији Србије.

Имајући у виду чињеницу да у свету постоји 314 милиона особа са потешкоћама у читању, а у Србији чак 200.000 (од укупно око 800.000 са свим врстама инвалидитета), и да је тој популацији доступно мање од 5% светске литературе, овај Приручник с правом нарочиту пажњу посвећује тим корисницима, њиховим потребама и услугама које им библиотеке пружају. Из Приручника сазнајемо да је Народна библиотека Србије 2011. године спровела истраживање о библиотечким услугама за особе са инвалидитетом. У анкети је учествовало 25 матичних библиотека у седиштима округа у Србији које представљају најразвијеније јавне библиотеке у земљи, али је истраживање показало да, нажалост, у Србији не постоји јавна библиотека која има задовољавајуће услове за организацију пружања услуга особама са инвалидитетом. Ипак, охрабрујући је показатељ да су све библиотеке учеснице у истраживању већ започеле са неким обликом пружања услуга корисницима са инвалидитетом. Многи резултати тог истраживања представљени у Приручнику дају изузетно вредну слику актуелног тренутка у библиотекама у Србији (90% библиотека сарађује са социјалним установама за бригу о инвалидима, ниједна библиотека нема посебно обучен кадар за рад са особама са инвалидитетом, 30% библиотека нуди алтернативне формате, свега неколико библиотека има специјализовану информатичку опрему, сви библиотекари сматрају да особама са инвалидитетом треба омогућити равноправно коришћење услуга и тако даље). Приручник обилује саветима библиотекарима како да започну или унапреде своје услуге за особе са инвалидитетом. Надамо се да ће резултати неког новог истраживања о библиотечким услугама за особе са инвалидитетом у Србији показати далеко боље резултате, а сигурни смо да ће то делом бити и захваљујући овом Приручнику.

У неколико питања и одговора ауторка обрађује и термине дизајна за све, односно универзалног или инклузивног дизајна. Тај нови концепт дизајна, који препоручује Европски институт за дизајн и инвалидитет, али и многа друга међународна и национална удружења, претпоставља побољшавање приступачности и квалитета окружења и његовог успешног прилагођавања, али не само за особе са инвалидитетом, већ и за све друге људе, старе, децу, мајке са децом, болеснике. Дизајн за све почива на филозофији одговорности према разноликости. Ауторка врло детаљно обрађује ову тему кроз низ питања о томе шта подразумева физичку доступност са аспекта библиотека, које су специфичности везане за уређење простора, како се поставља сигнализација и навигација, те даје низ практичних савета библиотекарима о томе како би евентуално могли постојеће просторе да преуреде и ускладе са принципима дизајна за све.

Књига Драгане Милуновић *Ка кориснику са инвалидитетом: 100 питања и 100 одговора у вези са формирањем и развојем библиотечких услуга за особе са инвалидитетом* писана је једноставним и концизним стилом, готово по принципу универзалне доступности, и стога је разумљива и сваком обичном грађанину, односно широкој публици. Поред тога, књига је

и драгоцен извор нових информација за стручну јавност, библиотекаре, удружења која се баве особама са инвалидитетом, за кориснике са инвалидитетом. Сматрам да књига представља изузетан допринос тематици рада са особама са инвалидитетом, посебно у нашој средини, у којој нема баш много литературе на ту тему. Претпостављам да је на ову тему могуће написати још 100 питања и 100 одговора, и више од тога, али не видим да је у ових 100 постојећих нешто пропуштено. Приручник, такође, изискује од свих нас, као грађана и стручњака, посебно библиотекара, одговорно понашање у стварању услова за друштвену инклузију особа са инвалидитетом. Верујем да ће овај практични приручник многи библиотекари у Србији држати надохват руке и да ће га често користити.

ЈАВНОСТ, ПРИВАТНОСТ И Е-КЊИГА ИЗАЗОВИ ДИГИТАЛНОГ ДОБА ЗА БИБЛИОТЕКЕ

Весна Б. Црногорац,
Библиотекарско друштво Србије, Београд

УДК: 02:174(049.32)
02:34(049.32)
002:004(049.32)

Приказ књиге:
Između javnosti i privatnosti, knjižnice u vremenu e-knjige, Aleksandra Horvat i Daniela Živković. – Zagreb : Hrvatska sveučilišna naklada, 2012.

Увод

Библиотеке модерног доба су готово свакодневно суочене са динамичним развојем информационо-комуникационих технологија, разноврсним захтевима и потребама својих корисника, те различитим, често нејасним и недовршеним правним оквирима своје основне делатности. Успешно савладавање бројних изазова пред којима се библиотекари данашњице налазе – зависи од њихове спремности на континуирани развој професије, прихватања нужности сталног стручног усавршавања, правовремене информисаности као и способности примене теоријских знања у практичном раду. Један од важних ослонаца у развоју квалитета библиотечко-информационе делатности савременог доба – биле би свакако и компетенције библиотекара као мера знања, вештина и ставова чије поседовање доприноси успешном раду. Иако оне код нас још увек нису јасно профилисане нити системски постављене, стално усавршавање библиотекара (сем школских) углавном је препуштено њиховом слободном избору, при чему им, у великој мери, помажу актуелне стручне публикације.

У домаћој библиотечкој литератури, нажалост, још увек је недовољан број релевантних стручних

публикација које на целовит, прегледан и критички начин, пратећи нова достигнућа, сазнања и трендове у библиотекарству, али и у друштву у целини, могу пружити значајнији допринос у процесу едукације библиотекара и њихове квалитетне информисаности. Стога се, с посебном радошћу, у најширој стручној јавности дочекује свака нова публикација која се научно, интелектуално радознало и комплексно бави библиотекама и библиотекарством 21. века, какав је случај управо са књигом која је предмет овог приказа.

Књига *Између јавности и приватности, књижнице у времену е-књиīе* ауторки Александре Хорват и Даниеле Живковић из Загреба представља једну од ретких драгоцених стручних публикација која се појавила на нашим (језички разумљивим) просторима крајем прошле године. Ауторке су докторке наука, А. Хорват је редовна, док је Д. Живковић ванредна професорка на Одсјеку информацијских и комуникацијских знаности Филозофског факултета у Загребу. Књигу је објавила Хрватска свеучилишна наклада у Загребу.

Књига се састоји из две засебне целине: прва – *Књижнице између јавности и приватности* ауторке А. Хорват и друга – *Електроничка књиīа* ауторке Д. Живковић. Иза сваке целине следи попис литературе које су ауторке користиле, док се на крају књиге налази Именски регистар (*Казало*) и биографске белешке о ауторкама.

Како су (јавне) библиотеке јавне установе основане да пружају услуге својим грађанима, те да се бројне услуге новог дигиталног доба битно разликују од услуга „предигиталног" – опредељење да се научно расветли главна тема првог дела књиге: *јавност и приватност* видљива је у опису права корисника и опису улоге библиотекара у процесу њиховог остваривања у библиотекама. Библиотекар се понекад може наћи „затечен и несигуран у томе како треба поступити" када је остваривање права корисника у питању, истовремено настојећи да она буду и заштићена.

Тема другог дела књиге *Књижнице у времену е-књиīе* јесте електронска књига („електроничка" или „е-књига") као „новост и изазов у пословању књижница", дакле, њена појава, дефиниција, историја као и њено место и нови односи који се у вези са њом и поводом ње успостављају у библиотекама и издаваштву.

Још у *Предīовору* ауторке наводе да је књига настала са циљем да подстакне библиотекаре да „у свакодневном раду, али и изради стратегија и других докумената потребних књижницама, воде рачуна о тим кретањима у друштву", да буде од помоћи издавачима при креирању њихових издавачких планова, као и корисницима библиотека „које занима будућност тих установа које им свакодневно помажу у животу и раду".

Обе целине утемељене су на предавањима које ауторке, као професорке поменутог Одсека, држе својим студентима, при чему су, уз захвалност, узеле у обзир и студентска питања, њихове дилеме и сугестије, као и сугестије и мишљења својих колега.

Ради лакшег праћења и боље прегледности, овај приказ је, као и сама књига, подељен у две целине, које имају наслове као и целине у књизи.

Књижнице између јавности и приватности

После увода, књига се бави конкретним темама распоређеним по следећим поглављима:

- Право на приступ информацијама
- Особна права
- Професионална тајна

- Просторна приватност
- Информацијска и комуникацијска приватност
- Право на приступ интернету
- Право на заборав

На крају књиге следи исцрпна и импресивна *Литература* од 135 библиографских јединица међу којима су међународни и домаћи (хрватски) правни прописи, манифести, директиве и други документи. Управо ова бројност и разноликост штампаних и онлајн извора сведоче о ширини истраживачког духа ауторке, која не пропушта ниједан релевантан документ, односно извор, од важности за ову тему.

Право на приступ информацијама представља једно од новијих људских права, а које се гарантује законима о слободном приступу информацијама и заштити података о личности, што је управо случај и у Србији и Хрватској. У земљама енглеског говорног подручја говори се о такозваној FOI легислативи (Freedom of Information Legislation). Мало је стручњака који се теоријски озбиљније баве концептом остваривања права на слободу информација у (јавним) библиотекама, односно библиотекама као „приступним станицама грађана", како их назива А. Хорват. Нова, проактивна улога библиотека као јавних установа у процесима демократизације друштва, спада у једно од ужих поља научног истраживања којим се ауторка бави последњих година као једини научник на просторима бивше Југославије, али и један од ретких у међународним оквирима.

Стога ауторка у првом поглављу исцрпно доноси преглед развоја овог права од почетака до данас, истичући значај који оно има за грађане као и за библиотеке, односно библиотекаре. „Књижничари припадају професији која помаже појединцима у остваривању права на слободан говор, но притом су дужни чувати и корисничку приватност." Са друге стране, будући да сваки Закон о слободном приступу информацијама има и својих ограничења, односно регулише које информације се не сматрају јавним – ауторка указује на то да библиотекари морају знати које информације не могу бити предмет слободног приступа ни у библиотекама. С тим у вези следи део о тајним подацима, личним подацима и оним који су заштићени ауторским правом. Важно је нагласити да је ауторка заједно са Д. Живковић 2009. године објавила књигу *Књижнице и ауторско право*, у којој се детаљно бави још једним значајним правом за библиотекаре: ауторским и сродним правима.

Пријемчиво и на илустративан начин ауторка даље обрађује, износи аргументе и појашњава важне теме попут: *особних права*, *професионалне тајне*, *просторне*, *информацијске и комуникацијске приватности* (којима посвећује засебне одељке у књизи), те у њиховом контексту вешто формира нове фундаменталне тврдње и сазнања од значаја за библиотекарство.

У делу у коме говори о *професионалној тајни*, ауторка се са посебном пажњом осврће на важне аспекте професија које се баве пружањем услуга појединцима, као и етичким питањима у контексту заштите личних података „клијената". Постављајући питање – шта је професионална тајна коју треба да чува библиотекар – ауторка указује на значај али и упућује на садржину међународних (IFLA) докумената, затим на значај етичких кодекса библиотечке професије и важећих прописа. Док наилази на занимљиве примере из светске и домаће праксе на ову тему, читалац се заиста тешко „растаје" од књиге и истовремено радознало трага за изворима на које се ауторка позива, како би наставио читање о теми (примери обелодањивања имена и презимена појединих корисника који дугују књиге библиотеци у једном дипломском раду; упад америчких служби безбедности у библиотеке како

би дошли до података шта читају, односно које информације претражују одређени корисници и слично).

Видео-надзор у јавним зградама и у библиотекама представља, такође, једну од занимљивих тема коју нам ауторка компетентно и веома илустративно растветљава у књизи. Важно је нагласити да на све теме из књиге, а оне све заправо у *себи* преплићу „јавност и приватност", ауторка нуди своје виђење, одговор или предлог библиотекарима као идеју за решење одређеног питања. У вези са видео-надзором, на пример, ауторка предлаже: „Наше би књижнице, попут оних у САД-у, могле на мрежној страници, али и на видљивом мјесту у простору књижнице, објавити документ о томе како и зашто користе видео-надзор. Корисницима треба бити речено да се тако штити не само књижнична грађа, простор и опрема, него и њихове особне ствари." Када добијемо овакав савет, на пример, онда не морамо чекати на посебне „налоге одозго", већ можемо приступити изради својих интерних аката којима бисмо уредили одређена питања значајна за кориснике и библиотеке. Сугестије, савети или идеје истовремено подстичу иницијативу библиотекара да сами уређују своје пословање у складу са прописима који се не тичу увек експлицитно библиотека – већ заштите приватности њихових корисника, односно заштите права корисника у најширем смислу. Ово је још једна вредност ове књиге.

Информацијску и комуникацијску приватност А. Хорват сагледава у светлу права на заштиту података о личности (*особни подаци*) представљајући нам најпре историјски преглед регулисања заштите ових права (од првих европских закона седамдесетих година двадесетог века). Истичући да је управо увођење нове информацијске технологије омогућило „прикупљање, пренос и обелодањивање" података о личности, она у овом поглављу опширније анализира, те уз знатан број илустрација, истиче значај заштите података о личности у новом окружењу. У којој мери се ова тема тиче библиотека, чињеница да библиотеке као установе узимају од корисника њихове личне податке, који су то све подаци, како се чувају, која је одговорност библиотека у овом домену – поглавље је које аутор овог приказа сматра веома корисним за библиотекаре.

„Дигиталну средину карактеризира беспријекорно сјећање" – тако ауторка почиње последње поглавље које је назвала *Правом на заборав*, а које се тиче наших приватних живота и жеље да у неком тренутку затражимо од организација и институција да избришу све личне податке о нама уколико је престао разлог због кога су нам их некада тражили. Идеја да се на европском нивоу донесе Уредба која ће регулисати и ово наше важно право, потекла је крајем 2011. године и остаје нада да ће бити и усвојена.

Књига Александре Хорват писана је стилом и језиком који омогућава лакоћу читања и разумевања прочитаног иако је реч о научном тексту. Томе доприноси ауторкина способност да јасно и аргументовано формулише главне чињенице, да их анализира, синтетише, те да на аутентичан начин формулише своје тврдње, чиме потврђује да је реч о угледном научнику међународне репутације.

Књижнице између јавности и приватности представља публикацију која је плод природног следа научних истраживања А. Хорват у домену (ауторских) права, слободе информација, слободе изражавања, демократије и библиотека.

Електронска књига

У новој, дигиталној ери под утицајем непрекидног развоја информацијско-комуникацијских техноло-

гија – електронска књига, или само *е-књиīа*, постаје све више предмет разних истраживања, полемика, расправа, изучавања. Она је постала феномен дигиталног доба о коме се пуно говори и за који су заинтересовани многи субјекти у ланцу, почев од оних који су одговорни за њен настанак, до оних који је читају – од аутора до читаоца.

Даниела Живковић нам у свом уводу предочава нове, често сложене односе који настају поводом е-књиге: од издавача као произвођача е-књиге, преко књижара и библиотекара као посредника, до крајњег корисника. Кроз иначе природну сарадњу међу овим субјектима, стварају се и развијају нови пословни модели, те ауторка наводи као циљ своје публикације управо објашњење „динамичног развоја тих модела". Установити место одређених струка у понуди е-књиге читаоцима је такође један од циљева. Будући да је ауторка одбранила докторски рад на тему: *Сувремени облици књиīе: доīринос знаносши о књизи* – ова публикација представља наставак њеног дугогодишњег бављења и интересовања за ову тему.

Књига је подељена на следећа поглавља:
- Е-књига између прошлости и будућности
- Е-књига – изазов за књижаре и накладнике
- Књижнице и е-књига
- Политика за е-књигу

На крају ауторка доноси исцрпан списак коришћене литературе.

Имајући у виду паралелно присуство скептика према појави е-књиге који на њу гледају тек као на пролазну „појаву", а коју очекује њен „брзи крај", те да штампану књигу не може ништа заменити – ауторка закључује да се може релевантно говорити о двадесет година дугој и аутентичној историји е-књиге. Иако постоје бројне дефиниције, она истиче главна обележја својствена свим дефиницијама: дигитална својства, сличности са штампаном књигом, садржај и технолошки развој е-књиге. Говорећи о идентификацијским ознакама, међународним препорукама за е-књигу, коју даје Међународни уред за ISBN, као и разним стандардима – ауторка нам нуди обиље практичних информација и сазнања која су библиотекарима од велике важности.

Илуструјући бројним примерима пословне потезе и ситуације поводом дистрибуције е-књиге великих књижара попут Амазона, великог библиографског уреда OCLC или издавача EBSCO, ауторка нас компетентно информише о занимљивом и комплексном животу и развоју е-књиге у свету. Одељак *Amazon, Apple* и *Google*, који представља ове фирме као „велике и моћне тврtке у непрестаном мјерењу својих снага као трговци и накладници", доноси њихова искуства у процесу дистрибуције е-књига, али и њиховог међусобног односа поводом ње, због којих су вођене чак и дуготрајне судске парнице. Аутор пружа једну целовиту слику и предочава бројне нове ситуације и проблеме који у свету настају у овом домену: низ техничких, организацијских, финансијских препрека, па и одбијања издавача да библиотекама дозволе набавку и позајмицу ове врсте грађе.

Следе, такође, занимљиви одељци о е-читачима, „паметним" телефонима, таблетима, као и месту е-књиге у отвореном приступу. Основне и битне информације које бисмо желели да сазнамо о уређајима за читање електронске књиге, због чега смо углавном упућени на претраживање на интернету, ауторка је сажела у истоименом одељку на јасан и прегледан начин.

Оīворен йрисīуī је нов и комплексан изазов у дигиталном добу, како за издаваче и књижаре, тако и за библиотекаре. Стога је посебна пажња

посвећена управо овом питању поводом кога ауторка прецизно уочава, анализира, дефинише и доноси свој суд о кључним проблемима који настају у вези са отвореним приступом.

Уверени смо да ће библиотекарима/читаоцима ове књиге од изузетне важности бити поглавље посвећено библиотекама и е-књизи (*Књижнице и е-књиīе*), па управо оно што нам Д. Живковић нуди и појашњава у овом делу – представља право благо, како за библиотекаре у практичном раду, тако и за стручњаке – истраживаче. Пратећи овај однос библиотека и е-књиге, од набавне политике, преко „е – posudbe" (којој посвећује највише простора), међубиблиотечке позајмице, набавке по жељи корисника, па све до обавезног примерка – ауторка отвара, анализира и нуди одговоре готово на сва кључна питања библиотечко-информационе делатности која суштински представљају њена нова и изазовна обележја.

Кључна је и дилема: „што су књижнице препознале у тврткиGoogle, конкуренцију или сервис за дигитализацију?" – коју ауторка поставља пружајући аргументацију да се мора имати у виду ново дигитално окружење, али и одговорна улога библиотека у овом светлу.

Будућност е-књиīе представља питање које све нас веома занима: „Е-књига се доживљава као нови друштвени и културни феномен" – истиче ауторка и у том контексту закључује да се може очекивати да ће се уз тенденцију ка глобалном ширењу е-књиге у домену корпорација подстицати културна разноликост.

Једноставног и лаког стила за разумевање, богата бројним сазнањима, подацима и илустрацијама којима ауторка поткрепљује своје тврдње – закључујемо да је реч о драгоценом приручнику који на једном месту доноси све оно што бисмо желели да сазнамо о феномену *е-књиīе* и који би свака библиотека морала да има у свом фонду стручне литературе. Ово се односи и на библиотеке у Србији, те свесрдно препоручујемо набавку обе публикације које нас уче, информишу, које нам отварају видике и у којима се ужива.

САДРЖАЈ

уводни текст

5 *проф. др Александра Вранеш:* Делнице у развоју Народне библиотеке Србије

1

САДРЖИНСКА ОБРАДА (КЛАСИФИКАЦИЈА) – ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Уредник тематa Небојша Ковачевић

17 *Небојша Ковачевић:* Класификација и онтологија – да ли постоје ствари које не постоје?

29 *Ричард П. Смираља, Чарлс ван ден Хојвел, Томас М. Доса:* Међусобно деловање основних структура у универзумима знања

43 *В. А. Јемељин, А. Ш. Тхостов:* Вавилонска мрежа: ерозија истинитости и дифузија идентитета у простору интернета

57 *Емина Чано-Томић:* Resource Description and Access – нови каталошки стандарад за опис садржаја

69 *Лидија Бошковић:* Наративни идентитети и библиотечко–библиографски каталози

79 *Данијел Клес, Јута Лидентал, Симон Милтон, Едмунд Казмјерчак:* Интероперабилност система за организовање знања са онтологијама и помоћу њих

97 *Ана Савић:* Организација информација у савременим синдетичким каталозима и место предметне каталогизације у њима

107 *Бојана Б. Веселиновић:* Предметне одреднице и кључне речи

2

ПОСЕБНЕ ЗБИРКЕ

Уредница тематa Нада Мирков-Боїдановић

115 *др Оливера Стефановић, др Нада Мирков-Боїдановић:* О заштити старе и ретке библиотечке грађе

121 *мр Весна Александровић:* Невидљиви свет у бразди грамофонске плоче – потрага, раз/откривање, путоказ

137 *Маша Милорадовић:* Фотографије Милана Јовановића (1863–1944) у Фонду фотодокумената Народне библиотеке Србије

145 *Ирена Колај, Драїана Митрашиновић:* Народни одбор VII рејона града Београда (1945–1952)

157 *Велибор Прелић:* Легати и библиотеке целине у Народној библиотеци Србије

165 *Душан Никодијевић:* Упоредни преглед статуса рукописа у библиотечком законодавству Русије и Велике Британије и њихова презентација на званичним сајтовима националних библиотека

171 *Јасмина Трифунац:* Стари позоришни плакат у Народној библиотеци Србије

3

Crowdsourcing – сарадња корисника и библиотекара

Уредница тематa Весна Иљац-Малбаша

183 *Пем Гетенби*: Сервис „Аустралијских новина" и интеракција са корисницима кроз коректуру текстова

193 *Роуз Холи*: Crowdsourcing: како и зашто би библиотеке требало то да раде?

219 *Сјузан Хазан:* Квалитет културе и контрола масе

231 *Рајан Емерсон Џонсон:* Crowdsourcing и библиотека 2.0

239 *Весна Иљац-Малбаша:* Crowdsourcing – одређење појма, типологија и сродни термини

257 *мр Драгана Милуновић:* Crowdsourcing у библиотекама за особе са инвалидитетом

4

КРУГ

Уредник тематa Жарко Војновић

269 *проф. др Хелмут Цеделмајер:* Уређени свет књига

275 *мр Олег Олегович Сербин:* Библиотечка класификација на украјинском језику у другој половини XX века: нови поглед у контексту историјских чињеница

281 *Јелена Глишовић:* Критички осврт на филозофске основе интелектуалне својине и ауторског права

289 *мр Јадранка М. Божић:* Библиотека као хетеротопија – *неместо* амбијенталне целине Косанчићев венац

5
ПРИКАЗИ

303 *Гордана Љубановић:* Open Access

309 *Светлана Јанчић:* Од „лецбенице душе“ до портала ка глобалном универзуму информација

313 *проф. др Борјанка Трајковић, проф. др Гордана Стокић Симончић:* Библиотека као лек за душу

317 *Весна Ињац-Малбаша:* Ка кориснику са инвалидитетом

323 *Весна Б. Црногорац:* Јавност, приватност и е-књига – изазови дигиталног доба за библиотеке

CONTENTS

INTRODUCTION

5 *Prof. Dr. Aleksandra Vraneš:* Development Phases of the National Library of Serbia

1

CONTENT PROCESSING (CLASSIFICATION) – PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Edited by *Nebojša Kovačević*

17 *Nebojša Kovačević:* Classification and Ontology – Do the Non-Exsistent Things Exist?

29 *Richard P. Smiraglia, Charles van den Heuvel, Thomas M. Dousa:* Interactions between Elementary Structures in Universes of Knowledge

43 *V. A. Emelin, A. S. Tkhostov:* Babel Net: Erosion of Truth and Identity Diffusion in the Internet Space

57 *Emina Čano-Tomić :* Resource Description and Access (RDA) – The New Cataloguing Standard for Content Description

69 *Lidija Bošković:* Narrative Identities and Library Bibliographical Catalogues

79 *Daniel Kless, Jutta Lindenthal, Simon Milton, Edmund Kazmierczak:* Interoperability of Knowledge Organization Systems with and through Ontologies

97 *Ana Savić:* Organization of Information in Modern Syndetic Catalogues and the Place of Subject Cataloguing in Them

107 *Bojana Veselinović:* Subject Headings and Keyword

2

SPECIAL COLLECTIONS

Edited by *Nada Mirkov-Bogdanović*

115 *Olivera Stefanović, PhD, Nada Mirkov-Bogdanović, PhD:* About Preservation of Old and Rare Library Material

121 *Весна Александровић, MA:* The Invisible World in the Grooves of the Gramophone Record - Search, Unveiling, Road Sign

137 *Maša Miloradović:* Photographs by Milan Jovanović (1863–1944) in the Collection of Photographs of the National Library of Serbia

145 *Irena Kolaj, Dragana Mitrašinović:* The People's Committee of the 7th District Office of the City of Belgrade /1945-1952/

157 *Velibor Prelić:* Memorial Libraries in the National Library of Serbia

165 *Dušan Nikodijević:* Comparative Review ot the Status of Manuscripts in the Library Legislation of Russia and Great Britain and the Presentation thereof to the Official Websities of National Libraries

171 *Jasmina Trifunac:* Old Theatre Posters in the National Library of Serbia

3

Crowdsourcing – Cooperation between Users and Librarians

Edited by *Vesna Injac-Malbaša*

183 *Pam Gatenby:* The Australian Newspapers Service and User Interaction through Text Correction

193 *Rose Holley:* Crowdsourcing: How and Why Should Libraries Do It?

219 *Susan Hazan:* Cultural Quality and Crowd Control

231 *Ryan Emerson Johnson:* Crowdsourcing and Library 2.0

239 *Vesna Injac-Malbaša:* Crowdsourcing - Definition, Typology and Related Terms

257 *Dragana Milunović, MA:* Crowdsourcing in the Libraries Serving Print Disabled Persons

4

CIRCLE

Edited by *Žarko Vojnović*

269 *Prof. Dr. Helmut Zedelmaier:* The Organized World of Books

275 *Oleg Olegovič Serbin, MA:* Ukrainian Language Library Classification of the Second Half of the Twentieth Century: A New View with Focus on Historical Facts

281 *Jelena Glišović:* Critical Review of the Philosophical Basis of Intellectual Property and Copyright

289 *Jadranka M. Božić, MA:* Library as Heterotopia Nonplace of Environmental Entity - Kosančić Area

5 REVIEWS

303 *Gordana Ljubanović:* Open Access

309 *Svetlana Jančić:* From the "Soul Healer" to the Portal of the Global Universe of Information

313 *Prof. Dr. Borjanka Trajković, Prof. Dr. Gordana Stokić Simončić:* Library as a Cure for the Soul

317 *Vesna Injac-Malbaša:* Toward the Disabled User

323 *Vesna B. Crnogorac:* Publicity, Privacy and E-Books – Digital Age Challenges for Libraries